

The Project Gutenberg eBook of Sang Nova

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Sang Nova

Author: Marià Vayreda

Release date: October 13, 2007 [eBook #23021]

Language: Catalan

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SANG NOVA ***

SANG NOVA

VOLUM I

GENT DE MUNTANYA

I

Estimadíssim Ramon: acabo de rebre la teva, de tan enyorada, ja no esperada lletra, de la qual dedueixo amb ver goig que, donant per clos el període de tos estudis complementaris, que en dius, i de tes corribandes científiques, comences a sentir la necessitat de fixar ton esperit i d'instal·lar-te definitivament en ta pairal, a l'objecte de remugar i donar sentit pràctic al cabal de coneixements que ton geni inquiet i ton afany de veure i d'investigar t'ha d'haver proporcionat. Molt me plauen tes resolucions, i plau-me, més que totes, la de segellar-los amb una visita al pobre vellet que, malgrat tos llargs desviaments, no t'ha perdut mai de vista. I plauen-me, no perquè pensi poder auxiliar-te amb profitosos consells, sinó perquè em sembla que ella significa una sanitosa evolució en el curs de la teva vida, evolució que per força m'ha d'ésser grata, des del moment que et porta cap aquí.

Sí, fill meu! O jo no entenc res del cor humà o ta anunciada visita, més que el caràcter de consulta, revesteix el de reparació. Ta epístola traspua, a més d'aquella bondat ingènita del teu cor, un cert deix de penediment que no pot haver-lo dictat més que la consciència de l'apartament en què has viscut del que tants anys t'ha fet de pare.

Quan aquest, que al Cel siga, morí, me féu especial encàrrec de vetllar ton pervenir i influir, amb les escasses llums que Déu m'ha donat, en l'elecció de ta carrera. Així ho vaig intentar, tu ho saps bé, mes tots mos esforços s'estavellaren contra aquest teu geni de marranet que dit sigui sense ofensa de

ningú, has heretat de part de ta mare. Mon somni daurat era fer de tu un eclesiàstic, i, si bé ton cap i ta posició eren malaguanyats per un capellà de missa i olla com un hom mateix, justament això m'animava a enjoncar-te amb una carrera que et portés a les altures de la jerarquia, a on tant de bé podies fer a la Religió. Jo ja't veia tot un doctor un... ¿qui sap, Mare de Déu, a on hauries pogut arribar?

Amb tal propòsit jo et citava Misser Joan de Montbrió, germà del meu besavi, que fou trenta anys doctoral de Tarragona i que tants volums deixà escrits: *De jure civili cum ecclesiastica potestate concordia*. *De advocato puniendo qui falsum stylum citat*, i altres. En mes mans he tingut encara una carta del secretari del ministre Calomarde, qui, en nom de son senyor, li oferia la mitra d'Osca, dignitat que es negà a acceptar. I a Fra Dionís, abat de Sant Benet de Bages, i a Fra Climent, que ho fou de Besalú, i més recentment a l'oncle, Doctor Sebastià, la sotana del qual tant brillava en el Foro de Barcelona i de qui en ma infantesa no en sentia parlar sinó amb admiració.

Però vaig adonar-me aviat que *cordis appetitiones subvertunt mentis rationes*, o, traduïnt lliurement, que et tirava més el cor que la sagristia. Àdhuc així, quedava encara l'honorable carrera del Dret, a on tant hi ha que fer en el camp de la polèmica i no t'obligava a sacrificar el nom de la família, del qual ets avui l'únic hereu. Però ca... Recordo que tu em deies: -Avui la impietat abandona el camp de la filosofia i la dialèctica, per a invadir el de les ciències, d'on procura extraure els projectils per a enrunar l'edifici de la Fe. És, doncs, en aquest terreny a on deuen acudir els bons catòlics a combatre i a vèncer, com combateren i vanceren en aquell.- Potser sí tens raó i mes idees no són més que cabòries de rector bosquerol, però sempre he sospitat que tes resolucions, més que d'altra cosa, provenien de ta aversió al llatí, aversió nascuda en les modernes aules, a on aquesta llengua sagrada, mare de totes les ciències, és avui mal ensenyada i pitjor apresada, i, per lo tant, poc assaborida i en conseqüència en gran manera menyspreadada. I jo pregunto: no coneixent la llengua ¿com hem d'estudiar les ciències que en ella estan escrites? ¡Prou se coneix, fill meu, amb la marxa de la societat moderna! ¡Prou se coneix que no anem a la font!

En fi, que els temps han canviat, i quan me'n vaig adonar ja tenies el cap ple d'aquestes modernes invencions, que no m'inspiren gota de confiança. -La carrera d'enginyer és la carrera del pervenir!- me deies, i justament és el pervenir que veig fosc, jo que sols visc del passat.

Però, fill meu, veig que torno a la dèria de botzinar de tot, sense reparar que no tinc encara alçada la penitència que per aquest pecat m'imposares. Mes, què hi farem? Els vells som com les criatures; no ens corretgim, encara que ens piquin els dits. Perdona'm, doncs, estimat Ramon, com jo et perdono l'esperit d'emancipació que en certes coses t'ha portat lluny de mi. Si has encertat, ben teu serà el mèrit; del contrari, ningú més que tu en passarà la pena. Però, sia com sia, no dubtis que ta carta m'ha commogut fins a fer-me plorar de goig, sobretot quan reconeixes estar en descobert amb qui tantes proves d'estimació t'ha donat. Paga, doncs, aquest deute de gratitud i alegraràs els darres anys de la vida de ton vell oncle, que t'estima com a un fill,

Joan.

Vall de Pedres, 10 de juliol de 1866

P. D. Se m'oblidava el dir-te que, ja que penses seguir el vell camí de Vall-llorell i agafar la drecera a l'hostal del Porxo, com no tinc confiança de que la sabessis seguir, a lo menos sense perdre-hi un temps que podria fer-te falta, he disposat que vinga a rebre't en el susdit lloc, mon recader, en Pascal, home de confiança en qui pots descansar. Val.

II

Corbat sobre el llom del potent cavall cerdà rebrot d'Andalusia, l'hereu en Ramon de Montbrió, halo halo, feia via pel vell camí d'Olivada a Vall-llorell. Tan capficat estava en desxifrar una carta que duia en la mà dreta, que semblava insensible als ruixats de foc que el sol naixent li enviava per darrera, dibuixant sa silueta blavosa, allargassada sobre la pols del camí ral. Les fluixes regnes semblaven a punt d'escórrer's de sa mà esquerra i deixat anar per complet, s'anava balancejant al compàs de la marxa de la bèstia que, mossada d'aquí, a l'herba dels marges, perxada d'allà als tàbecs importuns que li picaven la panxa, marxava a ses lliures voluntats.

Era un jove d'aire distingit i pagesívol, sapat i robust tant per naturalesa com per virtut d'exercicis gimnàstics continuats; de faccions més grandioses que boniques, un poc dures però regulars i banyades d'un tint de bonhomia que les feia atractives, contribuint-hi per molt una barbeta negra, moixina, verge de navaja, que li ombrejava boca i galtes. La característica de sa fesomia la donaven uns ulls grossos i somniadors que sovint semblaven divagar, mes en les negres profunditats dels quals s'hi concentrava en certs moments tota la fagositat d'una ànima ardent.

Vestia un folgat trajo de campanya, de dril; ample barret dels dits de *jipijapa* i calçava alta bota amb esperons de reglament. Aparentava com uns vint-i-sis anys.

Aquest jove, que pertanyia al número, massa escàs, per cert, d'hisendats que, duenyos d'una posició assegurada, aspiren a fer-se homes *per se*, al revés de tants altres que, en fires i festes majors, passegen sa nul·litat i malbaraten el que res els ha costat de guanyar, havia perdut sos pares des de la infantesa, quedant al cuidado de son oncle patern mossèn Joan (que sol·licità substitució interina per a sa parròquia de Vall de Pedres, a l'objecte de posar en ordre el patrimoni, un poc necessitat d'ell, per diferents causes) i d'una tia materna, dona excel·lent, mes de poca significació, que encara avui portava el pòndol del govern interior de la casa.

Mossèn Joan dotà a son nebot d'un fons de sòlida educació cristiana; mes, un cop crescut, al tractar d'imbuir-li sos ideals respecte a la carrera que devia escollir, se trobà amb que el jove feia gala d'una pila d'idees pròpies (moltes d'elles en oposició amb les de son oncle) que sostenia amb una tossuderia propera a la impertinència. Amb la fanfarroneria pròpia del poc seny, començà a considerar a aquell com a home antiquat; i, com que ell estudiava en les darreres obres i fins fullejava algunes revistes científiques, d'aquí el creure-se-li superior, arribant fins a faltar-li alguna vegada al respecte, si no d'un modo ostensible, replicant-li, portant-li inconsideradament la contrària i fent poc cabal de ses consideracions y consells. Impossibilitat de seguir-lo en ses tomístiques disquisicions, i de parar-li el joc de sa argumentació escolàstica, en la qual era mossèn Joan un mestre consumat, acabava per treure serietat a les discussions en què sovint degeneraven ses converses, fent broma de sa ciència i saltant amb qualsevol estirabot, que no sempre aquell prenia bé.

Aquesta independència de caràcter i fins desatenció del jove, causà profunda pena a son oncle, que alguns moments temé sèriament haver malograt el fruit de sos afanys. Son disgust augmentà quan li declarà rodonament que volia seguir la carrera d'enginyer, contra sa manifesta opinió. Allavors posà el patrimoni al cuidado d'un procurador de sa confiança i retornà a sa parròquia de Vall de Pedres, de la qual faltava de més de tretze anys.

Mossèn Joan s'arrepentí, després, d'aquesta rebequeria, majorment que no li donà el resultat que ell n'esperava, o sigui d'atuïr al jove fent-lo rendir. En Ramón de *motu proprio* rebaixà les facultats del procurador, reduïnt-lo a un simple receptor de comptes; s'enginyà per ingressar a l'escola preparatòria de Barcelona, a on seguí els estudis amb regular lluïment, i prosseguí i terminà la carrera d'enginyer agrònom a Madrid. Lo que sí en resultà, fou una fredor de relacions entre oncle i nebot, que sols s'escrivien molt de clar en clar.

Per sa sort, En Ramon de Montbrió no abusà pas de sa llibertat ni de sa posició. Per criteri propi, o per misericòrdia de Déu, es rodejà sols de pocs companys i bons. Tant a Barcelona com a Madrid sapigué circumscriure ses hores expansives als exercicis gimnàstics, d'equitació i excursionisme científic. Així conservà son temperament essencialment muntanyenc, desenrotllà ses forces físiques i es lliurà d'una infinitat de perills que perden a tantíssims joves de bones condicions.

La sòlida base de creències religioses que son oncle li havia donat, resistí bé l'empenta de sos estudis científics. Sols sofrí detriment l'emboïllament escolàstic que aquell li havia teixit. Els procediments científics l'atreïen més que les disquisicions filosòfiques i amb son temperament d'artista preferia a la sublim teologia de l'Àngel de les Escoles l'arrobament produït per la contemplació dels fenòmens de la naturalesa, entrant-li les impressions abans pel cor que pel cap. Ànima somniadora, son cor estava tan rublert de sentiment artístic, que bastava una gota per a vessar, fent vibrar sos nervis a voltes amb fressosos esclats. Sa naturalesa era tan afinada, que copsava la més lleugera nota harmònica que li entrés per qualsevol dels sentits, convertint-ho tot en substància son esperit privilegiat. Igualment el commovien els gemecs de la tenora gronxant-se per les arbredes del Fluvià, que l'espetic del tro rodolant pels penyals del Pirineu.

A part d'això, era de geni viu, alegre i xistós, amb alegria comunicativa que s'infiltrava en l'ànim de tothom qui el tractava. Era, per natural, eminentment popular, i sobretot tractant-se de pagesos, son caràcter, expansiu i observador al propi temps, el portava a subjectar-los a veritables autòpsies morals, en les quals els feia mostrar tots els replècs de l'ànima.

De segur que, a l'escollir la carrera d'enginyer agrònom, tingué en compte, més que la carrera en si, la relació d'aquesta amb la naturalesa, de la qual estava veritablement enamorat. Ja sos somnis de noi eren grans explotacions agrícoles, i el seduïa la idea de l'enginyer bosquerol, instal·lat al ras o sota una tenda de campanya, en contacte dia i nit amb la naturalesa.

Finida sa carrera, dedicà llargues temporades a viatjar per l'estranger, visitant les mellors escoles d'agricultura de França i Anglaterra, en algunes de les quals ingressà com alumne, seguint-hi cursos especials.

Per aquells temps s'eixamplaren els horitzons de sa imaginació calenta amb noves preocupacions. Impressionat pel gran desnivell intel·lectual i social entre Espanya i els demés països d'Europa, tractà d'inquirir-ne les causes, dedicant-se amb tal motiu a una sèrie d'estudis comparatius d'història i de sociologia, venint en coneixement d'una munió de coses que en nostres escoles oficials no se ensenyen i d'altres que s'ensenyen falsificades. D'aquests estudis, entre altres moltes conseqüències, ne tragué principalment un sentiment d'admiració i un entusiasme gran per la Catalunya històrica, una aversió profunda per l'hegemonia de Castella i un odi salvatge contra els vividors i polítics d'ofici.

Quan visità la Anglaterra, trobà la qüestió irlandesa en un de sos períodes de major agitació. El gran Parnell, amb son talent i el poder de sa paraula, alçava el cor d'aquell poble oprimat, demanant la reforma de la llei electoral i l'abolició de l'Església oficial anglicana, aventatges que no logrà sinó més tard.

El geni d'en Ramon era a posta per a entusiasmar-se amb la causa d'aquell poble (ja de si simpàtica a tota la joventut europea), majorment impressionat per certes ressemblances que observava entre Irlanda i Catalunya. Féu causa comuna amb el poble, resultant aquell període de sa vida una mica tenebrós, embolicat en conxorxes i conspiracions fenianes. En les bullangues que s'armaren en 1865, amb motiu de la supressió del *Habeas Corpus*, barrejat entre els estudiants de Dublin, anava a capgirells amb la policia. Arrestat, passà un mes de calvari, confós entre una turbamulta d'aventurers italians i francesos, fins que per fi fou expulsat del territori anglès.

Sembla que aquest final de la seva calaverada li fou molt desagradable, contribuint en gran manera a fer-li pendre la resolució de retirar-se a sa pàtria, deixant-se d'aventures perilloses per causes agenes i complexes, majorment concebint-ne de pròpies i ben definides: tant l'impressionà la idea de perdre's miserablement entre gent desconeguda, i fins, per molts conceptes, poc recomanable.

A Barcelona es relacionà amb aquells petits escamots d'artistes, de músics, de poetes i d'antiquaris que representaven el deixondiment intel·lectual de Catalunya i somniaven en braços dels Milà i Fontanals, dels Aguiló, Rubió i altres. A la bona amistat d'aquests darrers, que el prengueren de grat, degué la depuració i sanejament de moltes de ses idees i l'orientació d'algunes altres que en duia d'indecises.

Mes son temperament inquiet i expansiu el portà aviat molt més lluny que tots aquells revolucionaris incipients, precursors de la Catalunya nova. Aquests somniaven amb la regeneració intel·lectual de Catalunya i fou ell, en Ramon, qui inicià la idea d'una regeneració política, donant-se el cas d'ésser tingut per boig per sos propis companys d'entusiasmes, que a son torn eren qualificats de ximplers i de somniadors fins per molts dels que en aquell temps es titulaven homes de ciències.

Un dia, després d'una discussió amb sos companys, resumí son criteri dient-los:

-Vosaltres que doneu per morta la vella Catalunya, glorifiqueu-la amb solemnes funerals i brillants necrologies, desenterrant i publicant a la llum del sol les passades grandeses i les grans virtuts de la finada; alceu-li monuments, que així honren els bons fills a llurs passats difunts. Mes jo, que la tinc per viva encara, deixeu que li faci pítimes, tractant de tornar-li la salut. Jo comparo Catalunya a una bellíssima tassa d'argent enterrada en un femer. Està desconeguda per la negra ronya que la cobreix; mes, a on se vulla que grateu, veureu alhora relluir el brillant metall. ¿Per què no hem de tractar, doncs, de retornar-li sa bellesa primitiva? Per això bastaria treure-la dels fems, i això és lo que hem d'intentar. La feina, llarga i feixuga, no és pas obra d'una generació; perquè és precís canviar la sang del poble; mes, si no es comença, no s'acabarà pas. Per ma part vos dic que vaig a començar-la per casa meva. Adéu-siau.

Així ho féu: mes aquesta resolució, filla d'una concentració d'idees nobles i elevades, li posà seguidament al davant la figura de son oncle, el vell rector de Vall de Pedres, renovant-se-li vivament els records de sa infantesa, passada a son cuidado de pare amorós. S'averkonyí d'haver viscut tan distanciat d'aquell home que representava l'únic escalf de família que havia sentit en aquest món, i sentí ànsies de reconciliació.

III

De sobte, com si es deixondís, alçà el cap, plegà la carta, ficant-se-la al sarró, recollí les regnes i a aquest sol impuls s'engallà el cavall, com un cabo de gastadors, reprenent, de seguit, un trot elegant i picat, tan bon punt son amo li hagué insinuat una lleugera esperonada, ensems que ell murmurava somrient: -Pobre oncle! Per ell no hi ha més ciència que la filosofia, ni altre mecanisme d'expressió que el llatí. Però és tot cor.

Sortit de la concentració de la lectura i entrat en possessió de si mateix, començà seguidament a fruitir de l'encís que per ell tenia sempre la naturalesa, majorment si es presentava esplèndida i meravellosa com sol ésser-ho en les conques dels Pirineus. Son esperit observador començà a inventariar l'arc de cercol que abarcava sa mirada, a on entraven tots els tons de la paleta en mil matisos i gradacions infinites: vigorosos, purs i nets en els primers termes; diluïts, esfumats i transparents en els llunys. L'històric Coll dels Morts formava una massa fosca i carminosa, sobre la qual se destacaven, intensament il·luminats pel sol, els roures i salzes del primer terme, i, per damunt de sa silueta retallada en forma de resclosa, apareixia, com a punt de vessar, tot un mar de verdor. Part d'allà, a dreta i esquerra, les serres engegaven cap al pla ses carenes que, ferides pel sol, se veien compenetrar-se, alternades com els dits de dues mans en creu, formant com una graderia al poble de Ridells, les fumarel·les blanquinoses del qual s'obiraven al lluny, mig confoses amb el blau gris transparent de les muntanyes que li feien respatller. A l'esquerra les bosquíries de la Rauta, amb ses envellutades masses de verd, i els pics montserratins de Puigsacalm, La Portella i Cap de l'Home presentaven tots els tons del nacre i la mareperla, esvaïts a claps per tènues gropades de boirina blavosa, gemat alè dels torrents i aiguamolls de La Pinya. I, per damunt de tot, el cel, l'esplèndid cel de la muntanya, amb son blau indefinible, d'una potència lluminosa que realçava alguna que altra filagarsa de blanquíssim núvol, escapada del mantell que embolcallava la punta més enlairada del Puigsacalm.

Més a prop i, per tant, amb més íntima connexió amb sa persona, en Ramon, fins amb perill d'ésser confós entre el ramat de poetes cursis, observava amb goig que les cardines refileaven entre les bardisses, com per a matar el temps que tardaven els escardots en madurar la delicada fruita de llurs preferències; els verdums, en els caps de brot dels roures, esplugaven al sol ses daurades panxes, tot deixant anar ses melodioses carretilles, mentre la riera murmurava, saltant de graó en graó i de gorga en gorga, a on, entre blavoses i clares aigües, els barbs i vàgares feien de les seves, caçant al vol els confiats mosquits, tot just acabats de néixer, i les floretes, pobrissones, passaven les hores mortes emmirallant-se en les manses aigües que besaven sos peus.

I nostre jove es revifava respirant a plens pulmons els humits efluvis de la rosada, ràpidament evaporada als raigs del sol pujant; i, ja fos efecte dels refilets dels ocells i dels murmuris de l'aigua, ja fos resultat de tants factors artístics, de tantes notes harmòniques que convergien vers sa ànima, sempre prou assedegada de tals impressions, el cert és que començà a deficiir-se com ocell sotmès en atmosfera d'oxigen, redreçant-se sobre els estreps, gesticulant amb viva com demanant encara més llum, més colors, més harmonies, més vida; i, com lo que demanava no tenia fi, quant més ne tenia més ne desitjava i més ne quedava per assolir; i així, creixent i més creixent, espenjant-sel com la farina flor a l'escalf de la fogaina, del desig passant al deliri, del deliri a la borratxera i d'aquesta al deliri, rublert de goig, sadoll de vida, desvanescut per la febre de l'intern plaer, esclatà amb un aliret salvatge, com el del beduí del desert a l'obirar el primer raig del sol naixent, i, clavant esperons al cavall, sortí escapat per la prada, saltant recs, marges i bardisses, com un esperitat, semblant l'apoteosi de la joventut humana cavalcant, friso de vida, sobre el llom de la llibertat.

IV

-Hores havia que l'esperava, missenyor!- exclamà en Pascal, apressant-se a aguantar-li l'estrep perquè descavalqués. -Ja pensava que s'havia passat francès, pudai!- afegia, tot recollint l'animal per a entrar-lo a l'estable. -Com el seu senyor oncle l'esperava a dinar, m'ha fet ésser aquí abans de les nou.

-És que he badoquejat molt pel camí- féu en Ramon. -Però, si és com dieu, potser faig mal en parar-me. ¿No fóra millor que féssim la darrera pitrada? Quant hi estarem, d'ací a la Rectoria? Una hora i mitja?

-Oh, pudai! No pas si jo l'haig de seguir. Tinc anomenada de caminador i no hi vaig pas en menos de tres hores. Val més que dinem aquí, que res hi perdrà amb el canvi. Faci's compte que el seu senyor oncle ja no l'espera fins al vespre i que la Felixa tindrà un goig de poder-li servir a sopar els rescalfolls del dinar, amb lo qual farà dues ganàncies: el dinar que s'estalvia i lo que al vespre menjarà de menos.

En Ramon seguí el consell d'en Pascal: dinà amb gana d'estudiant, féu la migdiada a tall de mestre i ja eren més a prop de les quatre que de les tres quan caminaven de cara a la serra i d'esquena a l'hostal, al davant el recader marcant el pas i cuidant que la conversa no decaigués un moment.

Era una alhaja, el bon recader, i en Ramon se'n convencé aviat. Home de mitja edat, magristó, més baix que alt, cara afaitada com a bon muntanyenc, més per costum que per la nosa que podien fer-li quatre pelots, escanyolits i mal nascuts, entremig de les arrugues del cuiró ressec que li feia de cara. Son nas, ample i aplanat, acabava en punta baixa, com un didal de segador, ombrejant una boca de llavis prims i closos, menos quan parlava, que, en veritat, era més sovint que no plou. Els ulls, petits i de gran viva, eren lo que donava més moviment a sa fesomia, per demés insignificant, però no

mancada d'un cert aire d'intel·ligència i malícia bondadosa que predisposava en son favor.

Portava barretina musca, dejús de la qual treien el caparró uns rinxos de cabell gris; vestia gec i calces de pana, i calçava sabates rosses i ferrades. Garlaire de mena, parlava amb to de falset i a crits, com si tractés amb sords, per lo que se'l sentia bé, més que fos cent passes lluny.

En Ramon li anava donant corda, poguent apreciar en son interlocutor una singular força íntuitiva, amb bon cabal de sentit comú, que feien escoltar-lo amb gust, majorment quan parlava de coses i persones de la terra.

Vàries vegades fou retret el senyor Rector de Vall de Pedres, i una d'elles, com manifestés el jove propòsits de passar els vuit dies a la Rectoria, en Pascal digué de sobte:

-Vuit dies? No els hi estarà pas.

-Per què no?- preguntà aquell, admirat de la seguretat amb que aquest parlava.

-Perquè la fam l'en arrebossarà, pudai!

-La fam! I ara? Que esteu boig? Patir fam a casa del meu senyor oncle?

-A casa del seu senyor oncle ni vostè ni ningú n'hi patiria; mes a casa de la seva majordona, sí.

I com veiés que en Ramon no es refeia de la seva sorpresa, afegí:

-És un pudai de dona que sembla s'hagi feta paga de la bossa del senyor Rector i no pot sofrir que gastis un xavo per ell ni per ningú. I ¿que es pensa vostè que, a no ésser per la Felixa, no seria jo encara *in totim* a la Rectoria? Ha de pensar i entendre, pudai!, que des de què mossèn Joan va venir la primera vegada, era jo el campaner, l'escolà, el sagristà i l'home de confiança de la casa, a on menjava i dormia. Mes tan bon punt va entrar aqueixa dona, que no sé encara d'on rediantre és eixida, i li va donar la fal·lera de l'estalvi, allò va ésser un infern. Semblava, pudai!, que se m'havia de beure les sangs, tornant-se una espieta feta a les orelles del senyor Rector: «Que ara s'ha esclafat una ceba abans de l'hora de deu! ; que ahir, quan vostè se'n va anar al llit, va atiar les estelles del foc, en lloc d'apagar-les a raig de canti; que avui ha fet una tirada del porró, essent així que al poal hi havia aigua fresca»... No vulga saber-ho: allò era un viure del pudai. I encara si la gasòfia hagués anat rabenta rai! Mes és el, cas que amb el caldo de l'olla s'hi podia batejar, i, si hagués gosat, per tot companatge ens hauria amorrat a l'òbit dels porcs. Jo patia, encara més que per mi, per mossèn Joan, que no sabia com apariar-s'ho, fins que un dia vaig dir-li: «Bah, bah, val més que partim peres com a amics, perquè sinó encara seria pitjor. Aquesta dona em crema les sangs i un dia jo faria un *desfèssit*. Pudai, no! En ma vida m'he estalviat una hora de treball, tenint salut; mes tampoc me vull estalviar una ceba ni un trago del verd, si això em plau. Jo ja li faré la mateixa feina, si li està bé, però vull ésser amo de casa, pudai!» I així ho vàrem fer. Vaig llogar una estada al costat, vaig fer venir una germana vídua amb un noi i allí estem com uns reis. Mossèn Joan ne va passar molta pena, perquè m'estima; però com veia que tenia raó i ell és molt enraonat, va comprendre que així jo me la passaria millor i ell s'estalviaria els sufocos que la mala bruixa li donava per causa meva.

-Però això sembla impossible!- deia en Ramon. -Com pot, aquest home, deixar-se dominar així?

-Ai Déu el faça bo! Si és com el pa blanc. Diu que tot s'ha de pendre tal com Déu ho envia, i que a on aniria, la pobra dona, si ell la treia de casa? Diu també que cadascú ha de portar sa creu; mes jo no hi estic pas conforme amb això. Està bé que cadascú porti sa creu, mes jo carregar amb la dels altres, repudai!...

-I el poble què hi diu, amb això?

-Si, què vol que hi digui? Que és un *martri*. No falta, per això, qui ho troba un xic bé, que hi hagi qui el retingui, perquè, com és de tanta bondat i s'escolta a tothom, si no fos així la major part de l'any aniria sense camisa. Emprò em sembla que no és pas tot u ésser retingut o anar escanyat. La Curesma no ha pas de durar tot l'any. A més de què els orris qui els fa és ella, que ja li asseguro que fa bon bossot. El seu rebost i el seu galliner són els mellors del poble, mes el pobre senyor Rector, si no és alguna gallina, morta de mala mort o alguna culana tarada, poc ne tasta res: tot va al mercat. És una dona que faria calés dels claus de les baldufes. Per Sancujema va fer dos anys, varen passar uns senyors que caçaven la perduda i els va vendre tota la parraqueria de la caixa, que encara era del temps de quan Judas era fadrí. ¡Creuria que en va treure mitja dobla de cotra, allà a on no valia tres pessetes!

En Ramon escoltava abstret les revelacions d'en Pascal, i encara que les creia exagerades, de moment li feren formar el propòsit de no contraure compromís respecte a la duració de sa estada a la

Rectoria, per un si acàs.

En Pascal continuà la xerrola:

-Tornant-hi amb el senyor Rector, és pecat qui li fa mal. I no es cregui, que és un savi de primera. De llatí si en sap! Altrament és home per donar un bon consell a qui li faci menester. I el bé que ha fet al poble, ja amb caritats, ja d'altres menes. I per a maleir el mal temps, no n'hi d'altre en tota la rodalia. Ha de pensar i entendre que, des de que és aquí, no hem vist encara cap pedregada que s'ho valga, i això que n'han passades de bones pel veïnat. Encara em recordo de la de Sant Jaume farà cinc anys, que a les parròquies de Prunés, Vall-llorell i Daurada no hi va deixar ni les canyoques. Eren envers les sis del mati que vaig veure que la Pedraforca portava caputxa i vaig sentir les campanes de Vall-llorell, clares com si fossen a mitja hora. Jo que vaig dir: «Pudai!, avui tindrem tamborinada, mossèn Joan.» «-Vols dir?- féu ell tot esmorzant. -Doncs mira, estigues alerta i avisa.» A deu hores ja no es veia el sol i vaig sentir un tro cap a la part de la Pobla. Vaig dir: «Ja hi som!». A onze hores, a Prunés ja repicaven de debò, i es veia cap a les serres de Castellar de N'Huch un tap que feia feredat. La borinor s'anava atansant, i cap a migjorn hi havia un tall de serena, repudai!, que era lo que em feia menos goig. Aviso a mossèn Joan, i, quan va estar amanit a sota el porxo de la iglésia, ja la teniem a sobre i queien unes gotes com el pla de la mà; Cap a Vall-llorell i Daurada ja rebien de valent. «-Caratsus! Això va de males-deia mossèn Joan tot rodant al cap. -Això porta malícia.» Repudai! El cel semblava que s'esquerdava, veient-se negre com una gola de llop a part d'allà de la serra del Teixaire; ja les avançades sortien pel Coll del Bord, quan mossèn Joan començà les *malediccions* amb el salpasser alt i llatinada que te crió. Jo estva espaterrat de veres i anava dient tot baix: «¡Repudai, avui si que batrem abans de segar!» La Feliça, amb un fogó de terra, anava cremant llor i romaní de fulla en fulla, i l'hereu del Sord, repenjat a les campanes, ¡dali, que és dia!...

Doncs ha de saber que, en quant mossèn Joan alçava els braços i el salpasser, ja la torbonada feia alto; mes, en quant els baixava, ja la teniem a cavall de la serra, a punt de saltar al pla. Mitja hora bataiera estiguérem així: repudai! tinc i tindrè. Ella: «-Que passaré!», i mossèn Joan: «-Va *darretru*: que no passaràs.» Mes, repudai!, jo que veig que ell començà a venir groc de fatiga, les gotes de suor com cigrons li anaven cara avall, les mans li tremolaven enlaire i el llatí se li engargossava. En tal moment, la tempesta prenia embranzida i començava a rebotre algun que altre roc com un ou de colom. «Pudai, pudai, pudai!» vaig pensar jo. «Si aquest home se'ns acula estem perduts.» Jo que si, agafo el braçat de llor que la Feliça, tot mastegant parenostres, companejava com si fos or, i hi calo el mateix ciri beneït, fent un foc com un Sant Joan, me'n salto a dalt i prenc el fusell i mitja dotzena de cartutxos amb bala beneïda, i amb un girant d'ulls torno a ésser al costat del Senyor Rector, cridant: «-Animo, mossèn Joan! Faci un esforç, per Déu, que avui la misèria ens truca a la porta!» I vinga un pet d'escopetades, que arreu fou contestat pels veïns. Mossèn Joan s'animà, i, atansant-se fins al cementiri, amb uns crits que feien feresa, reptà la tempesta que, amparada part d'allà del rieral de Salgueda, no tingué més remei que escórrer's pels erms i emprius de Serra-Calma, on, tant se val, no hi deixà ni les llagostes. En aquell moment començà a caure l'aigua a samalades: el perill havia passat.

En Ramon estava embadalit, i reia com un ximple amb les pintoresques narracions d'en Pascal, que tocava tots els registres, no essent pas menos distret el que en podríem dir de geografia de la comarca.

-Veu? Allí és el castell de Riany, fet del temps dels moros. Diu que hi ha una mina sota terra que va a sortir a Ter. Allà més lluny és Vall-llorell; més ençà hi ha Daurada, que no es veu; aquesta casa és Tapiols, la de més cabal de bestiar de tota la muntanya: l'amo és un borni que hi veu més que els gats. ¿Veu aquell blancall que s'obira per entremig d'aquell collet? És Serra-Bruna. La casa més potent de tot per aquí. Ell és un gran senyor; bona persona, si no fos tan tiranu pel poble. Vol ésser amo dels emprius de Serra Calma, com si no en tingués prou amb lo que li sobra, i fa com el gos de l'hortolà, que ni menja ni deixa menjar. El que li costa el plet que sosté amb el poble, val vint vegades més que el fruit d'aquell ermot. ¿Veu, part d'amunt d'aquella serra, un clapissol ros amb unes parets roges dejús? Són les desferres del monastir de Sant Martí, a on diu que abans hi havia un bisbe.

I així, amb preguntes i respostes, fumant un cigar en aquest caire, perquè hi passava la fresca marinada i s'hi disfrutava ensems de bones vistes, i bevent un got d'aigua en aquella font, perquè hi feia ombra i s'hi estava bé, entre rialles de l'un i repudais de l'altre arribaven al poble que ja era fosc. La Rectoria era tancada, mes no estaven tan desprevinguts sos habitants, per quant tiraren el cordill del llucateu abans de què els arribats truquessin a la porta. Entraren a la lliça i ja al cap de l'escala sortien a rebre'ls mossèn Joan, amb els braços oberts, i la Feliça amb cara de prunes agres, amb un llum de cuina.

Oncle i nebot, confosos en una abraçada, pujaren escala amunt. En Pascal se féu càrrec de la bèstia, i, mentre la desembridava, la majordona, que des del darrer replà li feia llum, anava dient amb veu de nas:

-Poc pensava jo que arribésseu avui, i ja deia a mossèn Joan: «Sap què és? Que el senyoret haurà fet

tard i s'hauran quedat a dormir a l'hostal del Porxo.»

Veient que en Pascal feia cas omís de son parlament, continuà:

-I, ben mirat, era el millor determini que podíeu fer. Demà hauríeu pogut venir a la fresca...

-Un pudai!- exclamà en Pascal per tota resposta, mentre, estirant el cavall pel ronsal, el menava cap a l'estable.

V

Mossèn Joan de Montbrió, rector de Vall de Pedres, per aquells temps caminava ja en la sexta desena de la vida. Era el mitjà i únic sobrevivent de tres germans. L'hereu morí solter, i mossèn Joan, que era ja capellà, entrà en possessió de l'herència, però, religiós de vocació i no de conveniències, traspassà tots sos drets a favor del germà petit, que estava a Barcelona, dedicat al comerç amb regular fortuna. Aquest s'instal·là en el mas, se casà, i als pocs anys moriren ell i ella deixant a en Ramon, infant de tres o quatre anys.

Valga que mossèn Joan s'instal·là en la pairal i que una germana d'ell, dona de poques apariències però excel·lent mestressa, se posà a governar la casa, que aquesta tirà avant i fins se realisaren importants economies i redempcions de càrregues.

Crescut en Ramon, oncle i nebot no lligaven gaire, per lo que aquell, amb el cor ple de tristesa, se'n tornà a sa parròquia de Vall de Pedres, i allí seguia completament donat a son ministeri.

Se calificava a si propi de capellà de missa i olla, lo que era un excés de modèstia, perquè, sense ésser un pou de ciència, posseïa quasi tota la que proporcionaven els seminaris de son temps, i fins de la Universitat de Cervera n'havia recollida molta, ja que hi havia seguit alguns cursos de la carrera de Lleis, que no terminà per haver-se acabat abans la Universitat que sos estudis, negant-se a seguir-los en la nova de Barcelona en protesta de lo que ell calificava d'atropellament del dret i triomf de la revolució.

Lo que hi havia de positiu era que per a mossèn Joan no havien transcorregut els darrers quaranta anys, havent-se parat en el moment en què, convençut de lo limitat de la sabiduria humana, cregué que ja estava discutit i resolt tot lo que humanament resoldre's podia. D'aquí naixia sa oposició a la vocació que per a la carrera d'enginyer manifestà sempre son nebot, carrera que representava uns estudis i unes rutes per ell completament desconeguts. Ell havia estudiat a Sant Tomàs, havia traduït a Sant Agustí i a Sant Jeroni i a altres Sants Pares de l'Església, i en els lluminosos escrits d'aquests grans savis havia trobat un cos de doctrina filosòfica suficient a omplir no sols les necessitats de son cor, sinó, deia ell, de tot l'humà esperit.

Déu és la causa primària de totes les causes i la força creadora, conservadora i reguladora de totes les forces, de les que dimanen, com irradiacions sublims, totes les demés manifestacions, així en l'ordre natural o físic com en l'espiritual. Estudiant, doncs, a Déu en sa essència, en sos atributs i en ses revelacions, s'obté la clau de tot lo demés. D'aquí en feia arrencar la superioritat de la carrera eclesiàstica sobre totes les demés: carrera de privacions i sacrificis, sublimada per la missió encomanada als sacerdots d'ésser intermediaris entre Déu i l'home, aqüeductes de la Divina Gràcia, la que distribueixen cobrint espirituals necessitats i humanes misèries.

Després d'aquesta, i per aquells fadrins externs mancats de vocació per a l'estat eclesiàstic o que, sentint la necessitat de constituir una família, devien buscar un medi o un recurs per a subvenir a son sosteniment, posava la carrera del Dret, germana petita de l'anterior i amb missió poc menys elevada, com és la de fer triomfar la Justícia, una de les principals i més immediates derivacions de la Divinitat. Les demés carreres -medicina, farmàcia, etc.- encara que molt honorables, venien a ocupar un ordre inferior. La militar la tenia descartada. Des de que la política, deia, l'havia deshonrada, fent-la servir d'escambell a totes les humanes passions, no podia ésser l'ideal d'un fill de família que s'estimi.

Però tota sa admiració la guardava mossèn Joan per a aquells joves privilegiats que tenien prou talent i prou pit per a agermanar la carrera eclesiàstica amb la Llicenciatura dels sagrats Cànon o del Dret. D'ells era el pervenir.

Mes, tant per a uns com per a altres estudis, calia conèixer a fons el llatí, perquè en aquesta llengua estan escrites les Sagrades Escriptures, com també els llibres dels Pares i Doctors de l'Església, les obres de Dret més importants, des del *Digestum*, *Pandectas* i compilacions del Dret Romà, fetes pels grans legistes de l'antiguitat, fins a les obres de Paguera, Cortiada, Vives i Fontallella, com també en llatí són la gran majoria d'obres que tracten de medicina i farmàcia, des de les d'Hipòcrates, Galeno,

Celso i altres, fins als cèlebres aforismes de l'escola de Salerno.

-¿Com és possible, doncs- deia mossèn Joan -que sigui cosa sèria aquesta carrera de nova invenció que havia pogut cursar en Ramon, sense conèixer a penes el llatí?

¿No volia això dir que per la tal carrera es prescindia de tot lo que la humanitat ha escrit en la llengua mare de totes les llengües?

Heu's aquí lo que era mossèn Joan com a home de lletres. Pel demés, un cor de noi que quan renyava es tirava un remordiment a sobre, i quan reia li escapaven les llàgrimes, que en ell, més que altra cosa, eren signe d'entendiment, ja que les grans penes se les passava sol i amb ulls eixuts.

Exercia de pàrroco per amor a l'art o, com ell deia, perquè no sabia fer res més. Per naixença, per educació i per temperament, no era popular; era sols per esperit de sacrifici, per abnegació seràfica, per natural bondat de cor i per odi a la pròpia carn, que havia vençut sos impulsos i dominat sa naturalesa, fins a doblegar-la sota les misèries i les impertinències dels feligresos. Així havia conquerit l'amor i la veneració d'aquests, que abusaven de son caràcter angelical i dèbil, sense que sovint seguissin sos consells més enllà de ses pròpies conveniències.

Físicament considerat, era mossèn Joan home de bona presència, si bé lleugerament corbat, amb més abundància d'ossos que de carn. En sa cara, eixuta de vianda, s'hi marcaven tant els ossos, que un anatómic hauria pogut catalogar-los sens pena; mes, a part d'això, com sa pell era d'un rosat sanitós, feia de molt bon veure, i l'òval estirat de sa cara acusava una certa distinció, visible particularment en son front espaiós, en son nas, lleugerament aguilenc, i en sa ben perfilada boca. L'impromptu característic de sa fesomia era una suma beatitud i complacència traduït per una mitja rialla que no es fonia mai, ni quan son cor se sentia negat per la contemplació de les grans misèries humanes.

Les habituds no podien ésser mes senzilles ni ses necessitats més limitades. Sa vestimenta era pariona de sa vida: llustrosa a força de raspall i fins discretament apedaçada en algun indret, però neta de taques, com sa consciència. Un detall: mossèn Joan no polsava. Tenia massa encarnat el sentiment de la pulcritud per a deixar-se influir de tan potiner vici. En canvi fumava morigeradament uns cigarrets *de currutaco* que, per no tacar-se els dits, sostenia amb uns amollets de plata. Era l'única transacció que havia pactat amb la corrent moderna.

VI

No mancaren a la taula del Rector els rescalfolls profetisats per en Pascal, i en Ramon els feia els honors amb bon apetit, sobrant-li temps encara, entre mossada i mossada, per a entretenir a son oncle amb qüentos d'estudiant, anècdotes dels seus viatges i acudits de bon humor. Aquest el contemplava embadalit de goig, atent sempre a conjeturar per ses espontaneïtats l'estat de l'obra moral que amb tants afanys havia fonamentat.

De moment pogué apreciar en ell major seguretat de criteri, més maduresa de conviccions i, sobretot, major cabal d'idees pròpies, que expressava amb una tal superabundància de fantasia, que al bon home li posava pell de gallina.

Mes li quedava sempre una sospita, com una espina clavada al cor. Portat per sa fantasia, ¿hauria anat son nebot lluny, fins a pendre-hi mal sa consciència de bon cristià? Era precís sortir de dubtes, i aprofità la primera ocasió per a imprimir nou tirat a la conversa, preguntant-li:

-I bé, fill, digue'm ara quelcom de ta carrera. Explica'm què ve a ésser això de l'enginyeria. ¿Quin paper hi feu, pel món? ¿Quina és, ben pel clar, vostra missió?

-La nostra missió- respongué el jove -és esbrinar les lleis de la naturalesa, conèixer ses forces per a regular ses accions, deduir conseqüències, fixar principis, traure aplicacions encaminades a augmentar la riquesa, i, disminuint l'esforç de l'home, fer-li més fàcil la vida. Més senzill, vulgarisant la definició: lograr que la feina penosa de deu homes, per exemple, la faci descansadament un sol.

-Mes al tractar d'alleugerir el treball de l'home, t'has fixat en que aquesta és una llei de la naturalesa com qualsevol altra?- observà el Rector.

-Sí, i per això tracto de regular-lo i fixar son resultat.

-Està bé, però el treball és imposat a l'home com un precepte diví, *in sudore vultus tui vesceris pane*, i podem considerar-lo baix dos conceptes: com un càstig, perquè violenta la naturalesa i ens subjecta a la destrucció del cos i a la mort, i com un benefici, ja que ell és el preu de nostra redempció en lo

espiritual i ens proporciona recursos per a atendre a nostra subsistència i fins a nostre benestar en lo material. Sentades aquestes premises, formulem el silogisme...

-Ja veurà, senyor oncle- féu en Ramon somrient: -veig que vostè es recorda massa de sos companys d'aula i sempre treu al sol sa sotana d'escolàstic, que fa molt temps que ha passat de moda. Deixi's de silogismes i solecismes, d'arguments i d'argúcies, que prou sap que jo no puc pas seguir-lo per aquest camí. Jo no estic pas avesat a amidar-les, aquestes coses, amb el compàs de la dialèctica. Jo sols sé que regular no és pas destruir i que, si Déu condemnà l'home a treballar, li donà el bou i l'ase perquè l'ajudessin, i que, per a complir bé el precepte del treball, no és pas precís que suem sempre a raig fet ni que anem de continu traient el fetge per la boca. El treball de la intel·ligència és tan treball, per aquells efectes, com el de la força, i jo sols pretenc que el bou tiri l'arada, i l'home empunyi la rella.

-Si no és més que això, no cal que t'escarrassis, perquè és lo que ha succeït sempre. Mes ja entenc el símil: vols la força bruta per a la bèstia, o sigui per a la naturalesa, i el treball intel·lectual per a l'home. Ara que t'has sortit tan bé de la primera proposició, anem a la segona, Si el treball és no sols el medi de dignificació de l'home sinó també de guanyar-se el pa o atendre sa subsistència, i tu logres, com dius, que el treball de deu el faci un de sol, pregunto jo: què faran els altres nou?

-Se miraran com l'altre treballa- respongué, rient, en Ramon, com no donant importància a l'objecció.

-Està bé- digué son oncle, impertorbable, buscant la revenja de la ironia de son interlocutor, -i en aquest cas també es deuran mirar com menja, a menos que aquest vingui obligat a mantenir-los o que tu, amb tes deduccions, hagis trobat la manera de fer que basti a l'home menjar un dia cada deu. Per més que t'asseguro que aquí toquem ja les conseqüències del sistema, amb els pobres que truquen a la porta i són treballadors vagatius, teixidors de la Pobla uns, faixaires d'Olot altres o bé corders de Camprodon, gent tota que s'hauran cansat de mirar, amb les mans a la butxaca, com un sol fa la feina de deu.

-Bromes a part- replicà en Ramon,- cregui, senyor oncle, que és un error pensar que les màquines roben feina als braços: lo que fan és vulgaritzar i enbaratir els articles, eixamplant el camp de la producció. No nego el fet que vostè em senyala, mes és sols un efecte passatger de la transició. A l'aparèixer el primer ferrocarril, molts profetisaven la mort del gremi de traginers, i, en efecte, de moment les agències d'en Balira i d'en Muntanya se n'anaren al cel, mes lo cert és que el gremi no ha fet sinó progressar.

El Rector no l'escoltava ja quasi, preocupat amb un altre ordre d'idees.

-Escolta. Hauràs sentit alguna vegada- digué mig interrompent-lo -comparar els desagraïts amb els porcs, que sota l'alzina mengen les aglans, sense dignar-se alçar el cap envers l'arbre que les hi subministra. Doncs, ¿no et sembla que entre els que estudien els fenòmens de la naturalesa i especulen les forces que aquests els proporcionen, n'hi ha molts com els porcs, no es prenen la molèstia de considerar que aquelles aglans han caigut de més amunt, ja que, com diu Sant Tomàs, Déu és la causa primera i la força primordial de la qual dimanen totes les forces i totes les causes?

-Cert que sí.

El vell sacerdot se remogué en son setial, com disposant-se a donar el cop definitiu.

-Però tu, que t'has enamorat de la naturalesa i et delites per penetrar sos misteris, ¿no trobes més bonic i fins més noble, en lloc d'estudiar les lleis per llurs resultats, buscar el Legislador? En lloc d'amidar les forces per llurs efectes, ¿no val més remuntar-se a son sublim impulsor, que és Déu?

I aquí aclucà els ulls, el sacerdot, com l'artiller que, presa la punteria, aplica la metxa a la pólvora i, sense perdre alè, enjegà aquesta canonada seca:

-Digue'm: ¿en tes investigacions l'has trobat, a Déu?

En Ramon descobrí de repent el joc de mossèn Joan i l'objecte que perseguia. Comprengué que son oncle dubtava d'ell, i aquesta sospita el ferí al mig del cor. Un instant els dos interlocutors s'abrigaren amb una intensa mirada, que ambdós sostingueren valentament. Després en Ramon respongué amb veu reposada:

-¿I que es pensa que els estudis científics no conduïeixen a Déu, tant com els estudis filosòfics i teològics, dels quals vostè està tan empenyat? Que n'ha d'ésser, d'obcecat, el científic que no sent la idea de Déu en cada una de les infinites lleis que veu desenrotllar-se, tant si mira al cel com a la terra, com a l'horitzó! No és pas entre els esbrinadors d'aquestes lleis a on cal cercar-hi els impius i els descreguts; més aviat els trobarà entre els filòsops i doctrinaris, molts dels quals, entenebrats de cap per cavilacions superiors a ses forces cerebrals, traïts per ses pròpies argúcies que acaben per tornar-

se contra si mateixos, tocats de satànic orgull per lo que ells creuen triomfs de la raó i sovint no són més que fosforecències de cervells malaltissos, acaben per creure's semidéus, quan no són més que pobres alienats, dubten, neguen i reneguen, fins d'ells mateixos; mes el pobre científic, especulant sobre el fet, aplanat pel pes de l'evidència, pasmat sempre de lo que veu i sent, ¿de què pot dubtar, com no siga de ses pròpies forces, ni quin altre remei li queda que confessar-se petit i mesquí davant d'aquest Esperit Puríssim, Savi, Inmens i Etern, fundador i regulador de totes les lleis?

En quant a mi, li afegiré que fins n'he sentit el contacte, d'aquest Esperit, amb una mena de frisança, amb una suprema delectació, un no sé què d'indefinible i imponderable, que en certs moments, transformant-me, m'identifica amb les harmòniques sensacions que m'envolten, emborratxant-me d'intens plaer. Me diuen que això és la percepció de la Bellesa, però a mi, que crec que la Bellesa és Déu, me sembla que aquestes sensacions no són altra cosa que l'espasme produït per la mística conjunció de Déu amb l'ànima.

-*Bene!*, fill meu, *optime!*- exclamà el Rector, que havia escoltat amb la boca badada i llagimejant l'expansió de son nebot. -Jo me n'alegro infinit, de veure que tens cap i respire pel cor; però ara més que mai sento no veure't amb la carrera que era el meu ideal. Allí sí que podries esplatjar-te sense perill amb aquests lirismes que tant t'agraden, i llavors trobaries el perquè d'aquestes sensacions psíquiques que...

-Vol que li parli clar, senyor oncle?- féu en Ramon, interrompent-lo, com per a sostreure's a ses carícies. -Ja que em posa els dits a la boca, l'hi diré tot. No he seguit la carrera eclesiàstica perquè no he sentit la vocació i crec que cada u deu ésser allò a què ve destinat. A mi, donat mon temperament i mon modo d'ésser, potser la sotana m'hauria vingut estreta, perquè jo sóc un revolucionari...

-Jesús, Maria, Josep!- exclamà mossèn Joan, fent-se enrera.-Què dius, ara!

-Que l'espanta, el nom? Doncs no en trobo, d'altre per a significar que em sento enemic, ara mateix, de tot lo que veig instituït en nostra terra. Dubto de que sàpiga explicar com me trobo foraster a casa, igual que d'aventurer que torna vell a les llars que abandonà de jove i no hi troba ni els amics, ni les costums, ni les institucions que hi deixà i el record dels quals li havia mantingut viu el desig de retorn. Com si portés sang d'altres generacions, com si em vivifiqués un alè distint del que avui corre, sento repugnàncies per tot el que predomina, i sols rastrejant per entre la pols de lo caigut i oblidat, trobo, mig adormida, substància assimilable, única cosa que em fa creure que verdaderament és aquesta la terra que, com en somnis, he vista. Per exemple: en mos estudis m'he trobat cohibit per la subjecció a plans d'ensenyança ridículs, prescripcions absurdes i reglamentacions de cartilla, com si, més que a estimular les joves intel·ligències, se tirés a fer avorribles les matèries, subjectant-les a pautes antipàtiques. Observarà que, a l'obtenir el títol acadèmic, suprem objectiu de nostres estudiants, son primer impuls es rebotre els llibres al foc com trastos ja inútils, com impropis d'un calvari ja passat. És perquè el valor científic, artístic o literari d'una personalitat no es funda en lo que sap, sinó en els títols que posseeix. I vagi a demanar ideals, vagi a exigir grandesa d'aspiracions a gent que porta infiltrada la idea de sa pròpia nul·litat, fins al extrem de creure que els antics i, en darrer cas, els estrangers han dit ja tot lo que hi havia que dir en matèries d'Art, de Ciències i de Lletres. Ells creuen complir glossant o copiant lo que els altres han fet, com si d'aquests les millors ensenyances fossin ses obres i no els medis de què s'han valgut per a produir-les.

Jo, a aquest escarransit esplet de ciència reglamentada, prefereixo cent voltes aquelles escoles antigues, filles d'una personalitat d'intel·ligència poderosa que lluitava contra la ignorància dels temps, ja treballant mig de frau sota les voltes dels solitaris monestirs, ja desenrotllant-se sots la protecció rumbosa d'un Mecenas potentat, sense acadèmies, títols ni graus, fent via segura, arrastrant darrera seu lleis i costums, influïnt en les èpoques i transformant les societats en continuada evolució.

Societat que no lluita és societat morta i és l'alè de la mort que planeja sobre nosaltres. El poc moviment que es nota no és de vida: és el treball interessat dels que cuiden de què el cos social no ressussiti. Vegi nostra terra com és malmenada per un caciquisme burocràtic, venal, corromput i corruptor, que ha lograt enxiquir, fins quasi anular-lo, l'esperit social. Lo que en diem classes conservadores o directores no són més que agrupacions i entitats enfitades de benestar material i sol·lícites sols a què es mantigui l'ordre legal, o sia aquesta sèrie d'organismes corromputs, de convencionalismes infames, sostinguts per la voracitat dels uns, per la conveniència dels altres i per l'apatia dels més, causa generadora de l'esplet socialista que creix, com la corrupció de la sang és la causa de les erupcions de la pell. Tot això és lo que a mi m'arbora, i ho voldria acabar, enc que fos a canonades.

Mossèn Joan, de colzes sobre la taula i la cara caiguda sobre els punys closos, guardava una actitud pensativa. El jove continuà:

-¿I sap vostè si l'Església, com institució social i pràctica, ocupa avui el lloc que li pertany? No és sols

en les Universitats, sinó també en els Seminaris, a on és més de doldre la deficiència de l'ensenyança. Molt de llatí, molta teologia, ve-li aquí tot. Però, avui que, com ja li he dit altres vegades, la impietat, abandonant el camp de la filosofia, invadeix el científic, el de les arts, el de la història i fins el de l'economia, falsejant-ho tot, és aquí a on deu portar-se la lluita. La teologia escolàstica, amb tota sa sublimitat, entenc jo que avui ha complert bona part de sa missió, doncs les veritats catòliques, ja de si prou sòlides i respectables, quan descansen sobre bases científiques, tenen una força d'atracció a la qual res resisteix. Abans la idea cristiana ho era tot: les ciències i les arts brillaven, a son impuls, amb llum claríssima; les costums i les lleis se formaven a son calor, i l'esperit de lluita, encarnat en ella, era vida feconda en avenços morals i materials. Avui la societat, acostumada a evolucionar independentment d'aquest esperit, ha substituït les antigues democràcies cristianes per altres democràcies racionalistes i materialitzades, les agremiacions de caràcter senzill i pràctic per una burocràcia inflada i venal, i el sensualisme ha glaçat les consciències dels de dalt i pervertit les costums i enervat les forces dels de baix.

Però encara en nostra terra ha tingut resultats més deplorables. Un temps, nostre poble, regit per institucions pròpies, se distingia per sa virilitat ensems que per son esperit pràctic, reflexiu, empenedor i evolutiu sempre cap a la perfecció. Posteriorment, degut a suggestions exòtiques incomprendibles, per prevenir de races inferiors, política i econòmicament parlant, i a contingències i desgràcies d'aquelles que marquen els destins d'un poble, perdé ses institucions i, faltat del calor essencialment democràtic i cristià que havia presidit sa constitució, caigué enlluernat per fascinacions mentideres, com raça vençuda als peus de l'opressor. La desgràcia ha estat per tots, mes ¿qui sap si bona part de culpa la tenen els que, posseïdors un dia de tota la ciència i de tota la il·lustració de son temps, se deixaren arrabassar el ceptre de son poder?

-Per Déu, Ramon! A on vas a parar?- digué el Rector alçant el cap, trastornat.

-Vaig a parar a què caldria combatre de fort i de ferm tot l'ordre de coses avui existent, enderrocant i extirpant tot lo podrit i corcat dels actuals organismes socials, perquè, desenganyem-nos!, res hi ha en ells que sia aprofitable... ni nosaltres mateixos, si no ens sotmetem a un fort tractament de depuració, injectant en nostres venes sang nova. Es precis revifar l'esperit pràcticament cristià de nostra raça, perquè aquest torni a influir, redreçant-los, els organismes socials peculiars de nostra terra, orejant-la del baf d'estrangeria que l'ofega. Així i sols així hi pot haver esperança de salvació. D'altre modo...

-Prou, fill meu, prou n'hi ha- exclamà, interrompent-lo, mossèn Joan. -No m'hauria figurat mai que em surtissis amb aquests aires de missionista de noves idees. En lo que acabes de dir hi ha coses que són veritats evidents, altres no m'atreveixo a jutjar-les jo, pobre rector bosquerol, que fa ara mateix trenta anys que visc fora del món. Mes, amb tot, he notat fets i circumstàncies el record dels quals se m'ha renovat ara mateix, donant-me esfereïment. Per exemple, al veure com minva el ramat dels bons, no he pogut menys de reflexionar algunes vegades, cercant les causes que tal vegada no resideixen exclusivament en la natural propensió que té la naturalesa humana al mal, sinó també bona part en el mal exemple dels encarregats de dirigir-lo. La suplantació dels antics organismes per noves institucions, contràries a l'esperit del país, haurà portat el retraïment de la gent de bé i l'exaltament de la canalla que ha trobat la porta oberta a totes les seves concupiscències. D'aquí la prevaricació i la corrupció en tots els rams de l'administració, que a son torn ha portat la desesperació en les víctimes, ensems que la perversió en els que en resulten favorescuts: circumstàncies, totes, que predisposen, si no condueixen de ple, a la indiferència, a l'escepticisme i a la impietat... Mes, en fi, deixem això, que és massa fondo per a nosaltres: un altre dia en parlarem més llargament. Ves-te'n a descansar, que deus estar capolat.

VII

Tan bon punt hagué en Ramon donat la bona nit, exclamà la mal cofada de la Felixa:

-Vaia un barrut com n'hi ha, d'aquest garlaire! Ja li asseguro que si l'hem de mantenir gaires dies... Ja miraré de no donar-li pas pa tou, que aviat ne quedariem sense. Menja les crostes i deixa les molles; se coneix que té millor dentat que un hom... Alça, alça! mig got de vi per a l'aiguera: el deuen collir a la font, a ca seva, que el faci anar tan a dojo.

A tot això mossèn Joan res hi deia, passejant-se capficat sala amunt i sala avall.

-I demà què vol que faci per a dinar?- reprengué la Felixa tot plegant les estovalles.

-Demà mata la polla negra que tens a l'engreix- respongué el rector sense mirar-la ni parar de passejar.

-Oh, sí, la polla negra...- gemegà la dona. -Que aviat ho ha dit! Mes la rossa s'enyorarà.

-Mata la rossa i tot!- cridà l'altre, malhumorat. I, prenent la llumanera, es ficà dintre sa cambra.

Queda la Felixa, sola, murmurant:

-Ja se'n farà mal fart! Si que la pujariem dreta, la paret!

Tot dient això, tornava a l'ampolla el vi que en Ramon havia deixat a la copa i recollia els abundosos residus de pa que també havia malbaratat, amb l'evident maligne propòsit de reunir-los amb una altra reserva que ja portava feta de tendrums i pellingots de la mateixa procedència i servir-los l'endemà traïdorament baix una o altra forma.

Cal fer-ne el retrat, d'aquesta Felixa. ¿Heu vist aquests croquis de terra crua que, modelats amb quatre esgarrapades, solen abundar, arreconats i polsosos, per les lleixes dels tallers dels escultors, croquis que no són altra cosa que l'assaig de traducció plàstica, el crit d'alto! donat per l'artista a la idea que, amb la velocitat de llamp, creua les fronteres del pensament i que, si a voltes queda presonera servint d'eix sobre el qual giravolta i pren forma una verdadera creació, en altres, les més, s'esmuny, deixant entre els dits de son perseguidor sols un pilot de fang grapejat i retort, un ninot sense a penes forma humana, que pel cap té un cigronet, amb faccions fetes a pessigades i cops de boixet, i per cos i membres quatre nuses informes, vestides amb tires de fang xafades al pla de la mà? Doncs aquí teniu la figura de la majordona.

Allò, en veritat, no era figura: no era més que un croquis, però un croquis fracassat i abandonat, com si son autor s'hagués adonat de què no reeixia. Mostrava son cap de cigró, son nas de pídola xafada i sos ulls com fets amb el mànec del boixet. Sa boca, com ressentint-se de la precipitació amb què seria feta i de què l'artista no es fixava en detalls, havia quedat desequilibrada; puix, mentre la comisura dreta tirava cap amunt, l'esquerra penjava en avall. Això donava el resultat de què, mirada per un perfil, feia una mitja rialla que entristia, i, per l'altre, dibuixava una dolorosa ganyota que feia riure. Fins el color uniforme de la carn, la roba i els cabells, un color moreno polsós, li acabava de donar tot l'aspecte dels referits bocetos.

Ningú sabia d'on era filla ni quants anys tenia, ni a ningú feia falta saber-ho. A mossèn Joan li pervingué d'una deixa d'un seu condeixeble de Cervera, beneficiat de Girona, qui l'havia pujada de petita i n'estava molt joiós. Tan joiós n'estava, que havent fet, abans de morir, hereu de confiança a mossèn Joan, després d'encarregar-li la distribució de ses pobreses per a bé de l'ànima pròpia i dels cossos d'alguns parents, volgué testimoniar-li son afecte llegant-li la majordona, encarregant-li, sobretot, que no la deixés patir. Bon segur estaria, el bon beneficiat, de l'eficàcia de sa recomanació, per quan cregué excusat deixar a la dona cap violari, acontentant-se amb assenyalar-li unes sabates de simolsa, mig noves, i una dotzena de mocadors de butxaca.

Mossèn Joan rebé resignat l'esplèndida herència de son company, i quan, terminada la segona ensenyança de son nebot i posats en regla els assumptes del patrimoni, resolgué retirar-se de nou a la parròquia de sa propietat, se n'emportà la Felixa per majordona.

Al principi no anava pas tan malament, perquè, si bé la Felixa sempre havia sigut del puny estret, no es propassava, sens dubte per no conèixer encara prou el gènit del seu amo, i això fins a cert punt era, com ja insinuà en Pascal, un fre que salvava al rector d'anar la major part de l'any sense calces, com bon segur hi hauria anat, donat son caràcter després, complaent i caritatiu fins a la innocència. Però, més endavant, l'avarícia i ganyoneria de la majordona s'accentuaren tant, que li arribà a portar sèrios disgustos, no per les privacions personals que li duia -que aquestes ja les acceptava com un cilici voluntari,- sinó per les pertorbacions i els compromisos que li ocasionava. Els parents i amics, així com els principals feligresos, les relacions amb els quals eren tan del gust de mossèn Joan, deixaven de freqüentar la Rectoria, no tant per no veure la mala cara de la majordona, com per a evitar disgustos i conflictes al pobre sacerdot, quals desitjos de complaure i obsequiar a sos hostes es veien deslluïts per les mesquineses i poca prudència de la Felixa.

Aquests contratemps i aïslament que li portaven, feien sofrir molt a mossèn Joan, qui de bona gana hauria sacrificat la majordona en obsequi de ses bones relacions amb sos parents i feligresos; però aquell *no la deixis patir* del legatari era una barrera infranquejable per a sa pobresa d'esperit. Sofria, callava i... anava tirant.

En honor de la veritat cal afegir que llevat d'aquelles coses que representaven un gasto, no és que li manqués res al senyor Rector de Vall de Pedres, que era cuidat, apedaçat, espolsat i portat com una ampolla per sa majordona. Però es veu que aquesta, allixonada per son primer amo i preveient que mossèn Joan no tenia hereu a qui llegar-la, tractava, com vulgarment se diu, de fer-se ella mateixa el jaç. Al menys així ho murmuraven males llengües.

Ja es comprendrà que el pobre Montbrió tindria lloc aviat de certificar que no era mancada de fonament la predicció d'en Pascal. Ho notà al matí amb la misèria de l'esmorzar, i se n'acabà de convèncer al dinar. Durant aquest, mossèn Joan estava enraonador, animant la conversa, que versava sobre sos temes familiars: l'estat eclesiàstic, comparat amb l'estat matrimonial, i sobre si son nebot concebia millor la Bellesa des d'un punt de vista purament ideal, o bé, com deia ell, amb faldilles i arrufats. Semblava com si tingués un especial empenyo en distreure el jove de l'àpat coquinament patriarcal que la Felixa havia posat damunt la taula. Però quan veié que en lloc de la polla que esperava i en la qual sens dubte confiava per a salvar tan desairada situació, compareixia aquella amb un plat de mandonguilles amb suc, fetes Déu i ella sabien com, no pogué contenir més son disgust.

-I la polla?- exclamà, dirigint-se a la majordona.

Aquesta pregunta quedà sense resposta. És a dir, sense resposta no, perquè oncle i nebot compregueren prou bé que una mena de sanglot i una certa ganyota que aquella havia fet tot esmunyint-se cap a la cuina, volien dir, ben traduïts, que la polla no els faria pas mal de ventre.

El pobre Rector quedà tot avergonyit, i en Ramon, prenent d'això peu per a revenjar-se de les bromes de son oncle, exclamà sense fer embuts:

-¿I vostè permet semblants imposicions del servei? ¿I és per a arribar en aquest resultat que va estudiar tanta filosofia, abomina de les dones i m'aconsella la carrera eclesiàstica?

Mossèn Joan rebé la punyalada al mig del cor, i de tal manera ho demostrà en la trasmudació de son visatge, que en Ramon se penedí d'haver picat tan fort i procurà, com de costum, tirar-ho a broma, afegint:

-Veritat és que aquestes són menudències que no valen la pena i que, prenent-ho bé i alegrement, se completa el sistema. Ademés, això prova que vostè sap lo que es pesca, quan diu allò de *Mulier non des potestatem domus tuae...*, etc., perquè si tal fa una dona que està a sou, ¿què no faria si es veïés salvaguardada per l'indissoluble, llaç del matrimoni?

-Ai, fill meu!- digué el Rector amb cara compungida. -N'hi ha de moltes menes de llaços indissolubles, en aquest món, i Déu vulgui que sia encara el del matrimoni el que trobis més pesat.

VIII

Passaren la tarda passejant pel poble (que res té de particular, llevat de l'església, magnífica construcció romànica, emblanquinada i malmesa) i per sos encontorns, que són esplèndids.

Portat per la dèria d'enterar-se de tot, en Ramon no es cansava de preguntar noms de muntanyes, cingleres i masies. Entre aquestes sonà el nom de Serra-Bruna, gran casal que s'obirava al lluny i ja abans l'havia intrigat per les referències que n'havia fet en Pascal.

Mossèn Joan ponderà les excel·lències de la família, particularment de la senyora, que era una santa cristiana.

-El senyor és un subjecte de bon fons i intatxables costums. Sinó que, Déu el faci bó!, sols li mancava un gra de ronya per a gratar i se l'ha buscat embrancant-se amb plets contra el poble que, sobre no produir-li sinó gastos, li lleven la tranquil·litat i la fama, essent un os de mal rosegar per al pàrroco, que no sap com empatollar-s'ho ni a qui donar la raó sense ofendre a ningú.

-I de què es tracta?- s'atreví a preguntar en Ramon.

-Què sé jo? Hi ha aquí l'empriu de Serra Calma, que usufructua el poble des de temps immemorial. Cada veí pot portar-hi el bestiar que a l'hivern manté en son terme. La gallorsa és repartida a prorrata entre tots els veïns, que se l'arrenden o l'aprofiten a son gust. Sembla, doncs, que la família Serra-Bruna posseeix, del temps del rei Martí, una cèdula que li concedeix amb exclusivitat el dret de gallorsa sobre tal empriu, però qual dret resulta de fet abandonat, ja que no hi ha memòria de què l'hagin lucràt mai, si bé ell sosté que aquest dret no ha prescrit, perquè s'ha cuidat sempre de promoure oportunament les accions per a evitar-ho. Doncs a aquest bon senyor, que no té prou butxaques per a ficar-hi el diner que li sobra, se li ocorregué entaular demanda formal i promoure un plet que ja fa més de dotze anys que dura i en el que ara mateix hi han sucuat o hi suquen tots els curials de la província, guarnint entre tots un tal entrellat d'incidentes, sentències parcials, competències i provisions que ja no hi ha qui ho entengui. Amb tot això el poble n'anirà cada dia pitjor, i, faltat de l'apoi dels que naturalment deurién ésser sos protectors, se llençarà en braços del primer pillet que surti per a explotar-lo. Jo, temps enrera, havia intentat interposar mon escàs valiment per a transigir-

ho, però vaig veure que aquest bon senyor, que en lo demés, és com una pasta d'Agnus, en tocant aquest punt s'enterca com una mula, sense que hi hagi ningú, ni la seva muller, que li faci entendre ses pròpies conveniències. Tement enredar-ho, vaig resoldre no parlar-n'hi més, reservant-me, en tot cas, per a ocasió més propícia.

-I els demés propietaris, què fan?

-Què vols que facin? Per darrera enllà el bescanten sense atrevir-se a posar-se-li al davant, perquè és un trumfo dels grossos, amb molt bons padrins a Girona i a Madrid: deixen córrer la bola.

-És lo que li deia ahir- féu en Ramon, després d'una estona de reflexió. -La pestilència puja, puja, i ja està arribant a dalt de les muntanyes.

IX

En Montbrió, disgustat i compadit de son oncle per l'estat de violència que el gènit de la majordona li creava, i sense perjudici d'estudiar els medis de combatre aquella situació tonta, resolgué de moment, pretextant una urgència, partir al següent dia de bon matí. Com son oncle devia assistir a uns funerals a Prunés, quedaren convinguts en fer junts el trajecte fins a la partió dels camins.

Estava al bo del son quan aquest el despertà innovant-li que plovia, i per lo tant que no es mogué, que ell compliria amb lo dels funerals, perquè no podia excusar-se'n, i tornaria a dinar.

El jove declarà que sols en cas extrem se quedaria, perquè tenia compromís d'ésser a Vich al vespre. Li prometé sovintejar les visites, i es despediren afectuosament.

Una hora més tard trucava a la porta la majordona, avisant que quasi no plovia i que la xacolata es refredava a la taula. Ell s'incorporà; mes, com sentís batre les canals al pati, comprengué la mangauxa de la dona i tornà a adormir-se. Al cap d'altra hora, vingà trucar de nou la majordona, cridant que ja el cel s'assenavena. Aquesta vegada cregué ell que, quan menos en part, era cert, i s'alçà.

Al sortir de la cambra glopejà una xicrada d'aigua bruta, que altra cosa no era la xacolata servida per la Felixa, mentre que aquesta, rient de mitja cara i plorant de l'altra mitja, li parlava amb manyagueria, comunicant-li que en Pascal havia deixat ensellat el cavall, i que, segons profecia del mateix, no plouria ja més. I, efectivament, a l'alçar-se el jove de la taula i sortir a la miranda, ja començava un altre ruixat que durà una hora.

La majordona es frisava per veure el *barrut* fora de casa, i aquest, que tenia prou ganes d'anar-se'n, se'n veia privat pel desfet temps, lo que li donava un mal humor de tots els diantres. Així és que, al sentir a la majordona maldar de continu sobre el mateix tema, se li excitaven els nervis, donant-li accesos de ràbia que el tentaven d'agafar-la pel clatell i amorrar-la sota la canal. Forçat d'aguantar-se, procurava matar el temps repassant la llibreria del Rector i posant en ordre algunes notes.

De tant en tant, el sol semblava com si anés a treure el nas per una clariana, que no era més que una solució de continuïtat entre la bromada que se n'anava de buid per a fer lloc a la que venia carregada d'aigua.

Una vegada que la majordona tornava amb el seu pic pic, fent-li notar que unes espesses bromes blanques que fugien rossegant-se a flor de terra per la costa, eren senyal infalible de la fi de la pluja, el jove no es pogué contenir.

-Ja en té, de ganes de què me'n vagi- exclamà, -però sàpiga que encara en tinc més jo d'anar-me'n, sols per no sentir-la ni veure-la, a vostè.

-Jesús, Maria, Josep! Sant Cristià! I ara! Quines coses de dir! ¡Vegi si jo puc tenir ganes de que se'n vagi! ¿No és vostè el nebot del senyor Rector? No el té ell a gust? Doncs, lo que ell vol, a mi m'està bé.

En Ramon li girà l'esquena i es posà a passejar-se per la sala.

De sobte aquella, que s'havia eclipsat un moment, tornà cridant:

-¡Vegi, vegi, senyoret, com surt l'arc de Sant Martí; digui si no és això senyal de bonança!

En Montbrió s'aproximà a la balconada que treia a la miranda, i veié l'esplèndida arcada estenent sos brillants anells de serra a serra, de lo qual s'alegrà com si fos realment el signe de sa deslliurança. No plovia gairebé gota, y una ullada de sol, escorrent-se per una esclatxa dels núvols, feia brillar amb esclats de mil colors els serrells d'aigua que ploraven de les parres que guarnien la porxada. Se

n'alegrà, amb aquella alegria que produeix sempre en la naturalesa la successió d'un fenomen lluminós després d'un de tenebres, com el dia després de la nit.

-Vaja, dona, vaja!- digué dirigint-se a la vella, amb to complascent. -Serveixi'm el dinar i marxaré de seguida.

-El dinar?...- féu ella plegant les mans amb posat d'admiració. -Pas que n'he fet! Com que el veia amb aquest deliri per marxar!...

En Ramon quedà de pedra. Tenia motius per a conèixer la tacanyeria d'aquella dona, mes no la creia capaç de despedir-lo de casa de son propi oncle poc menys que en dejú. Amb una mirada furiosa, mesurà la gran mesquina de dalt a baix, clogué el puny dret, amb intencions de descarregar-l'hi sobre el cap, aixafant-li el cigronet o fent-li caure a la part de dintre. Se contingué, no obstant, i girant l'esquena emprengué la porta escala avall. La Felixa el seguí, cridant-li des del cap de l'escala:

-Miri: si vol hi ha un plat de sopes d'ahir, que les guardava pel senyor Rector quan torni de funerals.

-Planti-se-les al clatell!- respongué en Ramon, girant el cap des del replà, i es dirigí a l'estable per a embridar el cavall, que ja estava ensellat i a punt de marxa.

La Felixa, que li anava seguint les petjades, corregué afanyosa per a tenir-li l'estrep, mes ell la repel·lí amb un regany.

Al passar el portal se parà en sec. Verdaderament feia goig de posar-se en camí amb un temps com el que es presentava, doncs per la part de Llevant venia un tall d'aigua espantós. La majordona compregué sa vacilació, i, com per a donar-li ànim, temerosa de què tornés enrera, li deia:

-Lo que és ara rai, prou està ben esbargit el temps, i, sinó, vegi per allí com ix la *Marieta de l'ui blau*. (*)

Sentir-la en Ramon i regirar el cavall tirant-li a sobre, tot fou obra d'un moment. Valga-li la llestesa amb què es ficà a dintre, que, sinó, la bolca als peus de la bèstia. Però, fora ja de tino, començà a increpar-la amb mil penjaments, tutejant-la sense cap mena de consideració.

-Vina- li cridava, -veia fastigosa, que te la pintaré a l'esquena, amb la punta del fuet, la *Marieta de l'ui blau*. Surt, pallonga, escanyavicaris, que et donaré una racció de xinxons d'aquells què no es descanvien. Ah! fes que m'hi pugui adobar, que ja els esquitxaràs aquests que arrecones a costes de la salut del teu amo, estiracordetes!...

I altres coses que no es poden escriure.

La majordona semblava desesperar-se al sentir-se tan maltractada: s'estirava els cabells i picava de peus com una ximple.

En Ramon passava el portal en el moment que començava de nou a ploure. Això li renovà la quimera, i, girant-se amb la vella, que seguia fent comèdia, li cridà encara:

-Maleïda bruixa! Ves: aquí la tens, ja, la teva *Marieta*. ¡Llàstima de vara de freixe que vaga per espolsar-te el cuiró, cabra ronyosa!...

I, mentre deslligava l'abric que a prevenció duia a la pera de la sella, emprengué desesperat la trotada, empaitat pel vent pluig i entre xarbots d'aigua fangosa.

(*)*Nom amb què designen els pagesos l'ull de serena que en dies plujosos, surt a vegades a l'horitzó i que, en certes circumstàncies, sol designar la fi del mal temps.*

X

Encara li durava l'excitació, que no bastava a calmar la ruixada d'aigua fresca que li queia damunt escorrent-se per ses espatlles i les anques de la bèstia, quan, al passar per sota el porxo d'una masia de gran presència, sentí que el cridaven per son nom des de dalt. Tirà les regnes i alçant el cap reconegué la casa de Serra-Bruna i veié amb sorpresa que era son oncle, que li deia amb son to de veu entre plorós i rialler.

-Però, fill meu, ¿que t'has tornat boig per marxar amb semblant temps? ¿No havíem quedat en què m'esperaries si seguia la torbonada?

-L'he esperat fins que m'han fet a fora.

-Sants del cell!- exclamà el vell, esfereït com si pressentís algun greu contratemps ocorregut durant sa ausència, -¿I qui pot haver-te tret a fora de casa meva?

-Qui? la mala pua de la seva majordona, aquella que mana més que l'amo, és qui m'ha despatxat en dejú, tractant-me com a un gos foraster. Prou que l'hi explicarà ella afegint-hi que l'hi he dit tot lo que m'ha vingut a la boca, lo que no és cert, perquè moltes més coses m'he engorjades per consideració a vostè, que la protegeix per més que ella el deshonra.

Tals paraules en boca d'en Ramon no es comprenien sinó donat l'estat de sobreexcitació en què es trobava. Son pobre oncle estava aplanat. Apoiant-se de mans sobre la baixa barana del porxo, tenia el cap mig penjant, semblant-se a la coneguda estàtua del gladiador moribond. Son aspecte era tan llastimós, que per fi el jove, el bon cor del qual era evident, se'n condolgué. Enfilant la gran porta mig oberta de l'entrada, saltà del cavall, i, entregant les regnes a un mosso que li sortí al pas, se'n pujà escala amunt, trobant al seu oncle a l'últim replà que l'esperava, fent-lo entrar en el recibidor.

Amb breus i concises paraules li explicà l'ocorregut, declarant-li, per fi, que si en lo successiu volia veure'l, anés a la casa pairal, a on ocuparia sempre el lloc de son difunt pare; però que ell a la Rectoria no hi posaria més els peus mentre criés semblant bestiola.

El pobre capellà li tirà els braços al coll, exclamant:

-Fill meu, fes lo que et sembli: abandona'm, com tothom m'ha abandonat, però compadeix-me com tothom me compadeix. Déu sap si sóc sociable i si disfruto amb l'amistat i visites dels parents i amics, com sap també lo que sofreixo en mon aïslament. Sóc víctima d'una manda piadosa, d'un compromís contret a l'espona del llit d'un agonitzant. Era amic carinyós i lleal, i em recomanà aquesta dona al moment de morir. Li vaig prometre no deixar-la, per més sacrificis que em costés; i, encara que en aquells moments no calculava ni podia calcular quina mena de sacrificis podria costar-me, no és això raó perquè ara me'n desentengui. És un mal del qual sols Déu pot enviar-ne el remei disposant de ella o de mi.

En Ramon, del tot desarmat i fins eternit de lo que sentia, volgué, abans de despedir-se, apaivagar un poc la pena de son bondadós oncle, empleant son antic sistema de tirar la cosa a broma, dient:

-En fi, reconec son sacrifici i l'esperit d'abnegació que el porta a acceptar aquesta tirania. Vostè disposi de mi en tot i per tot; mes, en quant a la Rectoria, repeteixo que sols hi posaré els peus quan Déu hagi enviat el remei disposant de vostè o d'ella. En el primer cas, hi vindré per a aprofitar l'ocasió d'apretar-li a la Felixa el ganyot, i en el segon, encara amb millor gust, per a cantar el *gori gori* a la mala vella i menjar-me la polla rossa i la negra en la mateixa taula on tanta gana m'ha fet passar.

-Sempre seràs plaga!- digué el Rector, ja més asserenat i agafant-lo pel braç. -Però ja n'hi ha prou, de misteri, que estem cridant d'una manera inconvenient l'atenció de la gent d'aquesta casa. Entra i et presentaré, advertint-te per endavant que de cap manera consentiran que segueixis ton camí amb semblant temps.

-No em quedaré ni que em pengin- exclamà en Ramon amb vivesa. -I per evitar-me un refús, val més que ens despedim sense entrar.

I això dient, besà la mà de son amoïnats oncle, que en va tractava de retenir-lo, quan de sobte, obrint-se la porta vidrada que separava el recibidor de l'espaiosa sala, aparegué el senyor amb aire campetxano, exclamant:

-Vaja, senyors! ¿Què fan aquí parats al peu de l'escala? Per què no entren?

-Vegi, don Eudald: aquí té mon nebot que s'empenya en passar de llarg, fins privant-me del gust de fer-li sa presentació.

-Ah! Vostè és el nebot de mossèn Joan?- digué don Eudald acabant de passar la porta i allargant al jove la mà. -I quant m'alegro de coneixe'!! Però faci'm el favor d'entrar, perquè en quant a lo de passar de llarg, és cosa que amb semblant temps no ho consentiria a un desconegut; però a vostè ni ara ni mai.

Mossèn Joan, per sa part, feta la presentació de don Eudald a son nebot, afegí:

-Mira, Ramon: en aquesta casa, hi entro i surto com de família, honrant-me amb una confiança que, encara que immerescuda, me permet manar-hi tant o més que en ma pròpia casa.- (Això ho digué amb un cert retintin que copsà al vol en Ramon.) -Vull dir-te, doncs, que la invitació de don Eudald és coral del tot, i que no és de llei que la refusis.

En Ramon, que, barret en mà, havia cortesment correspost a la bona arribada de don Eudald,

respongué resoltament:

-Don Eudald: jo agraeixo, com no es pot imaginar, sa invitació que m'honra més del que mereixo; però dec fer-li notar que el temps que fa en aquest moment el feia ja quan he muntat a cavall; per lo que comprendrà si deuen ésser poderosos els motius que m'obligavn a marxar i ara m'impedeixen quedar-me: d'això no n'hi dirà de menys el meu senyor oncle, que els coneix.

I tal si els coneixia, mossèn Joan! Aquestos no eren altres, per una part, que la quimera que encara el jove portava a dintre, i, per altra, una espècie de pueril complacència que sentia al posar de relleu davant de son oncle la diferència de procedir d'aquella persona a la que veia per primera vegada, comparada amb la de la seva majordona.

Seguia don Eudald retenint el jove, que pugnava per desfer-se'n; mossèn Joan patia crudelment al considerar que, per sa culpa, son nebot se veia empenyat a viatjar en dejú, essent prop de migdia i tenint que fer més de dues hores de camí entre mig d'un temporal desfet. Comprenia bé que allò no era més que un contrapunt, un cop de gènit del jove, i desitjava retenir-lo, tant per evitar-li les molèsties consegüents a son descabellat propòsit, com per a mitigar-li aquell mal record de sa visita. Ademés, i era la pura veritat, el molestava en gran manera el pensar en els judicis que aquella família hauria de formar de tota aquella estranya escena. Se li acudí una idea i la posà en pràctica tot seguit. Obrí la porta de la sala, i des de son llindar, cridà:

-Montserrat! Vina, pubilla, a veure si tindràs tu més poder que ton pare.

Quasi instantàniament, igual que si esperés sa entrada, com els actors en el teatre (senyal de què no caminava gaire lluny), aparegué una bona mossa, de cara frescal i fina, trajo de bon tall entre pagès i vilatjà, la qual quedà parada, cobrint-se ses galtes de lleugera rojor, ensems que apareixia la blancor de ses dents descobertes per un graciós somriure.

-Vege- continuà mossèn Joan: -aquí tens aquest esterlocat de mon nebot, que s'empenya en passar de llarg i fanguejar per aquests camins, dinant tard i malament a Vall-llorell, en comptes d'acceptar l'hostatge que aquí se li ofereix. Diques: vols que es quedi? Si o no?

-I ara, mossèn Joan! Quina pregunta!- féu la noia, atansant-se modestament alguns passos. -És clar que s'ha de quedar.

-Doncs mana-l'hi tu, perquè a ton pare ni a mi no ens obeeix pas.

Les mirades dels dos joves se creuaren, parant-se com curiosos i admirats l'un de l'altre, cosa d'un instant imperceptible. Els ulls de la noia s'abaixaren primer i, atansant-se els dos fins a donar-se les mans, digué ella amb cert graciós desembràs:

-Jo no el convido pas, perquè això ja ho ha fet el papà; jo sols li prego que no el vulga desairar, refusant el soplug que amb tan bon cor ell li ofereix.

-Sento vivament, senyoreta- féu en Ramon un tant desconcertat -el compromís en què em posa d'aparèixer com un ingrati, essent així que mon agraïment per l'honra que m'ofereix és superior a tota ponderació. Consideri que quan m'he posat en camí, malgrat el temps que fa, és perquè sèries ocupacions me reclamen a Vich aquesta mateixa nit.

-Per sèries que siguin tals ocupacions, no ho seran tant com el disgust que ens donarà el seu refús, ni com el remordiment que ens quedaria d'haver-lo deixat partir en semblants circumstàncies. Jo li prec novament que es quedi, i, si no ho vol fer per nosaltres, faci-ho... pel seu oncle.

Aquestes paraules foren pel jove com un raig de llum. Fins en aquell moment no havia comprès que la inconcebible tossuderia havia, per força, de deixar en situació poc airosa el pobre Rector davant d'aquella tan amable família; lo qual havia de revenir en noves mortificacions i motius de pena per al bondadós vell, que ja prou ne portava a sobre per tot lo succeït. Altrament, tals paraules li feren sospitar si la noia hauria penetrat el secret de sa obcecació, lo que denotaria en ella una perspiciàcia, ensems que una delicadesa de sentiments, que el feriren com una revelació.

I era tan simpàtica l'ofrena i tan insinuant la invitació en boca d'aquella hermosa i quasi desconeguda donzella, que... vaja! hagué de declarar-se vençut.

-Senyors... no puc resistir més: disposin de mi- féu l'hereu Montbrió, acotant el cap i obrint els braços caiguts al llarg del cos.

Se conta de Cèsar que en una de ses incursions a les Gàl·lies, al passar per un llogarret perdut en un recó dels Alps, digué a un de sos oficials amb qui estava conversant de política de son temps:

-Més m'estimaria ésser el primer aquí que el segon a Roma.- Aquesta expressió té una equivalència exactíssima en nostre vell adagi que diu: «Val més ésser cap d'arengada que cua de pagell.»

Al veure tants propietaris rurals abandonar llurs grandioses masies, dotades d'excel·lents condicions d'estatge, per a trasbalsar-se a una ciutat o vila, reduint-se a la vida de lloguer en carrers sovint rònecs i sense sol ni aire, fent una vida avorrida i sense objectiu, gastant a voltes lo que llurs rendes no donen o estalviant lo que en llurs pairals se malmet, deixant un lloc a on són i representen alguna cosa per altre a on no són ni representen res, se comprèn bé que entre nostres pagesos no abunda pas l'esperit de Cèsar.

L'alta i baixa muntanya estan sembrades de caserius que tenen l'apariència de poblets. Grandiosos bastiments a on la pedra picada hi és a dojo en arestes, finestrals i brancades amb mirandes i porxades d'excel·lent orientació, escales monumentals i cambres espaioses, algunes decorades amb gran riquesa, grans llisses, eres com places i cabanyes com catedrals, tot d'una grandiositat que demostra, ensems que un esperit agrícola de gran empena, un grau de cultura i un refinament de costums, molt per dessobre de lo que avui allà es veu.

Aquests són els abandonats palaus de l'antiga burgesia muntanyenca que, completament desposseïda de títols nobiliaris, vivia del treball amb vida fastuosa. Llurs naixements i bodes, celebrats en oratoris privats o esglésies de patronat eren galejats com festes de prínceps, i el ressò de ses grandeses ha arribat a nostres dies, glossades per cançons populars que encara van en boca de nostres pagesos.

Avui molts d'aquests casals són habitats per cambrers i masovers que conreen les terres en arrendament cotat o a parts, i els descendents d'aquells senyors vegeten per les ciutats sense personalitat ni prestigi, si és que no han desaparegut ja engolits per la usura i la trampa, final quasi obligat dels que abandonen els destins que Déu els hi assenyalà sobre la terra.

Però el cas és que, àdhuc els que s'han mantingut fermes al camp, han sofert els efectes d'un mal aire que ha glaçat l'esperit pogressiu de nostra muntanya. Aquests també han arrendat llurs termes, desprenent-se del més poderós objectiu de la vida pagesa, o sigui un treball moderat, entretingut i productiu; han perdut el gust d'aquelles construccions grandioses i d'aquell art decoratiu, potser una mica paisà, però ample i sencer, i la seva vida domèstica ha deixat d'estar a l'altura de les necessitats de l'època. En nostres velles pairals no s'hi ha fet una reforma important, com tampoc se n'ha bastida cap de nova, des de fa més de cent anys. La decadència és completa.

Molts pares que envien els fills a col·legis de luxa i a seguir carrera a Barcelona, se lamenten de què aquests se deixin seduir per la vida de ciutat i cobrin avorriment a la del camp. I, no obstant, és un fet molt natural i lògic, donat el descuit en què molts d'ells tenen ses vivendes. A part d'altres consideracions, ¿com no han d'establir aqueixos joves comparació entre el confort de les habitacions de ciutat i la incúria i destartament de llurs pairals, sense una estància, les més d'elles, prou decent i confortable per a refugiar-hi la família durant les llargues vetlles i vagues forçoses dels mals dies d'hivern? Quan la neu cobreix la terra i la tramuntana bufa fort o bé les bromes llencen l'aigua a bots i a barrals, veuríeu en moltes grans masies de la muntanya vagar la gent avorrida pels porxos, corredors i sales, escombrats d'ací d'allà pel vent pluig que filtra per balcones i finestres mal closos i per les fredes ratxes que colen per les escales, les portes de les quals no es poden tancar.

I la llar?, direu: Sí, hi ha la ditxosa llar, tan galejada per poetes i prosistes, a on hi crema un foc com un infern, entorn del qual amos i servei, barrejats, canten cançons i contenen rondalles. Mes tot té els seus límits, i les cançons i rondalles s'acaben abans que les hores de fred i de mal temps, i tothom s'afarta de rostir-se del davant i glaçar-se de l'esquena, com de plorar llàgrimes vives, mercès al fum que el canó de la xemeneia no pot engolir.

És llavors que els fills de família es recorden del cafè, de la tertúlia i de totes les comoditats de ciutat, i es deleixen per tornar-hi així que puguin.

-No els hi envieu, els fills, a estudiar a ciutat, i no vos hi fugiran- prediquen alguns; i, efectivament, els hereus d'aquests s'arrossequen per l'escon perquè l'art de la terra no els dóna pas feina, i tota sa ciència consisteix en tombar les perdus, rondar per fires i festes i... estirar l'orella al gat.

S'ha de convenir en què han planejat circumstàncies terribles sobre nostra pobra societat. Un temps era Catalunya l'avançada de la civilització europea. En la mar, en terra, en arts i indústries, dictava lleis que eren filles de sa pròpia essència; i, per més que la societat evolucionava i progressava com avui, ella guardava la davantera, perquè l'esperit progressiu era en ella la tradició. L'ànim s'entristeix pensant lo que seria avui la societat rural, que dos segles enrera bastia en nostres afraus aquestes

estacions agrícoles les ombres de les quals avui admirem, si una alenada de mort no li hagués glaçat la sang al cor. De segur que res tindria que envejar a França, Inglaterra i Alemanya.

És un error creure que el poble català és afectat a lo seu i refractari a tota influència forastera. Lluny d'això, jo crec que en sa idiosincrasia, per altra part admirablement equilibrada com la d'una de les races més susceptibles de perfecció, hi manca bona dosi d'amor propi i d'egoisme col·lectiu. D'això naix aquesta modèstia que li fa desconèixer sos propis mèrits, aquesta pobresa d'esperit, aquest encongiment que el fa desconfiar de son propi valer, aquesta admiració innocent per les gales de l'oratória brillant, per ell inaccessible, aquesta bonomia, en fi, de poble primitiu amb què es deixa emmellar amb sols tocar-li la barbeta; deficiències totes, que l'han posat a frec de caure vençut als peus d'alta raça ardida, absorbent, fantasiosa, d'exterior brillant però buida de cervell.

Bastà una pluja de títols nobiliaris, de pura gràcia i de plantilla oficinesca, per a trastornar en les darrerries del segle passat a nostra burgesia rural. «El treball no ennobleix -li digué algú.- Això es deixa *para los patanes, para los destripa terrones y mercachifles.*» I nostres hisendats cuitaren a arrendar ses terres i nomenaren procuradors. «*La vida del campo es vida de salvajes; el hombre debe vivir en sociedad*», se li afegí, tot mostrant-li unes immenses planures, desertes de masies, i unes grans ciutats, verdaders pilons de pobrissalla i d'*hidalgos* tronats, però alegres com unes castanyoles; i nosaltres, vinga corrents cap a buscar el dret de ciutadania, entrar de socis al casino de senyors i omplir les tertúlies, fent la cort al governador, al comandant militar, al jutge i, en darrer cas, als oficials de la guarnició i als embrutapapers de les oficines, que ens feien el servei de civilisar-nos, ensenyant-nos a parlar en *crisiano* després de convence'ns de què nostre *dialecto es muy ordinariote*.

I així quedaren els camps sense l'amparo de la gent de prestigi i a mercè del caciquisme desfrenat, i per aquesta portella han entrat la gran majoria dels mals que ens afligeixen.

Alguns se fan bocades de la fortalesa de l'esperit català, que ha sabut resistir l'empenta desnaturalitzadora de l'Estat. Jo no sóc pas d'aquests. Crec que ens hem mantingut catalans contra tot, senzillament perquè no podem ser res més. Déu ens ha fet d'una sola peça i de tal manera que no podem ser res més que lo que som, i, o hem de prosperar com a catalans o bé estem destinats a desaparèixer confosos entre les despulles de les races més inferiors. El dia que aquesta veritat se generalisi estarem salvats.

XII

El mas de Serra-Bruna era justament una de les poques pairals de renom que encara tenia hissada la insígnia de sos propietaris. Mes no es crega, per això, que puga en absolut absoldre-se'l de les censures que pesen sobre els hisendats en general, doncs també el senyor té les terres arrendades o a parceria, i, com la major part, és pagès rentista, no pagès industrial.

Seu la casa al repeu d'un petit pujol sobre el camí ral de Vall-llorell, en la confluència de la riera de Vall de Pedres amb un modest torrentó que davalla de les serres de Daurada, rublertes de boscos de faigs i roures. Consisteix en un agregat d'edificis i construccions més o menys regulars que li donen l'apariència d'un veïnat. Part de les dites construccions són masoveries i cabanes, i la casa dels senyors, com la major part de les pairals, és una juxtaposició de dos o més edificis acusant diverses èpoques de construcció. La part principal i més moderna data de les darrerries del segle passat i respira tota la grandiositat i solidesa de les construccions d'aquell temps. Algunes innovacions recents, com són persianes, galeries vidriades, parallamps etc., denuncien a cop d'ull l'opulència del propietari.

La fatxada principal, orientada a migdia, consta de quatre grans balcons que trauen a un mirador o terrassa que, formant un cos avençat, cau sobre el camí ral. A banda i banda de la terrassa segueixen quatre arcades de galeria coberta, i al segon pis una dotzena de grans finestrals acusen altres tantes habitacions. Les fatxades de llevant i de ponent són més irregulars, alternant-se les obertures sense ordre aparent, llevat d'una grossa balcona que acompanya la gran porta duellada que per la de llevant mira a la gran lliça, pati plantat d'arbres i envoltat de coberts contenint galliners, conillers i altres dependències. Per la lliça s'arriba a l'entrada principal de la casa, que dóna accés a una vastíssima peça amb sostre de volta i empedrada de petits rierencs formant dibuixos. A dreta i esquerra d'aquesta peça hi ha les quadres de les caballeries. Al fons de tot se presenta l'escala, que s'imposa per sa grandiositat, formada per senzilles i robustes voltes d'obra, amb nervis de pedra picada, sobre les quals descansen grans marxas de pedra de dotze pams de llargada. La barana és senzilla, de ferro batut de gran gruix, i l'ull amplíssim està sols decorat per un monumental llantió que penja d'un historiat permòdol, també de ferro, representant un dragó que amb ses dents aguanta la cadena.

Seria feina cansada i inútil descriure l'interior de la casa. Figuri's el lector una immensa sala de sostre enteixinat, de parets llises, cobertes de quadros ni bons ni dolents; com a peça de luxe, el quarto

d'estar, tot endomascat i amb motlures daurades; l'estrado, que li fa bon joc; altra peça de confiança amb monumental escafa-panxes, taula de marbre al centre, piano i canapès a les testeres i plafons decorats al tremp per en Joan Panyó; el menjador amb volta i les quatre estacions representades per grans relleus de guix, i en fi, altres i altres peces menys luxoses i més o menys espaioses i confortables.

Agregui's a això un gran jardí a peu pla, amb hivernacles, umbràculs, gabials, bons caminals, millors vistes, i haurem de convenir en què Serra-Bruna era i és quelcom de bo.

XIII

L'afortunada família que habitava el famós casal de Serra-Bruna no era pas nombrosa. Se composava del matrimoni, don Eudald de Serra-Bruna i Donya Dolors de Salvanera, i dues filles. La major, la Montserrat, era una xamosa nina d'uns divuit anys, espigada i graciosa com un plançó de pi, de faccions grandioses i simples dins un oval perfecte i de cutis d'una morenor finíssima, transparentant la puresa de sa muntanyenca sang. Quan se li parlava, baixava modosament sos ulls grossos i foscos, que al contestar aixecava apaciblement, concentrant-s'hi allavores tota la seva ànima amb una malícia inconscient i senzilla, inundant-se sa fesomia d'un perfum de flor boscana i d'un cert misticisme bíblic, que portava a la memòria les verges de què ens parlen els sants Llibres.

Sa germana, la Loreto, comptava amb prou feines catorze anys, i ses faccions, no ben desenrotllades encara, no prometien tanta correcció de formes com les de la Montserrat. Tirava, no obstant, a major estatura i a no menor esplendidesa de formes, encara que de moment era esprimatxada i desgarrada com un aligot. De temperament mogut i fressós i arrauxada com un bordegàs, sa mare li repetia a cada moment: -Vejam quin serà el dia que posaràs seny!

Aquesta, donya Dolors, aparentava uns trenta vuit anys. Era de bona presència i aire sanítós, per més que un ull observador li notava, malgrat l'exuberància de ses carns fresques, un quelcom que el feia malfiar de tan bones apariències. Efectivament, patia sovint de migranyes, i sa naturalesa era bon xic treballada per les sangries de la família i qui sap si per interns disgustos d'aquells que justament per no eixir a la superfície caven més fondo que els demés. Era de caràcter apacible i igual, excel·lent mare de família i model de mestresses feineres i endreçades. Tot passava per ses mans en el govern interior de la casa: no sols el que tocava directament a la família, sinó tot lo concernent a la bona marxa i administració de les petites indústries anexas a la categoria de mestressa catalana. Fins era ella qui havia cuidat sempre de les reformes de la casa, remonta de mobles i habitacions i construcció de jardins, en lo que havia demostrat un gust exquisit, posant-se sempre a l'altura de sa posició i dels gustos del temps sense excessos ni adefessis de transcendència. En tot això tenia carta blanca de son marit.

Ses costums, senzilles d'un refinament íntim i patriarcal, trobant sobrats elements de desenrotllo dins sa rumbosa posició, la posaven en el cas de no enyorar per a res els gustos de ciutat, que tampoc li eren del tot desconeguts, ja que anyalment feia una, encara que curta, estada a Barcelona, més que per altra cosa, deia ella, per a trobar després més agradable la vida de muntanya i en realitat per no enterrar-se en vida i donar compliment als nombrosos parents i coneixences que els tornaven la visita en els bons temps d'estiu, cosa molt agradable per a son caràcter hospitalari i sumament sociable.

Don Eudald de Serra-Bruna era el tipo més original de la família. Se pagava molt de ser un dels primers propietaris de la muntanya, amo de l'extensa gleba del senyoriu (purament nominal) que duia son nom, amb rendes ben sanejades al Vallès, plana de Vic i Barcelona, amèn d'uns immensos terrenos a la muntanya de Tosas, on podien estiuejar deu mil caps de bestiar. Tenia noblesa d'aquella que tant prodigà Carles IV als babaus que bé ho pagaven, o sia, *ciudadà honrat de Barcelona* amb equivalència de Baronia i ús del *de*.

Diu que, quan jove, era guapo i ben plantat, un xic ple de carns i amb uns galtissos com un gabaig. Quelcom d'això hi hauria quan una donzella tan gentil i de tan bones prendes com donya Dolors se n'agradà i consentí en fer-li entrega de son cor i de son quantiós dot. Mes lo cert és que, ara com ara, no es podia presentar sinó com un hom d'uns cinquanta anys, de mitjana alçària, flux de carns i de fesomia grossa i escorreguda, per haver perdut molt de greix i quedar-li la pell penjant. Net de cara i clatell, sols deixava créixer el bigoti, i no per fantasia, sinó per mor d'un principi herpètic que se li havia fixat sota al nas i l'hi feia molt ingrati el ras de la navaja. Però, com el tal bigoti tirava a tornar-se mostatxo de carrabiner, el portava escapçat a tall d'estisora.

Vestia en tots temps folgades peces de panyo negrós, i ses defenses contra el fred consistien en blindatges superposats de roba interior que reforçava a mida que apretava aquell. En quant s'accentuaven les pluges de la tardor, prenia un jaique de panyo blau turquí que portava per tot el dia penjant de les espatlles, además d'un mocador de seda negra entortolligat al coll, sabates de simolsa i

gorra de setí, també negra, amb visera de xarol caiguda; i, com per efecte d'una calba occipital se dolia molt de fred a la closca, portava dita gorra plena de mocadors dels nomenats de frare, augmentant son número segons apretaven els rigors de l'estació. De totes aquestes peces no se'n despenia fins a la primavera, i encara sols després de moltes palestres amb sa muller, que d'amagat o mig per força les hi anava llevant de mica en mica.

Per més que sempre es dolia d'açò o d'allò, lo cert és que resistia perfectament totes les estacions, fent raríssimes vegades un dia de llit. En fi, cal afegir que encara que sa vestimenta li donava l'aire d'aplegador de monges, no careixia, amb tot, de certa bona presència i aspecte senyorial en consonància amb lo que era.

Son retrat moral és més complexe, ja que no és possible fixar-li cap genialitat ben determinada. Pagès de naixença, i per sos interessos, no demostrava cap afició a l'agricultura. Tenia totes les finques arrendades a parts o a arrendament cotat. Veritat és que a la casa pairal hi havia afectes totes les terres bosques i pastorims, a més d'alguns quintans i hortes que menava per compte propi, lo que portava un regular rem a la casa; mes per això tenia en Basi, el mosso gros, que donava cap a tot, actuant al propi temps de majordom i ajuda de cambra del senyor, de qual persona cuidava en tot quant sortia de l'esfera d'acció de la mestressa, des d'aclarir-li els comptes fins a fer-li la barba i arranar-li els ulls de poll.

Ses aficions a la lectura se reduïen a *passar-se pels ulls* (frase pròpia) els diaris *La Esperanza*, de Madrid, i el *Brusi*, de Barcelona. Rebia la revista de l'Institut Agrícola de Sant Isidro, del qual era soci fundador; mes, com si no era agricultor pràctic, menos ho era teòric, els números anaven estivant-se en les lleixes de l'estudi, molts d'ells mostrant encara la faixa virginal.

Tampoc era aficionat a la caça ni a la pesca. De jove havia agafat algun cop l'escopeta; mes des de què un dia, pillant-lo una nevada, s'encadarnà, sempre més li guardà aversió. Del joc no en parlem: no li agradava amb interès ni sense ell, perquè l'encaparrava.

Donats aquests antecedents, és un verdader problema endevinar en què passava el temps el bon senyor, perquè hi ha que advertir que matinejava més que ningú. Se llevava sempre abans que el sol; però, quan havia ajudat la missa a mossèn Isidro i quan havia esmorzat son plat de sopa primer i un parell d'ous més tard, ja havia acabat la feina fins a l'hora de dinar. Després, una horeta de migdiada, en tot temps, i esperar l'hora del correu. Al vespre, resar, sopar i al llit després d'una estona de sobretaula, fins a un altre dia.

Vostès creuran que a don Eudald l'avorria aquesta vida. Tot al contrari: a tot hora se'l veia passar i traspasar; entrar i sortir de la sala, al cusidor a conversar un rato amb les senyores; a la llar de foc, a l'hivern, alternant amb el servei per a saber noves de fora; muntar i davallar del segon pis i de la torratxa, donant una visita als canaris i als coloms; passejar a grans gambades per la sala, per la terrassa o pels jardins, segons la bondat del temps amb les mans a l'esquena, xiulant cançons sempre amb la mitja rialla, tan campetxano i tranquil i amb una beatitud digna de qui no ha trencat mai cap plat ni escudella.

Hi havia algunes èpoques en que la vida de don Eudald sofria radicals modificacions. Una d'elles era quan, per canvis polítics o per eleccions de diputats rebia les visites dels seus padrins, uns personatges de Madrid. Allavors se posava en moviment, muntava la mula, acompanyat sempre d'en Basi, i es convertia en acòlit del personatge, seguint-lo per tots els pobles de la rodalia, esbrossant-li el camí i prenent nota de les *gràcies* que el fulano prometia a dret i a tort, gràcies de les quals no se'n complien més que unes poques, i encara de caràcter particular, d'aquelles que feien riure sols a l'agraciat i sovint costaven alguns gemics a un tercer.

Altre motiu de canvi de vida era la curta temporada que anyalment passava la família a Barcelona. Allavors, a penes se trobava a casa més que a les hores de menjar i dormir, doncs se passava el temps al carrer, acompanyant a les senyores a compres o a visites, però amb preferència sol, passejant per l'*ensanche*, visitant les construccions, els avenços i particularitats de les quals notava, badoquejant per botigues i *kioscos*, recorrent la muralla de mar i els molls, prenent inventari dels barcos entrats i sortits, dels carregaments desembarcats, etc., etc., parant-se per tot arreu, fent preguntes i entrant en comentaris amb altres badocaires com ell.

En tals temps solia vestir un leviton negre, de tall antiquat, formant cintura, i un bolet fosc, d'ales amples. Al veure'l amb sa fatxa de bon Jan i amb el paraigües sota el braç, embadalint-se per tot arreu, no hi ha que dir si en feia de denteta a tot l'honorable gremi dels timadors, els individus del qual formiguejen per la ciutat.

I, en efecte, quasi no passava dia que no tingués proposicions de negocis brillants, d'adquirir anells d'or i pedres precioses per quatre quartos, de canviar bitllets de Banc per or amb un cinquanta per

cent de benefici, de fer una obra benèfica acompanyant a un anglès que, rebuda la comanda d'entregar mig milió de rals a l'Hospital, no sabia, pobret!, com fer-s'ho. En fi, totes aquelles tretes que encara avui donen tan bons rendiments, se posaven en joc per a amidar sa bona fe rural.

És cert que no era don Eudald, allixonat per les gasetilles del Brusi, a on sempre n'hi llegia de fresques, home per a caure en semblant parany; mes, ja per curtedat de geni, ja per afany de conversa o per lo que fos, li costava desempellegar-se dels importuns, amb els quals sostenia llargs quetifets, fins que, pretextant una ocupació urgent o qualsevolga altra excusa, els deixava amb el dubte de si se les havien amb un infeliç o amb qui la sabia més llarga que ells.

De vegades era el rata qui s'esmuyia, al veure que algun municipal de mostatxo cargolat el vigilava, amb cara que semblava dir: «Ja et veig, pilló!»

Aleshores, al passar don Eudald prop del *Sánchez* protector, li deia aquest, posant-se el dit sota l'ull:

-Caballero, mucho ojo con ese individuo que hablaba con usted, que es un aucell...

-Ja me n'he fet compte- deia amb beatífica mitja rialla don Eudald. -Me proposava d'acompanyar-lo, tot passejant, fins a la Farola, perquè deia que és foraster i no hi ha estat mai.

-En donde no habrá estado mai és en el altar mayor de la Catedral, que lo que es en la Farola prou la conoce mejor que usted y que yo.

I el simpàtic municipal afegia uns quants bons consells, que sens dubte considerava li poden fer falta, jutjant-lo per son aspecte, per a badoquejar per Barcelona.

-Vaja, que vostès ne veuen de totes!- deia don Eudald, amb son afany de conversa.

-Digo! con tantos años de bregar con esa mala chent...

-Ja ho crec, ja. Vaja, vaja, estigui bo, i gràcies.

Aquest era el Don Eudald visible, el que tothom coneixia. Mes hi havia un altre Don Eudald, que sortia de tard en tard, i sols coneixien els més íntims, donya Dolors sobretot, que n'havia rebut sovint l'empenta. Vull dir que no hi havia pas que fiarse de l'aparent bonhomia del senyor de Serra-Bruna. Sota la capa del bon Jan hi havia un tossut de mena tan extremada que, si bé quasi sempre estava anul·lat per sa pròpia apatia i per sa falta de personalitat, quan se demostrava es feia dir senyor, essent quasi tots sos esclats fills d'una vanitat de criatura mal pujada, que constituïa el fons de son caràcter. Mentres aquesta no en patia, tot anava bé; mes ¡desgraciat de qui li trencava l'aire!...

Completava la família mossèn Isidro, capellà adscrit a la casa, home de cara eixuta, un poc basta i cabell tan negre que li llevava més de vint anys de sobre, ja que, tenint força més edat que don Eudald, a qui de noi acompanyava a estudi a Vall de Pedres, jovenejava més que ell. Era ja grandassàs quan ingressà al Seminari de Vich, a on el seguí també don Eudald, cursant algunes assignatures del batxillerat, que no terminà.

Acabada, amb alguna pena, sa carrera, exercí algun temps de vicari, obtenint, per fi, dels senyors de Serra-Bruna un benefici, adscrit a la casa, fixant, desde llavors, sa residència en la mateixa.

Home de bona salut i millor voluntat, el mateix servia per a proveir de caça la taula dels senyors, que per a ajudar al Rector de Vall de Pedres en son ministeri, sobretot en dies de novenaris, missions i altres actes consemblants. Ell l'aliviava del servei de tot aquell veral de la parròquia, celebrant missa matinal els dies festius, en la capella pública de Serra-Bruna, assistint com un vicari als malalts i ensenyant, les tardes dels dies festius, el catecisme a totes les criatures dels encontorns, cosa que feia amb el zel d'un missioner.

La família Serra-Bruna li devia verdaders serveis, ja que ell era qui havia ensenyat no sols les primeres lletres a les nenes, sinó tots els coneixements literaris que tenien a l'ingressar al col·legi de Vich, que eren pocs menys dels que posseïa ell mateix. Son geni treballador i son amor al pròxim el portaven també a ensenyar de llegir i escriure al servei, per mica de voluntat que mostrés aquest per a aprendre.

Altrament era afecte a la família fins al sacrifici. Aquesta no el tractava pas amb la veneració d'un savi, degut a son caràcter casolà i tallat a la pagesa; mes no li mancaven les atencions corresponents a sa dignitat. Ademés, cal confessar que tenia ell un superior tacte per a conduir-se bé. Després de complir fins amb excés sos càrrecs, no intervenia sinó en lo que directament se'l demanava, procurant no prodigar massa sa presència entre la família, majorment quan hi havia forasters; i, com era de caràcter jovial i prudent, era sempre la família qui el sol·licitava, lo que tornava en major prestigi seu.

En Ramón Montbrió, per més que havia fet molt la vida de ciutat, no coneixia sinó lleugerament els refinaments del tracte social. Sa vida d'estudiant, ocupada amb entreteniments i cabòries de caràcter purament personal, no li havia permès gaire més tracte que científics, artistes i somniadors, gent de més o menys personalitat, però generalment, poc preocupada de les filigranes de l'etiqueta. La gent del camp, que constituïa sa més apetitosa societat, no hi ha que dir que no li adobaren gran cosa per aquest cantó.

Així és que, al trobar-se tan impensadament amb gent de respecte com els senyors de Serra-Bruna, ses filles i una munió de parents xics i grans que estiuejaven al mas, en aquell moment reunits en la sala de confiança a on se féu la presentació, quedà sorprès i un poc entrebacaat.

De mica en mica anà recobrant l'aplom, sobretot a l'adonar-se de què tota era gent del seu mateix braç, en particular els amos muntanyencs del tot.

A l'hora del dinar es pot dir que estava ja en plena possessió de si mateix, tenint lloc de desplegar tota l'amenitat de son tracte jovial i expansiu.

Els que coneixen la societat burgesa de nostra muntanya, saben quant accessible és al tracte, i quant fàcilment s'intima amb ella, així que les coneixences arriben al *nós amb nós*, com se sol dir; i en Ramon, que, per naixença, per temperament i per afició, era un verdader muntanyenc, amb l'aventatge d'una superior il·lustració i un do de gents especial que el feia atractívol per sa conversa i sos acudits, no hi ha que dir si es trobaria en son element.

Res té, doncs, d'estranyar la facilitat amb què s'identificà amb aquella gent que al quart d'hora li semblaven ja coneixences velles. Al seu entorn girava la conversa i en un moment, amb poques paraules i sense pretensions, hagué fet un quadro de sos antecedents, posant, com vulgarment es diu, tota sa persona al mig del carrer.

No trigà pas a comprendre, per paraules saltades, que sa extravagant escena amb el seu senyor oncle no havia passat desapercibuda a la família, com també que l'especial situació del Rector, creada per les reguitnades de la seva majordona, no era cap secret; i, no creient convenient ni digne empenyar-se en cobrir amb les ombres de misteri, exposant-lo a interpretacions exagerades, un fet desenrollat, per dir-ho així, sota el cobert de l'hoste que l'omplia d'atencions i que l'excessiva delicadesa del mateix no li permetia esbrinar, resolgué fer-ne confessió. Riscava d'ofendre son oncle, mes per això comptava amb son enginy i gran domini de si mateix.

Ho explicà tot; mes ho féu amb tan graciosa naturalitat, que per més que produí verdaderes explosions d'hilaritat al descriure d'un modo pintoresc i gràfic ses palestres amb la Felixa, no sols son oncle no se'n pogué ofendre sinó que es vegé obligat a sumar-se al general entusiasme tributant interiorment un superior elogi al procedir de son nebot, que tan admirablement li treia de sobre un pes que l'oprimia, perquè també a ell li esgratunyava la consciència allò que ara quedava reduït a les proporcions d'un incident còmic, com tants altres que en coneixien sos amics i confidents, els senyors de Serra-Bruna.

Fou un complet triomf pel jove aquella part del dinar, i els comentaris duraren llarg temps, sobretot, allò de la *Marieta de l'ull blau* féu tanta gràcia a les senyores que meresqué els honors de vàries repeticions. Fins el bo de mossèn Isidro prengué amena part en la conversa, fent riure molt contant algunes curioses anècdotes de la Felixa amb un criteri superior al que podia esperar-se de sa tosca apariència, amb tot i lo delicat de la matèria conversada.

Encara que mossèn Joan rigué molt, parlà poc, per fi clogué la conversa, dient amb veu reposada i to sentenciós:

-Senyors, ja veuran: jo tenia un amic que patí tota la vida d'un mal grà, un altre a qui els penellons se'l menjaven viu, i, finalment, un tercer, amb una berruga al cap del nas que li feia veure la padrina. Vull dir que aquest món és una vall de llàgrimes, en la que a cadascú li toca portar sa creu, que, com diu el Kempis, per tot arreu ens aguarda: *Crux ergo semper parata est et ubique te expectat*. A mi m'ha tocat la de la Felixa. Alabat sia Déu, perquè tots els contratemps són bons per a oferir-los a Ell en descompte de nostres pecats.

I no es parlà més de l'assumpte.

Esbargida la torbonada, donya Dolors proposà de passar a pendre el cafè a la terrassa. Don Eudald entregant una claueta a la Montserrat, li donà ordre d'obrir un cert calaixet i portar una cigarrera, on hi guardava mostres d'excel·lents havanos, moble que sortia sols en casos excepcionals i quan se tractava d'obsequiar un hoste de molta consideració. N'oferí un al jove (ell no fumava sinó paper), i mentres aquell prenia foc d'una escalfeta de plata que la noia li presentava, li deia don Eudald, referint-se al paisatge que per sobre la balustrada es descobria:

-Veu? Aquí no tenim el mar com a Barcelona, ni grans planures de conreu com a la terra baixa; mes, sense això, disfrutem també de bones vistes.

I, en efecte: en el moment en què els convidats s'assentaven entorn de la gran taula de pedra de la terrassa disposant-se a assaborir l'aromàtica beguda que, reclosa en antiquada cafetera de plata, servia la nina major, les bromades de llevant, esquinçades, retudes i desfetes pel vent de Segarra, anaven a rossegons per les muntanyes, deixant ençà i enllà despulles i rebuigs de ses humides i blanques vestes, que, enganxades per les copes dels pins i faigs, s'anaven fonent als raigs de sol que s'obrien pas per entre les runes d'aquell cel desballestat. L'atmosfera, purificada per la fosa tempesta, era d'una transparència tal que deixava veure amb tot son esclat els tons perlats de les cingleres i els esmaragdins dels opulents boscatges que es destacaven negrosos sobre els matisos més tendres i riallers dels artigatges i pastorius. La terra, xopa a desdir, s'escorria amb bellugadissos regalims que, ajuntant-se, es convertien en impetuosos torrents, desbocats vers les rogenques i grosses aigües de la riera de Vall de Pedres.

-Verdaderament, això no es veu enlloc més- digué, per fi, el jove Montbrió, ullprès per tan hermós panorama. -Jo he viatjat poc o molt per Espanya i fora d'ella, i tinc molt conegudes les conques del Pirineu; però els hi asseguro que una vall més encantadora que aquesta no sabia pas on anar-la a buscar. Aquí s'hi respira l'esperit de la naturalesa primitiva, ja que fins la poca indústria humana que s'hi veu és de lo més rudimentari.

Don Eudald, que seguia mol platxerios el curs de l'enraonament del jove, semblà no quedar-ho tant de sa conclusió, i digué:

-Ja veurà: em sembla que aquí es fa tot lo que es pot fer i la terra dóna tot lo que pot donar, a menys de corsecar-la.

-No ho cregui pas, don Eudald. Aquí (i quan dic aquí no creguin que em circumscriba a aquesta vall) lleva la terra lo que li dóna la gana, i la terra, per fèrtil que sia, és precis ajudar-la i *obligar-la* perquè doni lo que pot i no lo que vol, que això és lo que constitueix l'art del pagès, o l'agricultura. Amb la particularitat de que, convenientment ajudada la terra, no sols no es corseca, com vostè diu, sinó que cada vegada és més pròdiga, excedint-se a ella mateixa, que per alguna cosa és el símbol de l'agraïment.

-Vaja, vaja!- insistí don Eudald. -Aquí sempre s'ha fet així i no convenceria pas a ningú del contrari. I, si no, digui: què faria ara, vostè, aquí? ¿tallar els boscos i rompre els herbeis per a fer-ne artigues? Això no seria més que trencar la guardiola, i amb quatre anys seria tot acabat. ¿Què es creu que aquí és al pla? Si trec els boscos, faré una dinerada; mes, acabat, què? Com que gràcies a Déu per ara no ho necessito, bé val més que quedi per un mal trànsit, o per a treure tal volta d'apuros a un hereu menos afortunat. Altrament, la muntanya està mancada de braços, i per lo tant, ¿qui conrearia les noves terres? ¿qui extrauria l'excès de productes, sense camins? Vaja, que si vostè conegués la muntanya, no diria lo que diu. A part d'això, ¿no sap vostè que aquí tenim un enemic irreconciliable, una cuca que se'ns ho menja tot? Vull-ho que això li donés resultat: encara així no faria sinó treballar pel govern, que sempre està a la mira de qui guanya una pesseta.

-Don Eudald- digué reposadament en Montbrió, -sento haver-lo de contradir en quasi tot lo que acaba d'expressar, excepte lo del Govern, del que ja en parlarem també; mes ja que estem posats en amigable conversa, ho faré esperant que no m'ho pendrà a mal.

Seguí una curta pausa a l'exordi, i el jove Montbrió continuà:

-Em pregunta què és lo que faria jo en el cas de proposar-me variar l'explotació d'aquesta finca, que és com qui diu de tota aquesta comarca. En primer lloc, procediria a un estudi detingut que, de seguir, seria obra de molts mesos, ja que el cas seria de suficient gravetat per a no procedir pas de lleuger; però de moment, vaig a traçar-li les línies d'un plan, sols per a dar-li idea de si sóc radical o, millor dit, revolucionari en aquestes com en moltes altres qüestions. (I, de pas, observi al meu senyor oncle quina mitja rialleta fa, perquè no és pas la primera vegada que em sent pronunciar aquesta paraula...) De primer, recollint la idea de vostè de que aquí els productes no tenen valor per falta de medis

d'extracció, procuraria, abans que tot, tenir una via còmoda de comunicació que em portés a la carretera més pròxima a Vall-llorell, per exemple; la faria, encara que hagués d'alçapremar la comarca en pes. Procuraria obtenir l'auxili del Govern o de la Diputació, per més que no tinc gaire fe en els recursos governamentals, perquè crec com vostè que l'Estat és el nostre primer enemic, però en darrer cas me valdria de mos propis medis, enc que hagués d'hipotecar mos boscos. Obtingut això, aquests boscos, sense destruir-los, sinó millorant-los, explotant sols aquella riquesa que avui es perd miserablement per aquestes aubagues, me produirien un augment de renda suficient per a cobrir els interessos de les hipoteques; i considerant que la riquesa de les muntanyes, en general, però d'aquesta en particular, és la producció pecuària, al desenrotlló d'aquesta tiraria a tot tirar. Un de mos primers cuidados seria obtenir una quantitat il·limitada de farratges i, per això lograr, procuraria convertir en prats de regadiu, no sols bona part de les terres del pla, sinó també els herbeis i artigatges de les muntanyes. Com?

La constitució d'aquest terrer argilenc i la configuració d'aquestes vessants plenes de petites fondalades o conques que no tenen desguàs més que per un lloc, se presten admirablement per a, amb relatiu poc cost, convertir-les en immensos dipòsits on s'hi recollirien, en temps de pluges, fabuloses quantitats d'aigua que, com serien col·locats a diferents nivells, me permetrien, per medi de senzilles canalitzacions, tal com se practica en diferents comarques, convertir en prats de regadiu lo que avui són artigatges abandonats i amb prou feines donen quatre brins d'escanyolida xeixa. Això em donaria herba de cinc dalls, pel cap baix, que convenientment enmagatzemada em subministraria recapte per a mantenir mils i mils de caps de bestiar durant els mesos d'hivern. Afegiré que destinaria a pastures les dues terceres parts de la terra més o menys plana avui destinada a conreus, i com me sobrarien adobs per a les restants, llevarien aquestes soles doble de lo que avui en conjunt produeixen. Com en els dies bonancibles de l'hivern, tiraria als redalls el bestiar, i com, en l'època de les calors, tindria l'estiatge de la muntanya, ¿sap vostè el número inmens de caps de bestiar que podrien mantenir-se en aquesta sola encontrada? I ara no li dic res de les diverses indústries que es deriven de la cria de bestiar i que podrien ser explotades, com són les fabricació de formatges, concentració de la llet, extrets de carns, fabricació d'adobs, etc.

¿Què això suposaria la construcció de grans cabanyes per a dipòsit d'herba, de grans corrals per al bestiar, moltes habitacions per al personal, que deuria ser nombrós i part d'ell molt instruït i fins tècnic, i, per lo tant, una gran acumulació de capital? Quin dubte té? Però és això, lo que se'n diu agricultura; és això, lo que se'n diu criar bestiar, és això, lo que se'n diu cria de bestiar; és això, lo que se'n diu explotació de la terra.

-Valga'm Sant Eudald gloriós!- feia don Eudald, posant-se les mans al cap. -¡I quin modo de fantasiar! Es coneix que vostè és jove. Vostè faria com l'hereu de Rodés, que va venir fet un savi de no sé quina escola de Perpinyà, i tot fent innovacions, si no l'hi prenen dels dits, aviat hauria fet net del patrimoni.

-Fets aïslats, res proven. Ademés dec advertir-li que tot lo que he explanat no és cap miracle ni cap invent, perquè tal he vist, i tal pot veure, vostè, quan vulgui, en molts llocs de França, Suïssa i Anglaterra, on els llueix un altre pèl. I, si això ho fan uns, no hi ha raó perquè no ho puguin fer altres en iguals condicions.

-Vaja, vaja! Això aquí no és factible. Ja caldria que els propietaris ens convertíssim en capatassos i ens trenquéssim el cap nit i dia barrinant...

-Àngela! Això és a lo que anava, i vostè m'escurça el camí. Els propietaris dels països que li he citat són persones enteses, amb títol moltes d'elles, i que dirigeixen personalment ses explotacions i es comprèn que així deu ésser. I, si no, vegi lo que fan els fabricants: ¿no són ells que dirigeixen personalment ses indústries? ¿no envien a sos fills a estudiar en els grans centres industrials per a aprendre tots aquells avenços que la contínua evolució social fan necessaris? Doncs ¿per què no han de fer-ho els agricultors, ja que és l'agricultura com una fàbrica o gran laboratori, on hi entren primeres matèries, funcionen màquines, es paguen jornals i s'elaboren gèneres per a donar-los al comerç?

Lo que hi ha, i aquesta és la nostra desgràcia, que nosaltres, propietaris, no volem considerar-nos com a industrials, sinó com a simples rentistes, amb gran depreciació de nostres pròpies rendes. Arrendem les terres a qui no té capital per a treballar-les, que és com si un fabricant arrendés els telers als obrers sense recursos, I ¿què ha de succeïr? Que els pobres a penes ne treuen la vida, després de salvar l'escassa renda de l'amo, qui, per sa part, s'acontenta amb poc, amb tal que pugui vagar. Si les rendes no li basten acut a la usura si no té seny, o, si no, rebaixa sos gastos reduint-se a una vida poc millor que la de sos masovers, salvo anar amb l'esquena dreta.

Vostè ho ha dit: com que no necessita, fondos, no vol explotar els boscos què puguin servir de puntal a un hereu tronat. Aquesta història es repeteix sovint. El propietari que té els ronyons coberts deixa que es podreixin els arbres al bosc, i, en lloc d'empresar els sobrants de ses rendes en millorar ses finques, prefereix enterrar les unces o adquirir noves terres, que descuida com les altres, si no comet

l'error major de folrar-se de Paper de l'Estat. Aquest és l'*hereu Arreplega*. Després ve l'*hereu Escampa*, que dóna bon compte de les unces i del paper, i, com les rendes no li basten, ataca els boscos, fent-ne un mal mercat, romp les gleves, arrendant artigatges que les aigües cuiden d'aixarrancar, deixant la penya nua. Ell encara va tirant bé o mal; mes ve son fill, que, trobant morta la gallina del ous d'or, no té més remei que malvendre i fugir.

Ressegueixi la muntanya i ho veurà: aquí els boscos morint de plètora, més enllà les serres repelades mostrant els ossos descarnats, que coberts un temps d'atapeïda gleva, foren hermosos vergers. Enlloc un camí transitable: per tot l'apatia, la incúria, i, com és natural, la pobresa, quan no la misèria.

-¡Però si això s'ha vist sempre, si això és la muntanya! ¿Què es creu que aquí és com per avall, que la primavera dura tot l'any? Aquí l'hivern tot s'ho menja, el bon temps dura pocs mesos i no dóna lloc als esplets de la terra.

-Està en un error, don Eudald: hi ha climes molt més freds que aquest, a on hi veurà l'agricultura més floreixent que la nostra. Ademés, ja he dit que hauríem de convènc'ns de què nostre país és més a propòsit pel desenrotll de la riquesa pecuària que de la purament agrícola.

-Bah, bah, bah!- féu don Eudald, que no sabia per a on eixir-se'n. -Bé n'anomena prous, de pobles; però no em convenceria pas. Jo tinc la missió de transmetre a mos fills el patrimoni tal com l'he rebut de mos pares i això ho compliré amb l'ajuda de Déu. Per lo demés, aquí tenim un adagi molt antic que diu: «Cols plantava l'avi...»

-Un altre erro- interrompé en Ramon, -o, mellor, dos erros en un sol concepte. En primer lloc, no és cristiana la màxima que limita sa obligació a llegar íntegra a sos fills l'herència que ha rebut de sos pares; i si el senyor Rector pot explicar-li la paràbola evangèlica d'aquell senyor que entregà a varis de sos criats un taleguet d'or a cada un i que lo mateix recrimina a aquell que l'hi retornà intacte que a aquell altre que el dissipà, alabant únicament al que li retornà augmentat. També és un altre error inconcebible l'adagi que diu «Cols plantava l'avi, cols planto jo savi», amb lo qual se vol suposar que no devem separar-nos de lo que feren nostres passats. És evident que si aquells haguessin practicat sempre aquesta doctrina, avui aniríem nosaltres encara vestits de fulles de figuera. Aquest adagi no pot ésser molt antic, perquè repugna al caràcter de nostra raça, que practicà idees molt progressives. En alguns llocs de la muntanya, avui erms i abandonats, he reconegut jo restos de cellers, que denoten una explotació vinícola en gran escala. En altres pot veure encara senyals d'estacions pecuàries que fa vergonya de comparar-les amb les que avui s'hi troben; explotacions mineres desaparegudes, regadius abandonats, etc., etc., proven eloqüentment un grau d'avençament del que avui no en tenim sisquera idea.

I ¿vol que amb tan estúpida màxima hagués Catalunya per espai de segles, marxat al cap del món civilitzat? Jo crec que aquest adagi no és altra cosa que el crit de gràcia d'una generació vençuda, embrutida per la tirania d'un poble que, a canvi de lo que li llevava, no podia dar-li sinó... lo que tenia. I una de tals coses fou aquesta falta d'esperit pràctic, aquesta passivitat musulmana, aquest fatalisme polític que tot ho confia a l'administració, que tot *ja ho té escrit*.

Aquest llarg discurs el pronuncià amb veu clara i accent fogós i ràpid. Ningú l'interrompé; i si bé tothom estava pendent de sos llavis, per la mateixa actitud de l'auditori comprengué amb pena que son llenguatge era nou per a tota aquella gent.

-Perdonin que els hagi amoïnats amb aquestes cabòries que sovint me fan eixir de test- digué somrient i eixugant-se la suor del front.

-Vol callar! No, no; al contrari- feren vàries veus.

-Cregui que m'agrada molt de sentir-lo- afegí don Eudald; -mes amb tot això no veig encara el per què del terrabastall que em proposa.

-El per què?- reprengué el jove, pels ulls del qual passà com un llampec al mateix temps que per un ràpid moviment canviava de postura, dirigint tot el cos vers son interlocutor. -Aviat ho sabrà, don Eudald: perquè això és la mort o l'agonia, pitjor que la mort encara; perquè la societat se disol baix tots conceptes i és precís començar a pensar què és lo que ha de nàixer de sota de ses runes. Els procediments i els organismes que han paralytat o entontit la vida de nostra regió, també han atacat la moral de la societat, despertant mil concupiscències i convertint la vida civil en un femer. Vostè ho ha dit: l'Estat, que deuria ésser nostre pare, és la cuca que se'ns menja el pa, i això, com atemptatori a les lleis socials no pot durar, i vindrà la revolució de baix si abans no fem la de dalt. Aquesta revolució deurà consistir en desfer l'obra de dues o tres centúries, tornant al temps en què Espanya era una confederació de pobles lliures, agermanats per l'interès comú, i governats cada un d'ells per lleis filles de sa pròpia essència. Aquí s'ha format un estat artificial confonent llastimosament la unitat amb la

uniformitat i convertint en dogals els llaços de germanor. Esmortuït l'esperit ha caigut en mans dels polítics d'ofici que d'això viuen i tenen interès en acabar-lo de matar.

Doncs la reconquesta de nostra personalitat és l'única taula de salvació que ens queda. Ens caldria revenjar-nos, fer-nos superiors a nostres adversaris en cultura, en moralitat, en riqueses i en tota mena de virtuts morals i polítiques, i d'aquesta manera podríem, si no evitar el cataclisme que s'atansa, esperar-lo sense temença i fins desitjar-lo i provocar-lo, segurs de trobar en nosaltres mateixos suficient força per a regenerar la societat.

El concurs seguia amb creixent interès la dissertació del jove, que afegí:

-¿Comprèn ara, vostè, per què jo somnio amb aquestes grans reformes? En les vessants del Pirineu català, on avui s'hi compta una població escassa i pobra hi ha elements per a nodrir un milió d'habitants vivint d'indústries muntanyenques, és a dir, desenrollant riqueses exclusivament pròpies del terreny. I ¿sap vostè lo que podria esperar-se'n, d'una tan respectable massa de població rural, en sa major part de sang muntanyenca pura, regenerada i vivificada per l'antic esperit de nostra raça?

-Sants del cel, quin cap de trons!- exclamava don Eudald amb les mans al cap, tan bon punt hagué el jove acabat sa carretilla llançada amb vehemència de frase i quasi sense respirar. -Vostè enraona molt bé; mes, si segueix per aquest camí, parará boig. Mal anem, però me temo que així encara aniríem pitjor. Vaja, vaja! Sort que vostè mateix ho confessa, que somnia.

-És clar que somnio- féu en Ramon somrient i com mig arrepentit de sos esclats. -Però deixin-me somniar, que no poques vegades són els somnis que ens posen sobre la veritat, i somnis hi ha que valen més que aquesta.

I reprenent son aire de broma, afegí veient que son oncle s'alçava disposant-se a marxar:

-No es cregui pas que sóc sol, no! Veu? Al senyor oncle el tinc ja mig conquistat, i si logro convèncer a vostè, quin triumvirat formarem! Ell representarà el braç eclesiàstic, el poder espiritual; vostè la noblesa, l'element conservador i moderador, és a dir, la dreta; i jo l'esquerra revolucionària. I veurà com entre tots alçapremarem la muntanya.

II

-Sempre seràs el mateix, un plaga de la parròquia- digué Mossèn Joan unint les seves a les generals rialles. -Mes me sembla que ja hem abusat prou de l'amabilitat d'aquests bons senyors i és hora de què ens en anem jo cap a la Rectoria, d'on fa massa hores que en vago, i tu a complir tes presses a Vall-llorell o a on sia.

-Ja veurà- féu l'altre amb posat calmos, -ara les presses són sol per vostè, perquè a mi ja m'han escapat. Vagi, doncs, en nom de Déu, que en quant a mi, no podent arribar a Vic, a Vall-llorell amb quatre salts hi seré qualsevol hora que munti a cavall.

-Com vulgues- féu Mossèn Joan començant a despedir-se d'uns i altres. Un moment després, la fina discreció de la família deixà isolats oncle i nebot i com desaperebuts en un recó de la sala.

-Per què no tornes a la Rectoria- deia l'oncle, amb posat d'humil pidolaire.

-No pas tant com criï aquell drac. Cregui que arribaríem a males. I li asseguro que més per vostè que per mi, que m'hi enfado. Pensi i reflexioni, i veurà que és una situació que li convé dominar-la.

Bona estona estigueren sols, i les mosses que els espiaven de cua d'ull, pogueren apreciar una nova fàcies de la peculiar idiosincràsia d'aquell jove excepcional. A peu dret i els braços passats al coll del seu oncle, li conversava carinyosament arran de cara sent curós de veure la facilitat amb que de les fogositats de suara havia passat a les més tendres manifestacions de l'amor filial, veient-se humitejar els ulls del pobre vellet baix el pes de ses carícies de nena mimada. Per fi, es desferen, després de besar-se mútuament, i el jove es dirigí vers la família exclamant alegrement:

-Queda en principi firmada la pau, deixant *in statu quo* la qüestió de la Feliça, que es tractarà oportunament.

Encara Mossèn Joan conversà breus moments amb donya Dolors, i sortiren tots a despedir-lo a l'escala.

Retornats a la terrassa, feren des d'allí el darrer adéu al bon Rector, que s'allunyava. En quant se perdé de vista, en Ramon, que se l'havia contemplat pensativament, se retornà de sobte vers les

senyores exclamant seriosament:

-Aquesta dona li escurça la vida. ¿Creurien que em vénen temptacions de donar-li la bola com als gossos?

-I ara! quins disbarats de dir, vostè, també!- contestà donya Dolors rient i tocant-li l'esquena amb tal familiaritat com si el conegués de nàixer.

III

En Ramon tractà sèriament de partir i suplicà de donar ordre d'ensellar-li el cavall; mes topà amb la resistència passiva d'aquella munió de gent emprendada de la seva companyia.

Els nens se revoltaren tots, fent un embull amb l'ordre d'ensellar el cavall, del qual resultava que el cavall era mort, que era fugit o que els mossos es negaven a ensellar-lo perquè tirava cosses i altres mil innocentades, moltes d'elles suggerides per les mateixes senyoretetes.

Per fi el mateix don Eudald li pregà alegrement que es quedés i tornarien a parlar dels seus somnis. Els demés s'hi adheriren, pretextant que els hi agradava tant de sentir-lo. Donya Dolors, l'ànima de la casa, acabà de fer el pes.

-Miri, Ramon- digué amb aquell posat afable que tant li esqueia: -ara ja sabem lo que eren totes les presses i les ocupacions que al matí pretextava; per lo tant, per aquest cantó, ja no té excusa. Faci'ns el favor de quedar-se quan menos tot demà, que podrem obsequiar-lo amb una fontada; si no, creurem que no aprecia la bona amistat que li oferim.

Nostre jove, que cada vegada es defensava més dèbilment i se sentia de més en més atret envers aquella família tan simpàtica, se sentia inclinat a cedir. Mes li mancava encara una invitació, i aquesta no venia.

Girà els ulls envers la Montserrat, que restava silenciosa i com capficada. Ell no desplegà els llavis; mes sa mirada fou ràpida, expressiva i interrogadora.

-Què faré?- semblava preguntar.

Tampoc se desclogueren els llavis d'ella; mes son esguard no fou menos ràpid, expressiu i precís.

-Quedi's.

I es quedà.

IV

-Per avui no és pas cas de sortir a passeig, amollegat com està el pis per causa de la pluja- digué don Eudald, dirigint-se a en Montbrió; -mes les noies ens entretindran amb el piano. No es cregui, que no n'hi ha cap de manca i el fan refilar com un rossinyol. Sobretot la Montserrat, veurà que les mans se li perden de vista. Me deia darrerament el mestre de Vich que ja no sabia pas què més ensenyar-li.

-No ho cregui, no- afegia reposadament donya Dolors, procurant rebaixar quelcom dels beneïtons elogis del seu marit: -els hi manquen estudis i els hi sobra ganduleria. Si no fos així, ja tocarien alguna cosa.

-Som d'opinió que es faci la prova- afegí el jove complascentment.

Efectivament: després d'una brega que durà llarga estona, s'assegureren al piano, successivament, la petita de primer, executant les lliçons més escollides del mètode de Charpentier. La Montserrat picava més alt, contant entre les peces de son repertori, *La Argentina*, *Las campanas del monasterio*, *El poeta moribundo* i altres ranciors per l'estil, que executava amb relativa facilitat i algun sentiment, mes amb tots els vicis del mestre assalariat que es guanya la vida fent música com un altre fent sabates. Això no impedia pas que don Eudald se les escoltés entusiasmat i que el Montbrió es desfés en elogis de les pianistes, tot lamentant-se interiorment de la rutina que fa a voltes malograr excel·lents disposicions.

A ell no l'hagueren de pregar gaire per a assentar-se al piano. No era pas pianista, si bé coneixia bastant la nota; però, dotat d'una poderosa retentiva musical i d'un enginy i habilitat especials que el feien sortir-se de tot, executava quasi de cor, amb més o menys fidelitat, però amb vers sentiment i delicadesa, algunes estimables melodies, que deixaren amb la boca badada als oients.

Tampoc era cantor ni posseïa una veu ben caracteritzada, i cantà amb afinació i gust alguns fragments d'òperes, apresos durant sa vida d'estudiant. Però on triomfà, fou executant algunes cançons catalanes, amb les quals deixà sorprès a tothom. No sabien comprendre com aquelles melodies, que coneixien degenerades i malmeses per boca dels jaios del poble, cantades ara amb verdadera devoció i coneixement, tinguessin el do de remoure'ls-hi fins les entranyes, com si els despertessin dormides ànsies i vells records que afluïen com abundoses deus d'entremig de ses, fins aleshores, no compreses exquisitats.

Per fi, portat per son entusiasme de missioner, i posant a contribució sa feliç memòria, començà a recitar, amb entonació vigorosa, tirades de versos, triades poesies dels mestres del renaixement català.

La poderosa veu dels apòstols de la terra catalana, cridant pàtria, clamant justícia i remembrant gestes de nostres passats, oblidades, desconegudes o desvirtuades per les històries, produí, sobre aquell curt auditori de catalans inconscients, els efectes de sempre en tals casos. S'adonaren de què aquells accents en la pròpia parla els hi arribaven al cor, compregueren que allò anava per ells, i, identificant-se amb l'ànima de poeta, sentiren remoure dintre els cors quelcom que fins allavors hi era com adormit.

Aquelles mascles notes, llançades a boca plena pel nou joglar que s'havia emprès la noble tasca de ventar les cendres de l'oblit per a revifar el caliu de la pàtria, rodolant per les amples sales, semblaven revetllar l'ànima esmortuïda de la vella llar catalana, que se sentia bategar fins per darrera les mal closes portes, a on, atret per lo desusat del cas, s'hi apilotava el servei, marxant de puntetes, eixamplades les fesomies i com responent a la veu de la trompeta que cridava resurrecció.

Així transcorregué la vetlla, breu i platxeriosament, i així anava infiltrant-se en l'ànim d'aquella bona gent l'esperit juganer i sèrio, arrauxat i discret, fogós i candi, d'aquell jove excepcional que, unes hores abans, passava desconegut per davant de la porta que l'hospitalitat li obria i semblava ara l'amic de tota la vida.

V

Per diversos camins, i com papallones atretes per la llum del sol naixent que a raig fet entrava pels badats balcons de la terrassa, allí es toparen en Ramon i la Montserrat a l'eixir de llurs cambres.

-Bon dia, Montserrat- exclamà el jove alegrement allargant-li la mà. -Ui... que matinera! ¿Ha descansat? -Jo rai, gràcies a Déu!...- féu ella en el mateix to. -Vostè sí que no haurà descansat, que es llevi tan d'hora. ¿Que no ha estat bé, que ha tingut tanta pressa de deixar el llit?

-Molt rebé, sinó que...- baixant la veu i matisant-la amb intenció -desitjava reveure el sol d'aquestes muntanyes.

-Per això sí que no tenia pas d'apressar-se tant, que bona estona estarà visible,- digué la noia, entre riallera i encogida, copsant la floreta que amb petulància d'estudiant l'altre li dirigia; i baixant els ulls, afegí: -Además, que el nostre sol deu ésser com el de per tot arreu.

-Oh! No ho cregui pas, senyoreta; o per lo menos enlloc com aquí havia sentit la influència de sos raigs encantadors.

I, alçant la veu, com per no forçar més el símil, afegí:

-Enlloc com en la muntanya trobo aquestes frescals matinades que revifen els esperits.- I estenent el braç vers l'horitzó: -Miri que deliciós! Vegi! vegi el pla, com dels conreus i prades s'alça una boirina blavosa, tan tènue, que sols arriba a entelar els objectes, com per a suavitzar llurs tons, tornant-los més fins i delicats. Miri's aquells arbres de taca carminosa que el sol bat ara per darrera, dibuixant llurs siluetes com enserrellades d'or i aquelles masies de parets rogenques, sentades sobre marxapeus de feixes farratgeres, ¿veritat que semblen tasses de plata vella, descansant sobre graderies de marbre verd? I més amunt la tofa obscura de les terres bosques, fent de repisa a les grans cingleres! I aquesta flaire lleugerament salabrosa!... és la rosada que s'evapora als primers raigs del sol. Que n'és, de grandió, d'atractivol i de bell, tot això! Tot riu i tot se fon, formes, sons i colors, en una nota única de suprema harmonia. ¡Miri, miri, aquell grupet de roures de la collada, de quin modo més fantàstic projecta sa ombra gegantina, en forma de cono colossal, sobre les calitges del pla, i aquell estol de coloms que vola formant espirals, destacant-se ara per clar ara per fosc, a mida que entra i surt de les faixes lluminoses que davallen dels crenys de les serres! ¡Quanta llum, quant color i quanta vida! Això és la Naturalesa. «¡Salve, o sacra natura!», que diria el meu oncle. Això és atencions, que procura distribuir per un igual.

La pobra xicota, tota ulls li tota orelles, contemplava embadalida aquell hermós panorama, com si no l'hagués vist en sa vida. Ella, que, allí havia nascut i crescut, que estimava aquell país com a part d'ella mateixa, no l'havia mai vist esplèndid i rialler com ara, ni s'havia cregut mai capaç d'assaborir un conjunt de sensacions com les que en aquell moment la corprenien. Ara començava a comprendre perquè l'estimava tant, a aquella terra, i fins trobava que encara l'havia estimada poc.

Res contestà: més sa fesomia, dilatada i encesa, i la precipitació dels batecs de son cor, denunciaven pel clar que sa ànima es deixondia com la nota harmònica, que jau dormida en la corda, es desperta al refrec del dit de l'artista que sap pulsar-la.

VI

Fresca i embaumada, com rosa de cent fulles, serena la cara que es dibuixava esfumada entre els rinxos negres que ombrejaven son front i polsos, i la bufanda de finíssima filoja de llana rosa que, envoltant-li el coll, es creuava sobre sa casta sina, semblava la Montserrat, per sa major accentuació de formes i per ses maneres més reposades que les de ses companyes, com ella vestides de lluminoses bates i amples paioles, una reina envoltada de ses dames.

En Ramon, amb son traço de campanya, botes i *jipijapa* i amb, son aire pagesívol, que li donava una distinció un poc arcaica, seguia l'estol de senyores i senyoretetes, nens i nenes, ara endavant, ara endarrera, ara en mig d'elles, recordant als pastors de Watteau voltats de florides sagales.

Si bé no es cansava de mirar de cua d'ull a la pubilla, per delicadesa i per no abusar de la confiança amb què l'honorava la família malgrat lo fresc de la coneixença, no s'atreveia a particularitzar ses atencions, que procurava distribuir per un igual.

La comitiva, caminant per entre herbeis deliciosos i per sota boscatges ombrívols, arribava a la font del Faig, objecte de la matinera expedició.

El refrec fou frugal i apropiat al cas. Fiambres de pernil i altres conserves, i fruites del temps, i, per beguda, a més de l'aigua cristal·lina, la blanca llet de les cabres que per allí pasturaven, munyida dintre els mateixos gots de campanya. Els nens, joganers i atrevits, la xumaven abocant-se als molsuts braguers de les bèsties complascents.

A la tornada, havent el sol dissipat la boirina, els objectes es presentaven més francs i més potents de color. Les senyores i senyoretetes amb ses matisades vestimentes i amb ses ombrel·les de brillants colors, esclataren amb flamejants notes en mig del verd de les prades, poderosament inflammat per la llum del sol. Escampellades ací i allà, joguinejant i collint flors, es reunien en pinyocs, que seguidament es desfeien per a formar-ne d'altres més enllà, sempre bellugoses i alegres, sempre cantant, xisclant i rient.

En Ramon i la Montserrat, com frisosos, a penes mai es mantenien prop l'un de l'altre, igual que si una força els atragués per a repel·lir-se en quant arribaven al contacte. Així, quan semblen no preocupar-se l'un de l'altre, s'aproximen, i, al trobar-se junts, ella, enrogida, dissimuladament s'aparta, i ell, com entontit, fa el mateix.

A les envistes de la casa es dirigeix ell a ella, en un moment en què ha quedat a rerassaga:

-Escolti, Montserrat: ¿voldria donar-me un cabell?

-I és cert, que el necessita? ¿Per a lligar un ramellet, potser?

-Me fa falta per a lligar voluntats.

-Oidà! I ¿quines són aquestes voluntats que amb tan poc es lliguen?

-Les d'aquestes dues flors, veu?- Atansant-s'hi una mica més, parlant amb veu baixa i ensenyant-li les flors -el pensament boscà i la margarideta, voltats de companyones. ¡Miri com se volen! El pensament posa el cap de cairell i sembla que es daleix, guaitant-se-la amb sos ulls d'enamorat... i ella... ¡com baixa el caparró!... ¡Tan hermosa!... No en dubti de què s'estimen... Fins em sembla sentir en mos dits els batecs de llurs cors enamorats; però estan desjunyides i no es tenen... Els hi falta un quelcom que les ajunti...- (tot lligant-les) -veu? un... res... un cabell!

Tot presentant-li el ramellet se encreuen d'ulls, s'entrebanquen i tremolen; ella es separa tota confosa.

Als pocs moments tornaven a trobar-se a prop.

VII De retorn de la font, la comitiva s'escampà per sota els parrals i ombràculs del jardí, situat al redós de la casa. Els dos joves, fugint sempre l'un de l'altre, es troben sentats en un mateix banc, sota la mateixa ombreta.

En lluita amb si mateix, en Ramon, sempre volent i dolent, sentia mancar-li totes ses energies i nàixer-li tots ses escrúpols en quant se veia sol amb aquella virginal aparició. Mancant-li la llibertat que li donava la presència d'altri, de desplegar sa verba festiva, estudiava fins els menors replecs de sa fesomia, semblant-li veure el celobert cada vegada que, amb una de ses innocents tonteries, lograva fer-li descloure els llavis i marcar-se els sotets de ses xamoses galtes. La trobava perfecta encarnació de sos somnis de juvenesa.

I ella, encongida, sentint-se baixa la inquisitorial observació del jove, ni s'atrevia a alçar la vista de la feina de ganxet que tenia entre els dits.

De sobte interrompé el silenci, dient amb afectada naturalitat:

-¿Creuria, Montserrat, que anit l'he somniada?

-De debò?- féu ella, sense canviar de postura i mostrant ses dents com pinyonets menuts i apretats.

-Sí, l'he somniada... i... he somniat que l'estimava.

Aquí aixecà ella el cap i tirà sobre el jove sa mirada apacible, com una ullada de sol de primavera, mentre que ses galtes, fresques i daurades, se tenyien del color de sa pagesívola senzillesa. Animat el jove, es féu més atrevit i afegí:

-He somniat més encara.- La veu li tremolava lleugerament i per moments s'engrandien les roses de les galtes d'ella: -He somniat... que vostè també m'estimava.

¡Beneït sia el Senyor, que ha permés que ses criatures percibeixin, en aquesta trista vida, de tant en tant, alguna alenada del Paradís! Perquè l'amor que no està tacat per l'alè del món, té quelcom de les sublims delectacions dels predestinats. La donzella no tornà raó: mes ell, veient-la transformar-se, interpretà a son plaer el caient de sa cara embadalida i copsà a ple cor les corrents de dolça simpatia que de tot son ser s'irradiaven.

Son rostre, mig somrient, presentava totes les tintes del cel al trenc de l'auba, i amb sos grans ulls somniosos i d'una fixesa estranya, i amb sa boca mig desclosa, tenia un tal posat de candor bíblic, que verament semblava altra Ruth encisada a l'escoltar, sobre els rostolls de Betlem, les dolcíssimes paraules de Booz.

Res més se digueren de substància; però el cop estava donat, i ell, mig atordit del propi atreviment, i sentint renàixer-li sos escrúpols, procurà posar fi a aquella situació treballosa, cridant festosament a uns nens que per allí prop passaven.

VIII

La revelació és el llampec de l'ànima. Camina la voluntat esmaperduda pels viaranys de la vida o jau somniosa en els llims de la inconsciència. De sobte es produeix una llum vivíssima que il·lumina l'enteniment. Unes voltes apareix la fórmula doctrinal que condueix a la pau de l'ànima, o la delació dels abims atraients que la malmenaven, altres la imatge de la felicitat conjugal encarnada en la figura d'un ésser, síntesi de les aspiracions que s'enclouen en aquell replec que Déu ha dibuixat en el cor de les criatures destinades a la perpetuació de la seva obra humana. Allavors l'ànima es deixonda, sofreix o gosa; però viu i camina; ja té un ideal.

Mes la revelació, que es produeix clara en les interioritats de l'esperit, s'entela a vegades ràpidament al topar amb les vulgaritats de la vida pràctica. El respecte a les conveniències socials, la falta d'ubiquïtat de nostres potències, que ens impedeix exteriorisar les impressions agenes, i la mesquinesa de la intel·ligència humana, exposada a confondre la revelació amb l'al·lucinació, són factors suficients a congriar el dubte, per a prova de la vocació.

Així se trobaven en Ramon i la Montserrat des del moment de sa coneixença. Ell, amb son caràcter enemic de nebulositats i dubtes, lluitant contra les pròpies in experiències i curtedats en una matèria que, ben cert, li era nova, com es diu vulgarment, volia i dolia. Ella, feble i temerosa, resant salves a la Verge, sa patrona, desitjava, esperava i temia. Ell era el martellet perfidiós de l'analista, que pugna per avalorar la bondat de la mina descoberta, tot tement destruir-la; ella, l'enclusa que para i calla.

I així bastien son destí, atents ambdós a les espurnes que creuaven l'espai.

IX

Estaven la família i sos hostes en la sala de confiança, ocupades les senyores en llurs quefers casolans, tot escoltant i rient els quèntos d'en Ramon, qui, com sempre, era l'amo de l'auca, quan la Loreto entrà corrent de puntetes i amb un dit a flor dels llavis, tant per a demanar silenci com per a retenir la rialla a punt d'esclatar i digué dirigint-se a en Montbrió amb veu ofegada:

-Té una visita: una senyora pregunta per vostè.

-Una senyora?- féu el jove sorprès. -¿Qui és ella?

-La Felixa!- exclamà la noia mig esclatant.

-La Felixa?- repetí l'altre, més sorprès encara. -Vatualisto! I què vol, la infelixa?

-No ho sé; diu que el vol veure.

-Doncs que entri: no li sembla, donya Dolors?

I veient que la dama hi assentia, se separà del rotllo i anà corrents a sentar-se en el sofà de l'altre extrem de la sala, prenent una actitud còmicament cerimoniosa i tossin ferm. Entretant la Loreto, traient mig cos fora de la porta, cridava:

-Veni, Felixa: entreu. És aci el senyoret.

Se senti acostar-se el pausat refrec d'unes soles d'espardenyà. Després, pel badall de la mampara sostinguda per la Loreto, aparegué una figura cendrosa, escardalenca, que mirava esparverada com si temés un malencontre. Se parà un moment per a saludar als presents amb un «Bon dies tothom, amb la companyia», que a penes es sentí, i fixant-se amb en Ramon, avançà fins al mig de la sala, provant de fer una mitja rialla, tot dient amb veu confosa:

-Bon dies, senyoret amb la companyia. ¿Com ho passa? està bo?

-Hola, Felixa! Jo bé. I el senyor oncle?- digué aquest amb to bastant sec.

-Tots bé, gràcies a Déu.- I s'aturà.

-I doncs, què tenim de nou?- digué el jove, veient que ella no es desenfangava.

-El senyor Rector me fa venir, perquè...- (altra pausa) -vamos... perquè m'ha dit que vostè està molt enfadat amb mi, i jo... venia per a desagaviar-lo.

-I ¿de què li ha dit que estava jo agraviat de vostè?

-S'ho sap: perquè diu que no l'he tractat com es mereixia.

-I vostè què en pensa, d'això que ell li ha dit?

-Què vol que li digui, pobra de mi? Sinó que, a vegades, un hom peca per ignorància i sembla que faci lo que mai ha pensat fer. Si l'he agraviat, haurà sigut sense voler-ho fer.

-Felixa: ja n'hi ha prou, de camàndules!- exclamà, per fi, en Ramon, que ja es començava a impacientar. -Sense necessitat de que ningú li digués, o, millor dit, perquè vaig avinentar-li jo mateix, sap vostè prou bé com y de què estic jo agraviat, com ho estaria fins el gos del veí si s'hagués vist tractat com jo. ¡Miri que tirar-me al carrer en dejú i amb un temps com aquell!...

Palplantada al mig de la sala, la Felixa semblava una d'aquelles munyaques que els pagesos posen al mig dels sembrats per a espantar als pardals, i al sentir-se increpada per en Ramon, amb indignació més afectada que real, creuà les mans per sos dits anant-les pujant fins a l'altura dels llavis, en tant que sa boca desequilibrada es contreïa tan desigualment que, mentre els espectadors de la dreita creïen que anava a riure, els de l'esquerra presumiren que anava a esclatar en plors.

-Verge Santa del Roser!- exclamà. -¿Diu que el vaig tirar al carrer en dejú! ¿Qui som, jo, pobra de mi, per a poder fer semblant cosa a la Rectoria? ¿No va ésser vostè, que se'n va anar sense acceptar ni un plat de sopa? I encara les que em vaig haver de sentir, Déu meu!

El jove comprengué que aquella dona obrava a la força i sols obeint un manament imperiós del senyor Rector, qui havia volgut donar una prova de virilitat ordenant-li aquella satisfacció. Sa humiliació, doncs, era imposada, no sentida; i ell no sabia si indignar-se de debò per tanta farsa, o si bromejar davant de lo original de l'escena, a lo qual hi convidava fins la predisposició de l'auditori,

excitat per les diablures de l'enfutismada Loreto, que, col·locada darrera la dona, i feia grips i gonyes. No obstant, es repensà, i, comprenent que allò era portat per son propi oncle i tal volta en connivència amb donya Dolors per a procurar una solució al conflicte pendent, decidí agafar-ho (o suposar-ho al menys) per la tremenda, per veure si així lograva dominar aquell caràcter empedreït, fent que es donés per la pell.

-Ja n'hi ha prou!- exclamà amb veu forta i redreçant-se. -¿S'ha cregut vostè que després de tenir-me a casa del meu oncle com qui diu a pa i aigua, després de traure'm materialment de la casa, que més és meva que de vostè, oferint-me per tot refrigeri l'emplasta de pa que tenia preparada per al seu amo, encara té dret, per tota satisfacció, de venir-me a tirar a la cara lo fet com un benefici? Sàpiga i entengui que no li estimo per res. Vostè, que esclavitza al pobre senyor oncle, abusant de la seva bondat, que es complau en mortificar-lo, fent-li representar papers ridículs davant del poble; vostè, que amb sa coquineria l'indisposa amb la família i amb sos filigresos, escurçant-li la vida amb privacions i disgustos, no té dret a parlar davant meu sinó de genolls. I jo, que havia donada paraula de no posar més els peus a la Rectoria mentre vostè hi fos, li dic ara que m'he repensat, que hi entraré demà i que vostè en sortirà per la finestra si abans no ha procurat sortir-ne per la porta.

La pobra dona, al sentir aquella pedregada, posava les mans al cap, s'estirava les grenyes i picava de peus, fent la fatxa més estrafalària del món. Fins, com els antics faritzeus, féu acció d'esquinçar-se les vestidures, contenint-se sens dubte per lo que li costaria, després, d'apedaçar-les.

L'escena anava tornant-se per demés extravagant, perquè, mentre la dona es desesperava, plorant i tremolant, mig en braços de les senyores majors, que tractaven de consolar-la, tots els demés si desfeien de riure sense miraments.

-Ja sé que he pecat, pobra de mí!, ¡ja sé que tinc culpa! diguin-me què tinc de fer?- exclamava, per fi, menys excitada, però més esporuguida per l'amenaça que acabava de sentir.

-Faci lo que li ha dit el senyor Rector- li bufà a l'orella donya Dolors, com per a tornar-la al camí.

-Doncs el senyor Rector m'ha manat que li demanés perdó i li pregués de tornar a la Rectoria, i jo li prometo que el serviré ben bé.

Les senyores oficiaren d'intermediàries i protectores. En Ramon, després de fer-se ben pregar, otorgà el perdó.

-En quant a tornar a la Rectoria- afegí -hi tornaré de bona gana, mes no pas sense condicions. Què li ha dit, sobre això, el senyor oncle?

-Que vostè mateix dicti les que vulga, que totes seran acceptades.

-Doncs tornaré a la Rectoria; però vull, per bona entrada, una festa de desagravis, un galan dinar de convidat. Ho entén bé?

-Tot se farà com vostè vulga; mani i disposi.- féu la Feliça, un poc més arrebeixinada.

-Esperi, jo no vindré sol: també vull portar-hi els amics. Serà convidada tota la família de Serra-Bruna, aquesta incomparable família- afegí amb un accent sentimental -que, quan jo passava per davant de sa casa, llançat de la Rectoria, perseguit pels elements i mig decaigut de fam i de fred, m'obrí piadosament la porta i m'oferí l'escalf de la llar que a casa del germà del meu pare se'm negava.

La Feliça va desfer-se en plors i singlots, no se sap si tocada al cor per lo patètic del parlament o si assustada per la invasió que es veia en perspectiva.

Les senyores insinuaren reparos sobre la crueltat del càstig que imposava l'agraviat jove; mes aquest es mostrà inflexible, i com, per altra part, amb expressions i signes excitava el jovent a secundar-lo i aquest no es féu pregar gaire, adherint-s'hi amb entusiasme, el programa de la funció de desagravis quedà acordat i acceptat.

-Així ho manifestaré al senyor Rector, i tot es farà com vostè vol- digué, per fi, amb veu compungida, la Feliça.

-Essent així, no en parlem més, i fins a demà passat- féu en Ramon. I allargant-li la mà, afegí: -Ara *pax vobis*: toquem-la Feliça, i lo que hagi estat, hagi estat.

-Gràcies, no acostumo- féu la majordona amagant pudorosament les mans sota el davantal.

En Ramon quedà uns moments amb la mà en l'aire i desconcertat amb aquella sortida que no

esperava. Hagué de posar-se a riure, i afegí, amb còmica gravetat, dirigint-se a les senyoretetes:

-Ho sento, perquè m'ha espatllat el quadro final.

X

Després de l'ofici, tota la família Serra-Bruna es dirigí a la Rectoria.

-Vaja, Pascal; avui sí que sembla que la gasòfia va rabent!- exclamà en Montbrió, al topar-se de bones a primeres amb el recader, que anava tot atrafegat.

-No me'n parli, home! ¡Si sembla que casem la pubilla! No sé pas quin dimontri de vent empeny la rutlla, que va més llatina que un pudai.- Parlant baix i guinyant l'ull, afegí: -Jo em vull pensar que les malediccions de l'altre dia han llevat.

En essent a dalt, sortí a rebre'ls mossèn Joan amb cara de Pasqües i felicitant-se de les circumstàncies que li portaven tant de bé de Déu a casa.

-Però, senyor Rector!- exclamà donya Dolors, sorpresa de veure una gran taula parada, amb una rastellera de plats que feia por -¿Què es creia que nosaltres havíem d'aixecar la casa per a venir a la Rectoria?

-Deixi'm, donya Dolors, que cadascú s'entén i balla sol. Soldat previngut val per dos. *Minus ferunt jacula quae praevidatur*, dèiem a Cervera- féu mossèn Joan, tot fregant-se les mans com qui amaga alguna sorpresa.

La Feliça, desconeguda per lo endreçada, anava d'ací d'allà com una llançadora, i, a penes hagué barbotejat algunes paraules de benvinguda, s'esmunyí cap a la cuina.

En Ramon i les senyores sortiren a fer temps rondant pel poble, en tant que don Eudald i mossèn Joan s'entretenien conversant i fumant en la cambra despatx. Seguidament anaren arribant fins a mitja dotzena o més dels principals feligresos, pagesos tots i propietaris de la rodalia. Al fi don Eudald no pogué abstenir-se de manifestar sa sorpresa, exclamant:

-I doncs, mossèn Joan ¿què hem de celebrar capítols o és que es tracta de refer la confraria del Sagrament?

-De tot es pot tractar- contestà complascentment el Rector; -però el cas és que m'ha alegrat tant la sortida del plaga del meu nebot, exigint-me aquesta festa que ell ne diu de desagris, que l'he volguda fer extensiva a altres agraviats que puguin haver-hi, convidant per mon compte tots aquests senyors i altres que s'han excusat per causes atencibles.

Fa molts anys que, per debileses meves, s'han anat afluint una mica massa els llaços que deuen unir al pastor amb ses ovelles, i he volgut aprofitar aquesta ocasió per a restablir antigues costums. Perquè, lo que diu en Ramon; la societat decau per manca de vida en la gent bona, i és precís que ens revetllem, que ens unim i que ens recomptem. Diu que fa falta sang nova...

-Ja és bona sang, la que porta el seu nebot- interrompé don Eudald, com si comencés a molestar-lo la importància que anava adquirint el seu hoste, o com si temés un altre esclat de les seves rauxes esbojarrades, davant de tants testimonis.

Perquè és el cas que, si bé, de primer, don Eudald buscava el cos al jove pel gust de sentir-lo discurssejar, ara ja més aviat ne fugia, després de notar que les garrotades que, a tall de cego, aquell repartia, li escoïen, moltes d'elles, a l'esquena.

XI

Quin àpat més rumbós! Mossèn Joan semblava transportat a sos mellors temps, en què ell sol animava una taulada. Don Eudald, en oberta competència amb el jove Montbrió, bregava per fer cara a ses disquisicions humorístiques, com si volgués disputar-li les preeminències de la conversa. Donya Dolors, enraonant poc, estava sempre atenta a la marxa de l'acció, com un quefe d'Estat Major que es desfia per la glòria d'un altre. Ella estava al *tantum* de totes les deficiències del servei i amatent a remeiar-les en lo possible, signant a en Pascal, que oficiava de fadrí major, i enviant recados a la cuina.

En Ramon, no cal dir-ho: els cuidados que li mereixia la damisel·la que tenia al seu costat, no el privaven d'atendre a les demés dames ni de sostenir converses amb tothom, no oblidant-se d'aplaudir i chorejar les innocents xulades de don Eudald.

Els convidats rurals, llevat d'En Llissàs, un subjecte de més de mitja edat, alt, escardalenc i tot un nervi, que parlava més que no menjava, estant sempre a l'altura de la conversa, se manifestaven atents, més que a altra cosa, a fer els honors a la cuinera. El jovent, fora de la Montserrat, que no es despenjava dels llavis del seu veí, no parava de xiuxiuejar, riure i fer bulla de tot i de tothom, malgrat els avisos que sovint els hi enviava amb la mirada donya Dolors.

En quant a la Felixa, fa de mal dir si gosava o si rabiava amb aquell espectacle. Els que la coneixien suposaven això darrer. Veritat que allò era una disbauxa com no se n'havia vist d'altra a la Rectoria des de que el món roda. Amb lo que malbaratava cada una d'aquelles llamenques de senyoretetes i amb lo que malmenjava cada un d'aquells farts de pagesos, n'hi hauria hagut prou, ben companatjat, per a fer vida bona ella, la Felixa, i mossèn Joan una setmana de carrera.

Fos com fos, lo cert és que tothom s'admirà de lo bé que sabia cuinar aquella dona, més d'estranyar encara atès el temps que no ho practicava. En Ramón no s'oblidava a cada passada de fer-la cridar per a donar-li pública enhorabona, i fins donya Dolors, persona ben competent en art culinari, hagué de manifestar-li desitjos de conèixer l'enginy de determinades salses, i ella es comprometé a complaure-la, malgrat les desinteressades indicacions d'en Ramon, qui li aconsellava no es desprengués dels secrets professionals.

XII

Encesos els cigars (regal d'en Ramon) i servit el cafè sobre la taula nua, començà la conversa sèria, que, rodolant, anà a parar allà on van a parar totes les converses en nostre país: a bescantar el Govern. Que si les contribucions ací, que si els consums allà, que si les quintes, que si el *catastro*, etc., i allà eren de sentir les jeremiades que cadascun d'aquells pacífics feligresos exhalava. No es quedava curt en aquest chor de lamentacions el panxacontenta de don Eudald, qui acabà per escanyar-se confessant que en la confecció del darrer *catastro* li havia costat més de dos cents duros lograr que li fos aprovada la seva declaració.

-¿És a dir que a muntanya també en saben, de tapar amb unces els ulls dels investigadors?- saltà en Ramon, que estava frisés per entrar amb son tema. -Jo em creia que sols s'estilava per avall.

-¿I de quina altra manera ho vol fer, per a viure, pagant el vint per cent de contribució?- exclamà, picat, don Eudald.

-És veritat; però no es queixi pas de què el Govern el roba, ja que també el roba vostè a ell.

-És que qui roba el Govern guanya perdons- respongué per tota contesta don Eudald.

-També està bé- féu l'altre; -mes tingui per ben entès que al capdevall vostè res li roba al Govern, perquè aquest cobrarà sempre els diners que necessiti, i lo mateix li té arrencar-los de la pell d'en Pere que de la d'en Pau; i quan no en tingui prou amb el vint, demanarà el trenta o el quaranta per cent, i si els propietaris grossos o ben apadrinats poden comprar per una bicoca ocultacions d'un cinquanta per cent, els demés, en sa immensa majoria, uns per honradesa, altres per manca d'amparo o de medis, poc o res poden ocultar, i fins tenim els més petits i desemparats, a quins se'ls fa declarar lo que no tenen. Aquests són els que porten tot el pes de les càrregues de l'Estat, i és a aquests a quins roba l'ocultar. Per això veiem les petites finques caure per centenenes en mans del fisc.

Don Eudald quedà com entontit sota el pes d'aquesta acusació i, com ningú objectés, el jove continuà:

-L'Estat és un lladre (ho reconec), i no seré pas jo qui defensi els governs que tenim des de... fa molt temps; mes no és precisament o solament per lo que roba, que jo el criticaré, perquè això no és més que una conseqüència lògica d'una pila de premises en malhora sentades. L'avorreixo principalment perquè amb ses tendències, amb sos sistemes i amb sos procediments, ha malejat els caràcters i fet degenerar les races, fins a l'extrem de lograr que els espoliats es converteixin en lloques dels espoliadors. Això vol dir que dels governs no n'hem d'esperar res; som nosaltres mateixos que ens hem de valdre, que hem de regenerar-nos.

-Sí: però mentrestant paga i recorre- digué don Eudald. -Què hi farem si les coses van així? ¡No s'espavili i veurà com dintre de poc les terres no li donen ni per a pagar les contribucions!

-Miri- replicà el jove amb calor i canviant el to de la veu: -el meu pare, que al cel sia, no volgué mai

formar part d'una associació de propietaris que allí hi havia per a subornar els investigadors de la propietat. ¡Prou li deien de mal veí i l'amenaçaven de carregar-li un excés de cupo! però ell, que era home de pit, els deia: «Tinc denunciada fins la darrera quartera de terra i tot lo que em trobeu ocult vos ho dono. Carregueu-me tot lo que sia de llei; mes guardeu-se de propassar-vos, perquè em coneixereu». I pla que s'hi atreviren!

Encara féu més: cridant i amenaçant, logrà disoldre aquella conxorxa de comparses, afront de la comarca, i amb l'ajuda d'uns quants propietaris de bona voluntat, que mai ne manquen, quan hi ha qui els anima, logrà confeccionar un nou *catastro*, que, si bé no és tot lo just que fóra de desitjar, és el més equitatiu que mai s'havia fet, reparant una pila d'injustícies que afligien els petits terratinents, que en realitat eren els que duïen la lliura.

-Això sí que no ho faré pas mai!- exclamà don Eudald tot rondinat. Que cadascú s'arregli com pugui, i jo faré el mateix.

-Per això anem tan bé!- saltà en Lissàs, caçant-lo al vol. -Jo estic amb lo que diu el senyor: nosaltres mateixos sovint ens ho perdrem. Som pocs i malavinguts, i per això quatre empleadots que vénen, fugint de la fam de llur terra, fan de nosaltres el bon Jesús. Els propietaris grossos, uns fugen a ciutat i altres prefereixen emplear son valiment i son prestigi per a si propis, deixant desemparats els quatre ximpls (mellorant lo present) que ni esma tenim per a resistir el secretari si a mà ve. Això si no fan pitjor, com és amb ses ambicions i mesquineses portar conflictes al poble.

L'investida era de les bones, perquè, encara que l'home parlà amb naturalitat i afectant termes generals, el pobre de don Eudald no deixà de comprendre que la vergassada anava per ell. Se li conegué per la cara arrufada que posà, majorment a l'adonar-se de què tots els presents assentien a lo dit per en Lissàs.

No cal dir que en son interior renegava d'en Ramon, d'aquell revolucionari desenfrenat, que semblava complaure's en posar-ho tot en renou. Ja hi convenia, ell també, en què les coses no anaven pas com devien anar, i també se'l reservava el dret de bescantar el Govern; però què en farem, de tocar-hi res, si encara potser ho espatllarem. Val més anar tirant com se puga, i qui tingui una mica de valiment que se n'aprofiti, i en paus. Aquesta era la seva teoria.

Però les doctrines que en Ramon predicava anaven per altre cantó, i ell s'esfereïa al sentir-li posar els dits en totes les llagues, amb una cruesa d'estil i amb una barroeria a les quals no estava acostumat, i l'esfereïa més encara a l'observar que els parlaments del jove trobaven ressò en aquells temperaments enèrgics, si bé encongits per les influències ensopidores dels diferents règims polítics que, durant el curs de poques generacions, hem vist anar amunt i avall, des de l'absolutisme més brutal fins a la llicència més desenfrenada, però sense que, com a absolutisme, s'acostés mai a les virils iniciatives dels monarques de la reconquesta, ni, com a llibertat, tingués que veure amb les que disfrutaven els antics estaments, gremis i ciutadans de la incomparable monarquia catalano-aragonesa.

Sembla increïble lo que ha arrelat en nostres pagesos el sentiment de sa pròpia abjecció. Tenen tan profunda convicció de llur petitesa i impotència, i són tan avesats a veure per sos propis ulls les més grans injustícies i les impunitats més escandaloses, que han caigut en una mena de fatalisme ben difícil de destruir. Per ells el govern no és mai un organisme protector, sinó una espècie de fantasma famolenc, que té cent ulls per a espiar on hi ha una pesseta i cent unghes per a fer-se-la seva tan bon punt l'ha vista. Dels funcionaris públics no en coneixen sinó l'escrivà que els empapera, el cobrador que els escorxa i el sargento que els hi *talla* els fills. Si volen camins, se'ls han de construir amb la prestació personal; si beneficència, se l'han de pagar; i si seguretat personal, s'han de fer del Sometent. Fins, per a acabar-los d'atuir, això que en diuen el Govern parla un llenguatge del qual no n'entenen més que les injúries i les amenaces.

Així s'explica que un pagès, un alcalde, home honrat i de representació en la rodalia, que haurà contribuït tota sa vida a llevar les càrregues de l'Estat amb sa suor i amb sa sang o la dels seus fills, amb prou pit per a fer cara a un ós i prou braó per aterrar un roure, tremoli com una fulla a l'arbre al sentir quatre roncs d'un empleadot de mala mort, arrencat de les aceres de la Puerta del Sol i sovint d'un cul de taverna, per la munificència del ministre A, o del diputat B; com també s'explica, per les mateixes raons, que quan el tal empleat, prenent aires de protector, insinua a l'aterrat pagès la idea de sortir de sos apuros mitjançant un grapat de pessetes, aquest s'hi aferri com a sa taula de salvació i fins besí aquelles mans, dignes d'un grillet.

Aquesta era l'exposició d'antecedents que, amb vehemència de llenguatge, feia en Ramon davant de son auditori embadalit.

-¿Què succeiria això- afegia -si els propietaris grossos i acabalats, en comptes de retirar-se a ciutat, a on res tenen que fer-hi, se mantinguessin fermes davant de ses hisendes i eduquessin els fills de

conformitat amb llurs interessos, enrobustint-los amb coneixements adequats, amb mira sempre a fer prosperar les indústries rurals? I, si en lloc de tancar-se dins de sos propis egoismes mal entesos, procuressin enrobustir amb sos prestigis els Municipis, exigint dels poders públics majors facultats, avalorant de moment en lo possible l'ombra d'autoritat, de què amb prou feines disfruten ¿no trobeu que podria esperar-se bona cosa més? Ells serien allavors els advocats naturals, convençuts i prestigiosos, del proletariat agrícola, al qual defensarien i salvarien, malgrat les deficiències de les lleis i dels procediments actuals i en despit de la desmoralització dels encarregats d'aplicar-les.

-Que sí, que sí!- exclamava, en Llissàs, en representació de sos conveïns, igualment convençuts. -Mes, desgraciadament, anem per camins molt diferents.

-Tan diferents!... Com que sembla que caminem de cap per avall. Però com més malament anem, més s'apropa el dia, en que caurà tot, fins les lleganyes dels ulls de molts que hi veuran quan ja no tindran remei. La fusta corcada, un dia o altre ve que cau per poc que se l'empenyi, i de què no mancarà qui ho faci no en dubteu gens ni mica, i sota les runes de lo que caigui s'hi enterraran fins els babaus que amb sa criminal apatia avui ho sostenen.

No hi ha exemple en la història de què una societat prostituïda no hagi desaparegut al seu dia, i la qüestió està en fer que siguem els hereus nosaltres, els veraders fills de la terra, els catalans de llei, que si bé també, quin més quin menys, tenim sang corrompuda en les venes, podem encara, fiblant-la i esprement-la sense pietat, substituir-la per sang nova i transmetre-la rejoyenida a nostres fills. Els que podem encara redimir-nos, fent confessió de nostres culpes amb ferm propòsit d'esmena, hem d'aixecar la llebre i, si més no, ensinistrarem a nostres fills perquè l'agafin. Aquest és el meu pensar.

-Oh! Quin home n'hi ha, de vostè!- deia nerviosament en Llissàs, encarant-se amb en Montbríó. -Tant de bò vingués a nostra terra, que encara faríem quelcom de profit. Jo començo a ésser vell i valc poca cosa, mes amb vostè encara hi arriscaria una valenta campanyada.. i aquí té un floret de minyons que jo li jur que ja dansarien darrera seu.

* * *

Era ben hora de què el senyor Rector, amb bons modos, posés fi an aquella funció, perquè el pobre senyor de Serra-Bruna, batut i rebregat, amb vertrigols i rodeses de cap, no sabia ja de quin món era. Sense que ningú l'esmentés per a res, semblava que tots l'havien pres a ell per enclusa, sobre la qual hi batien sense pietat. Ell no tenia pas arguments contra lo exposat, i fins sense voler-ho confessar reconeixia que eren veritats evidentes; però... vaja!... ell no hi estava pels rebomboris, trencacaps i fins disgustos que tot allò implicava. Preferia un mal conegut a un bé per conèixer. Després de tot, aqueix estat de coses, mica més mica menys, era lo que s'havia vist sempre, i no seria pas tan dolent, per quant la gent bé creixia, es casava, es divertia, s'engreixava i, per fi, es moria, tot igual com de segur succeiria si les coses anessin de l'altra manera. Tot està en saber-se manejar un hom per a passar-ho lo millor possible. ¿Són àngels, els homes, per ventura? deia com argument final.

I es quedava consolant-se sol amb son egoisme i... amb fonda quimera contra el plaga d'en Montbríó, que talment semblava la campana del mal temps.

XIII

-Oh, la Montserrat!- exclamava en Ramon conversant amb son oncle. -¡Aquell sí que és un cor d'àngel dins d'un cos de serafi! Si vostè l'hagués vista aquesta matinada vagant per l'horta amb el cistell curull de fruita al braç i la falda trossada plena de flors, amb sa vesta del color de la celéstia amb son cos escultural cenyit de rosada filoja, amb sos braços nusos i blancs com un glop de llet, amb sa cabellera negra i ondulada de rinxos vaporosos encloent-li sa hermosíssima fesomia, encesa per la sufocació, i brillantada tota sa figura pels raigs del sol pujant, que la ferien de descuit... Vostè que es recorda encara dels clàssics de la Universitat de Cervera, l'hauria cantada com a altra deuesa Ceres, recollint les primícies de la terra sa filla. Més jo, que formo amb els romàntics, l'he presa per una princesa encantada, com si diguéssim la filla genial d'aquella vella pàtria dels meus somnis, que, presonera de vils tirans, reclosa en oblidat castell i guardada per escarceller servil, antipàtic i egoista, està esperant el cavaller que vinga a desencantar-la, sentant-la de nou en son antic trono de majestat i glòria.

-¿Saps que et trobo filòsop i poeta com cap dia?- féu Mossèn Joan somrient al sentir els esclats del seu nebot. -No gastis pas tants embuts: digues que n'estàs enamorat i... llestos.

-És que val molt, aquesta minyona!- insistí el jove com si l'altre li digués lo contrari -però, sobretot, val per son cor senzill i noble... ¡Quina diferència del seu pare! Ella sí que em comprèn! ella sí que s'identifica amb mos propis sentiments, que copsa en l'aire com les flors la rosada matinal. Quan a mi la

intensitat dels afectes de l'ànima me sobreix per la boca, la miro a ella, tota tremolosa i transportada, nodrint-se de la mateixa substància; i allavors, m'apar que son cor batega al compàs del meu, com l'afinada corda de l'arpa vibra per simpatia, al sol ressò de la nota germana.

-Doncs, home,- reprengué son oncle bromejant encara -si tant bé vos aveniu, anima't, que al cap i a la fi un i altra esteu per merèixer, i ja saps que diu l'adagi: «Una nina és per a un rei».

-Sí, com ho diu vostè!- contestà el jove seriament. -¿Qui som jo per a propassar-me sense més ni més? Quatre dies fa que passava jo desconegut i fugitiu com un ca encalçat, davant d'aquella porta que la Providència m'obrí de bat a bat. Allí vaig trobar-hi atencions, afalacs i carinyos que no podré oblidar mai. Aquella bona senyora em mimà com a un fill, i el mateix don Eudald, amb qui per lo demés no ens entenem gaire, està amb mi correcte i atent com un *gentleman* anglès. Doncs ¿tinc jo de correspondre a tantes fineses amb una trastada d'estudiant cursi, fent l'amor a la filla l'endemà que m'han recollit com qui diu del fang de la carretera? ¿Quin dret tinc jo per a pertorbar així inconsideradament la pau d'una família que m'ha cobert d'atencions, de les quals podrien tal volta arrepentir-se'n demà?

De cap manera. Mes, com no tinc prou confiança en mi mateix, perquè sento flaquejar-me les forces i vacil·lar mos propòsits en quant me trobo en presència d'aquella divinitat, vull fugir i fugiré demà mateix; vull anar-me'n a remugar, en la pau i solitud de casa meva, les impressions que tinc rebudes. Perquè és tan intern lo que sento, és en tal manera aquesta dona la personificació dels meus somnis, que fins arribo a sospitar si puc ser víctima d'una al·lucinació o si estic somniant encara.

A adquirir, doncs, la certitud de la realitat vaig. Si per bondat de Déu persisteix mon actual estat d'esperit, creuré en la vocació i dintre un any tornaré; igual que, si ella creu de veres amb mi, m'esperarà, i, allavors, amb més confiança i millor dret, me donaré a conrear aquesta flor de l'ànima, esperant collir-ne sos fruits. Si, al contrari, el temps esborra sa imatge de mon cervell, creuré que he estat víctima d'una folia, i no hi pensaré més.

-Ets un savi, fill meu, i obres com a tal- prorrompé mossèn Joan amb veu commoguda. -¡Ets un savi! i permet que t'ho digui ara sense riure. Tos propòsits mareixen ma plena aprovació, i además te remercio del fons de l'ànima la prova de confiança que m'has donat obrint-me ton cor. Vés-te'n demà mateix; no seré pas jo qui et retinga, per més que senti aquesta separació com cap altra des de que per primera vegada vaig rebre't en mos braços.

Vés-te'n amb la pau de Déu, mes no sés despedir-te d'aqueixa família, i sàpigues que deixes aquí un vigilant fidel que sense ser vist estarà a l'aguait del teu tresor.

I oncle i nebot es confongueren en un abraç.

XIV

En Ramon, des de cavall, feia els darrers adéus a la gent de Serra-Bruna, amb la qual quedava identificat. Aquella despedida era una verdadera manifestació en la qual prenia part tothom, des de les senyores fins al darrer del servei, tots amb alegres i fressosos esclats en consonància amb aquell caràcter extraordinari que semblava tenir-los suggestionats.

Sols dues persones semblaven no participar del general desori: l'una, la Montserrat, que amb la darrera encaixada rebé com una commoció elèctrica que li robà la serenitat; l'altra, don Eudald, que es sentia tot espinat de semblant apoteosis, que no havia lograt mai per ell amb tot i ésser el senyor de Serra-Bruna.

Ja n'havia vistes d'altres, de manifestacions, en la comarca: per exemple les *espontànies* ovacions dedicades als seus padrins, aquells senyorassos de Madrid que es passejaven pel districte de cent en quaranta (és a dir, quan hi havia temor de competència en l'ofici de fer feliços els pagesos), que ell i en Basi preparaven per sota mà, precisant fins els moments en què aquestos havien de tirar la barretina en l'aire. Ja ho eren, de fressoses i boniques! mes no eren pas això, sinó un altra cosa diferent.

Així, amb el corc de l'enveja dins del pit, se retirà tot rondinant:

-Dimontri de xicot! si està quatre dies més aquí, alçaprema la comarca.

I

Clogué l'estiu amb son rossegall de boires primerenques que fan esgrogueir les fulles dels arbres i començaren els mesos plujosos de la tardor, estació que els poetes motegen de trista i els pagesos d'alegre si veuen curulls els canyats i rases les tines, com el bracer troba bonic el dissabte si ha fet petar bona setmanada. Les fulles voleiades pel vent deixaren nues les branques.

Vingué l'hivern i començaren els feriatos dels terrassans que se la xalen, de l'escon a la màrfega i de la màrfaga a l'escó, perquè les nits són llargues i els dies perduts, molts d'ells emparant les treballades. El món reposa de les fatigues de son dia, que és l'estiu, i el pagès, fent altre tant, no s'apura mentre hi hagi un pa a la post i una penca a la biga.

Transcorregueren els mesos de les neus i de les gelades sense que aquestes logressin rebaixar les ardències del cor d'en Montbrió, qui, malgrat la fúria amb què es dedicava a ses ocupacions d'explotació i repoblació de ses finques, modificació de pactes, reorganització de serveis de sos masovers i demás fal·leres que preocupaven son ànim tocat de l'esperit de regeneració, sempre el pensament se li'n fugia vers els espadats de Serra-Bruna, on hi havia deixat la meitat de son cor.

Les aurenets anunciaren les tèbies pluges de la primavera, i les plantes reviscolades se cobriren de flors, i per fi l'estiu féu, envoltat de llum, de colors i de vida, sa triomfal reaparició.

Allavors en Ramon, fent examen de consciència, recapitulà amb els ulls fits a part de dintre, passant balanç de sos afectes, de sos sentiments, de ses necessitats, de sos poders, de ses promeses i de sos propòsits. El pobre se féu la il·lusió de què reflexionava fredament, quan en veritat hi havia un sentiment que cobria tots els demás, l'enyorança, i un altre, l'esperança, que li pintava tot de color de rosa.

Així, al preguntar-se a si mateix: -¿Què tinc de fer?- sense donar-se temps de respondre, començà els preparatius d'estiuada.

II

Bona arribada. Mossèn Joan, a l'abraçar el seu nebot li ha xiulat quelcom a l'orella que ha augmentat son bon humor. La Felixa, canviada com una mitja, ha servit en un santiamén un refrigeri que Déu n'hi dó, i en Pascal, el simpàtic Pascal... (¡que voleu més!) tan reconciliat està amb la Felixa, que diu:

-Sinó perquè és ella tan vella i lletja, i jo no m'he cansat del tot d'estar bé... repudai!... encara fora capaç de demanar-li un parer, al senyor Rector.-

L'endemà a Serra-Bruna.

Don Eudald, campetxano i complert com sempre, li féu també la bella arribada, si bé amb un cert i imperceptible arrufament de nas, així, com si volgués dir: -Ja tornem a tenir el mal temps a sobre.

Donya Dolors, bona i senzilla com és, l'acull com a un pròxim parent, com a un fill quasi, tractant-lo amb aquella llibertat que naix de l'interès que senten instintivament les mares carinyoses, vers aquells joves que careixen del consol i ajuda de tenir-ne de pròpia.

La Monserrat, bella com sempre, se presentà amb aquella mena d'afectació senzilla, que posa en sa persona tota noia, fins la més modesta, quan desitja agradar. Semblava que, desenrotllat son caràcter amb un any més a sobre, hagués adquirit major predomini sobre si mateixa. Encara que amb la rojor a les galtes, se manifestà resolta i decidida, com si ella mateixa s'hagués dit: -¡Al diantre tanta por! vejam què serà!- Així la nova entrevista entre els dos joves fou afectuosa com la de dues antigues coneixences que es reveuen de grat. En Ramon, que tant l'esperava i temia, ne quedà excel·lentment impressionat.

La Loreto, amb un any havia donat una embranzida considerable, tirant a trobar l'equilibri de formes que li mancava. Per lo demás, de seny no n'havia posat gens ni mica, segons la seva mare, i continuava sent enfutimada, al dir de tothom.

En fi, que en Ramon retrobava la gent de Serra-Bruna del mateix temperament que l'any passat, a part de la natural evolució que porten dotze mesos més de vida en la història de cada individu.

L'arribada que se li féu fou triomfal, com havia sigut la despedida, amb els consegüents botzinaments de don Eudald, que en son interior opinava que no n'hi havia pas per tant, per més que exteriorment s'esforçava per manifestar-se indiferent.

Així quedà de nou en Montbrió instal·lat a Vall de Pedres, disposat a desenrotllar son plan d'acció, al

qual concedia una importància transcendental per al decurs de la seva vida.

III

A don Eudald, l'hereu Montbrió se li ficava entre cella i cella. Lo que més l'enquimerava era no poder negar-li les qualitats excepcionals que tothom li reconeixia. Sobretot l'admirava l'activitat de què donava mostra i que topava amb el caràcter d'ell, apàtic per excel·lència. No comprenia per què al jove les hores se li multiplicaven com per art del dimoni. Ell caçava, sol o acompanyat de mossèn Isidre; ell herboritzava, ell dibuixava, ell examinava les variades constitucions del terror de la comarca, prenent-ne mostres que classificava cuidadosament; treia anotacions de tot i donava de tot compte detallat: dels conreus, de l'estat de les collites dels diferents masos, de la major o menor intel·ligència dels masovers, deduint-ho de l'aspecte de llurs respectius conreus i dels interrogatoris a què els subjectava resseguint les treballades, tot amb major precisió que no ho podia fer el mateix amo.

-Quina tafaneria d'home!- botzinava aquest, tractant de posar-li títols davant de sa muller -sembla que sigui a lo del seu.

I després de tot, encara li sobrava temps per a passar llargues hores a la masia a garlar amb les senyores, divertir els nens i fer rapapiejar a mossèn Isidro amb jocs de mans i de càlcul.

I malgrat els esforços que feia don Eudald per aparèixer tranquil i animat, aquell general desori, aquell culte per la persona del foraster, el posava violent, recordant que mai en sa vida s'havia sentit objecte de tantes atencions. Ell, el senyor de Serra-Bruna, el potentat de la muntanya, ni per sos escassos estudis, ni per ses aficions gens elevades, ni per sos atractius personals, ni per ses obres, havia sortit mai dels límits de la vulgaritat. Sa passió brillant li havia esplanat els camins de la vida; mes, per son caràcter apàtic i egoista, mai havia sigut retret com a model de res, ni sol·licitat com a desempenyo de coses majors. Fins sa intervenció en la política, al servei de sos padrins, era de poca transcendència, per quant aquests sols rendien culte a ses pessetes i a la ressonància del seu nom. Els serveis que ell els prestava fent-los paraesqueneta, els hi pagaven fàcilment afalagant sa vanitat amb cartes inflades d'elogis i plenes de promeses, que no sempre es complien, o era costant-li en diners un ull de la cara. Ni per cacic servia, ja que li faltava l'activitat, la gramàtica parda i la pilleria que per tal cosa es necessita, i no mancava al poble qui, amb menys aparato i més profit propi, li segava sovint l'herba sota els seus peus sense ni ell adonar-se'n.

En certa legislatura, al personatge de Madrid no li convingué l'acta del districte i no volent tampoc que, amic o enemic, se n'aprofités altre que pogués fer-li ombra, proposà l'elecció de don Eudald, que es trobà diputat sense quasi donar-se'n compte. Son passatge pels bancs del Congrés, fou una exhalació, i tornà de Madrid sense saber ben bé què hi havia anat a fer, ni lo que hi havia fet; sols al passar comptes trobà que havia gastat un dineral. Satisfeta, no obstant, sa vanitat, no li recà pas de deixar la representació del país, admirant-se encara de què no faltés mai qui tingués l'abnegació de sacrificar-se per la pàtria, costant tan car.

Sols en una cosa havia demostrat sempre una obstinació digna de millor causa. Era en el sosteniment de son plet contra el poble per raó dels emprius de Serra Calma. Aquesta era l'obra de la seva vida, de la qual no l'havia pogut distreure ni la seva esposa, que li retreia sempre que amb els diners que hi empleava fent-se malveure del poble n'hi havia per fundar-hi un hospital que prou falta hi feia.

-Són drets de família i no els vull deixar perdre- deia ell, i vinga donar corda a advocats i procuradors, que hi trobaven allí la seva vinyeta.

Però semblava com si ara comencés a adonar-se massa de sa inferioritat moral i s'iniciés en son cor un partit d'enveja, al veure que altre, sense les seves riqueses, títols ni significació, obtenia èxits que ell no havia lograt mai. Els afalacs de l'aura popular, sisquera fos casolana com la que rodejava el seu hoste, li eren del tot desconeguts, i ni tan sols havia ambicionat mai aquesta, sa ànima mesquina, fins ara que veia que un altre la disfrutava.

La tírria que, contra el jove, en son cor niava ja des dels pocs dies de coneixe'l, s'anava accentuant de dia en dia, engrandida per les continues mortificacions a què es veia subjecte son amor propi en les converses que amb ell sostenia i que sovint degeneraven en discussions i mitges disputes. En tals casos, sempre li tocava el rebre, amb l'aggravant de trobar-se sol, perquè la insinuant polèmica d'aquell tenia el mèrit d'atraure's el vot més o menys declarat de l'auditori.

Veritat que en Montbrió tenia la tàctica d'endolcir les amargantors de ses investides, cloent-les amb xulades de bon humor; mes això no curava pas les ferides de la vanitat de don Eudald, que en tot cas només reia de part de fora.

Amb una d'aquestes s'anà a parar un dia a parlar del ditxós plet dels emprius. En Ramon, com sempre, se li manifestà rodonament contrari, provant-li que sos pretinguts drets eren prescrits, quan menys de fet, per haver-los disfrutat el poble per espai de més de cent anys; que era absurd retreure drets senyorials en un temps en què amb prou feines se reconeixien els naturals; que el poble podia treure dels emprius un profit que ell no en treuria mai, ni sent-ne propietari; que en paper sellat, advocats i procuradors, ja lo que disputava ho havia comprat set vegades; que explotant formalment la més insignificant de les seves finques, obtindria doble guany del que allò podia donar-li; i, per fi, observant que donya Dolors, abundant en les mateixes opinions, li feia costat, s'atreví a aconsellar-li que en lloc de disputar els emprius a sos conveïns, captant-se males volences, millor fóra que empleés son prestigi en ocupar-se de la reorganització i bona administració d'aquelles rendes comunals en benefici del poble, i, per tant, en benefici de si mateix, amb lo qual lograria la unió i la bona voluntat de tots, que prou falta li faria demà per a fer cara al mal temps que s'acostava.

-Desdixat de vostè si arriba a guanyar!- exclamà, per fi, el jove, veient que era inútil maldar contra aquella intel·ligència tan apàtica com obtusa, que sols semblava trobar energies dintre ses pròpies obcecacions.

No és per a explicar el desagrado amb què el bon senyor rebé semblants rebufades, a les quals no estava poc ni molt acostumat. L'opinió general dels presents, obertament contra d'ell declarada, acabà d'enfurismar-lo; i encara que, coneixent-ho, en Montbrió procurà amansir-lo, tirant-lo segons sa costum a broma, lo cert és que no logrà congraciarse més amb ell.

Qui ho pagà, de moment, fou donya Dolors, que aquell mateix, vespre, en la solitud de la cambra, ne rebé l'investida. Se vegé acusada de donar ales al desvergonyiment del foraster i fins d'aquissar-lo com a un gos contra d'ell, que ja començava a estar de ses impertinències cuit fins als ulls. La senyora, ofesa de suposicions tan miserables, volgué fer-li entendre que lo que havia sentit era l'opinió de tothom, sinó que ningú tenia l'atreviment de plantar-li a la cara com ho havia fet en Montbrió, i que més devia agrair-li que criticar-li sos consells desinteressats. Tot inútil. L'únic que en tragué en clar, perquè així ho manifestà, fou que ja tenia presa la gran resolució; que ell també faria tronar i ploure. ¡Vaia si ho faria!

-I com?

-Doncs empenyent el plet, que amb el temps que dorm ja comença a semblar cosa de broma! Sí, senyora, sí: el plet, això que vos dóna tanta quimera, això rosegareu. Posaré en joc les meves influències, que no són pas petites, i veureu si tapo la boca de tants ximplers que sembla que em tinguin per un ningú. I en aquell poca solta, que amb els seus radicalismes i amb les seves extravagàncies sembla tenir embadalit a tothom, donant ales a la brivalla del poble, ja li faré posar palla a l'orella.

La bona esposa cregué prudent callar, esperant que així passaria millor aquella boja quimerada.

IV

Bé li tenia don Eudald a en Montbrió entre cella i cella, acusant-lo fins de trastornador de la cosa pública; però encara no ho sabia tot, i tros que se'n faltava. Poc sospitava ell que la més trastornada per les maniobres del jove era, de moment, sa pròpia filla. És veritat que els dos enamorats no havien entrat encara en el període de les intel·ligències expressives; però tàcitament estaven prou convençuts de les mútues intencions, com convençudes n'estaven ademés altres persones que jutjaven per lo que veien. Les mateixes mosses cosines d'ella, capitanejades per l'enfutimada Loreto, no s'amagaven pas per a donar-ho a entendre, complaent-se en comprometre'ls, deixant-los aïslats en quant l'ocasió es presentava i entonant a chor aquella cançó que diu: *L'aureneta i el pinsà -se volien emmaridar*, etc.

No poques vegades havia estat en Ramon a punt de faltar al propòsit que, per raons de delicadesa, tenia fet de no declarar-se explícitament fins a darrera hora, i, si s'havia contingut, valga-li, més que altra cosa, la mateixa dificultat de rompre.

En quant a ella, semblava haver perdut aquella por instintiva, ja que no sols sostenia la conversa que el jove li entaulava, sinó que fins la provocava pel gust de sentir-lo discursar sobre sos temes predilectes de l'Art i la Naturalesa, per més que el posés a vegades a dos dits de personalitzar les qüestions, fent-la enrogir.

Mentrestant, els dies passaven i la vida transcorria tranquila i agradable al mas de Serra-Bruna. Les visites d'en Ramon sovintejaven, quedant-se molts dies a dinar. Mossèn Joan solia comparèixer a la tarda, i a entrada de fosc se n'entornaven tots dos a peu, precedint el cavall desmuntat, que els seguia com un gosset. Donya Dolors, vigilant a l'hort i a la vinya, estava al corrent de tot, sense fressa ni

semblar fer-ne altre estat. El jovent guimbejava i vegetava, vessant de vida i salut, i el pacífic don Eudald, aprofitant-se de l'armistici que des de la disputa de l'empriu son contrincant li concedia, dissimulava la múrria, passejant llargues hores amunt i avall de les galeries amb les mans a l'esquena, xiulant frissós les cançons de son escàs repertori i descuidant-se massa dels canaris, les cries dels quals, per cert, anaven aquell any de mala data, per efecte, segons ell, de què a mossèn Isidro se li havia ocorregut canviar la disposició dels nius.

-¡Jo no sé quina dèria ha entrat a tothom de tocar les coses de lloc!- deia indignat. -¿No havien sempre estat els nius al mateix recó? ¿No anaven bé, així? Doncs per què tocar-los? Sembla com si en aquesta casa s'hi hagués ficat el follet.

-Anaven bé, anaven bé. ¡Tu sí que de poc t'acontentes!- feia mossèn Isidro, amb sa habitual flema. -Jo veig que tot lo més que treies era la niarada del cucut, mentre que jo, a dalt, arreglant-ho a la meua manera, trec covarades de tres i de quatre. Què vol dir que s'hagin mort? També s'han mort els meus sense haver canviat cap niu. Saps què és? Un mal vent, que ha estat una pedregada per a totes les cries. A Vich, me deia ahir un que en venia, n'han mort més de quinze cents en una setmana.

-Un mal vent! un mal vent! ¡N'hi ha tants, de mals vents!- botzinava don Eudald respirant per ses ferides.

V

Els segadors anaven a les acaballes de la feina. Ja del terme de Serra-Bruna quedava en peu sols la Campa, vasta extensió de conreu, enclosa entre dos pujols, en forma de ferradura, i limitada a migdia per les salzeredes de la riera. Era el rovell de l'ou de les terres cultives del pla i es reservava cada any per a la clausura de les segues. Allí s'hi aplegaven les diferents colles de valldepedrencs que, havent anat a buscar el rem al fons de l'Empordà, venien a rematar-lo a la Campa després d'haver balejat el terme, i, encara que es tractava d'un grapadàs de vessanes, l'aterraven en un dia. Amb tal motiu, a posta de sol s'hi feia una xera més o menys grossa, segons l'humor en què es trobaven els senyors del mas, que no solien mancar-hi mai.

Aquest any tot s'hi acompanyava per fer-la bona. La collita era abundosa, al mas hi havia alegria, i, ademés, se tractava d'obsequiar l'hereu Montbrió, tan caigut a l'ull de tothom.

L'arribada dels senyors, precedida d'un cove ple de recapte, fou galejada pels segadors, fent voleiar les paioles i donant crits i visques.

El cop de vista era hermós de debò. La gran rostollada semblava un campament, vorejat a dreta i esquerra per filerades de punxeguts barballons, figuraven tendes de campanya. Més allà es veia el sòl sembrat de garbes, campions tombats en la batalla que als límits s'estava lliurant encara amb els pocs rems que restaven en peu. Un formigueig de dones i nois, com qui diu les ambulàncies de l'exèrcit vencedor, les anava aplegant i arrambant a banda i altra, a l'extrem de les fileres que s'anaven estirant, estirant. Al fons els pujols allargaven a banda i altra llurs braços coberts d'atapeïdes rouredes, que baixaven, aclarint-se, fins a deixar al descobert la gleva grassa, que s'aplatjava suaument al topar amb la margra del conreu que s'estenia, com un botó d'or, en el fons d'aquell immens gresol.

Color, llum, vida, tot hi era en davassall en aquell recó de món. Sols hi mancava l'artista que fixés aquelles notes i el poeta que cantés aquelles belleses: i això hi arribava tot d'una peça amb en Montbrió. De públic per a gaudir-les, no en mancava pas.

-Bones tardes, tothom!- cridava el jove, dirigint-se alegrement als més propers. -Sembla que açò s'aplana com si en passés l'estisora de la bruixa. ¿Què en traieu, de xoïar-lo el món, si igualment l'any que ve li tornarà el pèl a créixer?

-¡Ell li tornés ara mateix, vatualisto, que ara mateix li tornariem a fer la canyota!- contestaven ells rient. -Més bo dóna segar que fangar.

-Tanmateix, a la fangada no hi sueu pas el vi com ara.

-Perquè no ens hi ajuda com ara el sol. ¿Què es creu que el bevem, nosaltres, el vi? Nosaltres no som més que el ble de la llumenera. Si falta l'oli, el ble se consumeix i el llum s'apaga.

El símil era ben trobat. Els segadors, debatent-se entre els raigs xardorosos del sol i les reverberacions de la palla resseca, sostenen ses energies, gràcies a una transpiració copiosa, alimentada per abundants refrigeris d'un vi de pocs graus. Aquesta transpiració, en alguns moments, arriba a ésser tan abundosa i ràpida, que les camises queden tenyides de la matèria colorant que el cos

no ha tingut temps de transformar. Allavors diuen que suen el vi. De totes maneres, sense la beguda, faltaria la transpiració; el ble, o sia el cos, s'aniquilaria i s'apagaria el llum, com deia aquell.

Acabat un rem, les colles, amb sos davanters, desfilaven pausadament per davant dels senyors, per a anar a començar l'altre. En Ramon, sempre ditxosot i alegre, els anava palpant la garla i provocant ses riallades.

-Vaia, don Ramon: vol menar aquest rem?- li digué, tot posant foc a una pipa i per a seguir-li l'humor, un cap de colla, vella coneixença.

-Ja ho heu dit!- exclamà el jove. I, amb admiració i gresca dels presents, en un dir Jesús, se posà en cos de camisa, espitregat, trossades les mànegues més amunt del colze i brandant el volant amb mà forta.

-Quin home més garbós!- deien els segadors mentre s'anaven posant en fila a la dreta del capità. -Cal fer-lo lluir davant de les senyores.

-Oidà! I davant de la pubilla!- afegien, tot baix, alguns de més maliciosos.

No tardaren els de la colla en conèixer que son improvisat davanter podia passar-se de sa benevolència protectora.

-L'ase que el toc, quin cop de falç!- deia l'un.

-No és pas manco, el pare- afegí l'altre. I començaren tots a apretar de debò.

-Estrenyi el rem, Ramon, que l'assoliran!- li cridaven les senyores, que contemplaven l'interessant esport des de la marjada, al veure que els de la colla li anaven a la saga.

Estrènyer el rem volia dir jugar brut, doncs tot lo que ell estrenyés quedaria de més amplada, als que el seguien, que es trobarien en desventatge. No era pas consell per a acceptar-lo un home com en Montbrió. Encara estengué més la braçada, i l'eina brillava brunzent als raigs del sol i les motes de blat queien a trompons, rodolant a impuls de sa poderosa revessa, fins a eixir fora del rem com cadavres escopits per la riuada.

Els segadors, admirats de l'empenta i la destresa d'aquell home, a qui havien pres per un senyoret enjogassat, abandonaren tota idea de consideració i, picats de l'amor propi, s'abronaren com gossos a la feina.

Allà era de veure com espurnejaven les falçs entre mig d'una boirina d'espigues que, com un polsim daurat, se bellugava formant aureoles entorn dels segadors, que, corbats d'esquena i empernats de cames, bleixant i ruflant, furgaven per l'atapeïda tofa, amb una braó sorda, com d'una tocada de senglars ferratjant-se en camp de melça.

Mes ell guardà la davantera fins al cap del rem, i al ramassar la darrera mota, en lloc de llançar la garba a les lligadores, l'arborà amb les dues mans, i, corrent vers sos amics, que l'aplaudien, la sembrà sobre llurs caps, en especial sobre el de la pubilla, que quedà coberta de rosses espigues, com de daurada ginesta el tàlem de la professó de Corpus.

Després se deixà caure estirat damunt de l'herba blana, trobant en sa frescor un deliciós refrigeri per a son cos amarat de suor, mentre que a ses orelles hi ressonava, com dolça música, un chor d'alabances vingut de tot arreu de la plana.

VI

En l'abundant repàs hi prengueren part amos i treballadors en amigable conxorxa; i, ja refets aquests de les fatigues de la jornada, augmentà el bon humor i vingué la part típica de la festa. Se començà pel ball de *la cuca fera*. A posta s'havien deixat dretes unes quantes motes de blat, lligades per sota les espigues amb cintes de variats colors. Entorn d'una d'ellas giravoltaven, formant rodona, una dotzena o més de segadors, brandant les eines de llur treball i cantant una cançó de ritme cadenciós, amb un rescoble que deia: «Segueu-la, robeu-la, l'espiga daurada; -segueu-la, robeu-la, a vista del drac.»

El drac era un altre segador que, dins de, la rodona, guardava les espigues, marxant de quatre grapes amb uns espartenyots lligats a les mans, per a defensar-les dels gallets del rostoll. Amossada amb les dents la fulla, duia una falç amb les puntes en avant fent una fatxa estrafalària, amb el cap cobert amb un mocador de coloraines, arreganyant les dents i amb els ulls fora de la testa. A cada estrofa es destacava un dels de la rodona, tirant-se a la mota per a segar-la, i era de veure allavors com

el drac, brincant com un gripau, s'hi interposava, presentant a l'enemic sa feréstega defensa. Si aquest era prou llest, segava d'una rebolada la mota i es penjava les cintes al barret en senyal de victòria, dissolent-se la sardana. Però a vegades el drac demostrava una manya especial per a no deixar-se enganyar per les falses sortides que aquells, per a desorientar-lo, simulaven, i s'acabava el torn amb la mota dreta. Allavors era el drac qui la segava, lluint les cintes, premi de sa afortunada defensa.

Aquest joc, que era nou per a en Montbríó, el complagué en extrem, i, en son obsequi, executaren altres danses de caràcter guerrer degenerat, per l'estil de les dels bastoners, tan conegudes en la terra baixa, amb la diferència de què, en lloc dels bastons, aquí juguen amb les falç, que amb ses dringades donen més feresa al espectacle. Amb una mica de bona voluntat, i despullant-les de la moixiganga que hi ha afegit la pocasolta d'aquests darrers temps, no costa gaire de descobrir l'origen romà d'aquestes mímiques. Els baixos relleus d'aquella època en què s'hi representen les danses *pírriques*, vénen involuntàriament a la memòria.

Les sardanes, al so del flabiol, estengueren més el camp de l'acció, perquè en elles hi prenia part tothom, homes i dones, xics i grans, desapareixent les classes socials, ja que els segadors no dubtaven pas de treure al ball a les senyores ni els senyors a les pageses, que per alguna cosa és la sardana el ball català, patriarcal i democràtic per excel·lència.

Al bullici del ball, i ja a punt de cloure la vesprada, seguiren les cantúries, prenent l'escena un to més solemne i reposat. Alguns dels segadors tenien bona veu i cantaven amb afinació les velles cançons de la terra, si bé moltes d'elles desgraciadament destroçades per influències malastrugues.

-Aquí és la meva!- se digué en Ramon, que ja dalia per donar sortida al foc que abrusava sa ànima catalanesca.

-Això no va pas prou bé, minyons!- començà a cridar -Deixeu-me fer a mi!

I, saltant al mig del rotllo, en un santiamén classificà les veus més sortints, donant la privativa al bell cantaire, que amb més puresa interpretava els antics motius. No trigà pas a conèixer-s'hi la seva mà. Amb aquella intensitat d'acció que el portava a dominar totes les situacions, amb aquella fogositat de mirada que semblava infiltrar-se fins a l'ànima, amb aquella expressió insinuant i enèrgica a la qual es doblegaven les voluntats, amb aquell no sé què, fonament suggestiu, que corprenia, ajudat de la seva veu poderosa i dominant, de son temperament, que portava l'art en infusió, i amb aquell cor que vessava sempre de sentiment, logrà el miracle de dominar la improvisada massa coral, i, rompent la dura crosta de rusticitats, degeneracions i barbarismes, conseguí deixar al descobert delicadeses de gust i tendreses de sentiment, que ja intuïtivament sabia que no podien mancar-hi en homes que eren, com ell deia, carn de la seva carn i sang de la seva sang.

Diguem-ho tot: potser la composició de lloc hi era per bona part. L'hora baixa, en la qual al camp semblen despertar tots els misticismes de la naturalesa; la immensa rostollada, que brillava amb melancòlica fosforescència als raigs oblics de la lluna al ple; l'horitzó, clos per una tanca envellutada de vermellor bruna i cada vegada més indecisa; i, per fi, els ànims en indefinible tensió, gradualment preparats, per a una situació en què eren alhora actors i espectadors... tot contribuïa, sens dubte, a la solemnitat del moment, creant una d'aquelles fórmules psicològiques d'ordre subjectiu, en què es supleix amb la superabundància del propi sentiment lo limitat o deficient de l'acció.

Lo cert és que jamai aquelles melodies, records de la infantesa, relíquies d'un passat llunyà, en què l'art i el sentiment brollaven del mateix cor del poble, havien sigut recollides amb tanta devoció pels mateixos que les exhalaven. Semblava com si, per virtut màgica, revetllessin el geni de les muntanyes que jeia encantat per aquelles afraus tan catalanes i que, filtrant-se en sos esperits anèmics i gelpresos pel baf d'un sigle sense ideals, els fes reviure amb tremolors de joia, com als branquillons despullats pels rigors de l'hivernàs, les gropades de nova sava, covada per l'alè de la primavera.

Les sentides estrofes de «L'estudiant de Vich», plenes de sentiment i frescor; les del «Mariner», d'un romanticisme tan catalanesc, embaumades amb les aures del mar; les de la punyent tragèdia «Els estudiants de Tolosa», les de «La filadora» i del «Serpent de Manlleu», d'un picaresc innocent; les «Muntanyes regalades», plenes d'enyorança i dolça melangia; les cíniques i despiadades de «La Jutjessa», i tantes altres de l'inacabable repertori de la musa popular, eren ensajades de primer, i seguidament executades amb una delicadesa i un art tan seductors, que deixaven admirats els mateixos executants, que no es creien capaços de tanta perfecció. És que, de la mateixa fusta del músic-poeta que les havia creades, una lleugera insinuació del mestre intel·ligent, els bastava per identificar-se amb la consciència de l'autor.

La nit venia damunt i calia acabar, més que fos amb recança de tothom. Faltava el remat obligat de cada any abans de desfer-se les colles: la cançó dels Segadors.

-La dels Segadors, i plegar- decretaren les persones majors.

Se volgué donar-hi la solemnitat de la mímica a què són tan aficionats els segadors quan estan de vena. Entorn d'en Montbrió, que era ja el mestre indiscutible, se posaren tots formant ampla rodona, empunyant llurs volants, i prou distanciats els uns dels altres, per a moure's amb llibertat. Així, començà el mestre a psalmodiar aquelles notes tètriques, que semblen eixides de sota les llosanes del cementir de la Pàtria. Sa veu, poderosa i plena, rodolava pels espais de la nit, despertant ecos estranys que repercutien en els cors de l'auditori, amb aquell agredolç de les impressions tràgiques. «-¡Bon cop de falç,-defensors de la terra! -¡bon cop de falç!» responia a cada estrofa el chor de segadors, que, tot brandant les falçs arran de terra, marcaven el ritme amb el ressò feréstec de les tallants eines.

A mida que avençava aquella narració punyenta de les desdites d'un poble en camí de la desesperació, l'entonació del psalmista semblava anar adquirint major amplitud i l'escena s'anava fent per demés patètica, fins que, a l'arribar a allò de què «el bisbe els beneeix -amb la mà dreta i l'esquerra» i que els demana per llur capità i «ells treuen el bon Jesús amb un vel negre», algun tremolós glatit, efecte de l'excés de l'intern sentiment, vingué a entelar la tersura d'aquella veu mascle i potent, produint pell de gallina als oients, a l'extrem de què les goles nuades dels segadors podien a penes modular les vives notes de la rescobla.

Allavors sols se sentia el feréstec rist! rast! del ferro, rosegant amb major ràbia els pedruscalls de la rostollada. (*)

(*) L'autor prega als llegidors que vulguin perdonar-lo si, per a enrodonir aquest quadro i accentuar el valor moral del protagonista, s'ha permés forçar la ficció, abusant tal volta de les llicències de novel·listes.

VII

-Qui és aquest home?- preguntava en Ramon a son oncle -¿Qui és aquest home o secretari que a cada moment me'l trobo al davant, ficant-se en mes converses, i que encara no he pogut esbrinar si mena llebre o conill?

-Aquest home- li respongué mossèn Joan -és l'espina que un dia es clavarà als peus de don Eudald, si les coses segueixen pels camins d'ara. No li ha pas plantat cara mai i fins ha procurat no posar-se en evidència; fa la seva i calla. Convertit en jueu dels infeliços terrassans, acaba de tenir-los a tots endogalats amb préstecs usuraris, dels quals difícilment se'n sostrauran. A més de secretari, lo que equival a dir que manfasseja a son albir tot lo del comú, és hostaler gavellaire, i a casa seva, de pic o de pelada hi van a raure tots els comarcans, als quals serveix, al preu que vol, vi dolent i consells sovint pitjors que el vi. Com don Eudald és així (que Déu lo faça bo) i els demés propietaris, tocats de son exemple, no són gaire millors que ell, resulta que el Cerdà és l'home del poble, i a ell, abans que a ningú mes, acuden els veïns amb llurs plets i camàndules, i, com gasta prou bona llàvia i no té pèl de tonto, sap fer créixer la bossa i el prestigi a costes de don Eudald.

Jo prou li havia fet a aquest algunes indicacions sobre el cas, però ell se'n reia, refiat dels seus padrins, dient que qualsevol hora el podia xafar amb un cop de peu; però lo cert és que quan ha intentat somoure'l, l'ha trobat més ferm que una penya, i jo tinc motius per a creure que són els mateixos padrins que el sostenen per sota mà. ¡Misteris de la política!

-I ¿d'on ha sortit aquest home que ni cerdà sembla, per més que en porti el motiu?

-S'ho sap d'on ha sortit. Aquí va baixar de Cerdanya de molt jove, seguint les ramades al tornar de la muntanya de Toses; però he sentit a dir que és fill d'un carrabiner que sigué traslladat a Puigcerdà des de la raia de Portugal. Per aquesta frontera cresqué, fugint de la misèria de la seva família i arraulint-se amb els pastors, on féu sa carrera fins als quinze o setze anys, que entrà de mossicot a Serra-Bruna, i, com era llest, aprengué de lletra i de comptes amb mossèn Isidro. Per trapella i desvergonyit no fou mai de l'agrado de la senyora, i al caure soldat marxà, no quedant gaire bé amb la família, deien que en venjança de no haver-li volgut comprar el soldat, com pretenia.

Era per la guerra dels matines, i, segons es diu, féu alguna forrolla servint de sargento en les brigades. El cas és que quan aquí ja ningú es recordava d'ell, comparegué, vestit amb el gec i gorra. Algun recó portava, perquè posà seguidament hostel i gavella, i començà a trafiquejar amb bestiar i negocis bruts. Tractà de congraciarse amb la família de Serra-Bruna, pretenent la plaça de procurador, que no logrà per l'oposició de donya Dolors. D'això sembla que en quedà en gran manera ofès, si bé dissimulà amb molta política. Més tard, no sé si aprofitant la deixadesa de don Eudald o

perquè aquest realment ho tolerés, arreplegà la secretaria, i aquí el tens fet un trumfo, aprofitant-se dels propis disbarats del senyor, per a anar-li segant l'herba sota els peus. Per això profetiso que és l'espina que un dia el picarà fort. Déu vulga que m'enganyi.

La pintura moral del Cerdà queda feta amb la relació de mossèn Joan. Imagineu's ara un tipo ferreny i força ceapat, amb un bigoti de carrabiner sota un nas gros i uns ulls petits i plens de malícia; brusa blava per cada dia, gec curt d'astracan els dies de festa, calces de vellut i gorra peluda, i tindrem l'home per defora.

VIII

Qualsevol que hagi visitat un d'aquests monuments que, com velles carcasses, jauen ací i allà en diferents indrets de nostra terra, haurà sentit l'opressió de cor que causa al contemplar venerables runes que testimonien ensems la grandesa d'un temps no llunyà i la inconcebible estupidesa i salvatgisme d'una generació que es toca amb la nostra.

Se comprèn que, en nom d'idees noves, se tractés d'aniquilar idees antigues i, amb elles, els homes que les personificaven. S'explica fins que, en nom de la llibertat, se perseguís i assassinés el pròxim, que aberracions d'aqueixa mena no són rares, puix quan l'home ha perdut el fre de ses passions, aquestes l'empenyen convertint-lo en una bèstia. Però, així i tot, encara no es comprèn ni s'explica la sanya manifestada per nostres passats contra aquests inofensius monuments dels quals res tenien que dir-ne, ja que ni eren fortaleces que deguessin fer-los por, ni immobles tan inútils que no poguessin rendir altres serveis en substitució dels que anteriorment havien prestat.

¿Com no s'ocorregué, doncs, als revolucionaris, conservar, per a aplicar-los a altres usos, uns monuments que, àdhuc no apreciànt-ne el mèrit artístic, no podien deixar de considerar-los aptes, per sa solidesa i grandiositat, per a subvenir a moltes de ses pròpies necessitats? ¿Estaven tan sobrats d'edificis sòlids i espaiosos, o era aquella generació capaça de produir-ne de millors? Ben lluny d'això, perquè difícilment se trobarà en la història altra època més xorca per a les concepcions d'ordre monumental, que aquella que veié desaparèixer lo millor que s'havia construït en anteriors centúries.

I no és encara això lo que més sorprèn, sinó la passivitat amb què aquella generació veié arruinar lo que era incapaç de construir: passivitat que es demostra amb la vergonyosa indiferència amb què contemplà la catàstrofe. L'empenta fou terrible, i l'huracà revolucionari desféu i esmicolà tresors immensos. El saqueig, seguit del foc i del picot, produí danys incalculables. Amb tot, ja podríem donar gràcies a Déu de què haguessin arribat a nostres mans, els monuments, tal com quedaren passada la riuada de salvatgisme desenfrenat. Les grans masses arquitectòniques no eren combustible; moltes d'aquelles belleses no tenien cap valor per als revolucionaris de sac i corda, i la febre de destrucció no bastà a sostenir el picot en mans dels exaltats tot el temps necessari per a destruir l'obra de tantes generacions. Si la reacció hagués vingut, avui dia podrien trobar-se els monuments, si fa no fa, com abans de la crema.

Però no: la societat deixà les despulles d'aquells monuments llegendaris abandonades i podrint-se per l'acció dels temps. Encara féu més: com els corbs se rabegen en els cadavres insepults, així mateix les classes que es deien conservadores, que ostensiblement havien abominat dels excessos revolucionaris, se repartiren bonament aquells membres esquarterats i deixaren que caiguessin de mica en mica o vengueren a vil preu aquelles pedres, de les quals la més insignificant portava imprès el segell d'un geni altament superior a les miserables consciències dels que amb elles traficaven.

Totes aquestes consideracions i altres de més irades se feia en Ramon mentres la comitiva es passejava per les profanades estances del monestir de Sant Martí, convertides en estables i femers, i que en altre temps foren porteria, rebedor, locutori, refetor, etc. Algunes d'elles estaven cobertes de voltes de canó, descansant sobre senzilles impostes; en altres tristejaven despulles d'enteixinat, suspeses sobre fumats cabirons i per les trapes de les quals, a través dels pisos superiors, se veia el blau del cel.

Una escala, els graons de la qual, de pedra picada, a l'igual que els muntants de les portes, han desaparegut, dóna a les habitacions del primer pis, que es troben en estat consemblant a les de l'interior. Ocupa el centre de l'edifici un elegant claustre, les galeries altes del qual són enfonsades, no quedant d'aquestes, completes, més que dues arcades, veient-se el sòl de terra, clapejat de fragments de columnes i de capitells capolats. Un hermós finestral bizantí es destaca al fons, i, en mig de despulles d'enterraments profanats, s'aixeca una sepultura, no gaire més respectada, perquè cal recordar que les nostres revolucions, tant la fera com la mansa, no s'han detingut ni davant de la venerable pau dels sepulcres.

Com poca cosa més tenia que veure la jovenalla expedicionària entre aquelles parets polsoses i mostrejades de teranyines i aquell paviment sembrat de rocalls i ortigues, aviat tornà cap a fora en busca d'expansió. Calia un temperament observador i una ànima somniadora com la d'en Montbrió, per a trobar-se bé entre aquelles destortalades parets i saber-hi veure, no lo que hi havia, sinó lo que hi havia hagut.

Allí quedà, doncs, al poc rato, sol i vern, sota una ala del claustre, sentat damunt d'una basamenta, abstret en ses cavil·lacions i tractan inútilment d'interpretar la llegenda d'una làpida mig rosegada per l'acció del temps.

IX

Embadalit i un si és no és capficat amb ses cabòries estava el jove, quan el revingué una lleugera remor de faldilles. Al girar el cap, se trobà amb la figura, ensems sèria i riallera, de la Montserrat, que havia tornat sobre sos passos.

-Déu méu, i que capficat està!- li digué mig rient i no trobant mellor manera d'entrar en conversa.

-Capficat no, pensatiu sí- contestà ell, en el mateix to. Vol que li diga? Hi ha coses que em fan sentir d'una manera especial, tal com si em pesessin damunt del cor. Una d'elles és l'espectacle de devastació que tenim al davant. ¡Qui els havia de dir, als artistes d'aquesta obra admirable, que vindria una generació que destruiria, amb mà irada i ignorant, el fruit de tots sos afanys i de son geni!

-I que, además, desenterraria i ventaria llurs cendres- afegí la noia completant la idea, -perquè aquelles ossamentes humanes que allí es veuen escampades, són, de segur, dels antics constructors i moradors d'aquesta casa.

-Precisament en això estava pensant ara mateix. Les ossamentes que des d'aquí es veuen són dels que, aquí mateix, sota aquestes arcades, transitaven cada dia, quan aquest monument estava en la seva plenitud. Aquí s'ha d'ésser romàntic per força. Redreçant amb la imaginació aquestes miserables runes, m'apar veure'ls encara passejant-se silenciosos per sota aquestes arcades, coberts amb llurs caputxons i acotada la testa sobre el llibre de reso. Allavors aquest munt de runes era un poema vivent en què el misticisme religiós donava forma a les més pures expressions d'un art, model de senzillesa i elegància. Doncs bé: el pensar que això ha desaparegut, no per un cataclisme de la naturalesa, sinó per la imbecilitat humana, em dóna pena i em desespera.

-Ho trobo just perquè ho comprenc i ho sento igual que vostè,
Ramon.

Encoratjat per aqueixa coparticipació de sentiments, prosseguí el jove esplaiant-se amb més daler:

-Som així; tot me commou en un o altre sentit, tot lo que entranya una idea de Bellesa o de Bondat m'entusiasma, i lo contrari em desespera. Jo em passaria la vida rient i plorant, besant els peus als bons i anant a bufetades amb els dolents. Som jove i no tinc cap motiu personal de queixa contra la societat, a on tot just acabo d'entrar, i ja em trobo carregat amb un farcell de preocupacions que hi ha moments en què em pesen i em fan dubtar. ¿Per què no havíem d'ésser com aquell bordegàs que es veu allí baix, jaient, tan indiferent, sobre la llosa d'un sepulcre?

-Me sembla que aquesta idea és una mica injusta- observà innocentment la Montserrat. -Miri: jo som una pobra noia a qui no han ensenyat més ciències ni més filosofies que la doctrina cristiana, i amb això n'he tingut prou per a viure fins ara en una mena de passivitat, una mena de felicitat inconscient, com la d'aquell noi que allí dorm. Mes, des d'algun temps, me sento canviada i em commouen coses que abans m'eren indiferents. Percebeixo sensacions noves, com si als ulls de l'ànima s'hi descorregués un vel, deixant-me entreveure nous horitzons i nous objectius. Això, és veritat que em dóna desfici i malestar, però, com que sembla que no hi ha ofensa de Déu, estic lluny d'enyorar la indiferència d'abans.

En Ramon abrigà la Montserrat amb una indefinible mirada, que la féu enrogir i abaixar el cap confosa i com avergonyida de ses pròpies confessions. El jove, que feia dies espiava una ocasió per a declarar-se, sense que en els moments crítics ne trobés mai cap de prou oportuna, veié, en les espontànies confidències de la noia, el camí obert, i determinà llançar-s'hi; mes, a l'anar a fer-ho, li semblà de sobte que el basament de sos designis li fugia de sota els peus. Se quedà uns moments parat, tractant d'ordenar ses embullades idees, i a mida que son cervell s'anava combinant, sos llavis anaven articulant les paraules inicials de les mateixes.

-Desitjos, sensacions noves, penes, desficcis- anava dient, com parlant amb si mateix. -També jo els

tinc; també jo els sento. ¿No són efectes de causes que resideixen en nosaltres mateixos? Cada ànima és un mirall: dues ànimes que es comprenen són dos miralls encarats que reproduïxen ses pròpies imatges fins a l'infinit, sense que sigui possible precisar quina és la inicial. ¿Què té d'estrany, doncs, que nosaltres ens reflectim mútuament unes mateixes impressions, sense que pugui dir-se qui ha començat?

Però, com si s'adonés de què per aqueix camí no avançava feina, se repensà i, parodiant un passatge de l'Evangeli, digué de sobte, encarant-se amb la noia:

-Digui, Montserrat: ¿què hi ha de comú entre vostè i jo?

Estranyada ella de la pregunta i no podent capir-ne la intenció, contestà:

-No ho sé: potser res més que la terra que ens ha de cobrir.

-Ho dic- afegí ell com si no hagués sentit la resposta -perquè ara mateix acabo de sentir-li que, des de fa algun temps, nota en si com un canvi de naturalesa a impulsos de sensacions noves, penes, i disgustos fins ara desconeguts; i aquestes paraules, si no les hagués pronunciades vostè, haurien sortit de la meua boca, perquè elles retraten igualment l'estat de mon esperit.

I, atansant-se més al setial que havia escollit la noia, afegí:

-Miri, Montserrat: jo no sé pas fingir; jo no sabia pas fer-li traveta de paraules sols pel gust d'obligar-la a confessar lo que ja sé. No és que no m'agradi sentir-ho, però prefereixo que m'ho digui espontàniament, després de donar-ho per suposat. Sí, hermosa Montserrat: la nostra situació és completament igual; tots dos patim d'una mateixa afecció i hem rebut d'un mateix aire. Sols ens falta, per a acabar-nos-en de convèncer, esplatjar-nos sobre la naturalesa d'aqueixes sensacions, d'aqueixos anhels i deficiències de què vostè ha començat a parlar. Per a donar-li exemple, començo jo per declarar-li que fins que vaig veure a vostè no vaig fer-me càrrec de quant desconegut m'és l'escalf de la família, i vaig sentir l'amargura de l'orfanesa com no l'havia sentida mai. Dels meus pares ne conservava sols lleugers records, guardats com relíquies en el fons del meu cor. Des de llavors sento desitjos de treure aquestes relíquies i posar-les sobre l'altar buit de la meua llar, perquè beneixin un altre amor que presento, més íntim encara, més intens i més lligat amb la meua vida. Ve-li aquí les meves sensacions noves, els meus deficiències i els temors de mal·logro que m'atormenten. Digui ara, vostè, si aquestes paraules reflecteixen quelcom de ses pròpies idees.

-És veritat- digué ella, baixant el cap i descloent a penes els llavis descolorits.

-Doncs- continuà ell, -tenint present allò de què «no es mou fulla que Déu no ho vulla», ¿no li semblen providencials les circumstàncies que em conduïren un dia a casa de vostè, fixant la data de la nova ruta assenyalada a mes afeccions i... ¿per què no dir-ho?, a les de vostè?

-És ben cert- féu ella, marcant ses paraules amb una lleugera rialleta.

-Si és així, si els dos reconeixem que nostre encontre fou providencial, si acceptem que, aproximant-nos, complim un i altre els destins que Déu ens té assenyalats, si nostres ànimes se mouen a impulsos d'un mateix sentiment, si hem nascut l'un per l'altre, ¿què ens falta per als preliminars d'un pacte que Déu ha de beneir?

La donzella alçà sa caiguda vista. Sos ulls estaven entelats per les llàgrimes a punt de saltar, i, a través d'elles, fixà sa mirada sense temença i impregnada d'una tendresa inefable envers son interlocutor. Sos llavis se desclogueren com si anés a parlar, mes sa llengua restà muda, movent-se sols al compàs d'una interior i inarticulada pregària.

-Anima de l'ànima meua!- continuà el jove, acostant-se-li més, fins a pendre-li una mà, que ella li abandonà confiada. -Aquest és un moment solemne, el més solemne, sens dubte, en què ens hem trobat un i altre fins ara. No estem pas sols, doncs tenim per testimonis, a més de Déu, les ombres sagrades dels que aquí jauen i les venerables despulles del santuari, des d'on ells se dedicaven a un amor d'ordre més elevat, però no pas més digne ni més cristià, que el que nosaltres sentim. En aquests moments i en aquest lloc, tot fingiment seria un pecat i tota mentida un sacrilegi. Doncs aquest és el moment i aquest el lloc, que esculleixo jo per a dir-te: Voldria ésser teu! Vols tu ésser meua?

Les pedres no oïren la contesta, ni l'oí l'aire que els rodejava. Mes en Ramon la sentí ben clara: «Sí, bé ho vull!».

Uns moments, de silenci seguien a aquelles solemnes paraules, després de les quals, en Ramon, sense abandonar la mà que tenia presonera, continuà:

-Gràcies, gràcies, Montserrat! Tes paraules res me diuen de nou, perquè abans d'ara s'havien parlat

nostres cors; mes, així i tot, la teva veu m'ha ensenyat els límits de la felicitat humana, Però... em queda encara una espina clavada aquí, i, abans d'entrar de ple en el portal de nostra ditxa, voldria que me l'arranquessis o me la clavessis més endins.

Després d'una altra pausa, continuà:

-Tinc el dubte de si són els vertaders savis aquells que sacrifiquen als goigs de la família tota altra preocupació, aquells que, tancats dins del cercol de ses personals afeccions, veuen amb indiferència tot allò que no té amb aquestes una relació directa, aquells, en fi, que creuen i obren com si sols dins de la família existís l'objectiu i terme de sa missió sobre la terra, o bé si són aquells altres que prediquen que, essent la família la base de la societat, després de procurar cada individu la dignificació de la pròpia, deu atendre a ses relacions exteriors, procurant intervenir en les necessitats de la societat que sobre si propi descansa. ¿Què en penses, tu, d'això?

-No ho sé, pobra de mí- digué la Montserrat; i, després d'uns moments de silenci, afegí: -Me sembla que els primers són lo que se'n diuen egoistes, i l'egoisme no és pas cap virtut, sinó lo contrari. Ademés, ben sabut és el precepte que ens mana estimar el pròxim com a nosaltres mateixos; i, com el pròxim no és sols la família, aquest precepte no es compliria pas si els individus no es preocupessin més que de si propis.

-Ja em plau la teva resposta, però jo no voldria que t'enganyés el cor; perquè has de saber que, a més d'aquest amor de caràcter tan íntim que fon dues persones en un sol cor, concebeixo altres afeccions, que es desprenen d'aquell, com els cercols concèntrics que forma l'aigua mansa entorn del toc que ha ferit sa superfície.

Doncs algunes vegades fins me temo a mi mateix: me sembla que som rebrot d'una altra raça, perquè sento pujar-me al cor gropades de sang ardenta, pròpia d'altres generacions. Sovint me trobo com foraster a casa meva i somnio estar vaguejant sobre la societat, com el cavall de serp sobre una bassa infecta, dins la qual em sembla veure-hi, rebolcant-se, milenars d'éssers, dels quals, uns me mouen a compassió, com víctimes, i altres m'irriten, com criminals. He après d'amar a Déu en ses obres i a ma terra en sa història, i em crec obligat a treballar per l'exaltació d'aquestes dues idees tant com per ma família i més que per mi mateix. Per això alguns me bescanten titllant-me d'eixelebrat i de boig. Tu què en penses d'això?

-Penso que adorar a Déu i al pròxim és una de les primeres virtuts, i més si porta aparellat el sacrifici.

-Però ¿no tems que l'altruisme minvi les íntimes afeccions de l'ànima, en perjudici dels teus drets?

-No, perquè m'has dit que conceptues la família com la base de la societat, i l'amor als altres t'ha de dur per força a l'exaltament dels propis. Ademés, he sentit a dir que els amors sants i nobles no s'exclueixen, sinó que, com brases ajustades, en lloc d'apagar-se s'exciten mútuament i més s'inflamen.

Al sentir això, en Montbrió somrigué a impuls d'un intens plaer. Mentres li estrenyia frissosament entre les seves la mà i mentre ella baixava la testa com decandint-se a la xardor de tanta ditxa, li anava dient:

-Ànima incomparable! ¡Que diferent ets de tantes altres que tenen sols la frivolitat al cor i la vanitat per guia de sos actes!

-I tu- contestava ella sense gosar alçar la cara -¡que diferent ets d'aquells joves tan inflats per sos cabals com buits i insípids per sa ignorància, aptes sols per a l'ociositat, mare de tots els vicis!

-Jo- deia ell, no sortint de son èxtasi -beneeixo a Déu, que m'ha portat una ànima que em comprèn. Tu seràs la meva amor i la meva guia.

-Beneïm-lo tots dos- afegia ella, -perquè la sort de comprendre's dues ànimes és a mitges.

Així, entre deleitoses pauses i amorosos mots, transcorregueren llargs instants, fins que, revenint-se, ell digué, canviant de to:

-I ara que ens hem descobert mútuament el cor, ara que ja podem dir que estem promesos, o sia lligats per un compromís moral, tan indisoluble per a nostres consciències com el que, ajudant Déu, contraurem davant de l'altar, és precís que considerem nostra situació actual des d'un altre punt de vista. Tant tu com jo tenim persones amb dret i dever d'intervenir en nostres afeccions. ¿Què et sembla que devem fer?

-No ho sé- digué ella humilment. -Tinc plena confiança en tu i a la teva mà ho deixo. A mi ja des d'ara no em toca més que obeir-te en tot.

-Oh! No pas encara!- exclamà en Ramon, rient encantat del graciós posat amb què la noia acompanyà ses darreres paraules.

Després, reprenent son aire sèrio i carinyós, començà a exposar son plan. Explicats els escrúpols i delicadeses que l'havien inclinat a demorar sa amorosa declaració, afegí que ho tenia tot disposat per a son retorn tan prompte l'hagués realitzada, proposant-se no tornar fins que pogués fer-ho amb caràcter de promès, a qual fi son oncle cuidaria d'obtenir el formal consentiment de la família.

D'aquí rodà la conversa sobre els possibles entrebancs que podrien dificultar o allargar el logro dels seus desitjos: si aquestos serien o no contrariats pels pares d'ella.

-La mare rai,...- digué la Montserrat, i amb això donà a entendre que, en tot cas, l'oposició la temia del seu pare. També ho creia així en Ramon, mes un i altre convingueren en què, amb l'ajuda de Déu i amb la de sa constància, no serien pas invencibles les dificultats que poguessen presentar-se. Amb tot, en Ramon, com a home previsor, volgué lligar un darrer cap, preguntant:

-¿I si sobrevinguessen dificultats que no preveiem? ¿I si tos pares tinguessen ja llurs plans tirats o compromisos contrets?

-Esperem que Déu farà que no siga.- contestà ella, mirant-lo efectuosament a la cara i comprenent la intenció de ses darreres paraules.

-I si fos?- insistí ell.

-En una paraula- féu ella, sostenint-li valentment la mirada: -l'autoritat que sobre mi tenen mos pares, podria arribar fins a impedir mon casament amb tu, mentre i tant que aquesta autoritat existís; mes, en quant a voler-me casar amb un altre contra la meva voluntat, no ho intentaran mai...

-I si ho fessin?- insistí encara ell amb tossuderia.

-Si ho fessin- contestà ella amb resolució -no em consideraria amb cap obligació d'obeir-los.

-Gràcies, estimada meva!- digué el jove, respirant fort. -No necessito ja preguntar-te més.

I, mentres en el dit del cor li introduïa una senzilla i revinguda argolla d'or, afegí:

-Té: aquí tens el signe de la lligança que enclou nostres mútues promeses. Si un dia sents flaquejar ton esperit davant de les ratxades del contratemps, besa'l, i ell te confortarà.

X

Els uns després dels altres anaren els forasters despedint-se de Serra-Bruna; i, quan aparegueren les primeres boirades de la tardor, ja en el mas hi quedava sola la família, embolcallada d'aquella mena de tristesa que escampa la buidor de l'animació desapareguda.

-És estrany lo que em passa- discorria la Montserrat en sos interminables soliloquis d'amorosa meditació. Abans de l'anada a Sant Martí, em semblava que sols de sentir dels seus llavis la seguretat del seu amor, havien de cessar les meves angoixes, convertint-se en ditxa perfecta. Avui això ja ho tinc, i el meu cor està amb el mateix neguit d'abans; i hi estarà fins i tant que pugui dir públicament que és mon promès.

La innocent no sabia que el cor humà és un passatger d'aquest món, que camina, camina, prenent l'horitzó per l'objectiu de sos afanyos; i l'horitzó camina, camina sempre davant d'ell, sense deixar-se assolir mai.

XI

Una tarda en què estava don Eudald ocupat en sa tasca quotidiana de passar-se el *Brusi* pels ulls, entrà donya Dolors a innovar-li que hi havia mossèn Joan que desitjava parlar a soles amb els dos.

-Mossèn Joan?- féu don Eudald, alçant els ulls vers sa muller. -Deu ésser qüestió de la Confraria del Sagrament, que sempre em diu que s'ha de remuntar.

-Potser es tracta d'altra confraria- afegí donya Dolors, amb una imperceptible mitja rialla.

Don Eudald arronçà les espatlles i s'alçà, plegant el diari i endreçant les antiparres.

Es dirigiren vers l'estudi, espècie de *Sancta-sanctorum* de petites dimensions, a on el senyor de Serra-Bruna hi guardava, en caixes de ferro, el *moll de l'os* de la família i a on hi passava hores repapat dins d'una poltrona folrada de cuir, darrera una taula ministre, plena de llibretes i papers en desordre, i davant d'una llibreria, quasi verge de ses profanes mirades, i d'unes parets senzillament decorades amb quatre mapes, una gran estampa de Sant Eudald i un Sant Crist en la presidència. Era aquí a on ell es tancava per a repassar comptes, compulsar escriptures i comptar diners. Aquí hi discorria les peripècies de son interminable plet, i aquí, darrerament, hi desfogava sa mal dissimulada múrria contra l'hereu Montbrió, a qui no podia veure ni en pintura.

Silenciosa i gravement, l'un darrera l'altre, entraren els tres personatges: don Eudald primer i mossèn Joan després, seguit de donya Dolors, que tancà la porta. Don Eudald, sentat en sa poltrona, assenyalà al senyor Rector una cadira d'en front, mentres donya Dolors se sentava modestament sobre una de les caixes de ferro.

De moment restaren tots callats, fins que mossèn Joan, un poc afectat per l'aspecte cerimoniós que prenia la cosa, i, sens dubte per a contrabalançar-ho, digué jovialment:

-No es creguin pas, senyors, que vingui a posa'ls-hi una pistola al pit. L'assumpte de què vaig a parlar-los és de bona amistat i sentiria que em prenguessin per altre.

-Res d'això, senyor Rector- contestà don Eudald en el mateix to. -A més de què aquí seríem dos contra un i ens veuríem les cares.

Rigueren tots l'acudit, mes la cosa no avançava un pas. Se veia que mossèn Joan, amb tots sos cabells blancs, no s'havia vist en gaires d'aquelles i no sabia per on començar. Don Eudald, cregut sempre de què allò havia d'acabar amb una envestida a la seva bossa, ja que es tractaria d'alguna necessitat de la parròquia, com altres vegades li havia ja succeït, prengué el posat de protector, que li era habitual sempre que es creia dominar la situació.

-Vaja, vaja! Mossèn Joan, deixi's de camàndules i vagi de dret al bulto, que ja sap que no ens coneixem pas d'ahir.

-Anem-hi, doncs- exclamà el vell Rector, com qui es decideix a entrar a l'aigua. -Ja saben vostès que jo, fill d'una família acomodada, trobant-me ja amb els sagrats ordres quan morí solter mon germà gran, vaig renunciar els drets que em pertocaven, a favor de mon germà petit, que fou qui s'encarregà de perpetuar el nom de la família. Jove encara, també morí aquest, essent ja viuudo, i em vegí obligat a fer precisament lo que havia tractat de refusar, això és tornar al món i fer-me càrrec de la direcció de la família.

Fins aquí don Eudald estava encara més a les fosques que mai, no comprenent a on aniria a parar el sacerdot amb tot aquell tractat d'història casolana, i persistí en sa creença de que allò acabaria amb una petició de diners. Mossèn Joan, amb la vista baixa, continuà:

-L'home proposa i Déu disposa. Mon deliri era fer de mon nebot, en qui prompte vaig reconèixer un talent poc comú i unes aptituds especials per a les ciències, un ministre del Senyor, un doctor de l'Església que, amb sa claredat d'intel·ligència, honrés a Déu i a sa pàtria i família. A tal fi vaig dirigir tots mos esforços, que sortiren fallits pels ocults designes de Déu. Ben mirat, potser jo no anava bé, perquè el reeixir en mos propòsits implicava l'extinció d'un dels noms més antics de la comarca d'Olivada.

Don Eudald continuava a les fosques, per més que badava els ulls i també la boca.

-Amb tot- continuà mossèn Joan, -vostès compendran que jo posés gran afecció en mon nebot, a qui havia fet de pare durant molts anys. Aquest afecte no s'ha pas extingit, ans al contrari, pot dir-se que ha augmentat amb la separació en què, per força de les circumstàncies, hem viscut. Ell ha conservat bona memòria de mi, perquè, malgrat son eixelebrament i sa vehemència de caràcter, és tot cor. Som, doncs, jo encara el representant de la família Montbrió, i com a tal és que em trobo avui aquí.

Un moment de pausa. Don Eudald ja no podia obrir més ulls ni més boca, i, no obstant, no capia encara on s'encaminaven les elucubracions del vell Rector, per més que aquest se clarejava bastant.

Semblava impossible que ell, que precisament havia cobrat tanta inquina contra el jove Montbrió, pel gran ascendent que havia lograt, no sols sobre sa pròpia família, sinó sobre la comarca, no podent sostraure's a un greu sentiment d'enveja al veure que el minyó, amb sos atractius de joventut, talent, estudis i especials dotes de caràcter s'havia convertit en una espècie d'ídol de tothom, no hagués atinat mai en què ell tenia filles, una d'elles anant pels vint anys, prou guapa i vistosa per a ésser obirada per un jove i prou esparpillada per a saber endevinar qui li feia l'aleta. No obstant, res d'això havia comprès aquell benaventurat, amb admiració del propi mossèn Joan que, mig fora del món, no era pas cap

espasa en matèries d'amor.

Per això quedava encara a les fosques. Obcecat sempre pel temor de què allò havia d'acabar amb un atac a la seva caixa i no veient les necessitats de la parròquia aparèixer per cap cantó, en sa petitesa d'esperit arribà a sospitar si es tractaria d'algun apuro del jove Montbrió, d'algun compromís de son patrimoni, resultat de sos plans descabellats, i que per a salvar-lo, baix el protectorat de son oncle, es dirigia a buscar una sòlida fermanca en les ben proveïdes arques de Serra-Bruna. Era per les matèries de bossa on li despuntava la malícia, ja fos efecte de la lectura de les gasetilles del *Brusi*, a on sempre se n'hi veuen de fresques, ja per son contacte amb els timadors de Barcelona, que tan sovint el prenien per *anima vilis* en sos projectes d'expoliació.

Mossèn Joan, veient que no se li allargava cap mà piadosa per a ajudar-lo a fer el salt mortal, se decidí a donar-lo sol:

-Com a representant, doncs, de la família Montbrió- digué solemnement -vinc jo avui a demanar a la noble família de Serra-Bruna la mà de sa filla Montserrat per a mon nebot, en Ramon de Montbrió...

La poltrona de don Eudald cruixí a impuls d'una sacsejada nerviosa de son propietari, que degué ésser d'alguna potència per a arribar a somoure aquella massa apàtica. Sos ulls i boca, que ja semblava no podien obrir-se més, trobaren encara alguna franquícia que els hi permeté una major expansió. Permanesqué un moment com entontit. Després girà la vista envers sa esposa, com preguntant-li: «Has sentit, Dolors?». Aquesta continuà amb la vista baixa, sense que semblés que la petició del senyor Rector l'hagués afectada gran cosa, per lo menys en el mateix sentit que a son espòs.

Per fi, com aquella escena es prolongava ja massa i mossèn Joan no donava senyals de sortir de son mutisme, esperant la contesta, li fou forçós a don Eudald revenir-se i parlar.

-Mossèn Joan- digué amb veu tremolosa: -m'ha sorprès tant sa petició, que, sinó perquè conec a vostè de tants anys i el tinc per home sèrio i formal, me creuria que es tracta d'una burla...

-Don Eudald!...- exclamà el Rector, ferit per semblants paraules.

-Ja veurà: perdoni- afegí precipitadament aquell, al comprendre sa imprudència, fins amb el gesto de protesta que féu sa pròpia muller.

-Vaja, vull dir que m'ha estranyat tant sa demanda, que... vaja, no sé com dir-li que és impossible.

I, mentre es regirava en son setial, amb visibles mostres de sufocació, mossèn Joan no perdia la calma, coneixent com coneixia suficientment a son feligrès, a part de què ja hi comptava en trobar alguna resistència en sa proposició.

-Miri, don Eudald- digué amorosament: -jo parteixo de la base de què sa filla és una minyona de totes prendes morals i materials. Les primeres, tal volta més que vostès mateixos estic jo en situació d'apreciar-les. Les segones, a la vista estan de tothom i pregonades són per tota la muntanya. Crec que fins un príncep podria honrar-se amb la seva mà. I, no obstant i això, no he cregut tan gran despropòsit patrocinar les pretensions de mon nebot que, a part de l'afecte que li tinc per la sang que porta, no és pas un partit d'escarnir. Les qualitats materials, vostès les han pogudes apreciar, i de les morals, fins a on vostès no alcancin, ne surto jo per fiador. És jove, actiu i treballador; amo d'un patrimoni que, si bé no és comparable amb el de Serra-Bruna, és de lo milloret que hi ha en aquella plana, ben sanejat i lliure de cargues. Jove, amb salut de ferro, ric i amb títol acadèmic, no dubti que pot mirar un poc amunt i trucar a moltes portes, amb la seguretat de què no serien pas sordes.

-Si no és pas això, senyor Rector- digué don Eudald apurat per a sortir del fang on se trobava; -si no és pas això; si jo no discuteixo pas les qualitats i els mèrits de son nebot. Ell és tan jove, tan guapo, tan savi i tan ric com vulgui, i pot aspirar a molt més que a la meva filla. Jo lo que vull dir és que no fa per la Montserrat, ni aquesta fa per ell. En una paraula: no és el seu nebot el gendre que a mi em convé.

Mossèn Joan arronçà humilment les espatlles, plegà les mans i respongué:

-Això darrer són comptes de vostès. Ja he dit al principi que no venia pas a posà'ls-hi cap pistola al pit. Jo demano; vostès són lliures de concedir o de negar.

Donya Dolors se mogué en son seti, dirigint una ràpida mirada al senyor Rector, qui en féu cas omís. També féu cas omís don Eudald de les paraules que aquest acabava de pronunciar, i continuà:

-La casa de Serra-Bruna és de les més antigues de la muntanya i porta el nom des de sa fundació. Ella s'ha distingit sempre per conservar ses antigues costums, i mai ha necessitat puntals de ningú. Vaja,

vull dir que si ara, per voler de Déu, s'ha de perdre el nom per falta de baró, vull que qui el substitueixi sigui de la mateixa fusta que els passats: vaja, un home així, com nosaltres, a tai de muntanya. Vull que els interessos del patrimoni no en pateixin i... vaja, no vull anar-me'n a l'altre món amb el remordiment de què mos néts puguin, per ma culpa, veure a mal borràs lo que tant ha costat de conservar.

El bon senyor respirava sempre per les ferides, i mossèn Joan, que el coneixia prou, volgué portar-lo fins al cap d'allà, sens dubte amb l'esperança de què, fent-li traure totes ses armes, li seria després més fàcil rendir-lo.

-Escolti, don Eudald- li digué amb sa fina mitja rialla: -¿voldria dir-me quina opinió té formada de mon nebot?

-El seu nebot?- digué don Eudald, posat ja a la rossoladora. -Vostè no el coneix? Vaja, és impossible que, vostè l'home de costums tan severes i de virtuts tan ràncies, l'home de la pura doctrina cristiana, no tingui formada, de l'hereu Montbrió, una opinió ben diferent de la que ens ha exposat. ¡És l'home que es titula a si mateix revolucionari, que es proposa enderrocar la societat i que sempre té a la boca l'execració de tot lo existent! ¿I vol vostè, portar-me'l a casa, perquè m'ho tiri tot en orris en quatre dies, amb sos plans sense cap ni centener? Vaja, confessi, mossèn Joan, que el tal nebotet li ha donat més de quatre disgustos amb ses idees esbojarrades.

-Confesso- respongué mossèn Joan amb calma -que m'han preocupat molt les idees atrevides i les proposicions radicals d'en Ramon; però així mateix dec declarar que un cop familiaritzat amb elles i vençuda la repugnància que sa mateixa novetat havia de produir en qui, com jo, ha sigut educat en altra escola tal volta massa exclusivista, he reflexionat amb més calma sobre les mateixes, veient-me obligat a reconèixer que tenen un fons innegable de raó.

-I ara!- féu don Eudald, novament sorprès d'aquella sortida del vell Rector. -I ara! ¿Vostè també revolucionari?

-Jo no som revolucionari- contestà mossèn Joan humilment, -ni escauria en qui, com jo, té ja una cama a la sepultura! Jo sols dec reconèixer, amb els molts anys que porto de ministeri, que l'èxit no ha pas coronat els afanys dels qui treballem per mantenir la societat en el bon camí.

La llibertat, la igualtat i la fraternitat són principis eternals de la llei de Déu refrendats amb la Sang de Crist i proclamats per tots els Sants Pares; i, no obstant, cada dia veiem a la joventut desertar de nostres banderes per a córrer vers uns altres principis, enlluernada per unes altres llibertat, igualtat i fraternitat de cartró, cobertes de talc i oripells

¿Serà que, dormits sobre nostres antics llorers i atents sols a servir la puresa del dogma, l'hem tancat dins d'un tabernacle massa inaccessible a les mirades del poble? ¿Serà que, enervats nosaltres mateixos, sens talaiar-nos-en, per l'esperit sensualista del segle, ens havem deixat de subministrar-li la Veritat en l'única forma que per flaqueza humana o per designi de Déu sols sap copsar-la? Una cosa i altra sostè en Ramon, i en això es refereix quan demana procediments nous i sang nova. I jo no m'atreveixo pas a sostenir-li lo contrari.

Don Eudald, de tota aquesta parrafada, no n'entengué res sinó que la principal arma, la que creia més poderosa per a justificar sa negativa, se li trencava a les mans. Mes no per això es descoratjà, sinó al contrari: més i més s'indignà de l'atreviment d'aquell jove que, no content de reptar-lo a cada pas, molestant-lo amb ses reticències i traient-lo de polleguera, arribava fins a sol·licitar la mà de la seva filla gran, per a introduir-se així en la intimitat de sa família. Ell veia en aquell acte un atac a la seva tranquil·litat, a les seves costums, a son modo d'ésser i de viure: com si diguéssim l'anul·lació de la seva pròpia individualitat.

Així és que, regirant-se en la poltrona, tot just hagué el Rector acabat, saltà dient:

-Vaja, vaja! Sia lo que vulga, aquest jove no em convé ni a mi ni a la noia, i jo no consentiré mai en ficar-me'l a casa. Ja sé jo el jove que ens convé, i prou el tinc ben triat. No el vull tan ric, ni tan savi, ni tan eixerit. Lo que aquí convé és un fill de família fet a la terra, sense ambicions ni pretensions de cap mena, d'esperit obedient i de cos sanítós, sense gustos ni vicis. ¿No ets del mateix pensar, tu, Dolors?

Aquesta no havia encara badat boca, però es veia que estava a punt de rebentar, mortificada pel tirat que anava prenent la conferència. Tot donava a creure que es reservava per a última hora, esperant que son marit agotés tots sos recursos. Reptada, ara, d'un modo tan directe per aquest, saltà a la palestra i ho féu amb aquell to de mofeta que usava quan volia desencastellar-lo d'alguna de ses rebequeries.

-Ja ho crec!- exclamà. -Un fadrí extern sense pena ni glòria: per exemple, algun estudiant esguerrat

del Seminari de Vich; mentres sia bo per a menjar sopes, escalfar l'escon, jugar a la brisca i conservar la cria dels canaris... i dels Serra-Bruna.

Tu quoque Brutus?, hauria exclamat don Eudald, si s'hagués recordat del llatí del Seminari, al sentir l'escoïssor de l'exabrupte. No se'n recordava; mes el gran romà que eternitzà aquesta frase, al veure espurnejar sobre son pit el punyal de son més volgut amic, de segur no la pronuncià pas amb més ànima que nostre atribulat marit aquestes altres similars, al sentir-se ferit per la ironia de sa pròpia muller.

-Tu! Tu també revolucionària? ¿Tu també demanes sang nova?- I redreçant-se amb una actitud tribunícia, que el feia desconegut, exclamà amb veu grossa: -Ja n'hi ha prou, senyors! ¡Si es creuen que entre tots m'han de regirar l'enteniment van molt errats! Aquí es farà la meva voluntat! Aquest jove no em convé, i no el vull, i... vaja! s'ha acabat. Si és ric, que sopi dos cops, i no pretengui les poques o moltes riqueses de la meva filla, que per a res necessita d'ell. Si és savi, que se'n valga, i si té projectes de regeneració, que els plantegi a casa seva, i no vagi a portar la pertorbació allí on hi regna la tranquil·litat.

-I ara! Què és això!- féu donya Dolors alçant-se i tractant d'imposar-se.

-Per Déu, don Eudald! No ho prengui així!- afegí mossèn Joan, esglaiat.

-Vaja, vaja! ¡Que no en vull sentir parlar més!

I, desfent-se de les mans de la muller, que tractava de retenir-lo, prengué la porta, que obrí d'una revolada, i la tancà amb estrèpit darrera seu, sentint-se'l encara bona estona esbufegar i picar de talons, mentres s'allunyava corredor enllà.

XII

Mossèn Joan, que ni esma havia tingut per alçar-se, restà aclaparat baix el pes d'aquella tempestat, que mai hauria cregut pogués ser tan grossa. Donya Dolors, de peu dret, evidenciava amb el traspàs de sa fesomia, el trastorn de son esperit. Altres vegades havia vist en son marit accessos que, més o menys passatgers, eren impropis de sa naturalesa apàtica i gelada; però mai l'havia vist en tal grau d'exitació, ni es creia ella que pogués arribar-hi, i això que coneixia a fons son temperament.

Llarga estona permanesqueren silenciosos ambdós. Sens dubte reconeixia la bona senyora que havia picat massa fondo amb sa sàtira, no havent tingut prou corretja per a aguantar sos nervis excitats pel cúmul d'intemperàncies buidades pel seu marit.

-El mal ja està fet, i és inútil entrar en lamentacions- li observà mossèn Joan. -Lo que cal fer és tractar de posar-hi un remei, si n'hi ha, esperant quan vinga la reacció.

-Em temo que el remei és lluny- féu donya Dolors rodant el cap, -perquè és tossut com una banya de marrà.

-I és una desgràcia, una verdadera calamitat la que ens ve sobre- afegí després d'uns moments de silenci. -Aquest home, amb sa falta de sentit pràctic i amb son poc talent per a saber distingir qui el burla i l'explota del qui li vol bé, ens està conduint cap a un mal pas. Jo veig venir dies molt negres, i aquest jove me sembla com enviat de Déu per a posar-hi un remei tornant les coses a lloc. Desgraciadament el dimoni de l'enveja s'hi ha ficat pel mig, i la persona a qui tothom porta en palmes, ell no la pot veure ni dragar. Amb lo d'ara ho tenim pitjor que ho teníem. Veig que ens hem precipitat a donar-li la píndola sense preparació.

-També ho conec ara així- digué el Rector descoratjat. -Mes, qui s'havia de pensar que li vingués tant de nou! Aquest home viu fora del món.

Després d'alguna pausa afegí:

-En fi, hem d'esperar que, si convé, Déu hi farà alguna cosa, i en Ell ho hem d'encomanar. Potser no sia més que una nuvolada d'estiu.

-Déu hi faci més que nosaltres!- exclamà la bona senyora plegant les mans.

XIII

La sotragada de l'inesperat cop de gèni del senyor de Serra-Bruna, ressonà per tot el casal. Aquella malenconia deixada per la partida dels forasters que durava fins que la gent del mas s'havia habituat a la nova vida de soledat i repòs, s'accentuà i s'agravà. No es veien més que cares llargues. La Loreto havia renunciat del tot a la cançó de *L'aureneta i el pinsà*, respectant el dol de sa germana, que de continu, amb els ulls embotornats, havia de fer esforços extraordinaris per a dissimular la tristesa de son cor; donya Dolors, per no donar-li més pena, callava.

Don Eudald es sentava a taula amb la cara fosca, passava llargues hores en l'estudi donant un impuls desusat a sa correspondència, o es passejava amunt i avall de la sala o de la galeria amb les mans a l'esquena i sense xiular: cosa, en ell, signe de gravíssima preocupació.

Una tarda, estaven les senyores, com de costum, al cosidor, entregades a ses habituals feines, i don Eudald amb elles, sorrut com sempre, quan entrà una minyona amb el paquet de la correspondència, que entregà al senyor.

Encara aquest no s'havia fet càrrec de lo que contenia, que ja la pícara de la Loreto havia ullat una carta el sobre de la qual estava escrit amb caràcters enèrgicament esgrafats. Seguidament tocà amb el peu a sa germana, i amb veu tot just perceptible li digué:

-Carta d'en Ramon.

La Montserrat en un moment s'enrogí i vingué blanca com la paret; donya Dolors, que copsà l'avís de sa filla, imposà silenci amb un moviment ràpid de la mirada. Des d'aquell moment, sis mans treballaven amb dalit, en tant que sis ulls, sense parar-se en lo que les mans feien, vigilaven fins el més petit moviment de don Eudald, qui passà entre ses cartes i periòdics, fins a topar la de referència, que li atregué l'atenció. Després de molt remirar-la, se decidí a obrir-la, buscant la firma.

Sols allavors se li notà un moviment de nervis; plegà la carta sens llegir-la, i, arrugant-la, provà d'obrir-ne una altra, sense acabar-ho de fer; obrí un diari, intentant inútilment llegir, i per fi plegà tot el paquet i fugí a tancar-se dins son estudi.

Allà, defensat de mirades indiscretas i sense por de pròpies traïcions, obrí de nou la carta, i la llegí una, dues, tres vegades, amb tota detenció: Era un document molt concís i breu. Heu's-lo aquí:

«Molt senyor meu de ma major consideració:

Fa ja alguns dies que vaig confiar a mon senyor oncle, el venerable rector de Vall de Pedres, la delicada missió de sol·licitar de vostè, en mon nom, la mà de sa hermosa filla Montserrat; missió que complí, i no dubto que ho féu amb la finesa i respectuositat que li és habitual.

Als pocs dies m'enterà ell mateix del resultat. Una rodona negativa de part de vostè.

Pot suposar que aquest fracàs ha sigut per a mi un cop aclaparador, si bé confesso que no tinc cap dret, per aquest concepte, a queixar-me de vostè, ja que, des del moment que sol·licitava, tàcitament li reconeixia el dret de la negativa.

Però mon senyor oncle, en compliment de son deure, ha degut fer-me avinentesa les raons en què vostè ha fonamentat sa repulsa, i és això lo que m'ha posat la ploma a la mà, perquè jo que respecto el dret de vostè de concedir-me o negar-me la mà de la seva filla, mentre aquesta està baix la pàtria potestat, no puc avenir-me amb els fonaments de sa decisió, no considerant-los ajustats ni a la veritat ni a la raó.

Mon senyor oncle resumeix els motius per vostè aduïts, en els següents termes: Que portant la Montserrat, com a pubilla de Serra-Bruna, vinculada la tradició de la família, no convé que prengui per marit a qui, com jo, professa idees que topen amb ella i està carregat de plans atrevits, esbojarrats i pertorbadors, que en un moment podrien comprometre el prestigi i fins la seguretat del patrimoni.

Faig cas omís, perquè així m'ho mana mon oncle, d'alguns conceptes emesos per vostè, de sobres ofensius per ma persona. Tampoc vull entretenir-me a combatre l'opinió de què mes idees topen amb les tradicions de sa família, que són les mateixes de les demás cases pairals de nostra terra. ¡Tant de bo poguessin parlar els passats d'aqueixes cases! Ja es veuria llavors qui falta a les consabudes tradicions: si els que les han desviades, degenerades i oblidades, entregant-se en braços de politics farsants tan sobrers de concupiscències com mancats de bones intencions, o els que pretenen ressuscitar-les. Sols m'interessa fer les següents declaracions:

1. Que, malgrat la negativa de vostè, no retiro mes pretensions a la mà de la seva filla mentre no sia ella mateixa qui em desenganyi. Per a lograr mon objecte, ma noblesa m'obliga a declarar-li que em valdré de tots aquells medis que no estiguen renyits amb el decoro i la dignitat de les persones

honrades.

2. Que comptant, ajudant Déu, amb medis suficients per a sostenir una família del meu braç, no sols no m'he fet mai paga del pubillatge de Serra-Bruna, sinó que ni sisquera he pensat exigir a ma esposa dot de cap mena mentre visquin sos pares. I si fos de Déu que jo veiés la mort d'aquests, reivindicaria per a ella, única i exclusivament, lo que els difunts li haguessin assenyalat mentre no fos menys de lo que pel dret legitimari li correspongués.

3. I última. Que si la Montserrat es negués a acceptar-me en les susdites condicions, entendria jo que dóna més importància a sos béns que a ma persona, i, per lo tant, que no és ella la muller que em convé.

Li prego que reflexioni sobre lo que acabo d'escriure i que obri en conseqüència.

Aprofita aquesta ocasió etc...

Ramon de Montbrió.

Com es veu, aquesta missiva, que res tenia d'humil, era més un repte que altra cosa. Així ho compregué en Serra-Bruna, i la idea d'una lluita amb l'hereu Montbrió, que no era pas un enemic qualsevol, l'omplí d'esfereïment. No deixava de compendre la desventatja en què el col·locava el prestigi adquirit pel seu enemic, no sols dintre sa pròpia família, sinó fins sobre els membres de sa parentela que havien tingut ocasió de tractar-lo. Ademés, hi ha que tenir en compte que l'esperit de lluita no era pas ingènit en ell, apàtic per naturalesa, i inclinat a les gaubances de la vegetació i a les egoistes delícies de la família. Lo que podia semblar enteresa de caràcter, no era més que una tossuderia de noi afalagat, únic respirall d'una naturalesa mal corretgida, que havia pujat a son albir com els arbres del bosc.

Així, res té d'estranyar que en la impressió del primer moment, espantat de la nova torbonada que per aquest cantó li venia a sobre, complicant la ja enredada madeixa del plet que massa que l'amoïnava, creuessin per son magí idees d'una transacció, més o menys lleal; idees que desgraciadament no prosperaren.

I no prosperaren perquè no trobà en sa història antecedents d'haver transigit mai en res, i no havia de començar davant d'en Montbrió, el record del qual tenia la virtut de despertar-li aquell sentiment agravat per les escoïssors de l'amor propi ferit, i per una quimera fonda que s'apoderava de son ésser al pensar que un poca-solta, un... criatura, li venia a robar, perquè sí, la beatífica tranquil·litat en què vivia.

Però el cas era sèrio, i calia reflexionar. I, reflexionant i posant a prova sa malícia de muntanyenc, li semblà entreveure un camí per a sortir diplomàticament del pas, inutilitzant el pretendent amb ses pròpies armes.

Aquest medi l'hi proporcionava la mateixa carta. Efectivament: venia a dir en Ramon que sols acceptaria la mà de la Montserrat, renunciant aquesta al pubillatge de Serra-Bruna. Doncs bé; això (que no podia ésser més que una baladronada del jove, perquè no es renuncia pas així com així a un nom i una seqüela com la de Serra-Bruna), estava escrit i firmat, i això devia atèner-se fort i ferm.

Calia, doncs, de primer, cerciorar-se bé de si la noia estava realment enamorada d'en Montbrió, ja que a ell no li constava pas. En cas afirmatiu, procuraria portar-la a la raó, fent-li veure lo desencaminat de sos propòsits i seduïnt-la amb la perspectiva d'un bon casament amb un altre jove de millors condicions que ja li tenia buscat. Que la noia no cedeix (lo que no es de creure): la posaria en l'alternativa de renunciar a son amor o a son pubillatge. Que és tan faltada de judici que això no la venç: allavors l'oferiria pelada com un cogombre; i sens dubte, serà ell, en Montbrió, que hi renunciarà... No hi ha de renunciar! ¡Vaia uns trutxes com són, els joves d'avui dia!...

Encoratjat per la lògica que li suggeria sa petitesa d'esperit, i admirat de son propi maquiavelisme, sortí del cau amb el propòsit de dur tot seguit son plan a la pràctica, i, traient el cap per la mampara que donava al cosidor, cridà amb veu seca:

-Montserrat! Arriba't fins a l'estudi.

La noia, al sentir son nom, sofrí un esglai; més s'apressà a obeer, seguint a son pare després de recollir de sa mare i germana sengles mirades d'encoratjament.

Situació una mica difícil. El pare, sentat a la poltrona, procurant, a còpia de bufets, donar més solemnitat a l'escena, o potser bregant per a trobar per on començar; i la filla en una cadira al seu costat, capbaixa i recelosa, no sabent per on rebenarà la tempestat que l'amenaça. Per fi, romp ell amb veu grave dient:

-Diga'm, Monserrat: ¿què hi ha entre tu i l'hereu Montbrió?

-Res!- contestà aquesta; mes prompte la ferí l'escrúpol de la mentida i afegí: -hi ha... hi ha que el dia de l'anada a Sant Martí me va dir que si podia comptar amb mi, me faria demanar i jo li vaig consentir.

-Saps, noia, que vas obrar molt malament!- objectà son pare amb aire sever: -¡Jamai deu una donzella contraure semblants compromisos sense l'autorització dels pares!

-És que precisament es tractava de demanar aquesta autorització- s'atreví a dir ella ajupint el cap.

-Ni així! perquè, veus?, ara has donat ales a qui jamai pot ésser el teu marit.

La filla abaixà encara més el cap, i de sos ulls inflats començaren a caure algunes llàgrimes.

Son pare senti afluir-se-li un poc els nervis. Li prengué la mà, i amb veu més amorosida, continuà.

-Però, ¿que no ho veus, filla, quin disbarat anaves a fer? ¿no comprens que un jove d'aquesta mena no fa per tu? ¿que, sent tu pubilla, no et convé un jove set ciències, arrematat, que, enorgullit amb ses ínfules d'estudis, títols i diplomes, i envanit de sa regalia vilatjana, lo primer que faria seria tirar-te a recò? Tu pots i deus ser mestressa, i jamai t'has de resignar a ser criada; la teva posició és per a manar i no per a estar a les ordres del primer saltimbanqui que se't presenti. Tu pots i deus escollir marit, i no has de consentir que sia un altre que t'esculleixi a tu. No en faltava d'altra...

Además, no l'has sentit com desvarieja? Sempre carregat de cançons i de follies. ¡Si fins crec que parará boig! Vaja, espero que em faràs el favor de no pensar més amb aquest home.

La noia no tornà raó, sinó que augmentà el doll de sos ulls. El beneit de son pare, creient que son plan feia efecte, reempregué l'atac variant de registre.

-Vaja, no ploris, filla meva, que de casadors ne trobaràs més que no en vulguis. On vas a parar! la publilla de Serra-Buna, ¡la flor de la muntanya que ja et diu tothom! Lo que et convé a tu és un bon minyó, fill de bona casa, però que sigui de nostre tarannà; millor que vingui de menos, i que no sigui pas massa ric, perquè tu tinguis domini sobre d'ell. Res de títols acadèmics ni cosa que pugui donar-li consideració, perquè això, als joves, els fa orgullosos per més que sien pobres com una rata.

La Montserrat alçà els ulls amarats per a mirar a son pare, com dubtant de si era ell qui exposava tan totxa doctrina. Aquest, obcecat cada vegada més, i interpretant-ho a mida de sos desitjos, afegí, abaixant la veu i atansant-se com per a donar més interès a la conversa:

-Vaja, maca; digues: ¿t'agradaria, en Francisquet de Tapiols?
És un bon mosso, eixerit i...

-Però, papà, si sembla un ximplet!- exclamà ella amb encantadora ingenuïtat. I, seguidament, com penedint-se de son exabrupte afegí, resolta:

-Ni aquest, ni cap. si no pot ser amb en Ramon, no em casaré mai.

-Com s'entén, això!- exclamà don Eudald indignat. -T'atreviràs a desobeir a ton pare!

-Jo no em casaré pas sense el consentiment de vostè- replicà la noia amb una viva sorpresa; -però tampoc me casaré amb qui no em plagui, per més que vostè m'ho mani.

Don Eudald restà esglaiat davant d'aquella tan impensada manifestació de la seva filla. Aquell principi de revolta, que per altra part res tenia d'heterodoxa als ulls d'una persona sensata, l'afectà amargament, avinentant-li, una vegada més, que li havia tocat un os de mal rosegat.

-¡Vet aquí una altra revolucionària que també demana sang nova!- exclamà interiorment. -Està vist que aquest bordegàs m'ha de fer perdre el seny.

Al veure com la donzella, afectada de sa pròpia vehemència, que degué costar-li un esforç de gegant, se posava les mans a la cara rompent en amarg ploriqueig, sentí passar-li prop del cor una ràfaga d'admiració, ensems que de commiseració, per aquella mostra de sentiments, el fondo de noblesa dels quals no arribava ben bé a capir. Però fou una ràfaga només, ben prompte esvaïda pel dimoni de la rancúnia que el dominava, i, redreçant-se, cridà amb veu enfellonida:

-Surt-me del davant, filla insolent! Vés-te'n a amagar tes doctrines de noia malcriada, doctrines que no és pas ton pare qui te les ha ensenyades.

-Perdó, papà!- exclamà, postrant-se desoladament, la Montserrat.

-Perdó?- respongué aquest fora de si -El perdó el concediré a la filla obedient a les meves ordres: aquesta serà la pubilla de Serra-Bruna. La filla rebelde, la que s'ha atrevit a posar els ulls en l'enemic de son pare, serà irrevocablement esborrada de mon cor i... de mon testament.

-És que en Ramon no li és enemic! és que vostè no el comprèn!

-Calla i vés-te'n!- cridà desapiadadament el seu pare. -Tens dos termes per escollir: o ell o jo!

Encara pretengué parlar la pobra noia, mes la gola nuada se li negà a articular les paraules. Aclaparada per aquella prova, que son cor no avesat a les lluites de la vida trobava massa dura, s'apoià mig desvanescuda a la taula, i, caient-li la cara sobre les mans plegades, sentí en sos llavis la impressió de la lligança que rebé el dia de l'anada a Sant Martí. Com si aquella besada li refés el coratge que li anava mancant, alçà la vista vers son pare, que continuava terrible, desconegut, senyalant-li la porta, com reptant-la encara, amb son terrible dilema: O ell o jo! pensa-hi bé!

-Verge de Montserrat, assistiu-me!- murmurà la noia; i, alçant-se com pogué, tambalejant-se i plorant amargament, passà la porta, anant a amagar son desconsol en braços de sa mare.

Sang nova -Fi del Volum I

===

SANG NOVA

VOLUM II

LA DESFETA

I

Es cuestión de amor propio, repetia don Eudald en les múltiples cartes amb què, des de son cau i aclucant els ulls a l'espectacle desolat de son casal, que talment semblava un cementiri per la quietud i la tristesa que hi regnava, assetjava advocats i procuradors perquè apretessin de ferm en la qüestió del plet, i a diputats i senadors perquè li aplanessin el camí: «*Es cuestión de amor propio y me conviene salir airoso de este asunto, CUESTE LO QUE CUESTE*». I subratllava doblement aquestes darreres paraules com volent dir: -Per qüestió d'interessos, que no es perdi.

Heu's aquí com un home de bé, inofensiu en el fons, practicava la infame teoria de què les qüestions d'amor propi estan per sobre del dret i la justícia; això sense perjudici de fer el ploricó sobre lo desdixat dels temps que correm.

No trigaren pas gaire els del poble en adonarse de la pedregada que se'ls preparava. Ho conegueren per la pluja d'exhortos, diligències, informacions i altres andròmines que els caigué damunt.

El Cerdà, com a secretari del poble, erigit resoltament en manifassor de la defensa dels drets del comú i protector del veïnat, no desaprofità pas l'ocasió de donar la veu d'alarma, procurant concitar els ànims dels terralloners contra el senyor de Serra-Bruna, cosa que no li fou pas gens difícil pel llevat que ja d'antic hi havia. Es a dir, començà a descobrir les bateries que temps feia que anava emplaçant.

Així pensava l'infeliç de don Eudald revenjar-se de l'hereu Montbrió, provant-li, sobre les costelles de sos conveïns, que també ell tenia un home dins de la pell.

Els que hi reien eren els curials, amb el greix que els donaven els senyors amb els cabals propis i el

II

Des de què el missatge de mossèn Joan fou tan mal rebut pel senyor de Serra-Bruna, aquesta família havia deixat la costum de visitar el Rector a la sortida de la missa dominical i abans de rependre el camí del mas. Una vegada don Eudald fou sol·licitat pel Rector des de la Rectoria, i en sortí tot rondinant: -Què s'ha pensat, aquest home, de mi?

Les senyores, era amb tota recança que se n'abstenien, per a no tirar més llenya al foc. Així, acabats els oficis, no feien més que travessar la plaça, en mig del retraïment cada dia més accentuat dels veïns, que semblava temessin encomanar-se l'aire de tristesa que tota la família respirava, i muntar de nou a la tartana que els conduïa al mas. Sols les noies a voltes se retardaven, retingudes per ses companyes del chor de les Filles de Maria; i, si el temps s'ho aportava, a vegades tornaven al mas a peu.

Un dia li semblà notar a don Eudald que l'aislament se convertia en hostilitat manifesta. Abans d'acabar-se la missa, en Pascal li donà el recado de què el senyor Rector li suplicava es deixés veure. La contesta de don Eudald fou molt atent, però freda. Li pregava que el dispensés, però que al mas l'esperaven i... ja es parlarien un altre dia.

Contra les costums respectuoses del poble, a l'atri hi hagué continuats xiu-xius i rialles durant tota la missa. Algú que tractà de posar-hi correctiu, no logrà sinó esbombar més la cosa.

Quan, acabada la missa, aparegué sota l'atri l'estufada figura de don Eudald, tan enfardat amb la capa que no se li veien les orelles, de distints punts arracerats de la plaça se sentiren veus de xicots que cridaven: -Ara! ara!- i, de prompte, com obeint una consigna, ressonà una mena de chor, si de tal podia qualificar-se un conjunt inharmònic i ingrati de veus destrempades, que cantava una d'aquestes cobles de tonada general, però de lletra d'ocasió, de què es val el poble per a satirisar els personatges locals que li són antipàtics i en la qual hi aboca de malícia tot lo que li falta d'enginy. Si bé no s'anomenava ningú, la intenció era desvergonyida i anava de ple contra don Eudald. En unes estrofes se'l ridiculísava sense pietat, motejant-lo de panxampla i fart de sopes, al·ludint a sa figura; en altres se l'amenaçava de què, ja que tractava d'aixafar el poble amb dobletes, no en mancaven al torrent de ben revingudes per a tornar-li la contesta, i, per fi, en una es prenia peu de donar una incensada a la senyora per a fer més punyent la fiblada contra el marit.

Aquella manifestació de desvergonyiment, inusitada i sense precedents en les costums senzilles i morigerades del poble, deixà consternada la família Serra-Bruna, que travessà la plaça escorreguda, sense que ningú, ni alguns dels mateixos veïns que semblaven tan afectats com ells, tingués esma per a formular la més lleugera protesta, ni tan sols d'acostar-se'ls per a fer menys desairada la seva situació. Don Eudald, ple de coratge i una mica revingut de la sorpresa, volgué fer l'home, i tornant enrera, intentà plantar cara; però, allavors, com plogut del cel, vingué un tronxo a tombar-li el barret, promovent una riota general.

Donya Dolors procurà arrencar-lo d'aquella situació, cada vegada més trista; i, imposant-se a en Basi, que, atret per la xanès, havia corregut a fer costat a sos amos, tractant d'abraonar-se amb els insolents, prengueren la tartana i sortiren del poble quasi sense saber lo que els passava.

-Això és una infàmia mai vista- cridava don Eudald. -¡Aquí hi ha qui vol jugar amb mi, i jo et juro que me la pagarà!

-Això és lo que havia de succeir!- s'atreví a contestar donya Dolors, no menys indignada. T'empenyes en donar tortura a tothom, i aquí tens les conseqüències de la teva obra. Potser sí que et pensaves que pledejant-els-hi a tort i a través uns drets que, justos o injustos, els vénen disfrutant de pares a fills per espai de cents anys, encara t'havien de portar sota tàlem.

-Mira, Dolors, no m'acabis d'exasperar. ¿És a dir que no seré jo lliure de defensar lo meu, com qualsevol altre fill de mare? Ja no faltava sinó que vinguessis tu a defensar aquesta bretolaia sense fe ni llei, precisament quan se proposen fins a faltar el respecte al que per tots conceptes és més que tots ells junts.

-Jo no defenso res- replicà ella coratjosament: -jo no faig sinó explicar les coses, i, al cap i a la fi, no dic res que no ho hagi repetit cinquanta vegades. ¡Jo hagués sabut fer miques aquests maleïts papers, que et treuen de tino i que em temo que han d'ésser la desgràcia de tots! ¡No hi deus tenir pas tanta fe, en la justícia del teu dret, quan et veig remoure cel i terra buscant padrins i prometent l'oro i i el moro per a sortir amb la teva, *cueste lo que cueste*, que, fet i debatut, per bé que et vagi, et costarà deu mil vegades més el mall que l'enclusa!... I, si ells no tenen els teus cabals i els puntals per a fer-te foc, ¿què

té d'estrany que s'esbotzin per aquest cantó, majorment no mancant-els-hi un ventafocs com aquesta mala pua del Cerdà, a qui, amb tots els teus padrins, no has pogut arrencar mai de la secretaria?

Don Eudald, aclaparat per la cruel lògica de la seva esposa, esbufegava i suava d'angúnia, però sense desdir ni un pèl de son emmaranament.

-Bé, bé! ¡Ja ho sabia que no tinc pas tots els enemics a fora casa!- grunyí entre dents.

Fou una punyalada terrible per a la pobra esposa, que degué fer esforços per a no esclatar.

-Aquesta és una de tantes injustícies que estàs cometent- exclamà. -Ja pots buscar entre aquests advocats i procuradors que t'aconsellen i xuclen els diners, entre aquests polítics que et respallen pel compte que els hi té i entre els amics que et donen llustre per davant i per darrera t'estisoren, a veure si al dia de la desgràcia hi trobaràs l'amor de la família, que, peti com peti, no mancarà mai. Vés fent via, vés congriant odis i sembrant tempestats, segueix despreciant els consells de la família i dels que, sense ésser-te parents, t'han ofès per dir-te la veritat, que un dia o altre la faràs, la justícia que avui negues.

Com si busqués altres espatlles a on descarregar ses ires, al sentir don Eudald les darreres paraules de la seva muller, tot se redreçà cridant:

-De qui vols parlar? De segur que et refereixes a aquell ximple que ha vingut aquí semblant vents de revolució. A ell, encara més que al Cerdà, dono jo la culpa de lo que està succeint. ¡Mala negada!...

Aquesta altra bufetada vingué a ferir la pobra Montserrat, que esdevingué groga com la cera, tapant-se la cara amb el mocador. Donya Dolors, apesurada, capolada i agotades ses energies, resolgué callar, trobant més dolç devorar en silenci ses penes. Allavors don Eudald, una mica tocat de la violència de la situació, començà a garlar per son compte, donant explicacions que ningú li demanava ni li contradia.

Ell ja ho reconeixia, que tal volta abusava un poc del seu poder, però, fillets!, estem en un temps que la justícia costa cara i si no es fa pas així no s'obté res. També reconeixia que era un mal negoci, que obtenir una gla li costaria un roure; ¡però si l'havien picat de l'honor, i ell no era pas home per a deixar-se passar la mà per la cara, ni la dignitat dels Serra-Brunas podia tolerar-ho! En fi, que tenint-hi l'honor empenyat, no cediria per res del món. -¡Deixa que hagi guanyat, deixa que hagi fet entendre an aquests brètols que amb el senyor de Serra-Bruna no s'hi juga, i veuràs com els provo que no em mou el miserable guany! Si he comès alguna injustícia, ja sabré jo reparar-la per mi mateix, tot imposant el càstig a qui el mereixi, sense necessitat de què ningú em senyali la llei; mes, ara com ara, és això i res més...

I així, amb semblants antífonas, arribava la família Serra-Bruna al mas, amb un aire tan consirós i desolat que talment semblava que vingués d'un enterro.

III

Les mirandes i balconades de Serra-Bruna lluien amb un esclat de llum que donava bo de veure. Fanalets de tots colors, graciosament combinats (segons opinió de don Eudald), atxes de vent per les cantonades, teieres abrاندades a part i altra dels portals, una gran foganya davant del pati d'entrada, algun que altre coet volador creuant l'espai, i repetides tronades fent retentir la vall, donavan al casal un aspecte de festa, que recordava aquells llunyans temps en què la família feia saber *urbi et orbi* que la mestressa havia infantat un hereu. No n'hi havia per menos: don Eudald havia guanyat el plet.

Aquell mati havia retornat el senyor, després de prop d'un mes d'ausència. La cartera que se n'havia dut, botaruda i pesant com un plom, tornava... com una bufeta esventada; mes ¿què importava, això, si tancava el preciós i tan glatit document, el *patracol*, tot ple de segells, timbres i firmes esgarrapades, que, amb llenguatge xurriqueresc i macarrònic, venia a dir que don Eudald tenia raó i que es guardés tothom de tocar sos drets, que si un dia pogueren ésser entelats i discutits, quan encara la justícia no havia parlat, ara, amb aquella xanfaina de lletres grosses i amb aquelles empastifades de tinta i sorra, venien a quedar més lluents que el mateix sol.

Don Eudald estava encantat, perquè (¡oh poder de la justícia humana i admirable providència tutelar de la gent encarregada de sa administració!) ell demanava que se li reconegués el dret de gallors sobre l'empriu de Serra Calma, i la sentència li reconeixia el senyoriu del mateix. És a dir, reclamava les herbes sobrants després d'oipeixats els ramats veïnals i la justícia el feia senyor de tot. ¿Què més volia?

Però, sobretot, l'honor; aquest sí que quedava ara sense màcula, després de tan brillant triomf.

L'honor, que era per lo únic que ell havia treballat. Perquè està clar que ell no volia pas més de lo que havia demanat; lo demás li era sobrer. Doncs de primer pendria solenne possessió de tot perquè tothom el reconegués; després, si es portaven bé, retornaria el dret de pastura al poble, per lo menys provisionalment, no reservant-se més que el dret de gallorsa, que era el que disputava, i així veuria tothom que no era pas cap tirà.

¡Ves si no n'hi havia per a estar content i tirar la casa per la finestra! Mes el cas és que, llevat dels xicots de les masoveries, que s'ho prenien amb gran gatzara, i dels mossos i criades que, per obediència i per curiositat, l'ajudaren en la tasca de celebrar la gran gallarda, ningú més s'associava a la seva satisfacció. Donya Dolors, per no renovar aquelles escenes que tant la torturaven, se guardà de manifestar son greu disgust, no sols pel resultat de la sentència, que li obria el cor a tota mena de temences, sinó més encara per aquell *tràgala* amb què el desventurat l'acompanyava.

-Ja et passarà, la múrria- li deia encara ell, afectant el millor humor del món i pretenent interessar-la en ses estúpides manifestacions. -Mira, veus? el pobre Peret del Pairé s'hi associa espontàniament, a les alegries de l'amo. Mira, mira quines lluminàries fa! Oi! i a cal Blaset també, ja veus que no ho és pas tothom, de sorrut com vosaltres.

Efectivament, en la foscor de la nit s'obiraven dues fogaines en l'indret de les masoveries indicades: fogueres que anaven creixent, creixent. A poca estona n'aparegué una altra, i una altra, i totes creixien tant i tant, que don Eudald començà a esglaiar-se, callant-se com un mort, amb la vista fita en aquells misteriosos punts. El cor començà a bategar-li amb força i acabà per donar-li un salt. De la tenebrosa buidor de l'espai n'eixien veus confoses; a poc sonaren alguns trets, i les veus, fent-se més clares, s'entengué bé que cridaven amb accents esgarrifosos, plens de desesperació: -Socors! Necessitat! Foc! Foc!

-Foc! Foc al Pairé, a cal Blaset, al molí! Santa del cel, que tot crema!- repetien les veus més properes dels veïns que, plens de terror, corrien d'ací d'allà, sense saber lo que es feien, o, millor dit, que més que pensar en socórrer les necessitats agenes, sols se preocupaven de les que a ells poguessin venir-los-hi, ja que ni per un moment dubtà ningú de què es tractava d'una terrible venjança dels terralloners despitats.

Donya Dolors, que des del primer moment s'havia abocat al catxapit, cercant frisoza l'enigma d'aquelles insòlites foguerades, en quant hagué consciència de lo que significaven, se regirà amb el seu marit, que restava clavat com una estàtua, i atraien-lo amb força pel braç, li cridà a cau d'orella amb veu sibil·lítica:

-Vina'm aquí, desventurat! ¡Mira les espontànies lluminàries dels teus masovers! Són les seves pobreses que cremen, en honra i glòria de l'amo victoriós. ¿Ho veus bé, ara, amb qui te les has d'heure, home obcecat?

IV

(Aquest quadre, i els quatre subsegüents formaven el fragment que meresqué el premi Copa d'or en els jocs florals de Barcelona, l'any 1899)

La boira, d'espessa que era, talment se tallava: una llum tènue i difusa permetia amb prou feines veure on se posava el peu; a vuit passos els objectes eren sols siluetes esblaimades que es retallaven sobre un fons perdut: més enllà, res. Això era part del munt del grau de la Guixosa, allà on comencen els rocalls a perdre's per sota la gleva grassa dels primers relleixos de Serra Calma.

Un escamot de persones estona ha trescava grau amunt. Era comanat pel senyor de Serra-Bruna, qui, fardat amb una bufanda de dins la qual ne treia els ulls sota una gorra de pell, i muntant una bona mula sense brida, que tirava un mosso pel ronsal, anava a pendre possessió de sos drets a l'empriu, tan gloriosament guanyats un mes enrera, per sentència ferma del tribunal *Contencioso Administrativo*.

L'acompanyaven en Jaume Pòbul, Jutge de Pau, portador del document possessori, qui devia representar la força del dret en aquella jornada. Els demás eren quatre individus i un cabo de la Guàrdia Rural, cos de flamant creació, espècie de llaminadura amb què el darrer govern d'Isabel volgué engalipar els pagesos quan sentia que el terreno començava ja a mancar-li sota els peus... Aquests representarien el dret de la força; i uns i altres eren els encarregats de traure-li del foc, al bo de don Eudald, les castanyes que els terralloners del poble, aixecats en creuada, en tal dia com avui, Sant Antoni de juny, de temps immemorial senyalat per a pujar les ramades a la muntanya volien disputar-li, enc que fos a queixalades, com deia son capitost el Cerdà, l'altra bona peça que oficiava de redemptor dels infeliços, als quals feia bestretes al mòdic interès mensual d'un ralet per duro.

Ben considerat, ja hi posava el coll, també, don Eudald. ¡Mireu que passejar sos anys i xacres per aquelles altures a tals hores de la matinada, amb aquella blanor de broma que li rosava l'abric, amb aquella fosquedat que quasi no bastava a mitigar la lluna al ple, i respirant les emanacions salabroses de la boirada, que era d'aquelles que, com diem a muntanya, els gossos no s'obiren la cua!... I tot per arribar primer a la jaça de Cortils, guanyant per mà els del poble.

Quan collaven a la Guixosa, ja la lluna havia cedit la preeminència als primers resplendors del llustre matinal: una darrera i curta pitrada els posà a flor de la broma caiguda, sobre la qual tragueren els caps com els nedadors a flor d'aigua, dominant sa superfície que s'estenia al lluny llisa i mate, com la d'una mar morta, sense vibracions ni reflux de cap mena, sota un cel d'un blau intens en què encara brillava algun que altre estel tot batent-se en retirada. Les serres més alteroses apareixien com illots i motes desagafats del massiu de Serra Calma i ses derivacions. De les profunditats d'aquella massa gasosa, en sortien remors mig apagades, com per l'opacitat d'un medi ambient sense vida. Les aigües de les torrenteres, al rodolar per sos llits de pedra, formaven un confós brogit com de llunyana ressaga, dominada per esclats de veus humanes, corrandes de flabiols i repics d'esquelles i campanes, afònics ressons de festa que semblaven eixir de sota terra, com els de la llegenda de Lloret Selvatge, que anyalment remembren als esfereïts pagesos la sacrílega orgia d'aquelles sarauistes que no es deturaven ni per respecte al Sant Sagrament. Bels d'ovella i bramuls de vaca repetits i esficiosos, recordaven els estranys *bruels* que encara avui ressonen sota les llotoses aigües de les llacunes de Pals.

A part d'Orient una llista de broma estràtica, més massissa i negrosa que la boira que per allí es perdia en els límits de l'horitzó, a poc a poc anava prenent tons d'un moradenc verdós com la mena de coure al caldejar-se al gresol. A poc començà a clivellar-se i de les esclatxes semblava anés a traspuar-ne foc, tant n'eren de vermelles. Els cantells s'enrogiren més encara, fins al blanc, i, a la fi, per ses crestes començà a espurnejar una llum blavenca, irresistible. I l'estratus, esmicolat, se desféu en enceses boirines que, unes après les altres, morien aniquilades pels resplendors de l'astre rei que triomfava, inundant-ho tot amb sos raigs de foc.

El sol és la vida de la naturalesa. Per sa virtut, la boira dormida es despertava, començant per inflar-se com el llevat al forn; després s'esquinçava a grans floques que, empeses per l'aura matutina, se rebolcaven, caragolant-se per les comes, gambant pels barrancs i les cingleres i produint, al tapar i destapar com immenses cortines, efectes d'una fantasmagoria fora de tota ponderació. A lo bo, allà on semblava haver-hi sols per límit l'infinit, començaven a insinuar-s'hi vagament siluetes d'arbres i penyals, que anaven prenent cos, acabant per tornar-se feréstecs espadats solcats de capritxoses cascades; i, a lo millor, els massissos, tossals i rases desapareixien, esfumats, engolits per remolins de boira que naixia reinflada dels avenços, com pels escotillons d'un escenari colossal.

I el sol anava enviant sos raigs de foc, sempre amb més força, i la broma retuda, desfeta, se dissolia com sucre en l'aigua, se tomava tènue i lleugera, fins a transparentar la blavor del cel, i acabava per liquidar-se en cristallines gotes, que perlejaven arreu pels matolls de boixerica i herba-tora. Allavors la vegetació a son tom se deixondia, esplatjant-se en delitosos perfums com de verge matinera. En aquell moment la campana de l'ermita de Sant Antoni del Biern senyalava el Llevar Déu.

V

El cor de mossèn Joan estava amarat de fel. Dins de l'ermita que el gloriós Sant Antoni té dedicada sobre la riera del Biern, disposava's a celebrar la missa de l'alba, que, segons costum immemorial, devien oir els pastors i veïns del comú de Vall de Pedres, abans de tirar les ramades a l'empriu, en la diada d'aquest Sant Patró.

Per més que l'animació era gran, part del fora de la capella, i que el jovent puntejava corrandes al so dels flabiols i jugava a la violla, on s'hi rifaven coques ensucrades, i que els bells de les ovelles i els bramuls de les vaques eren chorejats per les esquellotades de manyacs i guies, i pels alegres repics de la campana de l'ermita; i, per més que tot somreïa amb aquell esplet de vida muntanyenca que tant plaïa a l'esperit senzill del bon Rector, son cor estava amarat de fel. Aquells cents i milers de bèsties que rodejaven l'ermita, no obeïen pas, com antany, a un sol *majoral*, ni eren guiades per uns mateixos rabadans ni ramaders. Ben al contrari, perquè el contrapunt del senyor de Serra-Bruna amb el poble, capitanejat pel Cerdà, havia dividit les voluntats, semblant rancúnies i mals averanys.

Uns, de bona o mala gana, restaven a l'ombra ensopidora del poder, vell i rutinari, representat per don Eudald; però els demás, menestrals i terralloners en sa gran majoria, buscaven la perduda, enlluernats pels esclats de valentia, o millor dit, de poca vergonya, del poll ressuscitat que els engalipava amb parlaments de redempció i llibertat, parlaments dels quals aquells infeliços sols n'entenièn les paraules que feien bon so. Alguns, els prudents, se reservaven, quedant-se a casa, disposats a fregar-se les mans de goig, fos qui fos el que anés de morros per terra. D'una part i altra

s'havien concertat llurs ramades i reclutat les gallorses a qualsevol preu, i, més o menys endemoniats, anaven uns i altres a l'empriu tot dient-se: -Veurem qui podrà més: si el xavo o la pesseta.

Els del Cerdà, més matiners, ocuparen tot l'herbei en front de la capella; els del *senyor*, arribats més tard, tractaren de trobar-hi plaça, mes foren rebuts amb els garrots alts i les fones armades, estant de poc com ja no esclatà la lluita abans de la missa. Més prudents aquests, decantaren per la dreta avall, passaren el Biern i s'arremolinaren a la solana, resignant-se a oir la missa des de lluny, igual que el ca (per mala comparança) espera el rosegó de pa a respectuosa distància de la taula d'on l'han rebutjat. Mentrestant, aquells, amb pasades dels flabiols i repics de les esquelles, galejaven alegrement lo que en deien son primer triomf.

I el bondadós mossèn Joan, gastat son prestigi després de deficiarse inútilment per conciliar els interessos de tots, demanant seny als esbojarrats i amainant les passions de sos aimats feligresos pels quals no havia planyut mai salut i estalvis, mirava esglaiat a sos peus la mina a punt de rebentar, impotent per a apagar-la, retut per la tossuderia, aparentment bondadosa i campetxana, de don Eudald, la pilleria, tapada amb fums de redemptor, del Cerdà, la ignorància dels terralloners i la indolència, estúpidament interessada, dels que podien i devien imposar-se a tots.

Compteu, doncs, si en tindria, de fel al cor! I, en tant celebrava els divinals misteris oferint-se per la salut de sos amats feligresos, no podia sostreu-re's de fer història retrospectiva, suggerint-li ben amargantes reflexions.

Tants anys de ministeri parroquial, d'anar sense calces, com deien els veïns, per a socórrer agenes misèries, d'exercir de pare-pedaç del poble, rosegant tots el mals ossos que la misèria deixava al descobert, respirant tots els mals olors acumulats en vivendes infectes i en consciències més infectes encara, sovint no tant per la pròpia dolenteria com per la incúria i l'abandono de la societat, l'havien cobert de mèrits i de benediccions, és cert; mes ¿per què no li havien donat autoritat per a imposar-se, sisquera com a àrbitre, en el gran conflicte esdevingut entre sos feligresos?

Certament que circumstàncies de força major han malmenat la terra, tirant a destruir tot lo que era ingènit i tradicional, no respectant institucions ni organismes, ni tan sols la llengua, que és l'ànima del poble; però, així i tot o precisament per això, lo excepcional i dolorós de les circumstàncies portava el bon rector a fer examen de consciència, com per a depurar quina responsabilitat podia cabre-li en aquella desfeta o quins medis havia posat en pràctica per a servir aquell recó de terra de la ponentada demoledora; i allà, al fons de sa consciència, pura com la d'un noi, entre tranquilisadors records de sacrificis, privacions i bons desitjos, no hi mancava quelcom que el punyia com un crim, que l'avergonyia com una profanació: petites causes, com deia en Ramon, generadores de tan grans efectes. Ell socorria els necessitats, no planyent la sotana entre les immundícies en què vivien molts de sos feligresos, ni els sentits a les bravades de tota mena que per les finestres del confessionari li entraven, ni defugia les mil molèsties i penalitats que l'exercici de son ministeri li imposava: al contrari, les buscava i desitjava, amb l'ascètica fruïció de l'ànima abusada d'amor de Déu. Mes, així, encara sa consciència, alarmada pel desengany, excitada per la contrició, trobava peu per a fer-n'hi càrrecs. En la mortificació i domini de les burgeses rebeldies de sa naturalesa ¿no hauria pas buscat més la pròpia perfecció que la salut agena? ¿No s'hauria pas preocupat amb preferència d'assegurar son jornal espiritual, que d'aprimar la feina en la vinya del Senyor? Perquè l'obra més penosa de la caritat podrà ésser la més meritòria, però no sempre és la més fructuosa. I sinó, doncs, ¿per què defugia la intimitat de llurs feligresos, quan aquests, feliços i contents, se creien no necessitar de sa almoïna espiritual o corporal? ¿Quin excés de delicadesa l'havia retret d'immiscuir-se en les qüestions comunals, en els llogarrets més que a ciutat fortament lligades amb les intimitats de la vida? Tothom el beneïa, és cert; tothom ponderava ses inacabables bondats; de les quals, vingut el cas, tothom usava i abusava; mes, és així, com darrera enllà, i sense que se n'hagués adonat sinó quan ja no tenia remei, s'havia congriat aquella tempestat d'odis i rancúnies, que dintre poques hores esclataria com un rem de pedregada.

-No hi ha efecte sense causa- se deia ell, recordant l'escolasticisme de sa joventut. I, suant d'angoixa per virtut d'una labor penosa d'investigació, venien-li més que mai a la memòria aquells esclats del seu nebot, quan amb sa demoledora eloqüència atacava tot lo existent, clamant sang nova per a regenerar la societat, podrida per les concupiscències dels uns, per la indiferència dels altres i per les complicitats, més o menys conscients, de tots, sense fer excepció de son propi oncle i demés companys de ministeri.

Ah! que sí que en tenia, de raó, en Ramon. Ell assegurava que, essent l'esperit de nostra raça fill d'un element humà, pràctic i actiu, fecundisat per l'element diví de la democràcia cristiana, res deurien tenir més en compte sos directors espirituals que servir pur i sens màcula aquest esperit, substància de la pàtria, i... desgraciadament no ens hem pas ajustat sempre en aquesta màxima tan cristianament filosòfica. No n'hi ha pas prou de què el Rector sigui el llagrimatori de la parròquia, ni de què el feligrès corri a la rectoria quan, desaparegut el darrer pa de la post, sent que la misèria li truca a la porta, ni

tampoc de què aquell, amb seràfica abnegació, li doni fins la pròpia camisa; sinó que deu representar quelcom de patriarcalment jeràrquic, de superior, fins en l'ordre humà i social: quelcom d'essencial i complementari dintre la constitució íntima del poble. Aquest no deu creure que el Rector és savi sols perquè parla llatí, és a dir, perquè no l'entén, sinó que deu ésser per reconèixer que efectivament sap més que ell, fins d'aquelles coses que fan relació amb la vida del cos i en les que tan faltat està d'una influència protectora. Ell és avui son almoïner, en hora bona; però més que això deuria ser son metge de primera intenció, son advocat, son mestre, son consultor: en una paraula, l'encarnació d'aquell sentiment pràctic d'agremiació i germanor, aquell esperit estalviat, previsor i progressiu que feia en altre temps l'almoïna innecessària. Altrament, la tasca del rector s'assembla a la d'aquell veí que bleixa de fatiga, eixugant penosament l'aigua que cada temporal li envia per la mateixa gotera.

Ja tornaran, és veritat! N'estava segur. Ell, i ningú més que ell, seria el cridat a sorgir els estropicis de la desfeta! Els esgalabrats de la batalla correrien a estirar-li la sotana, perquè si no li havien reconegut el títol d'*advocat nostra*, el de *refugium peccatorum* no li disputaria pas ningú; mes això li portava petit consol.

No era pas això sol que l'aturmentava, perquè en aquells moments de penediment, se li representaven, com a pecats, munió d'actes de bona fe i d'una innocència pariona de la ignorància, però que la veu acusadora de son nebot, retrunyint-li dins de la innocència, li senyalava com a conduents al divorci, que ara tant l'apesarava. Recordava's, per exemple, de l'emblanquinada de l'església, feta a pretext de què era fúnebre i rònega, (obra que tant irrità a aquell i que en ell mateix li deixà el cor oprimit quan sentí els comentaris dels vells del poble que deien que si l'església havien mudat d'amo i senyor); aquell balafi de joies velles i ornaments sagrats, penyores de totes les antigues pairals de la rogalia, adinerades per a proveir-se de quatre trastos de quincalla, cortinatges de domàs de cotó i flors de roba pintada, amb els quals tapava les majestuoses línies del romànic temple en aquelles festes en què, amb tot zel, pretenia enlluernar el poble amb fastuositats de fira, fent ressonar aquella nau amb sermons de ripiosa inflada eloqüència castellana, plens de llocs comuns i frases emmanllades que, (ara ho veia bé) no feien vessar ni una llàgrima, ni li portaven cap penitent al confessorari; aquelles substitucions de les antigues germandats, gremis i confraries per noves associacions, estatuïdes en llengua forastera i calcades en reglaments vinguts de qui sap a on, i que, passat el primer moment, queien en desús, perquè no encarnaven en l'ànima del feligrès; aquells goigs i corrandes, de melangia tan suau, que ja les criatures aprenien dels llavis de llurs mares, preterits per cançons i *villancicos* de música i lletra noves (castellanes, se suposa), sense sentiment ni gust, que el poble estrafeia ridículament perquè ni les comprenia ni les sentia... Tot això i moltes altres cosetes per l'estil, realisades de bona fe i fins a l'objecte de seduir el poble per la novetat o, millor dit, per la moda, se li agombolaven al cervell, amb tot el pes d'una acusació, aclaparant sa ànima bondadosa i senzilla.

La mateixa associació d'idees portava-li a la memòria exemples parcials que li evidenciaven el millor partit que podia haver-ne tret empleant una tàctica diferent. Recordava el vell Rector de Prunés, mort molts anys enrera, (*el filosof de la muntanya*, que li deien, bromejant, els seus companys de ministeri) que mai permeté cap influència forastera en sa parròquia, que increpava personalment a sos feligresos des de la trona, avergonyint-los per sos vicis i fent-los perdonar-se mútuament els agravis en públic al mig de la plaça; que disputava amb ells, sota el porxo de l'església, d'economia rural i altres matèries de l'art de la terra; que anava a les treballades a donar-los pràctiques lliçons sobre adobs i sobre el maneig de les eines, i que fins se constituïa en llur capitost per a defensar la gleva per la força, quan convenia, amb lo qual logrà mantenir el poble moral i materialment com una bassa d'oli, lliurant-lo de moltes de les calamitats que afligiren el país durant aquells temps difícils i revoltosos. Recordava, també, la cèlebre missió que a Vall-llorell predicà el Pare Claret. Aquell *apòstol del poble*, com li deien, parlant clar i català, es dirigia dret al cor dels oients, cavant-hi amb llurs pròpies eines fins a fer-ne saltar llàgrimes de tendresa o clams de dolor. A l'influx de sa paraula, persuasiva unes vegades, contundent i amenaçadora altres, a voltes ardenta com foc, però sempre ingènua i senzilla com la d'un noi, els més durs de cor se doblegaven fins a caure de front a terra. Sovint els sanglots de l'auditori ofegaven la veu de l'orador i després tots els sacerdots de la comarca no bastaven per a atendre els penitents que demanaven l'absolució.

¡I quina explicació podia donar-se al fenomen de seducció popular, de què li havia donat tan repetides proves aquell esbojarrat *missionista de levita*, que ell li deia al seu nebot! Molt senzilla: quan se dirigia al cor, removia els sentiments propis i essencials de l'individu; i quan se dirigia al cap, fent-lo raciocinar amb son propi cervell, revetllava les característiques de la raça. Així, a sos accents guspirejaven els ulls, no amb lluïssor de rampinya, com amb les paraules del Cerdà, sinó alçant-se noblement els cors que semblaven tancats a tota esperança. Fins ses cançons de l'antigor, ressonant com un eco d'enyorança, feien venir les llàgrimes als ulls dels pobres pagesos.

Per un efecte de clarividència, pròpia dels desenganys, veia ara mossèn Joan lo errat de son procediment, acusant-se, en un excés de compunció, d'haver contribuït a una obra demoledora. Nostre poble, se deia, ja prou perseguit i encorralat per influències externes que li anaven levant, l'una

després de l'altra, ses virtuts expansives, renuncià de primer a sa vida exterior, concentrant-se dins la intimitat de sos organismes, com un cargol dins sa closca. Però un dia els seus mateixos li hem dit: - Aquests organismes no serveixen per als fins de la vida moderna, com ta llengua no serveix ja ni per a alabar a Déu.- I, allavors, sentint faltar-li allò que era la meitat de la seva vida, creient potser que realment s'havia mudat *Nostre Senyor*, s'ha encongit encara més, adquirint una falsa idea de pròpia petitesa, perdent les darreres energies i aquell esperit pràctic que tan gran l'havia fet en altre temps. Així, abatut i sòpit, ha quedat lligat a la rerassaga de qualsevol Serra-Bruna més ensopit, però més culpable que ell, i a la mercè del primer Cerdà que vingui a burxar-li les orelles.

I aquí tornava el bon Rector a trobar-se sobre la realitat del conflicte a punt d'esclatar, sense que ses reflexions doloroses fessin més que distraure'l de les oracions de la missa, allargant la cerimònia fins al punt de què ja els oients començaven a donar senyals poc respectuoses d'impaciència; i, al considerar-se impotent per a un remei, el cor se li oprimia i els ulls se li negaven en plor.

A l'ofertori volgué donar-se com a víctima expiatòria, no sols pels propis pecats, dels quals de totes veres s'acusava, sinó també pels que anaven a cometre sos fills espirituals; pero encara, en aquest cas, sa consciència, fortament contorbada, vingué a ferir-lo amb nova sequetat. Perquè en el fons de la seva ànima sentí congriar-s'hi un altre sentiment que pugnava amb la magnitud del sacrifici de la vida; perquè sentí desig de viure, és més, sentí recança de joventut i de fortalesa per a aplicar-les a l'obra de regeneració proclama per son nebot, estremint-se son cos de greu amargor al sentir com un presentiment de què aquella regeneració de la sang de nostre poble ell no l'assoliria pas. Allavors, amb un suprem esforç de resignació, s'enfonsà en depreciació ardenta, sense paraules, reconcentrant tot son esperit en Déu, primer, en son nebot després, i, per fi, en sos amats feligresos. I dues llàgrimes, quinta essència dels puríssims sentiments que embargaven, lliscant-li per la cara, vingueren a caure dins del calze que tenia a flor de llavi.

Com si aquella mística conjunció de les llàgrimes del creient amb la sang puríssima del Fill de Déu segellés un prometatge de redempció, sentí, allavors, que el sacrifici de la vida es tornava lleu i petit, i que un bàlsam de consolació li anava endolcint, endolcint l'amargantor de fel de què estava negat son cor.

VI

Els del *senyor* no dormien pas a la palla. Si mansament torceren de camí al veure's rebuts en so de guerra pels del poble, i s'aconsolaren d'oïr la missa des de part d'allà del rieral, és de sospitar que ho feren amb son compte i raó. Lo cert és que, com qui no hi toca, i posant palla a les esquelles, deixaren escórrer's les vacades que no pararen de pasturar a la voleia fins a ensenyorir-se de nou del camí ramader que, passant per l'ermita, condueix a l'empriu del creny de la Portella, únic pas accessible per la banda de migdia. La vacada representava la massa resistent, l'artilleria grossa, com si diguéssim, d'aquell exèrcit d'irracionals; per lo tant ella assegurava el pas a la infanteria, o sia al bestiar de llana i la impedimenta. La partida era guanyada: l'enemic quedava a retaguarda.

A mitja missa començaren a atalaiar-se'n els del Cerdà, de la jugada, i allavors s'anà formant aquell rum-rum d'impaciència mal dissimulada que, com irreverent protesta, arribà al peu mateix de l'altar, a on el ministre bevia per ells els set calzes d'amargura.

-¡Per això no ens calia pas sortir a mitja nit de casa! -deien els tarralloners, embotits contra el Cerdà, que, tot picant-se-les d'eixerit, s'havia deixat burlar tan senzillament pels de la banda del *senyor*.

-¡Ja ho deia, jo, que la copséssim nosaltres des de la solana, la missa! ¿Que et creus que no hi arriba, tan llarga com és?...

-Prou que sí- deia l'altre: -a la Portella i tot. Ja el dic jo que ens ha ben polit, en Panxampla.

-Que et creus què és cosa d'ell? N'és pas tan llarg. D'en Basi pu, que és més murri que bonic.

-¡I ara, Cerdà del dimoni, podeu fè'ls-hi un nus a la cua!

Acabada la missa, el Cerdà petava de dents, al contemplar com brillaven a la llum del sol ixent els lloms de les bèsties del *senyor*, que, formant atapeïdes masses, pujaven solana amunt, contant els pastors i tirant xanxes al·lusives al cas, amb veus de xiscles que se sentien d'una hora lluny.

Tothom cridava i ningú s'entenia. Hi havia qui proposava marxà'ls-hi sobre els talons i pujar a l'empriu, mal que fos a tomballons per sobre d'ells. Com si hagués estat gaire difícil, a aquests, reforçada la reraguarda, tenir-los a ratlla, i, un cop a la Portella barra'ls-hi el pas enc que fos a cops de pedra. Altres, més capboigs encara, volien senzillament recular cap al pla i entrar amb els ramats a sac

en els conreus de don Eudald, allavors a punt d'espletar. I tot eren ordres i contraordres que feien anar el bestiar d'ací d'allà, amunt i avall, formant remolins i pedrejant-se més de dues bèsties. Per fi, en mig d'aldarull de crits, renecs, bruels de vaques i lladrucs de gossos, anà prenent cos la solució més pràctica, l'única possible, que consistia en seguir baral del Biern amunt, bosc a través, i guanyar l'espadat pel grau de la Guixosa. El trajecte era llarg, mes a força de gent, i amb els bons cans que duïen, apretarien de valent, i, ja que no arribarien primer a la jaça de Cortils, per lo menys ningú els aturaria pas d'entrar a l'empriu per part de tramuntana, i un cop dins... «allà ,ens veurem les cares».

-Apa, doncs! Biern amunt i fora!

I, xisclant, udolant, queixalaven les cames de les bèsties díscoles o tardanes, ramassaren la vacada, arriant-la per davant, deixant enrera les ovelles, que no podien segui'ls-hi el pas.

Quan mossèn Joan sortí a fora amb l'escolà proveït del perolet i l'hisop, per a tirar les benediccions, ja no veïé arreu més que esquenes que fugien. El planell havia quedat desert de calces. Sols hi restaven quatre velles esfereïdes, encomanant-se al gloriós Sant Antoni i a tots els Sants del cel, i les mosses desolades de trobar-se sense balladors i sense músics. Per falla de pastors no pogueren encantar-se les ofrenes ni rifar-se a la virolla les coques ensucrades.

Per altres coques estaven els mansos valldepedrencs, servint ells mateixos de virolla als dos escanyapobres de la comarca.

VII

Ja som a casa, companys!- cridava el Cerdà tan bon punt, arribats a les primeres vedrunes de l'empriu, veieren les ramades del *senyor* amurriades allà lluny, a l'ombra de les carenes de la jaça. -Tot això és nostre. Aquesta terra l'han posseïda els nostres avis des de fa cent anys i no hi ha cap llei ni sentència que pugui llevàns-ho. Els drets que reclama aquell fart de sopes no han existit mai, i la sentència que porta és falsa; ho és ben pel cert: l'ha comprada amb els propis diners que ens arrenca de la pell.

Se féu alto per a bufar i esperar les que, pretextant cansanci o altres necessitats, s'havien endarrerit o fet fonedissos alguns d'ells.

A mida que s'acostava el perill i l'animació de la conversa feia rebullir la sang d'aquella colla de caps calents s'anaven dibuixant ses intencions. Quasi tots portaven armes de foc o de tall, í molts no parlaven sinó de fer mal. Sols alguns, més pacífics, senyalaren temperaments de prudència, que prompte foren esvaïts pels fogosos parlaments del Cerdà, qui exposà son plan, que al moment fou aprovat.

Se formaria una pinya ben compacta amb totes les bèsties grosses, avançant dret a la jaça; essent a convenient distància se llançarien com una allau i a tall de boig contra les ramades enemigues, empenyent-les fins al terme.

Veritat és que la vacada del *senyor* era més nombrosa, component-se de més de sis cents caps, i la llur no arribava bé a cinc cents; mes, en canvi, disposaven de doble número de gent i més decidida, i de millors cans per a mantenir-la ben collada (com també en ella hi eren els toros en major cohesió i resistència) i de lo que ell ne deïa justícia de la causa, que en realitat devia traduir-se per l'atreviment de l'agressió, per a sembrar el terror en les files enemigues, en les quals comptava fer-hi disbarats. Així començaren a marxar a bon pas.

A l'ésser a les envistes de la jaça de Cortils, veieren com s'atansaven tres homes que aviat reconegueren per en Pòbul, el Jutge de Pau, acompanyat de dos Guàrdies rurals. Portava un paper a la mà, que mostrava des de lluny alçant els braços, veient que els terralloners, sense fer-li cas, arriaven més la vacada, apretant-la dins d'un arc de cèrcol obert per davant.

La paperada que el Jutge s'escarrassava en fer voleiar, no era altra cosa que l'auto d'investidura a favor de don Eudaldo de Serra-Bruna, del *señorío y derecho de pastos del término conocido por Sierra Calma, en virtud de sentencia firme del Tribunal Contencioso Administrativo etc.*; mes els terralloners, que ja això ho tenien descomptat i no estaven pas per cerimònies, l'atabalaven a crits i renecs, tot alçant els garrots i armant els mandrons. La compacta massa de bèsties i persones sortí corrents pla enllà per entremig dels sègols de les rompudes.

-Tassa, Jaumet, tassa! Endreça els patracols i fes-te enllà, que pendràs mal!- li cridaven alguns, quan ja la ramada exitada per l'aldarull de crits, clacs de fuets i mandrons i lladrucs dels gossos aquissats, començava a pendre direcció precisament filant dret a l'autoritat i els seus estaferms.

Aquests, comprenent la inutilitat de la resistència, se retiraren a un costat a tot córrer, procurant posar-se fora de la trajectòria del bestiar; mes el pobre jutge, trastornat, no sapigué fer sinó fugir en la pròpia direcció dels que l'investien, i, com les bèsties corrien més que ell, prompte fou assolit, bolcat i trepitjat, no morint-hi per un patent miracle de Sant Antoni del Biern, a qui s'escomanà, segons consta en un *exvoto* que encara es veu avui en la pròpia ermita.

«Quan la pedra surt de la mà ningú sap on va», i la pedra havia ja sigut llançada, i corria bronzenta per la Calma: ja havia fet el primer esboranc, ja s'havia comès el primer pecat dels que per endavant plorava, poques hores feia, mossèn Joan, i sols Déu era sabedor d'on s'aturaria. Dret com una bala corria la vacada, empesa per les *reires* d'aquells desanimats, per les fonades que rebotien damunt de sos lloms i pels ahücs dels cans que la flanquejaven, atents a que ni un gra es desfés d'aquella terrible pinya, que deixava un llastimós rastre de son pas per la sucosa gleva.

El pànic que s'apoderà de les hosts de don Eudald, al veure venir aquella allau desfeta, fou gran. Valga l'energia d'en Basi, que féu treballar a tothom per a ajuntar el bestiar gros, adoptant la pròpia tàctica dels contraris. Així se formà una altra pinya darrera la qual s'empararen pastors i rabadans, vaquers i guardes, garrots en l'aire, resolts a presentar tota la resistència possible. Les vassives i el orris fora de tot emparo i incapaços de resistència, reberen la primera topada: ovelles i moltons corrien adalerats i belant de paor davant d'aquell torb bestial. Prompte foren aconseguits, i per dotzenes començaren a caure potejats per les vaques, que saltaven enfonsant-se en mig de la blanquinosa massa de carn i llana, com les cobles batedores damunt les garbes de l'era.

Un moment aquella resistència passiva semblà enfangar al bestiar boví, que ja ruflava de fatiga; mes allavors alguns vailets, als qui devia plaure molt aquella escena de carnatge i destrucció, començaren a brunzir amb la boca, imitant la terrible mosca bovera. Allò fou el *delirium tremens*.

Ja prou esverada aquella massa, se llançà, cega de terror, a la desbocada, alts els caps i les cues planes, fent retronys la gleva amb ses potades, dret a l'esquadró contrari, del qual, les bèsties, impedides de recular, esperaren la topada empernant-se i amb els caps jups. Aquesta fou estrepitosa: moltes bèsties quedaren ferides del pit, i algunes, redreçant-se sobre les potes traseres, llançant bruels d'agonia, i girant els ulls en blanc, apuntaven al cel els morros babejants, que lluïen als raigs del sol com si fossen capçats de plata. Amb això la massa no cedia, perquè les bèsties, tinc que tindrè, s'empernaven més, allonsant-se fins a tocar de ventre a terra, i, com els contraris tampoc desdeien, els dos terribles esforços encontrats produïren, en les capes de contacte, un moviment de tangència com el de dues rodes dentades que es transmeten la força. Se formaren dos remolins que, capolant-se i amb cruiximent d'ossades, s'empenyien mútuament pel suau declivi, vers l'avenc de l'espadat.

Allavors fins els més desanimats començaren a esgarrifar-se de les conseqüències de la seva obra. Se provà de desfer la pinya. Les primeres capes s'esgranaven fàcilment, i entre elles s'hi veien bracejar els pastors, verds de terror, com nàufregs entre les desferres del bastiment que s'enfonsa. Per lo demés, era ja massa tard: els remolins avançaven sempre vers l'abim i prompte començaren a estimbar-se les bèsties, per més que lluitaven desesperadament per a arrapar-se al terreno que els faltava sota els peus. Llurs bramuls i esbufecs desesperats, la braó sorda dels cossos que s'estimbaven i de les roques que feien seguir en sa lluita per la vida, els escataïnets de les gralles i esparvers que a volades fugien de les cingleres, junt amb els renecs i malediccions dels pagesos, desesperats, molts dels quals, arrencant-se els cabells, ploraven a clams com dones enviudades al contemplar aquell bé de Déu que es pedrejava, feia un chor d'una grandiositat esglaiadora, com de segur no n'havia ressonat d'altre per aquells comes des de que allavors, en el gènesis del món, s'enfondrava la crosta de la terra i les muntanyes deixaven al descobert llurs feréstegues carcanades.

I no era encara prou: no apaivagat aquell vèrtig suïcida que dominava a les bèsties, foren les persones que començaren a heure-se-les elles amb elles. Negats els cors de ràbia i desesperació, començaren a recriminar-se uns als altres, titllant-se de lladres, de bords de mala dona i de fills de qualsevol cosa. Brandejaven els garrots i les fones, xiulaven furients els rocalls, i, si no venien més prompte a grapats, era perquè ho impedia la barreja de bèsties que corrien d'ací d'allà esverades, moltes d'elles mostrant sagnoses la pell i les banyes. Les pedres començaren a fer blanc, relluïren alguns ganivets i ben aviat també algunes pistoles, que de tan negres i ronyoses semblaven sortides d'un femer. Sonaren repetidament alguns trets: un guàrdia fou ferit d'un braç, i el cabo, que ja era ronc de tan cridar -Alto a la justícia!- manà foc; i, dominant tots els altres gemecs, se sentí una veu esgarrifosa que cridava: -Pare, jo só mort!- Era el pobre noi del Payré, que, botent com una pilota, anà a caure sobre la gleva, caragolant-se i llançant un doll de sang.

Fou la senyal de camp qui pugui. A la veu de -N'hi ha un de mort,- tothom fugí a l'esgarriada. Llevat dels guardes i alguns pastors vells, ben pocs foren els que quedaren allí, plorant sobre aquell camp de desolació.

El senyor de Serra-Bruna, com a bon general, havia contemplat la lluita des de respectable distància, fora de perill. Son espant, que ja començà amb la bolca de l'autoritat, anà en *crescendo* fins que, no podent ja resistir més aquell espectacle, amb els cabells eneriçats i groc com un desenterrat, muntà com pogué la mula cridant: -Fugim, fugim!- I fugí vers el grau de la Portella, xiulant-li sempre les orelles amb aquella braó esgarrifosa que proclamava la síntesi de sa gran obra.

La seva ànima, empedreïda per totes les tossuderies de la ferida vanitat, necessitava una sotragada com aquella per a obrir els ulls a la realitat. La crema dels masos l'havia remogut terriblement, encara que sense vence'l; però ara començava a penedir-se d'haver fet tant camí a despit dels consells de la seva família, de la qual, per causa de són maleït punt d'honra, estava mig divorciat. Ja la sortida del mas, al vespre abans, li havia deixat al cor una amargantor estranya. Per a estalviar-se les explicacions i recriminacions de sa muller, tractà d'esmunyir-se d'amagat; però a la porta es topà amb ses filles, que, contristades i ploroses, li barraven el pas suplicant-li que no marxés. Sols en son obstinat emmarranament pogué trobar suficients forces per a desfer-se de llurs braços i rebutjar sos desesperats prec, ofegant en son cor l'afecte de família, l'únic que coneixia d'aquest món. La Montserrat, sobretot, estigué extraordinàriament perfidiosa, i, al veure's, per fi, asprament rebutjada per son pare, li clavà una darrera mirada fonda, intensa, indefinible, barreja de desesperació, d'enuig i de commiseració, que des d'aleshores el tenia contorbat. Lo singular era que la tal mirada li avivava el record d'una altra mirada consemblant. Era aquell dia en què en Ramon, amb sa fina retòrica i punxant ironia, estigué, a propòsit del plet, dur i agressiu com mai, tirant-li a la cara veritats com el puny, tal com qui apedrega un gos, fins que, pronuncià aquelles paraules: -Infeliç de vostè si mai arriba a guanyà'l!- No s'havien disputat més des de llavors; però aquella sentència, i més que tot la mirada amb què fou acompanyada, no s'esborrà més de son magí.

Ara la seva filla li havia renovat al viu el record d'aquella superioritat estranya, aplanadora, que li produïa el temperament fogós i descobert del jove enginyer, que li semblava sortit d'una altra generació. Aquelles dues mirades semblaven germanes, com filles d'una mateixa situació d'ànim i d'un mateix temperament. Sols hi notava una diferència en sos efectes. La del jove l'havia revoltat de sangs, espolsant-li sa natural apatia i avivant-li aquella tossuderia de criatura antoixadissa i viciosament afalagada que constituïa el fons del seu geni; mentre que la de la Montserrat l'averkonyia dolorosament com un reny.

Però la profecia del jove s'havia complet, perquè des del seu triomf judicial era cada dia més infeliç: ara, a la pèrdua d'aquella tranquil·litat vegetativa, goig de la seva vida, devia afegir-hi la de l'esperança de recobrar-la mai més.

Incapaç sa ànima de grans volades, se donava a desesperar-se per no haver acceptat les proposicions de transacció que, per medi de tercera persona, li havia fet el Cerdà. Quedà pel regateig d'algunes dobles, ell que per a guanyar el plet escampà les unces a gapats.

Aquest seu digne contrincant, tampoc en aquesta jornada havia desmentit la tradició del Patró Aranya. Al veure que la cosa s'encaminava a encarar-lo amb la Justícia, s'esquitllà també per l'altre cantó. ¡Quin mestre més hàbil per a fer obrir els ulls als obcecats és el fracàs dels plans concebuts! És verdaderament admirable la clarividència que il·lumina els esperits més entercs, tan bon punt les esperances fallides deixen al descobert les fatals conseqüències de la pròpia conducta. Així, aquest il·lustre salvador dels menestrals i terralloners, s'havia tirat a sobre tota la responsabilitat d'aquella fatal subversió. El dilema era curt i ras: o fugir o caure en mans de la Justícia. Una cosa i altra representava, a part de les naturals conseqüències, deixar esmerçat en mans del seus protegits un capital de bon rèdit, però incobrable, com no fos per ell mateix; això a més del dany sofert per la destrucció de la vacada, a on hi tenia bon nombre de caps a mig guany, molts dels quals blanquejarien més tard amb llurs ossades el repeu dels cingles de Serra Calma.

També ell se dolia ara amargament d'haver resistit al regateig d'unes poques dobles. -¡Què més volia, bèstia de mi,- exclamava, -que començar a explotar la veta del *senyor*, ja que la d'aquells ximpls d'esparracats filava com una seda!

Els camins que duïen ambdós personatges se creuaven a l'ermita del Biern, i allà es toparen absort cada un amb ses cabòries. Magnífica situació per a dirimir personalment, a tall d'Hector i Aquil·les, el plet que entre mans duïen tan famosos cabdills. El veral del Biern trontollaria al ressò de sa terrible escamesa, la sang engruixiria la mansa corrent de la riera, i el vencedor, en la darrera i heroica brega, després d'arrossegar el cadavre del vençut, donant tres tombs entorn del santuari, joiria l'apoteosi de la victòria, proclamant sa indiscutible hegemonia sobre la delitosa comarca de Vall de Pedres.

Res d'això: no eren pas homes d'aquesta fusta. La posa aclaparada d'un i altre traïa les respectives disposicions. Cada un, a l'estudiar sa pròpia situació, medí la del contrari i seguidament se

comprengueren, com se comprenen les ànimes petites. Ambdós calcularen que una mútua intel·ligència podia encara millorar les respectives situacions. Don Eudald tenia bons padrins i podia emparar i salvar la situació compromesa del Cerdà. En canvi aquest podia tornar-li a la cleda els mansos moltons del poble i assegurar-li la pacífica possessió de sos drets a l'empriu. Tot seria qüestió d'alguns grapats de les grogues, que encara sobraven en les caixes de Serra-Bruna, per a tapar la boca als més desatinats. Del contrari el Cerdà era perdut, mes també el *senyor* era enfonsat per sempre davant del país que el miraria amb horror i no mancarien altres *Cerdans* per a amargar-li la vida.

El Cerdà s'apropava balancejant el cap i don Eudald el mirava venir procurant imprimir intencionadament a son posat de jutge sever i irritat, un cert deix de protecció, sense que del fons de llurs ànimes egoistes se n'alcés cap veu de protesta pel contuberni que meditaven sobre la terra fumejant encara amb els dols que havien sembrat.

Mes no contaven amb un tercer personatge, el mosso del senyor (representant de l'esperit senzill del poble), que, incapaç de comprendre la baixesa agena, jutja solament a impuls de sos sentiments generosos, per més que sovint malmenats per la ignorància i la malícia. Per ell, aquells dos homes sintetisaven dos pols oposats, com si diguéssim els esperits del bé i del mal, entre els quals no hi cap componenda de cap mena. Cregut, doncs, de què anaven a abraonar-se, s'interposà noblement entre els dos, amb el garrot alt, disposat a jugar-se la vida per son amo. Com si aquella ingènua manifestació del sirvent revetllés en ells una engruna de dignitat, el Cerdà trencà de camí, i un i altre seguiren sa via sens tornar-se a mirar.

Així també l'infeliç poble de Vall de Pedres devia seguir encara son calvari.

IX

Passaren les assolellades del mes de juliol; les xeixes, filats els canons i brotades les espigues, perderen sa verdor tendra, matitzant-se amb canviants blavosos que el suau oreig tornassolava; passaren els bufaruts per sobre les florides blanderies, formant ramats d'onades que es perseguien sense assolir-se mai; vingueren les colrades de l'agost a madurar el gra, símbol de l'aliment del home, i miriades de rosses espigues, després de tenyir amb tons d'or els plans i les quintanes, mostraren son fruit assaonat i moriren; els segadors, de tornada del fons de l'Empordà, passaren també amb ses lluentes eines, deixant arreu els camps pelats i la palla agombolada a garballons vora els aixadius; baixaren les cobles batedores a dansar per les eres, cabdellant la palla i fent saltar el gra de les arestes, gra que després els ventadors triaven del boll que el vent escampava; i també passaren els dallaires a repelar per tercera volta l'herba de les tanques; i les guatlles i les orenetes se'n fugiren emmenant-se'n llurs cries apeixades quan les abelles, proveïdes de mel i cera, es tancaven en llurs bucs. Tot, en fi, tot arribà i passà a Vall de Pedres com de consuetud arribava i passava... ¡Lo que no passava mai, lo que restava clavat com una maledicció, era aquell vel de tristesa, aquell ambient de mort que, com un baf de pesta, embolcallava camps i masies, ofegant cançons i rialles des de la trista jornada de Sant Antoni de juny!

Els espeuetats de la jornada. curaren als vuit dies; els cossejats i capolats per les bèsties, als quinze dies deixaven les untures de melassa i d'oli de lluert, i sortiren al treball curats uns i altres, ranquejant qualque mica. Als vint dies, els de pell trencada per les fonades, per les eines de tall o pels nuosos garrots manejats a tall de cego, començaren a destapar sos verdencs i nyanyos arreconant draps i benes. Els foradats pel plom o amb traus al cos, d'aquells que no demanen cosidora, a la mesada deixaven llurs crosses i endreçaven les xarpes provant d'empunyar de nou les eines de la terra. Alguns de més mala pelladura o afectats per lesions internes, cançonejaven més, perquè, com deien llurs parents, tenien el llop tancat a dintre; mes a la fi també començaven a treure al sol llurs cares esgrogueïdes; fins en Jaumet Pòbul, que havia quedat com una coca, i el pobre noi del Payré, amb el pit atravesat de part a part, després de lluitar setmanes i setmanes entre la vida i la mort, també reeixien a la fi, i, com si es despertessin d'un somni preguntaven si era ahir que se les havien a l'empriu. És a dir que, més o menys ràpidament, tots havien curat o tiraven per bé. Mes lo que no havia curat ni per bé tirava, era el mal de cor, la quimera que covava dintre els pits de terralloners i menestrals, tan fonda que, al girar la cara cap al casal de Serra-Bruna, instintivament cloïen els punys i petant de dents mastegaven una maledicció.

També allà, com antany, havien florit les clavellines i violers que fistonejaven els ampits de les mirandes i torratxes. Les liles del jardí es tenyiren a son temps de la tinta moradencia de llurs flors, que a poc morien ofegades per l'esclat de verd de ses fulles gemades i lluentes que ara ja groguejaven; les satalies i rosses garlandes dels ombràculs, per llarg temps endiumenjades amb els colors de la celstia, després d'espargir al vent i rossejar el sòl amb les despulles de llurs gales, començaven a tòrcer els colls com preparant-se per a la dormida de l'hivern; les lloques havien tret ses pollades, que ara ja mostraven les crestes, i fins els canaris de les cries s'havien multiplicat com anys enrera baix la

providència de mossèn Isidro, qui, com sempre, es planyia de què sols li havien anat així, tau, tau... Lo que no havia reeixit poc ni molt era el bon humor dels habitants de la casa, ja de temps prou a mal borràs. Més que mai semblava allò ara el casal de la mort.

X

Don Eudald estava enllitat. Aquell enfit d'impressions terribles de la diada de Sant Antoni no l'havia encara pogut pair. Sa esposa, instal·lada en l'espona del llit com una germana de la Caritat, anava, amb el cor ple d'angúnies, mes sense que sos llavis se despleguessin per a fer-li una recriminació ni per a exhalar una queixa, seguint el procés moral d'aquell infeliç; procés en el qual s'havia interessat ja fins sa naturalesa física.

Verdadera encarnació de l'esperit decadent i malmès de nostra terra, avesat sols als esbrossats camins de la fàcil vida de ricatxo emperesit, al topar-se amb un geni com el d'en Montbrió, que representava el revers de la medalla, s'hi entrebancà, perquè en sa petitesa de sentiments no el sapigué comprendre. En les elucubracions biològiques del jove, s'hi veia sempre al·ludit, fins quan aquest no feia més que generalitzar; i, rebelde a tot tractament, no féu sinó empernar-se contra la realitat de les coses, igual que una mula guitant contra els rasclé. Son caràcter vanitos i tossut no li havia permès tastar les dolceses dels entusiasmes generosos de son contrincant, que, si bé és cert se complaïa sovint en exercitar les llagues velles i fredes, era sempre pel gust de veure-les reaccionar. Ell sols havia sentit les fiblades del bisturí despitat, negant-se al consol de la curació. Així, impulsat per mòbils mesquins, i sense el contrapès de la presència d'esperit i la fortalesa d'ànima pròpia dels grans caràcters, havia rodolat miserablement fins al peu de la ruïna de la carn i de l'esperit.

I la pobra de donya Dolors, quan el mirava debatent-se amb els deficiències de la febre, prorrompent en incoherències que traïen son estat d'ànim, manava desembarassar l'alcova, perquè ella sola, lliure de testimonis indiscrets, volia esbrinar, aprofitant les ingenuïtats de la inconsciència, la situació d'aquella ànima més malalta que el cos, i al sentir-li expressar enyorances de l'escalf de la família, que abans li alegrava la vida, i insinuar remordiments d'haver-la sacrificada a sos capritxos, allavors, comprenent que aquella infeliç víctima d'un fals punt d'honor, que li havia empedreït les entranyes, estava en camí de donar-se per la pell, sentia eixamplar-se un poc son cor d'esposa desolada, percibint al lluny, i entre foscors, com un raig d'esperança.

Desgraciadament, quan ell començà a veure's les orelles, ella hagué de rendir-se aclaparada per la tensió moral i l'excés de fatiga; i quan, una mica refeta pel descans, tornà a alçar el cap, era ell qui s'ajeia de nou, postrat per una invencible passió d'ànim. I així, ara l'un ara l'altre; com els catúfols d'una sínia, s'anaven alternant en salut i en malaltia, fent cada dia més complicada la situació de la família.

XI

Entre mossèn Isidro, que, més retret cada dia, i no atrevint-se a ficar-se en lo que no el demanaven, se dedicava amb més assiduitat que mai al compliment de ses obligacions i a pregar a Déu que retornés a la família la pau perduda; en Basi, que, encorralat a casa sens atrevir-se a posar els peus al poble, perquè sobre d'ell, tant o més que sobre son amo, requeïa l'animositat dels terralloners, se manifestava sorrut i malhumorat, fent-se només que amb don Eudald, en qui procurava encara revifar l'esperit de resistència; la pobra Loreto, que no sabia donar-se compte de la situació, i el servei, completament decaïgut i esmorteït; sols una persona, la Montserrat, se mantenia ferma i fins semblava créixer en mig de tantes contrarietats. Veritat és que s'havia esvaït aquella ufanor de poncella ben cuidada que tenia un any abans, que sa figura s'havia esllanguit bona cosa, perdent aquell posat festós que la caracteritzava; més, en canvi, havia guanyat en delicadesa de línies lo que havia minvat d'exuberància de formes. Les penes l'havien tornada seriosa i entenimentada: sos ulls juganers havien adquirit una mirada fonda i penetrant que reflectia tot un mar de serena tristesa, i sa boca, abans sempre desclosa per un dolç somrís, s'havia plegat vigorosament, sense desformar-se les suaus línies de sos llavis, molsuts i rosats. Son conjunt, sense perdre l'atractiu d'una bondat ingènita, s'imposava per la consciència de què era ella l'única ànima que en aquella casa restava sencera.

Desoïnt els consells de la família i del servei, ni una sola festa deixà d'assistir a la parròquia, acompanyada sols de la Loreto i d'una criada vella, ocupant sempre son setial en el banc de la família; i acabats els divins oficis, després de visitar el vell Rector i alguna família de la seva intimitat, atravessava sense temença ni afectació la plaça, quasi sempre ocupada per rotllos de jugadors i de garlaires, per a muntar en el carruatge, sense que per un mai ningú li faltés el respecte. Semblava com si la cobrés l'ombra protectora de son enamorat, el record del qual, si cada dia era més fondo en son

cor, tampoc s'havia esborrat del tot de la memòria dels valldepedrencs, doncs eren molts els que, al veure-la a ella, exclamaven: -Si fos aquell nostre senyor, no passaria el que passa!

I ¿quin dubte té que era l'amor d'en Montbrió que l'havia transformada, infundint-li la seva ànima coratjosa i genial? Per a tothom les breus estàncies del jove en la comarca havien sigut causa d'impressió més o menys fonda. En un o altre sentit, tothom havia experimentat l'especialíssima commoció que el contacte d'aquella naturalesa privilegiada produïa en qui tingués ànima, i fins en molts que semblaven no tenir-ne o tenir-la de suro. Però en ningú aquesta impressió havia sigut intensa i transcendental, si bé en diferent sentit, com en don Eudald i la Montserrat.

Aquesta, a diferència de son pare, havia sabut copsar a ple cor les dolceses virils d'aquella ànima apassionada, i de sos esclats de feridora franquesa n'havia comprès la noblesa de sa ingenuïtat i de sa bona intenció. Sovint les envestides que, a tall de boig, donava a son pare, com a bona filla l'havien ferida al mig del cor; mes, impregnada com estava de l'esperit del jove, i segura de la bondat de sa doctrina, les hi perdonava, com se perdonen al metge les tortures que fa sofrir al malalt per a tornar-li la salut perduda.

XII

-I a mi m'ho conteu, això?- els deia mossèn Joan als seus feligresos, que, segons la seva pròpia profecia, corrien ara a estirar-li la sotana, recordant-li sa eterna missió de pare-pedaç, per a sorgir els descosits de la desfeta de la diada de Sant Antoni. -¿I ara m'ho conteu, això? ¡Quan era hora no mancà qui vos avisava, i no en féreu cas! ¿Per què no aneu a contar-ho als que vos han conduït fins allà on sou?

-Ja veurà, mossèn Joan, és que qui perd lo seu perd el seny. ¿No era ben trist de veure que aquest home s'apropriés lo que és ben nostre?

-No tinc pas d'abonar-lo, a aquell déu-lo-façabo, que més merescuda que vosaltres té la pena que passa- responia el Rector, sempre amb inflexions d'aspresa en ell desconegudes; -però, ¡ànimes de canti!, ¿era per tals camins, i portats per un esquirol com l'altre, que havíeu de sortir a vores?

-Ai, Senyor!- exclamaven ells amb la seva ingenuïtat bosquerola. -¡Prou que ho veiem, que el Cerdà és un janfosca que no més mira per ell; mes... ja veurà... ¡pensàvem que ningú com ell per a fer la guitza a l'altre janfosca!...

-Just i cabal! I entre els dos janfosques vosaltres n'heu sigut tornadors, pagant també la vostra part de janfosqueria. Perquè, diguem-ho clar, vosaltres, els que teniu poc o gens de bestiar, poc vos dóna ni vos quita que l'empriu sia d'en Pere o d'en Pau. Llevat d'alguna rompuda, on hi deixeu la salut a canvi de quatre sacs de mestall magre i que igual explotàrieu d'un compte com d'un altre, per lo demés tan tindreu com tindríeu. Sinó que a aquell brètol li va convenir (ell sap per què), alçar la llebre, i vos va pendre per gossos, aquissant-vos perquè l'ajudésseu a conseguir-la, i vosaltres corríeu com ximpls, pensant menjar-vos-la primer. Vosaltres vos heu trencat el coll, mentres que els més interessats en la cosa s'han quedat a l'agoit. Lo cert és que tots, des del senyor al darrer terralloner, tots, qui més qui menos, heu jugat de ganyó. Fins jo mateix confesso que he pecat de descuidat i mandrós, no creient mai que hi hagués tanta falta de bon seny. Quan vaig adonar-me'n, encara que tard, tot era avisar-vos, pregant i suplicant; però... ca!..., tothom anava a la boja. Si la gent de seny se m'hagués posat al costat, ja vos asseguro jo que no gemegaríeu lo que gemegeu. Però està vist que al Rector no el busquen sinó per necessitat.

Els infeliços se quedaven admirats de la tornada del Rector, que per ells era ben nova; mes, com sentien l'escoïssor del dit sobre la nafra, acotaven el cap i callaven.

Cal reconèixer que mossèn Joan no era el mateix d'abans. Havia desaparegut aquell capellà mansuet, de cor irreflexivament tendre, que es fonia com la cera, davant de les misèries agenes, enternint-se fins a llagrimejar amb les canteules d'una beata (sacerdot de melodrama, a propòsit per a fer plorar sobre les pàgines d'una novel·la), per a fer pas al filòsof pràctic, en qui el cap sempre domina el cor, figura més humana, més muntanyenca, menys angelical tal volta, però més àpta per a desempenyar amb fruit la complexa missió parroquial que requereix, com prevé l'Evangeli, no desaparellar mai la candidesa de la coloma de l'astúcia de la serp.

Era una conseqüència de la revolució d'idees que forjava en son enteniment d'ençà de la reaparició del seu nebot. Els exabruptes d'aquest, amb ses grans síntesis sociològiques i històriques, amb sos realismes crusos, però lògics, i sos entusiasmes generosos obrant com un reactiu, posaren en acció el cabal de ciència dormida o estàtica, per dir-ho així, que ell posseïa, portant-li una nova orientació en sos ideals. Els terribles aconteixements esdevinguts al poble, en els quals no pogué desempenyar el

paper que li pertocava, acabaren d'obrir-li els ulls a la realitat, i començà a formular una sèrie de conclusions, fruit de la conjunció de les genials intuïcions de son nebot, amb el gran sediment de filosofia escolàstica de què estava impregnat son esperit.

I mentres la Justícia, rodejada de son estat major d'escrivans, procuradors i agutzils, i apoiada per un estol de Guàrdies Civils i Rurals, s'afanyava a omplir folis i més folis, citant testimonis, dictant providències, evacuant diligències, subjectant a llarguíssims i capciosos interrogatoris una dotzena d'acusats, amb tot lo qual enfosquia cada dia més els fets, els dos veraders coautors quedaven impunes. El Cerdà perquè, fet fonedís, no li arribaven les requisitòries, que pròdigament el Jutjat expedia. Don Eudald (oh, don Eudald!) estava perfectament dins de la legalitat. Fins el diari conservador l'havia presentat com una víctima de l'onada revolucionària, que, amb son creixement, justificava d'una manera plena la necessitat de la política repressiva que, amb tan bon encert havia emprès el ministre González Bravo.

I dels infeliços ferits, qui se'n recordava? ¡Pobrets! Prou haurien quedat abandonats de tothom si mossèn Joan, malgrat ses rebufades, no s'hagués encarregat encara de complir-la, sa eterna missió de pare-pedaç; missió ben sobrera si un home d'empenta i de seny s'hagués proposat a temps fer-ne posar als que no en tenien, com excusada seria la dolorosa tasca de la Germana de la Caritat si es carreguessin els canons amb serradís i borres en lloc d'engorjar-los de pólvora i de plom.

XIII

Serra-Bruna, 24 de setembre de 1868.

Estimat Ramon:...

¡Bé te n'he escrites, de tristeses, des de la nostra separació! Particularment des de la feta de la diada de Sant Antoni, no faig més que comunicar-te dols i llàgrimes. Però considera que aquestes cartes són l'únic desguàs de mon cor, perquè altrament la meua vida és sols un dolorós fingiment. Amb la mamà fingeixo un coratge que no tinc, per no amargar-li les pròpies penes; amb el papà dec fingir indiferència, perquè conec que l'apena molt que una es mostri afectada pels contratemps, dels quals comença a comprendre n'és ell el causant; amb la Loreto, alegria, per no enfosquir-li més encara els ja prou tristos horitzons de nostra soledat; amb el servei m'és precís mostrar-me superior a les circumstàncies, perquè ja massa que comprenen que som jo l'única persona que queda a la família per a fer cara a la situació. Sols amb tu, que estàs per sobre de tot, m'és donat esplatjar-me i donar sortida a la intensa pena que m'ofega i que sense aquests esplais me mataria.

Quin estiu més trist! Fins la naturalesa hi ajuda, doncs una terrible secada, que ha perdut les collites, fa rossejar els herbeis i esfulla els arbres ans d'hora. Ademés, malalties, soledat i abandono de tothom. De tants parents que ens visitaven, a penes n'hem vist cap enguany. Uns han pretextat ocupacions, altres contratemps i alguns la inseguretat de la cosa pública. Potser aquests eren els més francs, perquè el papà, que devora els periòdics, fa temps que li sento dir que a la madurada dels préssecs tindriem la terrabastada. I ja hi soms, a la madurada dels préssecs.

Doncs, a més de les circumstàncies especials que ens rodegen i que per si soles sobren per a entristir mon esperit, hi ha encara aquest no sé què de paorós que es respira en l'atmosfera i que fa pressentir temps encara més difícils que els presents. El primer símptoma de què tenim la tempestat a sobre, l'han donat els destacaments de Civils i Rurals que teníem guardant el poble, i que, com les aurenets a la primera fredorada, han desaparegut de cop. Al rebre el papà aquesta notícia, va tenir mitja obeïna.

* * *

Serra-Bruna, 1 d'octubre de 1868.

Avui he estat al poble i he notat cert enrenou que m'ha sorprès. He vist fesomies noves i he sorprès mirades que relluïen amb expressions de malícia. ¡Aquest poble, abans tan pacífic i senzill, com és desconegut!

He visitat a mossèn Joan. Pobre home! Si el veiessis, el trobaries envellit de deu anys. Estava més afectat que mai i m'ha dit:

-Filla meua, tenim la tempestat damunt; abans no m'hauria donat cuidado, perquè aquest poble era un país de benaventurats; però avui... ¡què sé jo!... ¿No podríeu pas allunyar-vos, fins a veure això en què la dóna?

-Res desitjo més- li he dit jo -però ¿a on anirem amb la mamà malalta i el papà que no val gaire més?

***

Serra-Bruna, 6 d'octubre.

***

Ahir, al llegir el papà una carta, tirà la gorra per terra amb desespero, cridant: -¡Ja s'han desfermat altra volta els dimonis de l'infern!- La carta era de la tia monja, explicant que han sigut llançades del convent, veient-se precisades a refugiar-se a una torreta de les Corts de Sarrià, que els hi oferí interinament una bona persona. Demana hospitalitat, cercant entre nosaltres la pau que allí han perdut. ¡Buscar la pau a casa; que fa temps que no la coneixem!

Avui hem sentit tritllejar al poble, i aquells ressonos de festa colpejaven mon cor com tocs de funeral. Què diries que repicaven? Doncs la solemne entrada al poble del Cerdà, acompanyat d'en Gori, en Filassa, el Sabaté i altres que eren presos o fugits des de la feta de Sant Antoni. Els hi donava escolta d'honor un escamot d'homes armats de Vall-llorell, al comando d'un que li diuen el Sastret. Diu que són voluntaris de la llibertat.

Els terralloners els han rebut amb palmes; acte seguit s'han apoderat de la casa del comú, destituint l'alcalde, el jutge, el campaner i fins l'enterramorts. S'han constituït en *Junta Revolucionaria*, essent-ne president ell, el Cerdà, que fa discursos a la plaça, cridant: -¡Abajo lo existente! ¡Viva la libertad!

Això diuen que és la revolució, i jo no sé si té res que veure amb el daltabaix que tu predicaves allavors que demanaves sang nova, si bé que, si hem de jutjar per l'esverament de la gent pacífica i per l'aspecte de certes figures noves que arreu se veuen i que semblen escapades de presiri, més bé crec que és aquell cataclisme que tu profetisaves, en vista de què els que devien vetllar no feien sinó dormir.

El papà ho entén d'altra manera i fa al·lusions a la teva persona, que em fan sofrir molt.

***

Serra-Bruna, 10 d'octubre.

***

Ja tenim exèrcit! El Cerdà ha constituït el cos de *Voluntarios de la Libertat*, a on s'hi ha allistat lo bo i millor de cada casa. Ell n'és el coronel, com ja ho és tot al poble. Per sufragar els gastos, ha fet una *derrama* entre els propietaris. A nosaltres ens han tocat cent duros, per començar.

***

Però no és possible saber lo que passa! ¿Es que s'ha enfonsat la societat i ha desaparegut tota idea de govern racional? Lo cert és que no es nota senyal d'altra autoritat que la del Cerdà, que és omnímoda i està per sobre de tot i de tothom. Sé que s'ocupa de nosaltres i temo que ens farà patir.

El papà està tan concentrat i displicent, que dóna angúnia de veure'l. Passa les hores a l'estudi, a on en Basi l'acaba d'entabonar, tractant de sostenir-li les poques energies que li queden. Li aconsella la resistència a les exigències del Cerdà. Però ¿com ho hem de fer sense més resistència que una dotzena d'homes del veïnat, tenint a tot el poble en contra?

¡Prou en Basi s'ha basquejat per a posar la casa en estat de defensa! Un guaita no perd mai de vista el camí del poble, a posta de sol se barren les portes i de nit tenim sentinelles i retén. Però ¿què en farem d'això, si ens falta la bona voluntat i l'ajuda del comú? No tenim més que enemics o indiferents, i fins els pocs que per obligació o per bondat de cor ens ajuden, de segur que cada un d'ells té un capítol de queixes i recriminacions amagat a dins del pit. Ara les toquem les conseqüències d'un sistema d'aislament i d'egoismes.

***

Serra-Bruna, 14 d'octubre.

***

Jo no sé pas avenir-m'hi, amb aquesta vida de reclusió forçosa; jo, que ni amb el pensament he fet mal a ningú, no puc concebre que ningú, me n'hagi de fer a mi. Per això avui, diumenge, malgrat les advertències d'en Basi, amb la Loreto i la Mariagna ens hem escapat al poble per a assistir a l'ofici com de costum.

Hem quedat sorpreses al veure el Cerdà, rodejat de l'Ajuntament. Son posat de poca-vergonya demostrava bé que no era la devoció ni el respecte a l'acte lo que li portava, sinó més bé una ostentació

d'autoritat i de des preocupació.

Acabat l'ofici, se n'és entrat a la sagristia, a demanar al senyor Rector, o, millor dit, a manar-li, que comparegués a la plaça per a beneir l'arbre de la llibertat, que solemnement anaven a plantar. Mossèn Joan li ha fet de contesta que, sense voler escatir-li sa autoritat, encara que ignorava qui l'hi havia conferida, no estava pas disposat a obeir-la. Que de bona gana el beneiria a ell i als seus companys, que bona falta els hi feia, però dins de l'església, perquè de moixigangues a la plaça no volia pas fer-ne.

Des de l'església s'oïen les veus destrempades del Cerdà, amb gran escàndol de les dones i gatzara i rialles dels homes apilotats a la porta. Després ha sortit tot cridant, amb rialla grossera: -Anem, nois: ja el beneirem nosaltres, l'arbre; el beneirem amb vi!- Aquesta escena, d'irrespectuosa procacitat, ens ha deixat a totes el cor oprimít.

* * *

De darrera les persianes de la Rectoria l'he presenciada, la cerimònia de plantar l'arbre de la llibertat. No pots figurar-te espectacle més tristament moixiganguesc. Dalt d'un tablado hi havia tota la Junta Revolucionària. Des d'allí, en Gori i el Sabaté han fet discursos estrambòtics, chorejats per les rialles del poble. El Sabaté, que no estava gaire segur del cap, entrebancant-se, ha caigut del catafalco, i valga-li que l'han emparat els de baix: si no, s'ha romput la closca. Els de dalt l'han retingut pels peus, hissant-lo de nou entre tots de cap per avall, com un sac de trumfes, amb gran gatzara de tothom.

Després ha parlat el Cerdà, deixant-me admirada per la facilitat amb què ho fa, a la seva manera, i ja no m'estranya que se n'arrossegui el poble, per més que tothom el té per un pillo. Jo m'esforçava per fer-me càrrec de les seves explicacions amb el desig d'entrar en les comparances que pots suposar.

La impressió que n'he tret, encara que incompleta per raó de la distància, és que, si bé gastava moltes frases apreses de memòria que segurament ni sap bé lo que signifiquen i que semblen respirar certa noblesa d'intencions, en realitat tirava més a afalagar la bèstia que la persona. Tot era excitar les passions i aquissar els uns contra els altres. Algunes vegades li he sentit barrejar el nom del *senyor*, que pronunciava a tall de mofa, amb insinuacions que res tenien de caritatives, insinuacions que el poble acollia amb vertadera fruïció.

La plantació de l'arbre ha sigut cosa senzilla. Ell mateix, el Cerdà, ha pres un tany de freixa i l'ha ficat d'arrels al sot, adobant-lo amb pa i regant-lo amb vi; símbols, deia, de l'abundància en què des d'avui viurà el poble.

Després han vingut escenes d'un gènere més bestial. El Sabaté, ja ben borratxo, revestit amb una camisa, ha fet la paròdia de la benedicció, ruixant amb una escombreta xopa de vi l'arbre, i fins a la concurrència, movent un fort escàndol i provocant protestes que suposaven un principi de reacció en els que encara conserven un residu de seny. Tal deu haver advertit el Cerdà, que ha acabat la cerimònia cantant d'una garrotada l'esquena d'aquell infeliç, sense consideració a sa jerarquia de vice-president de la *Junta Revolucionaria*.

Per a solemnitzar la festa, l'amo del poble ha fet tritllejar de valent, ensems que els armats feien gales i la cobla de Prunés sonava compassos endemoniats que els homes ballaven ells amb ells perquè les dones estaven quasi totes retirades. M'oblidava de dir que per disposició també del Cerdà, des del principi s'ha tret a la plaça un bot de vi, del que tothom tirava qui més podia. Darrerament, molts ja jeien per terra, rebolcant-se en ses pròpies immundícies.

M'he retirat de la persiana amb l'ànima encesa de pena i vergonya. A l'estudi he trobat a mossèn Joan que resant plorava. Son aplanament m'ha fet tanta pena, que per no apesadar-lo més no he volgut contar-li lo que havia vist i sentit; El pobre home s'oposava a la meva marxa per temor d'algun atropell, i al veure ma forta resolució ens volia fer sortir per la part de l'hort acompanyades d'en Pascal i la Felixa. Ni això he consentit.

Ho creuràs? Me sentia desconeguda i coratjosa per a qualsevol cosa. Era tal la meva exaltació d'ànim, era tant lo que m'havien afectat aquelles escenes de rebaixament del poble, que fins desitjava quelcom de més grave, si vols, de més salvatge, de major extravio de sentiments, però que demostrés virilitat, que fos de més caràcter. Hauria volgut cridar al poble: -¡Jo som la filla d'aquell a qui més avorrii, d'aquell que, devent ser vostre amic i vostre pare, vos ha abandonat per deixadesa i vos ha perjudicat per petitesa d'esperit! ¡Vesseeu-la, la meva sang, i emborrateu's amb ella abans que de vi! Sigueu homes, no pas bèsties! Vengeu's en hora bona del vostre enemic, qui en el fons és més infeliç que vosaltres, però no vos llanceu en braços de qui vos embruteix per a satisfacció de sos instints perversos. El meu pare és vostre enemic descobert, però aquest home és vostre amic traïdor.

Prenent a la Loreto per la mà i seguida de la Mariagna, hem baixat l'escala sense quasi despedir-me del senyor Rector, i com desatinada. No sé quin aspecte devíem presentar a l'atravessar la plaça,

perquè la majoria dels homes, a l'adonar-se de nosaltres, semblaven sufocats i molts 'esmunyien com vaillets sorpresos infraganti. Fins el Cerdà, que perorava en mig d'un rotllo, ha baixat de sobte la veu. Al passar-li frec a frec, ha volgut dominar-me amb son esguard desvergonyat i insultant, però he trobat en mi prou forces per a sostenir-li la mirada avinentant-li tot el meu despreci, fins que, fent el distret, s'ha tombat d'esquena.

Oh, estimat Ramon! ¡Si sabessis lo que en aquells moments ha creuat per mon cervell! Ni jo mateixa me'n sé avenir. He sentit com una foguerada del gèni teu, que et dóna aquells esclats que fan tremolar; he tingut temptacions d'arrencar l'arbrot i batre'l per la cara d'aquell home, reptant-lo davant del poble i senyalant-lo com un miserable llop cobert amb la capa del pastor.

M'he detingut a temps, recordant-me de què no som més que una infeliç noia sense forces ni experiència; i ademés, trista de mi, ¡com puc jo alçar la veu aquí, on tenim nosaltres tants erros de què arrepentir-nos i tantes culpes que purgar! ¡Ah, si no hi hagués màcula en la família!...

* * *

En veritat, no n'és pas tothom, de la seguida: n'estic segura. He tingut ocasió d'observar algunes persones que s'apartaven amb fàstic de la plaça i molts ulls que em miraven amb simpatia, com si em demanessin quelcom que jo, pobra de mi, no podia donar-los-hi. Semblaven polls desllocats abans d'hora, i el no poder-los-hi jo oferir amparo m'ha acabat d'omplir de pena i vergonya.

* * *

Serra-Bruna 22 octubre.

* * *

La situació s'agrava d'un modo que esfereeix. Aquest botxí del Cerdà, enorgullit de sa força i de la impunitat de sos actes, va fent *derramas* l'una darrera l'altra. Necessita molts diners per a ses disbauxes i per a sostenir sa companyia de saions: diner que, a la fi, tot va a la seva caixa en paga de les fartaneres que els serveix i del vi amb què els emmetzina, a part del que es reté per compte de pensions atrassades sos infeliços testaferrós, la major part d'ells endogalats fins al coll; sense comptar que ell és l'únic director, administrador i clavari d'aquest gremi sense fe ni llei.

Així ho conta en Basi, que per son cantó és també a casa l'únic amo, ja que el papà no té esma per a res, Ara ha prohibit terminantment donar ni un marve més, animat per no sé quines maquinacions que porta entre mans, confabulat amb alguns propietaris que comencen a despertar-se per les picades que senten a la bossa. Però jo d'aquestes confabulacions no n'espero sinó noves desgràcies, perquè entenc que no és en Basi, encara que home decidit i fidel, la persona a propòsit per a salvar la situació, ja que és titllat com a conseller del papà i el principal culpable de les accions d'aquest.

De moment ja tenim que el Cerdà accentua sa inquina contra nosaltres, induint al poble a reclamar una indemnització pels danys soferts a l'empriu, a més d'exigir l'entrega d'aquella maleïda sentència per a fer-ne un foc al mig de la plaça. Fins hem tingut avís de què s'arma un complot per a atacar-nos a casa mateix.

* * *

Tu em dius que, donada la situació delicada envers ma família, no creus arribada encara l'hora d'intervenir amb fums de protector. Respecto tes delicadeses, però lo cert és que aquesta situació s'ha fet intolerable; això no és viure ni morir. Ja fa quinze dies que no rebem el correu ni tenim notícies de fora; però ha d'ésser grave lo que passa, perquè aquest home puga sostenir-se i exercir sa autoritat fora de tota llei i raó.

Déu meu! ¿Es possible que, sia tot el país un exemple d'anarquia desfrenada com aquest poble desgraciat? ¿No es trobarà, en un lloc o altre, un recó on amagar-nos i reposar tranquilament lliures de les terribles angoixes que aquí ens malmeten la salut?

* * *

Serra-Bruna 29 octubre.

Decididament hem resolt posar-hi terra entre mig. En Basi aprova aquesta resolució, perquè diu clar que li fem nosa i desitja obrar amb llibertat d'acció i que es basta sol per defensar nostres interessos. El papà, i principalment la mamà, no estan pas en situació de viatjar, però tots estem ansiosos de fugir d'aquesta terra que sembla deixada de la mà de Déu.

* * *

Aquesta nit he rebut un bitllet de mossèn Joan, qui sense més explicacions ens prega que fugim. El pobre home està poc menos que sitiats en la Rectoria doncs el Cerdà, sospitant que siga solidari de les maquinacions d'en Llussà, li ha posat guardes de vista.

* * *

Escric aquestes ratlles a corra-cuita, doncs tot està a punt de marxa. Ens acompanyen alguns homes armats, com si haguéssim de travessar un país de salvatges, i aquesta consideració fa plorar el cor. En Basi diu que ens protegirà sense abandonar la casa. Mossèn Isidro ens acompanyarà fins a Vall-llorell, però està empenyat en tornar, perquè diu que son lloc està en la masia. Pobre home! És un bon amic i home de cor: ell ha sigut un dels pocs consols que aquí hem tingut.

Acabaré aquesta carta a Vall-llorell, si és que la Verge de Montserrat ens permet arribar-hi. ¡Ella ens encamini!

* * *

Raimon, estimat meu: nostra fugida ha fracassat. No erem encara al rieral que ens hem vist detinguts per uns quants homes comanats pel Sabaté, qui en nom de la *Junta Revolucionaria* volia portar-nos presos a Vall de Pedres. No pots figurar-te com ens hem esglaiat nosaltres, sobretot la mamà. S'ha armat una tan viva disputa amb nostres acompanyants, que he temut esclatés en lluita encarnitzada.

No sé d'on m'he tret les forces per a saltar del carro i per a increpar a nostres perseguidors per sa mala obra; de molestar a pobres dones i malalts. Crec que he arribat a impressionar-los, doncs callaven i fins alguns s'apartaven confosos. En aquell moment l'arribada d'en Basi amb un reforç ens ha perjudicat. S'ha renovat la disputa, i mossèn Isidro i jo hem degut fer miracles per a evitar un disbarat. Ha calgut transigir i tornar a casa.

Quan hi arribàvem s'ha sentit la veu del Cerdà que venia corrents amb un altre escamot de galifardeus i tronava des de lluny contra el Sabaté perquè ens deixava entrar quedant-se ell fora. Jo, abans que ells, he entès de lo que es tractava, i he fet senya an en Basi perquè fiqués el carro a l'entrada sense acabar de descavalcar. Ha vingut just, perquè quan ells han sentit que el seu amo els cridava -A dintre tothom!-, ja la porta es tancava.

Allavors s'ha entaulat una lluita terrible. Els nostres han defensat coratjosament la porta a cops de puny i a culatades, batent-la pels nassos del Cerdà, que cridava -Foc a ells!- Ha sonat un espetec d'escopetades, i alguna bala ha passat xiulant a través de les gruixudes posts de roure; els vidres de les galeries queien amb estrèpit fets a miques, fins que de les finestres i troneres se'ls hi ha contestat, obligant-los a allunyar-se corrents.

Pots imaginar-te nostra consternació, en aquells moments en què el terratrèmol semblava indicatiu de la fi del món. La mamà s'és desmaiada i el papà sembla talment aireferit. Ara ells estan un poc refets, perquè es creuen segurs; però jo, que sé que estem sitiats i tinc consciència de la situació, estic en un trascor de mort. Penso que algú ha pres mal, per més que en Basi ho nega, perquè en aquells moments terribles he sentit gemecs de dolor. ¡Qui ens perdonarà, Déu meu, la sang que es vessa per nostres pecats!

Per les llagues de Cristo t'ho suplico: vina corrents, vina, si és que tes promeses d'amor no són una mentida. Tu, i sols tu, pots posar terme a nostre martiri. No manca qui ha insinuat la sospita de què tes ponderades delicadeses podrien ser la tapadora de sentiments mesquins. Jo m'he indignat davant d'aquesta calúmnia que, amb tot, deus perdonar com eixida de cors aclaparats per tots els dolors i pel desamparo en què vivim.

Ah, Ramon, si jo fos home!... Jo la faria, la foguera al mig de la plaça, per a cremar-hi el ditxós document i amb ell tots els pecats que hem comès; i, un cop donada aquesta satisfacció a la meua consociència, acoblaria a mon entorn a tots els que secretament repugnen d'aquest estat de coses, que, no ho dubtis, són més dels que semblen, i contra el Cerdà i els que el seguissin, m'hi jugaria la vida. Mes... perdona'm, que semblo ximple parlant de lo que no ve al cas.

* * *

T'envio aquesta carta per un recader de confiança que em promet que abans del vespre la posarà en tes mans. Si tu ets l'home que jo conec, demà, abans de mig dia, seràs aquí. Del contrari, estic resolta a pendre el darrer partit. Saquejaré la caixa de mon pare i cobriré d'or a l'infame; que els deutes de l'egoisme ja poden saldar-se amb el miserable or.

I encara em tindrè per ben ditxosa si a tal preu puc comprar nostra llibertat i fugir lluny, ben lluny de Serra-Bruna.

L'ARC DE SANT MARTÍ

I

A trenc d'alba, el poble de Vall de Pedres apareixia embolcallat d'aquella boirina tènue, visible sols de lluny, que en matinades de calma se forma entorn dels conglomerats de la vida humana. D'algunes xemeneies començaven a eixir-ne fils de blavosa fumarella quan el sol no besava encara els alts turons que el poble dominen.

Dos homes ensopits dins de llurs capots rossos de caputxí i amb les barretines enfonsades fins dejús de les orelles, estaven sentats en un bancal de pedra del carrer de l'Església enfilant la porta de la Rectoria. De tant en tant canviaven alguna frase que eixia mandrosa i enfarfegada d'en mig de glopades de fum agre de tabac d'Andorra que xuclaven d'unes pipes pudentes i carralloses.

Son posat de nyonya i son desfardament els denunciava com a captaires, més en realitat eren dos dignes funcionaris del Cerdà, dos números de la milícia apostats per son quefe a l'agoit de la Rectoria.

Creus tu que pot durar gaire, aquest misteri?- deia un. -Bona por em fa que el millor dia els civils ne faran una cordada, de tots nosaltres. Mai he vist que durés molt, això de què els pobres se fessin la llei.

-Me vull pensar que tens massa raó- feia l'altre, escupint, -i els mateixos pensaments me vénen cada dia al matí, que és con un hom té el cap més clar. Aquest janfosca del Cerdà, me dic jo, no procura sinó per ell, i en con vegi la seva ens deixarà a tots a l'estacada.

-I que t'has pensat que no ho veig, també? Som pas tan tou. El Cerdà, com tots els pois ressuscitats, pica més fort que els altres, i, llevat de què ens necessita per fer-se els seus, tant se n'hi en fo de nosaltres com de lo que he trobat avui.

Sinó que ja veuràs lo que jo penso: com de la feta de Sant Antoni ne gemego encara, si tan sols puc ficar la mà en això de Serra-Bruna abans de què els demés ne facin net... hagut hagut. Mes ja compto fer-me de seguida fonedís, perquè, com te dic, aquest misteri no pot pas durar...-

En això l'atenció dels dignes milicians fou atreta per un traquetreig pausat de ferradures que venia de carrer amunt. Prengueren els retacos que tenien arrimats a la paret en el moment en què girava la cantonada un cavaller d'aspecte mig-eval, empolainat fins als genolls, mig abrigat amb una esclavina curta i folgada i cobrint son cap amb un capell tirolès amb ploma i tot, trajo molt en boga entre els que podríem dir-ne *sportmen* d'aquell temps. Ben aviat el reconegueren per en Ramon de Montbrió, i, com si fos ell justament l'objectiu de sa vigilància, se quadraren al mig del carrer amb posat de barrar-li el pas.

-*Alto y quien vive*- li cridaren. Mes el cavaller avançava pausadament, com si, absort en sos pensaments, no s'adonés dels sentinelles fins que el cavall hi fou de nassos. Allavors un dels sentinelles estengué el braç parant la bèstia i cridant amb veu bastant ferma:

-Alto! Aquí no es passa.

-Què?- féu el cavaller, com si es despertés.

-Que aquí no es passa!- cridà l'altre, més alt, tal com si parlés a un sord. -Vostè va a veure el Rector, i aquí no passa ningú sense *primís*.

-*Primís de qui?*- respongué aquell amb un aire de candor que l'altre no compregué.

-Del *Presidenta de la Junta Revolucionaria?*- insistí el cavaller amb la mateixa socarroneria d'abans i esguardant-lo amb una fixesa que ja al pobre home començava a fer-li pessigolles. En això, fent-li chor el seu company, respongué:

-El Cerdà! Qui vol que siga!

-El Cerdà? El *senyor* Cerdà jo li diria! ¡Parleu-ne amb major respecte, bribons!- cridà amb gran urc en

Montbrió, com escandalitzat de la franquesa amb què els milicians tractaven a tan elevat personatge.

Aquesta sortida de to i les inquisitorials i furioses mirades amb què els abrigava, deixaren els infeliços tot desconcertats, fins al punt de baixar la vista com subjugats per un poder estrany.

Allavors el cavaller apretà lleugerament el cavall, i, halo halo, passà per entre els dos guerrers, que es quedaren palplantats com uns enzes mirant-lo com tirava carrer enllà, fins a la porta de la Rectoria, en la qual la pròpia bèstia trucà mansament a cops de ferradura.

II

Ave Cesar - cridava mossèn Joan des del cap de l'escala, obrint els braços com un San Crist, dins dels quals se tirà en Montbrió, no amb aquell enjogassament d'altres dies, sinó amb certa gravetat o, millor dit, esllanguiment, que no impedí pas que son oncle l'estrenyés ben fort.

-Valga'm Déu, i lo que et feies gruar! Ens havies ben avorrit.

-Què m'he fet gruar?- féu el jove, corresponent amb cert descuit a les carícies del vell capellà.

-Figuri's que vaig rebre el propi ahir a set hores del vespre, i... ja em té aquí. Què vol més?

-Un propi ahir? -respongué el Rector amb alguna estranyesa. -Ah! ja ho entenc- afegí amb un lleuger deix de dolça amargura. -El colós d'or amb peus de fang s'ha adonat, per fi, de què era ben caigut, i, esvait com fum son orgull, demana quart i ajuda al despreciat d'ahir, qui... es deixa convèncer. I jo, que m'escarrassava inútilment cridant-lo per mon compte...

-No hi toca pas sinó a mitges, perquè sols a mitges sap del vent i del torrent- digué en Montbrió, animant-se una mica. -El cert és que vostè no em donava gran cuidado, perquè sé que no li volen pas mal. En quant al colós d'or, que li diu vostè, ¡que en fa de temps que el fang se li n'és pujat al cap! Ni esma té ja per a cridar a ningú. Encara que no sé què puc adobar-hi en el plet que aquí es debat, mentiria si digués que he pujat per ell.

En això entraven a l'estudi, i el jove, trencant de conversa, preguntà:

-I bé, com està això?

-Tan mal com vulguis- respostà el Rector, posant-se més sèrio. -Això ja no és pas aquell poblet de bosquerols, de costums patriarcals. Aquella ignorància paradisiàca d'altres dies se n'és ben fugida: ara estem sots l'anarquia més desfrenada. Dius que no em volen pas mal: també ho crec, que la meva persona els hi mereix encara algun respecte, però és ben cert que la meva jerarquia els hi fa nosa, i tiren a anorrear-la. Fins me tenen segrestat, amb guardes de vista. ¿Què no els has trobat, els meus escarcellers? Per quin miracle has pogut passar?

-Sí- contestà en Montbrió. -M'he topat amb dos infeliços que semblaven vetllar un mort. - I, sense donar més importància a aquell incident, continuà:

-I a Serra-Bruna com està allò?

-Oh! No me'n parlis, que, allò fa plorar! Ja deus saber lo d'ahir al mati. Déu meu! Ni que m'ho haguessin jurat, hauria cregut mai a ningú d'aquí capaç de semblants atreviments. Veritat és que els més desanimats són quasi tots forasters, però, així i tot... De llavors ençà, poc més ne sé. Jo vaig intentar, a la tarda, forçar mon captiveri, però vaig desistir davant de la força, per temor de provocar un sacrilegi; però avui volia intentar-ho de nou, petés com petés. M'horroritza de pensar com estaran aquelles pobres dones, veient la casa sitiada i atacada, com si fóssim als temps dels moros. I que t'asseguro que hi ha desanimats que porten intencions les més depravades.-

I amb quatre mots enterà a son nebot de lo que sabia i feia al cas, referent als projectes de reacció d'en Llissàs i alguns pocs veïns de bona voluntat, si bé manifestant ses desconfiances per lo acovardit que estava el país davant del desvergonyiment del Cerdà i els seus i en vista del desamparo de l'autoritat.

-Però, digues-me- exclamà de sobte, mentres en Ramon feia els honors a un senzill esmorzar servit per la Felixa: -¿què és això que passa, que jo em torno boig per esbrinar-ho? Som vei i n'he vistes moltes, de coses; però no recordo haver vist mai tal desconeixement de tot principi d'autoritat. Aquí no hi ha fre ni llei, ni rei que governi ni papa que excomuni. ¿És que estem en els temps apocalíptiques de la fi del món?

-Això és la Revolució, senyor oncle- contestà pausadament en Ramon, entre mossada i mossada. I mentres el pobre Rector, amb la cara entre les dues almostes, sospirava amargament, continuà ell amb la mateixa tranquil·litat:

-Figuri's que lo que semblava una bassa d'oli no era més que un toll d'aigües mortes que s'anaven descomponent en pustema que, o anava al fons en forma de fang o surava per la superfície formant xapes de verdós llot. Per entre el fang i el llot hi creixien munió de plantes grasses, ufanosament nodrides de la porqueria de dalt i de baix. De sobte, ha vingut... això, la revolució, un rebull de gasos, com si diguéssim, que ha somogut brutalment les aigües. El fang ha pujat a dalt, i el llot rebolcat amb les plantes grasses, ha anat al fons. Ara tot put.

Mossèn Joan alçà el cap d'entre les mans, com consternat per lo gràfic del símul, i exclamà:

-Però ¿no eres tu que proclamaves la necessitat d'un daltabaix, com a únic remei per al mal social?

-Sí que és cert, i per això no m'enquimera gaire lo que succeeix, àdhuc que en la revolta se m'hi han enfonsat bona part de mes il·lusions, perquè prefereixo una ferida i rabiosa, a una llaga morta i freda.

-És a dir, que hi tenies il·lusions en això?

-Si que n'hi tenia; no moltes, però les suficients per a ajudar-hi poc o molt. Jo era un dels iniciats en el complot, per més que no em plavien gaire les persones menys els ideals o, millor dit, els objectius que aquestes perseguien. Jo em deia: «Ajudem-los a bolcar la barca vella i podrida, i molt serà que no surtin homes per a fabricar-ne una de nova, que ben dolenta ha d'ésser que no valgui més que aquesta.»

-I, ara que la barca veia és a fons, ¿a on són els que han de fabricar la nova?- interrogà el Rector, mirant a son nebot fit a fit.

-Enlloc, per ara- contestà aquest amb un deix d'amargura, -i és per això que li deia que hi havia perdut bona part de mes il·lusions. Jo ja hi comptava, amb què el rebull de gasos de què li parlava suara, capbussant-ho tot, havia, de moment, d'enterbolir les aigües; però creia en la possibilitat de què la sotragada, obrant per reacció, restablís la corrent purificadora de les aigües sanes, precipitant al fons els gèrmens de corrupció. Desgraciadament, veig que m'he equivocat. La força de l'estancada és tan vella, que la corrent ja no existeix.

Acabat son modest refrigeri, el jove, ja més animat, continuà:

-M'he equivocat sobre el gènesi d'aquesta revolució, que, en veritat, no és pas filla de la consciència del poble. Les masses honrades, per l'habitud de viure entre el fang de baix i el llot de dalt, estan tocades d'un fatalisme musulmà que els hi lleva el coneixement de son poder i son valer. Tampoc és filla d'una escola de pensadors que s'hagi assumit la tutela del poble inconscient, per a conduir-lo, amb millor o pitjor criteri, vers un ideal més o menys encertat. No senyor: és, senzillament, nascuda de les eternes desavinences entre els explotadors de sempre, qüestions de recapte entre ells actors de la vella comèdia. Sinó que aquesta vegada, sortint-se de test, amb ses barroeres manotades, han enfonsat les taules i esbotzat les ja prou abonyegades i primparades mampares del teatre, que ha caigut amb estrèpit.

El bon Rector, escruixit de la ironia gràfica del seu nebot, no capia la relació entre la transcendència del fet i la misèria de la causa. Perquè lo cert és que els conceptes despreciatius d'aquest no rebaixaven pas la gravetat de les circumstàncies presents, ans al contrari, la feien més paorosa per l'absència d'un impuls noble i honrat, per la carència d'un ideal.

-Però, Senyor!- exclamava, posant-se les mans al cap.- ¡Digueu que estem abocats al cataclisme! ¿Què fan, doncs, aquests grans polítics, aquestes distingides *plomes* que diu que figuren com a capitosts del moviment? ¿Per què no hi posen fre, a aquest desgavell que, per deletèrees que siguin les seves doctrines, no deu pas ésser l'anarquia desfrenada lo que patrocinen? ¿És que no poden o que son odi sectari els impulsa a obrir les portes de tots els vicis? Perquè, encara que tu diguis que aquest moviment careix d'objectiu, jo n'hi veig un de ben clar: la impietat.

-La impietat d'aquests grans polítics i d'aquestes distingides *plomes*, que vostè diu, és tan mentida com ho serà la seva religiositat de demà que, per virtut de la natural reacció, tornin a surar certs convencionalismes que ara van per terra i els convingui afalagar els ramats de la conservadora, que són els que eternament fumen mentre els altres escupen. Avui són impius perquè d'aquest cantó es decanta la corrent iniciada pels polítics de tercera i quarta fila, els quals somouen el poble oferint-lí carn de capellà, creguts de què encara és gustosa com en temps de la desamortització, o perquè troben que l'Església és un entrebanc per a la llicència que proclamen amb el nom de llibertat.

Té vostè raó al dir que la impietat, o mellor dit, la clerofòbia és la nota característica d'aquesta

revolució. De tot ne té la culpa el clero, diuen ells; mes, a part d'això, que fa fàstic, fa ràbia sentir les teories que, com a salvadores de la pàtria, exposen en clubs i periòdics els nostres pseudo-regeneradors. No és possible concebir major incongruència d'idees inflades com bombolles de sabó unes, i altres escarransides com un gastament. Textos de brumosa filosofia del nord, mal digerits pels cervells semites dels nostres germans de ponent; hel·lenismes de segona mà, rebrecs de la gran revolució francesa; desperdicis d'escoles passades de moda en els països a on s'inventaren i que cap resultat han donat enlloc, com no sigui obrir la porta a noves tendències que, desbocades, han anat a parar cent hores lluny del pensament de l'inventor. Tot això, reduït a formulismes rutinaris, lligat amb carrincloneries d'aquesta llegenda oficial que en diuen *Historia de España*, fent un farnat de frases tan lluentes de forma com buides de sentit i incomprensibles pels mateixos que les exposen.

¿Creurà que he escoltat discursos d'una hora de durada, sense comprendre'n un borrall? Doncs aquests discursos que jo, home de carrera, amb més o menys antecedents i amb tota la voluntat no capia, eren aplaudits frenèticament per una massa de gent de brusa i americana, sols perquè sonaven com els cascabells d'un tronc desbocat. Fora d'això, que afalaga les orelles, pas un concepte clar i concís, pas una idea pràctica i verament factible, ni un res que tiri al blanc, font i origen de nostres desdites, ni que posi el dit en la nafra social, de la qual tothom sent l'escoïssor. Ens presenten la democràcia com el verb d'una nova era de llibertat, igualtat i fraternitat, com si fossin conceptes nous de trinca, i fa pena considerar que això es diu i s'escolta sobre un terror en que, en època gloriosíssima, aquests principis informaven lleis i costums, fructificant riqueses i esplendors i creant una civilització que era mirall dels pobles veïns. Allavors ningú els descrivia, aquests principis, perquè eren en la massa de la sang i es professaven amb la inconsciència de l'honradesa; són els que n'han perdut la consciència que volen ara servir-nos-els reduïts a fòrmules filosòfiques covades en el gabinet del teòric; són els mateixos doctrinaris de sempre, tancats dins de l'ou dels seus convencionalismes, que, prescindint del valor ètic i racional de les societats que volen regir, volen que les lleis, en lloc d'èsser fruit de l'essència del poble, se subjectin rigorosament als ditxosos *principis*, als quals hi ha que sacrificar-ho tot, fins la salut de la pàtria. Doncs aquests són els que subleven a les masses, el crit de *¡Abajo lo existente!* Farsants!

Ah, senyor oncle! No és lo que a mi més m'apena l'espectacle d'aquestos valldepedrencs, regirant-se irats contra el senyor que, en lloc d'emparar-los, els agraviava. Encara és això un símptoma biològic, digne d'èsser tingut en compte, per quant revela en ells un cert grau de vitalitat que els fa posar la mà on senten l'escoïssor de la ferida. No succeeix tant allà baix, a on veuria les masses desfer-se en estúpides manifestacions, cridant sense saber lo que demanen, pagant-se de retòriques i com si estiguessin mancades de l'instint de conservació, ni saben distingir els amics dels botxins que els aquissen contra persones i coses que cap mal els hi han fet. Això és lo que a mi m'apena, i el convenciment de què aquell sentit pràctic de raça, el caliu de pàtria catalana que comptava revifar d'entre les despulles del cataclisme, és ben acabat.

Jo prou he provat de fer-me escoltar cridant que a casa nostra lo vell és la llibertat i lo nou la tirania; que la democràcia, nostres avis la tenien en la massa de la sang i la practicaren fins que morí a mans dels que ara ens la envien falsificada; que calia reconcentrar-nos en nosaltres mateixos, perquè dintre nostra raça hi trobaríem tots els elements necessaris per a ésser lliures, sense recórrer a pautes exòtiques, expedides per un centre, per temperament, per història i per educació avassallador, absorbent i corruptor, com els ho provava amb fets històrics. Tot inútil: el nostre poble no la coneix, la seva història, perquè, a semblança d'aquells antropòfags de l'Àfrica, que diu que per a engreixar els presoners destinats al festi els hi subministren un brevatge que els fa perdre la memòria, a nosaltres se'ns ha esborrat la història, que és la memòria de l'ànima social. Això explica el fenomen desesperador de sentir aquestes desviades masses glatir la llibertat en la mateixa parla del botxi que els l'ha cremada.

Uns me titllaven de boig, altres me miraven amb estranyesa, preguntant d'on era eixit, i els capitostos me denunciaren com un reaccionari perillós. ¡Reaccionari jo, que en radicalisme vaig més lluny que tots ells! ¡Jo, que amb major gust veuria córrer torrents de sang que no els bassals de pustema on xipollegen ells, ridículs jacobins de quincalla! Prou que en faran vessar, de sang, prou! Mes no serà pas exposant la seva al tall de la guillotina, ni serà la sang blava de cap poder caigut, sinó la roja i dels pobres, que aquissaran els uns contra els altres, amb sos miserables egoïsmes, perquè ells, dels rics no en volen sinó els diners. Ah! No en sortirà, d'entre aquests formidables ciutadans, cap Robespierre: no hi ha perill.

Encara amb alguns amics vàrem intentar una darrera prova, per a veure si revetllàvem el poble amb un cop de corneta. Un dia aparegueren les cantonades cobertes de rètols que, amb lletres vermelles, deien: *Guerra a Madrid!*

Sols se'n commogueren els capitostos, perquè de Madrid n'esperen la legalització de llurs pirateries i la confirmació de les canongies que es van repartint. La policia els arrencà en mig de la indiferència de

tothom.

Mossén Joan alçà d'entre les mans el cap, que ja li bullia, afectat per tot aquell ordre de consideracions, i exclamà:

-I doncs ¿còm ha d'haver nom tot aquest bullit, i com ha d'acabar, pobres de nosaltres?

-Ne direm la *Gloriosa*, per mal nom- féu l'altre, arronçant les espatlles, I després afegí: -En quant a sa finalitat, fa de mal preveure, Seria inútil voler rebaixar la transcendència dels fets i negar la gravetat de la crisi que es desperdícia: al contrari, crec que portarà una trista seqüela de llàgrimes i de sang, Mes, com no obiro enlloc la virtualitat d'una corrent regeneradora, me temo que els que restaran en peu veuran tornar el fang al fons i les taques de verdós llot clapar de nou la superfície de les aigües tèrboles i mortes, que seguiran descomponent-se per a aliment de les plantes grasses, que no moriran mai, Tot aquest brogit no és pas l'extremidud d'un cos viu que reacciona: és sols la xanés del mosquer que formigueja, barallantse, sobre les nafres d'una ròssa.

En Ramon feia estona que parlava excitat passejant-se amunt i avall de la sala, i son oncle continuava de colzes sobre la taula, com recapacitant sobre els amargs conceptes que son nebot anava vessant. Per fi, aprofitant un moment de respiro, li digué alçant-se:

-Fill meu, te trobo més descoratjat de lo que podia esperar de ton caràcter, i sentiria que flaquegessis en una tasca en la que jo em començava d'interessar. Ja és trista la consideració de què aquest terrible terrabasall hagi d'ésser l'eterna faula del *mons parturiens*, sense que en sa mateixa gravetat s'hi puguen entreveure elements de reconstitució, com en les més graves malalties; més hem de considerar que els pobles, a diferència dels individus, poden aniquilar-se al darrer extrem, però no moren mai. El nostre poble no és ni mort ni aniquilat: tu ho has dit mil vegades i jo ho abono. Lo que li falta és consciència de la seva vida, i aquesta consciència no és per un tràngol que li ha de venir (per més que aquest puga empènyer la corrent un cop iniciada), sinó per un treball perfidiós i reposat. Lo que tu volies fer ara, era collir la fruita abans de florir l'arbre que l'ha de llevar; un excés de confiança en tu mateix, t'ha portat, amb el fracàs, el descoratjament. Lo que hi ha que fer... Mes de lo que hi ha que fer ja en parlarem en ocasió més oportuna, perquè ara lo que urgeix és veure com resolem el conflicte de casa. Recorda't que allà baix hi ha una colla d'infeliços, que t'esperen com el Mesies.

-Si tanta confiança tenen en mi- respongué en Ramón amb certa displicència, -ja estaran més tranquils, perquè a hores d'ara ja saben que som aquí.

-Ho saben?- féu el Rector amb interés! -¿I com els hi has fet avinent, estant la casa sitiada?

-Se n'ha encarregat el mateix recader: un xicotàs decidit com un brau, que es menjà en poc més de sis hores la tirada que hi ha d'aquí a casa, i que, amb una hora de descans, ja estava disposat a desfer el camí, marxant tota la nit, a salt de ca, davant dels nassos del cavall al trot. M'ha deixat ans de dia part de ca l'hostal del Porxo, tirant-se pel dret a Serra-Bruna, decidit a entrar-hi, enc que fos a ganivetades.

Després de curts moments de silenci, parà el jove de passejar, i, encarant-se amb son oncle amb la cara transportada com pel curs de noves idees, exclamà:

-Homes com aquest, a muntanya n'hi ha un a cada casa. ¡Aquests sí que són catalans de veres, tan bon punt els hi cau la capa d'engongiment que els ofega! Aquests sí que m'entenen! Fins els ulls se'ls mullen quan els hi parlo amb l'esperit de la vella Catalunya.

I de pensar que aquest papanates de *senyor*, tenint a mà tals elements, s'ha deixat engabiar com un mussol, avorrit dels seus mateixos... Jo, en son lloc, fóra l'amo de la muntanya...

-Bé, home, bé- féu el Rector, més animat pel nou giro de la conversa; -ja que ara et demana, encara s'hi podrà adobar quelcom.

-Si no és ell qui em demana, sant cristià!- exclamà en Montbrió, i, acostant-se-li a cau d'orella, li digué aquestes paraules, que el sant cristià recollí com les plantes assedegades el ruixim que cau del cel:

-Si no és ell: és ella, la Montserrat, que s'ho emprèn: aquella ànima tan pura i generosa, capaça per si sola de redimir tots els pecats de la família i del poble; ella, el calze hermós a on s'hi guarda aquella sang nova, verb substancial amb què jo compto per a regenerar aquesta terra.

Per tot el poble ja s'ha esbombat la nova.

-L'hereu Montbrió és aquí!

-Ha arribat don Ramon!

-Qui l'ha vist?

-La Ballaruga l'ha vist entrar a la Rectoria.

-I la Mariagna també.

-Sí, sí. En Pere i en Baldiri, que el volien deturar, no s'hi han vist amb cor, perquè amb un cop d'ui els ha atuït.

-Quina enrabiada tindrà el Cerdà! Veiam si s'acabarà d'una vegada, aquesta guineia: que ara mateix això sembla una gàbia de boigs.

-De boigs i de malfactors -afegia una altra.

I totes les comares donaven a entendre la importància que per al poble tenia l'arribada del jove enginyer.

Poc després, aquest, que muntat a cavall creuava la plaça tot xano xano, se veié de seguida rodejat d'un estol de dones i criatures que el seguien i el contemplaven com a un benaventurat.

-Bon dia, mestresses- les hi deia ell, tornant-les-hi competxanament les salutacions que, amb la poquedat d'esperit característic de sa rusticitat, li dirigien. -I doncs què heu fet dels homes, que quasi no en veig un per medicinar ¿És que encara jauen els ganduls?-

Les dones reien senzillament mentre que alguna afegia:

-Ja pot pensar si jauen! ¡Pansé que n'hem vist cap d'anit!

-Ah! Jo ho entenc- persistia en Montbrió seguint la comèdia: -aprofiten la saó per a fer els aixadius i goretar les terres de repòs. Ben fet que fan, perquè, com diu l'adagi: «Quan la grua va a ponent...» I ara ja deuen passar les grues: oi?

I les dones seguien rient, amb la simplicitat amb què riu el malalt les gràcies del metge que bromeja amb sa malaltia. Alguna, més decidida, exclamà:

-¡Massa que ho sap vostè, on són els ximpls dels nostres homes! ¡Per aquí baix que cerquen la perduda!

-I ara! Què diuen?- exclamà el jove, fent el sorprès. -Ah! És veritat que el Rector m'ha dit que ara quasi tots viuen de renda. ¿Què és cert, això? Vet aquí per què esteu tan cofoies! Doncs ara seran a caçar. A furar un cau, potser? Ja és divertit, això. Sinó que és una mica exposat si no tenen llicència.

Les bones dones ja no reien tant. L'al·lusió era massa viva per aquelles infelices que, amb més bon seny que els seus marits, pressentien que allò un dia o altre acabaria malament.

En Montbrió també deixà son posat de drol·le i digué de sobte:

-I bé ¿què és lo que passa en aquest poble, que sembla que tothom s'hagi tomat boig? Abans jo vos veia contents en mig de vostres pobreses; vostres camps florien i granaven com un bé de Déu. Bé és veritat que ploràveu sempre de què els pactes vos endogalaven i de què la malvada cuca se vos menjava lo més substanciós; però, així i tot, encara vos ne quedava tantipotent per a viure pobres i alegrets, com a bons cristians: que no hi ha res que donga tan bona jeia com les suades del treball honrat. Avui veig que tot s'és mudat. Des d'ací em miro els camps amb les corretjoles vives, els goretats per merèixer i els rostrois estan cridant l'arada, i això que estem ja encarats amb Sant Martí. ¿És que creieu que baixaran els àngels a llaurar, o teniu qui vos fa un violari per a quan els canyats hagin fet les darreres extremituds?

Callaven, les pobres dones, abaixant els caps com mig avergonyides davant del cavaller, que s'anava tornant més seriós cada vegada. Aquest continuà, alçant el braç dret amb posat amenaçador:

-Ah, poble de Vall de Pedres! ¡Que en vas de malament! Bé és veritat que per tot arreu avui s'han trabocat les coses, que en molts indrets el poble desmandat trepitja les lleis que fins ara el governaven, però a vosaltres la malura vos ha tocat més fort que a ningú. Abans teníeu l'espina d'un amo poc considerat, que no us estimava com mereixíeu, perquè no us coneixia; avui, per desfer-vos-en, vos

aprofiteu de la revolta i, a manca de desvergonyits que no heu trobat entre vosaltres, els heu fet venir de fora, clavant-vos una altra espina que pica més fondo que aquella; vos heu entregat a gratcient a un malvat que vos explota pitjor que l'amo, perquè us coneix massa, però que us ofereix part del fruit de les seves dolenteries.

Prou que ho sé, on són els vostres homes! Són allà baix; a furar el cau, com vos deia suara. Els més desanimats van al davant, amb l'arma als dits, a punt de fer foc; els més vergonyants els hi guarden les espatlles, proveïts de sac i cordes, per a enfardar el fruit de la rampinya que els temptà; i vosaltres, les seves esposes i filles, aquí, esperant que tornin, qui sap si per a fer raons als que no s'hagin sabut aprofitar prou de la desfeta.

Ah, gent de Vall de Pedres! Abans vos estimava perquè éreu honrats, i us planyia perquè us veia poc sortosos. Avui no us puc plànyer, perquè la sort vos l'heu jugada en mans d'un dolent; ni us puc estimar, perquè heu perdut l'honradesa, entregant-vos a les gaubances de la ganduleria i del furt. Els vostres pares vos ensenyaren a témer a Déu i a guanyar-vos el pa amb el suor de la cara, vosaltres, digueu-me!, ¿què els hi ensenyareu, als vostres fills?

La peroració senzilla i concisa del jove, dita amb veu vibranta que ressonava fins als darrers recons de la plaça, es clavava al mig del cor d'aquelles bones dones, que començaren a sanglotar, fent protestes d'innocència i de bondat. Moltes d'elles començaren a agenollar-se, com si es trobessin davant d'un ministre de Déu.

~ No, no! No som pas nosaltres. Són ells, que obren per llur capritxo. ¿Què hi podem fer, pobres de nosaltres, davant de llurs fatxenderies? ¡Bona sorts, encara, si no ens toqués el rebre! No ho cregui, no, don Ramon, que siguem tan dolentes.

Alguns dels pocs homes que al poble quedaven, s'atansaren, tractant també de reivindicar-se als ulls d'en Montbrió, que a cavall, en mig d'aquella gentada de dones i criatures ploroses, semblava un profeta del temps bíblic reptant el poble d'Israel per les seves malvestats.

-Si vostè no hi posa un remei, el poble està perdut- avançà una.

-Sí, sí! Vostè ho pot fer- clamaren totes a chor.

-Jo?- contestà en Montbrió, amb certa aspresa.

-¿I què puc fer-hi, jo, en coses que no em pertocuen? Som el vostre batlle, per ventura? Vosaltres podíeu fer-ho i no ho heu fet; vosaltres podíeu avenir-vos i conjurar-vos, negant als vostres homes la pau de la llar, fins que possessin seny. ¿Per què no ho fèieu?

Aquí teniu un pobre vell, que és vostre pare espiritual. L'he trobat presoner, amb guardes a la porta; l'he trobat sol i vern, plorant amb llàgrimes de tristesa la ingratitude de sos filigresos. I jo us pregunto, dones: Vosaltres, que bescanteu els homes, ¿què heu fet per a eixugar-li les llàgrimes, al vostre pare? ¿Quantes de vosaltres heu anat a trucar en aquella porta, duent-li un consol al cor, vosaltres que tantes voltes hi heu trucat per a pidolar una almoïna o un remei per a vostres mals?

I d'aquelles pobres dones d'allà baix, que vostres marits i fills, al comando d'un brètol foraster, assetgen amb l'odi al cor, com el gat a la rata, ¿què teniu que dir-ne, vosaltres que sabeu bé que sos ulls ploraven amb els vostres i ses mans s'afanyaven a curar les pròpies ferides que el seu patró inconsiderablement vos obria?

Els sanglots creixien, prenent accents d'arrepentiment. Aquelles dones, que abans es creïen dignes sols de llàstima, comprenien ara que també hi tenien el seu tant de culpa en el sofriment de ses desdites.

-Perdó! Perdó!- clamaven moltes d'elles, encara per terra, mentre el cavaller procurava sortir-se del rotllo, tot dient, amb sa habitual tranquil·litat:

-Alceu-vos, bones dones, que jo res vos haig de perdonar, ja que a mi en res m'haveu ofès. Els pecats contra el cel, el Rector vos els perdonarà si els hi confesseu; dels demés, si no els heu comès, no hi ha que parlar-ne: qui l'hagi feta que la pagui. Jo no vinc pas com a enemic del poble; vinc sols en defensa de les persones a qui estimo. A manca d'altra autoritat, jo seré el defensor dels desvalguts. Vinc sense armes, com veïeu, perquè la justícia de Déu no en necessita. Jo la imposaré, la raó, a les bones, si la gent de bona voluntat ajuda; i si no, a les males, i allavors tots ne plorareu.

I tirà pausadament carrer avall, seguit de tota la gentada. A la sortida del poble es parà de nou, i, girant-se vers la multitud, cridà amb veu ferma i pausada:

-Segueixin-me els homes de bona voluntat! Dones i criatures: torneu enrera, i si no heu de posar l'olla

al foc, perquè els vostres ja es guanyen el pa, amanit per les rancúnies, aneu-se'n a l'església i demaneu al bon Rector que us ajudi a pregar per vosaltres, pels vostres i per mi, perquè en bona veritat vos ho dic: ¡abans que caigui el dia, o posaran seny els esbojarrats o més de quatre no tindreu prou ulls per plorar!

I tornà a emprendre la marxa sense girar la cara, com qui té la seguretat de què les seves ordres no tenen retop. Efectivament: se triaren els homes de les dones, i aquella massa de gent, influïda com per art de bruixeria, formiguejà una estona en l'estretor del carrer, fins que per fi, capficada i mormolanta, prengué via carrer amunt, anant a recontar ses penes i ses esperances sota les naus del temple, on son vell i xacrós Rector procurà confortar-la amb mots de bé eixits del cor.

IV

Bé hi escau la soledat en els erms i boscos, a on s'hi veuen a penes senyals de la indústria humana; més, quan es manifesta en les viles i en les planes conreuades, a on cada pam de terra porta la empremta de la mà de l'home, ¡que n'és de trista, la soledat! Si heu vist una vila assolada per la pesta, si heu trepitjat una comarca deserta pels horrors de la guerra o pels cateclismes de la naturalesa, bé l'haureu sentida la tristesa d'aqueixa soledat, que llavors pren el nom de desolació, punyenta com un sarcasme, si per ventura el sol rialler joguineja amb tots els esclats de sa natural riquesa.

Així ho pensava en Montbrió quan, al desembocar dels carrerons empedrats de rierencs i encaixonats per les tàpies dels horts del poble, s'estengué davant de sos ulls, inundada de llum, l'ampla vall, vorejada de boscos i herbeis, que començaven a enrogir-se pels primers entretocs de l'hivern. Els camins eren deserts. Els blat-de-moros, amb les panotxes mig esberlades, tot just aprofitades les espigues com per mà mal agradosa. Les trumfes, mig descolgades i florejadades, com per obra d'un massafart. Els farratjons podrint-se per les bolques, i les vesanes, voluptuosament assaonades, semblaven cansar-se d'esperar les maritals carícies de l'arada, que diposités en ses prolífiques entranyes la sement, signe potencial de vinents esplets. Per lo demés, ànima viventa enlloc.

Sols més avall començaren a veure algun que altre individu, que marxava arrambat per les margeres o posant-se a cobert sota els roures dels propers boscatges i que, carregats amb fardos més o menys visibles, es comprenia bé que anaven de frau, per la dalior que posaven en fer-se fonedissos.

Els acompanyants d'en Ramon ne donaren prompte l'explicació. Eren els fadrins de la grilla que havien iniciat el saqueig en les cases veïnes a Serra-Bruna, més compromeses pel senyor, de primer d'un modo vergonyant i aprofitant-se del general desori, com qui diu per a fer boca i ensenyar els aprenents.

De sobte, en un girant de camí aparegué en Pascal, que es llançà amb grans demostracions d'alegria.

-Visca don Ramon, vatualisto! ¡I quan m'alegro de veure'! Repudai, i que ve just! ¡Que, si no, li dic que aquí hi ha un *desfècit!*

En Montbrió correspongué, amb el bon humor de sempre, a les demostracions del seu amic.

-I doncs, Pascal, què em dieu? Home! Si sembla que el dimoni hi balli, en aquest poble. I...poc a poc: de quins sou, vós? Perquè ara vaig comprenent que això s'ha de preguntar, per no trobar-se en un compromís.

A la broma d'en Montbrió en Pascal hi contestà en sèrio:

-No me'n parli, home! Si ara mateix ni un ho sap.- I, acostant-se més al jove i baixant la veu, afegí: -Si es tractés només que d'aquest pudai de mal-fart, li juro que no m'hi enquimeraria pas gaire, a fe a fe; mes... aquella senyora, pobreta, que és tota bondat, ¡quin fart de patir de cos i ànima, la santa dona! I aquelles dimoselles? La pubilla, que li juro que és d'allò que no hi ha i que es va decandint, pudai!, com una candela de xavo... Li dic que per elles soles me perdria!

I decantava cap al jove sa cara migrada, repelosa com una escorça de roure; on brillava tot un mar d'expressió i de sentiment.

-Per més que... no es cregui, don Ramon- afegí, -que això va mal! Aquest brètol del Cerdà ho ha empastifat de tal manera, que ara mateix aquí no hi podem viure, ni rics ni pobres. Això no s'havia vist mai!

I amb aquella verba especial, que tant divertia a en Montbrió, començà a donar compte de tot lo que sabia i de lo que suposava, interrompent-se ell mateix a cada pas.

-Ara ja ho sap tothom, que vostè és aquí. Jo mateix vinc d'innovar-ho an en Llissàs. I ¿sap com ho he sabut? Doncs venia de rebre ordres d'en Llisàs i m'encaminava, fora camí, dret a la Rectoria, quan me veig venir an en Baldiri i els demés que estaven de punt vigilant el pobre Rector... ¡Ja ho deu saber, que a Mossèn Joan me'l tenen vigilat com un pres, pobre home! Aquest sí que és un altre màrtir que em trenca el cor. I ¿ha vist com està xafat? Les penes se'l mengen, sant home; i, no es pensi, que li ve tant d'aquí baix com d'allà dalt- senyalant successivament a Serra-Bruna i el poble. -Doncs, com deia, baixaven rabents... Jo que dic: «¿Qui repudai els empeny, an aquests, que tant rodolin?» Jo que els crido: «Què hi ha, nois?» Res... per avall... Només en Baldiri m'ha fet una mueca, com volent dir: «Si, fes l'orni, manu...». Jo que dic: «Això és que ha arribat don Ramon o la Guàrdia Civil. Més amunt una dona m'ha dit: «És l'hereu Montbrió, que és arribat ara mateix». «Ah, pudai! Ja jo deia... I ara aquests corren a avisar-ho al Cerdà. Jo que giro cua, i cap a contar-ho an en Llissàs; que ja era allà baix, a les anques del món. No n'ha està poc, de content! Perquè l'home, de coratge, ja en té però li dic que s'hi veu verd amb tot això. «Vés! Busca'l corrents, m'ha dit, i digue-li que vinc tot darrera!» I aquí el té: vegi'l.

L'altre feix de nervis d'en Llissàs ja apareixia al lluny, i no trigà pas gaire en adjuntar-se a l'estol d'en Montbrió, saludant-lo amb l'efusió del que, empenyat en un mal negoci, veu acostar-se-li un bon puntal. Espontàniament i sense que ningú, ni el mateix Montbrió, ho estranyés ni discutís, semblà quedar convingut que aquest era el general i aquell el seu segon. Així, s'apressà a donar-li compte de lo que havia fet i de com estava la cosa, afegint tot sovint: «Ara, vostè dirà lo que cal fer», o «Si a vostè li sembla, es podria fer això o allò».

Com ja feien un grupo massa visible, s'havien ficat en el primer terme d'un bosquet proper, a on celebraren una mena de consell de guerra. En Montbrió parlava poc, però escoltava molt, imposant-se bé de la situació, Se limitava, de quant en quant, a fer preguntes concises, per exemple:

-Quants creieu que són els més desesperats?

A aquesta pregunta hi contestà en Llissàs ornamentant ses paraules amb tota la riquesa de sa mirada expressiva.

-Ja veurà: ens hem d'entendre. Si, com fins ara, no hi ha qui puga rebatre el Cerdà, compti que tot el poble és d'ell. Si surt algú que amb una mica de sort li faci cara, ja li responc que de prompte li pendrà la meitat de les forces.. ¡Bèn dolents, dolents...! Cregui que no passen de dues dotzenes, comptant-hi els forasters, i encara aquestes dues dotzenes són temibles com a braços del Cerdà. Sense ell... uns amb altres per un got de vi se'n faria lo que es volgués. ¡Ara, tingui ben en compte que el Cerdà val per tots! ¡Pensi que és dolent com un mal gra, que està endimoniat fins dalt de tot, i, com que està compromès fins a l'ànima, farà el diable quatre al jugar-se el tot pel tot. Cal reconèixer-ho, don Ramon: la situació és grave, compta amb bons padrins, i aquest home no s'aturarà davant del més gros disbarat.

Resumint el resultat de la conversa, en Montbrió en deduí que en Llissàs no duia cap plan concret, ni es sentia amb prou forces per a fer resoltament cara al Cerdà. Sols, portat per l'instint de conservació i sublevat pels desmans que aquell cometia, havia procurat realçar l'esperit dels veïns de millor voluntat, per veure si li posaven un fre. En part ho havia lograt, però en trobava molts que no s'atrevien a declarar-se, per temor de quedar en pitjor situació si fracassaven.

Ara li tornava a preguntar:

-Vegi, doncs, què podem fer.

En Montbrió es mostrà poc explícit, potser perquè tampoc tenia un plan ben concret. No obstant, n'insinuà un.

-Jo- digué -me'n vaig a Serra-Bruna.

-Oidà! I que aviat ho ha dit!- interrompé en Llissàs. -No veu que no el deixaran passar? I com vol anar-hi?

-A les bones, si puc, i si no... com pugui; però jo abans d'una hora, si som viu, seré a Serra-Bruna- contestà impertorbable i sense afectació el jove. -Un cop dins, completaré el meu plan. Probablement convocaré a tothom i allavors és precís que vingueu tots, barrejats uns amb altres, amb posat de pau. Entretant, féu córrer aquesta veu i que ningú falti.

Encara que vagament expressat, s'entreveia la idea d'en Montbrió i tots l'aprovaren. Sols en Llissàs repetia fent mueques:

-El Cerdà, el Cerdà, és qui em fa por! Recordi's de què disposa de més de quaranta homes armats.

S'ha de gastar molta mònita, don Ramon.

-Mònita?- féu aquest. -No en conec sinó una, aplicable al cas present: procurar fer obrir els uis als de més bona fe i desemascarar els malvats. Aquestos botaran, ja ho sé, i serà precis opósa'ls-hi els desenganyats. Si això no dóna resultat, doneu-ho tot per perdut. Ja serà sols qüestió de la defensa individual. Ara vosaltres escampeu en totes direccions la nova de què jo porto la pau. Feu que vegi força cares amigues entre la colla. Estigueu tots a la mira, i... del demés Déu dirà.

I, quedant-se sols amb quatre o cinc dels menys compromesos, seguí el camí cap a Serra-Bruna.

V

No trigaren gaire a veure petits escamots de gent, estacionats a les envistes de la masia de Serra-Bruna que es dibuixava al fons, severa i silenciosa. Semblaven volades de corbs que sotjaven pacientment les darreres extremituds de la bèstia estimbada, amb les carns de la qual esperaven deleitar-se.

En Ramon es desvià. per a estudiar la possibilitat de forçar el siti passant per llocs excusats; però, veient-ho difícil, tornà al camí ral, seguint avant.

Sa aproximació devia haver ja sigut notada, perquè es produí algun moviment d'anants i vinents, particularment en un dels escamots que ocupava el camí en la mateix línia del siti. En mig d'aquest hi descollava el Cerdà, amb sou aire petulant, vestit de gorra de pell, gec pelut, calces amples i la manta ratllada, caient-li a grans plecs del muscle esquerre. Duia a l'espatlla una tercerola.

En Montbrió no abandonà son posat indiferent, i parà la marxa fins a topar-se amb el capitost, que, veient-lo venir, estava palplantat al mig del camí.

-Bon dia, bona gent!- digué llavors, amb la major naturalitat, salutació que sols fou dèbilment contestada per alguns de la colla, però no pel Cerdà que, amb la vista fixa sobre el cavaller, semblava que sel volgués menjar.

-I això?- continuà aquest en el mateix to. -Què estem de gales?
¿Què esperem el Bisbe, potser?

La xulada féu tan poc efecte com la salutació. Sols els més innocents mig rigueren; els demés semblaven tots preocupats, com si esperessin alguna cosa més sèria. Els llavis prims del Cerdà es desplegaren sota un nas d'òliva, i sos ullets vius accentuaven sa penetrant intenció.

-Lo que esperem- exclamà en to imperatiu, -a vostè poc li importa. Lo que convé és saber vostè qui és i a on va.

El jove es posà prompte a l'altura de les circumstàncies, i sense perdre l'aplom li respongué:

-Qui som jo, no tinc pas de dir-vos-ho, com tampoc necessito preguntar-vos qui sou vós. Jo faig la meua via i passo pel camí ral. ¿Què hi ha que dir en això?

-És que el poble està en estat de siti i aquí no passa ningú sense els passaports del *Presidente de la Junta Revolucionaria*

Dient això, el Cerdà es despenjava la carrabina de l'espatlla, tot quadrant-se al mig del camí, amb posat de ferma resolució.

Era inútil discutir amb un home que ja presentava les forques per davant, i el jove li medí d'un cop d'ull tota la malignitat d'intencions. Ademés, els moments se feien crítics, ja que l'espectatativa del xoc que anava a produir-se entre els dos personatges atreia els grups d'armats. Dintre pocs moments en Montbrió en seria voltat i impossibilitat de lliurar-se de les grapes del Cerdà, que no desaprofitaria pas l'ocasió de destruir la darrera esperança dels sitiats. Calia, doncs, aprofitar aquells instants en què l'enemic estava encara descuidat, en espera d'una agarrada que, més o menys llarga, estava sols al començament.

Així ho comprengué el jove, amb admirable rapidesa de pensament, i, sense cap senyal de transició, passà de la tranquil·litat que aparentava a l'acció més enèrgica. Replegà les regnes, ensems que clavava sense compassió els esperons al ventre de la pobre bèstia, que, al sentir-se tan brutalment obligada, llançà un ruflet de dolor i, redreçant-se com un mal esperit, botà per sobre els del grupo, que, sorpresos de la violència de l'inesperat moviment els hi faltà temps per a fer-li lloc. El Cerdà, que era el primer, collit en el mateix moment en què anava a encarar l'arma, entrebanat amb la manta que li

privà la llestesa de l'acció, rebé una forta refregada que el féu giravoltar i mig caure de morros damunt la margera del camí.

-Alto! Alto! Foc a ell tothom!- cridava renegant com un condemnat, i, tot redreçant-se, acompanyava l'acció a la paraula. La seva bala passà bronzint i esfullant els arbres del camí. Se seguí un espetec d'escopetades; però, fos que no hi havia prou mala sang o fos perquè lo sobtat i atrevit de l'acció els deixà a tots glaçats, lo cert és que l'ordre del Cerdà s'obeí massa tardanament per a fer bona punteria, i els més restaren bocabadats, mirant-se com s'allunyava el cavaller aplanat sobre la bèstia allomada, fins arribar al portal de la masia, que se li obrí de bat a bat.

VI

-Basi, cadascú al seu lloc!- cridà en Montbrió, separant-se dels que joiosament li donaven la benvinguda. I enfilà l'ampla escala amunt, saltant els graons de dos en dos.

Mig enlluernat per l'esclat de sol que deixava a fora, a penes s'adonava de l'ombra graciosa d'una dona que, mig esvaïda sobre el catxapit de ferro, l'esperava al replà de davant del vestíbul. La llum que queia de la claraboia, il·luminant-la pel cim de la testa, feia joguinejar, com una boirada de primavera, una tofa de cabells artísticament descuidats sobre son front. Sos ulls, encesos per l'insomni i les angúnies, brillaven plorosos sota ses negres celles, i sa boca, tristament plegada, no jugava quasi amb els clotets d'aquelles galtes abans tan xamoses i ara ben desmaiades.

Ses mans s'allargaren dolorosament vers el jove, que, adonant-se'n, es parà corprès. Aquella malencòlica visió de linies ascètiques i pures, de tal manera transparentava els sofriments de l'ànima aclaparada per un dolor sense expansió, que, malgrat sa bellesa, que sintetitzava totes ses aspiracions i follies d'artista enamorat, li produí un sentiment de pietat profundíssima. Més, encara, quan sentí sa veu dolça i baixa com un sospir que li deia:

-T'he vist venir i aquells trets se m'han clavats al mig del cor, penedint-me greument d'haver-te cridat. Perdona'm, que no pensava posar en perill la teva vida. Has pres mal, estimat del meu cor?

-No, hermosa- féu ell, prenent-li ambdues mans i rabejant-se dins la dolorosa serenitat de ses mirades. -No, hermosa; allò eren salves que galejaven la bona arribada del teu enamorat.

La delicada transposició del jove féu somriure amargament la donzella.

Aquell continuà, tot menjant-se-la amb els ulls:

-Te trobo més hermosa que mai, però traspasada d'un modo que em trenca el cor. ¿Què estàs malalta, filla?

-Sí, malalta d'enyorament, de passió d'ànima i... de tan fingir un valor que fa temps que el som acabat. ¡Prou que t'ho contava en mes cartes, però tu no me'n creies!...

-Sí, que te'n creia, filla- contestà en Montbrió amb exaltament, adonant-se de què s'enfosquia encara més la cara de madona adolorida de la seva estimada. Sí, que te'n creia, i Déu sap la guerra encesa en què es debatia mon cor, bategant d'amor per tu i cruelment injuriat per ton pare. ¿Creus tu que es resolen tan fàcilment els plets en què s'interessa un cor bàrbarament partit en dos? Allavors me semblava que cedir massa aviat era egoisme, mes ara penso que l'egoisme estava en fer-me sord a vostres penes. M'afalagava el veure'm sollicitat d'allà on havia sigut rebutjat com un captaire, i trobava, fent-me gruar, un refrigeri a les ferides de mon amor propi. De lo que no m'adonava, desventurat de mi, era que amb mes grolleres satisfaccions xipollejava sobre un cor innocent i del qual mai he sigut prou digne. Me n'arrepenteixo de veres i t'ho confesso perquè em perdonis, vida meva. Me perdones: oi?

No l'havia de perdonar, pobra noia! sols que no pogué manifestar-l'hi sinó amb tot l'arrobament de sa fesomia, que passà com de mort a vida, perquè en aquell instant aparegué la Loreto, que, més arrabatada que sa germana i més disculpada pels pocs anys, se llançà inconsiderablement al coll del jove, plorant com una Magdalena. A poc comparegueren les minyones del servei, també plorant d'esperança, com els naufragats a l'obrir la llanxa de salvament.

Al vestíbul hi trobaren a donya Dolors, que es desféu en iguals demostracions. Sa figura esllanguida i sa cara demacrada i malaltissa, afectaren extraordinàriament el jove, ja prou arrepentit d'haver retardat tant un auxili que poc abans hauria sigut relativament més fàcil que ara.

-Senyora- exclamà, procurant reaccionar-se a si mateix, un poc desconcertat per aquelles manifestacions que sa arribada provocava, ni més ni menys que si ell fos l'únic amparo de tots aquells

sers desvalguts: -m'han cridat i aquí em tenen. Vegin en què els puc servir. Disposin de mi per quant me creguin necessari.

La bona senyora no pogué respondre sinó amb sanglots i mitges paraules, que demostraven el decaïment de sa naturalesa, gastada per tants mesos de sofriments físics i morals. Fins semblava que s'anés a desmaiar, i en Ramon, prenent-la, amb el carinyo i familiaritat d'un fill, per la cintura, l'obligà amorosament a asseure's en un pròxim sofà, tot provant de portar-li ànim i consol.

En aquell moment s'obri poc a poc una porta, i en son llindar hi aparegué la silueta de don Eudald, dibuixant-se dèbilment sobre la fosquedat del passadís que duia a l'estudi. Desfardat, amb la roba plorant-li damunt del cos, esllanguit a força de perdre greix, i amb la barba de quinze dies, talment semblava un espanta-pardals que es mogué a impuls del vent.

Féu alguns passos dins de l'estància, i quan en Montbrió, posant-se de peu, anava a sortir-li políticament a l'encontre per a saludar-lo, se li encarà i, amb veu més forta del que podia esperar-se de son aspecte, exclamà:

-Ah! És l'hereu Montbrió, el profeta de les desgràcies, el que tocava a rebato clamant revolució. Aquí la té, la revolució; ja s'han trabocat totes les coses, tal com vostè volia; ja lo de baix va a dalt i tot lo que abans mereixia respecte ja ho té ara per terra! ¡Ja no hi ha Rei que governi ni Papa que excomuni, i la gent de bé es veu perseguida com les feres! ¡Aquí els té, els de la sang nova, assedegats de la dels que tenen alguna cosa per perdre! ¡Vaja, que ja pot estar content de la seva obra!

Aquest parlament, en boca de l'home que creien aniquilat pel pes dels contratemps i per l'arrepentiment (inútil per tardà) dels propis actes, féu en aquelles atribulades dones igual efecte que el barbol del tret quan ix d'una escopeta que tothom creia descarregada. Compregueren, amb estupefacció, que l'enxiquiment d'esperit que tenia a l'home en els primers límits de l'estupidesa, no era sinó efecte del terror per les desgràcies presents i futures que havia provocat, però no fill del convenciment moral del propi mal procedir, i que la vista de la persona a la qual, en sa mesquinesa de sentiments, continuava atribuint la font de ses desgràcies, li havia revetllat totes ses antigues antipaties.

No fou menys terrible l'efecte que produí a en Montbrió. L'espectacle llastimós d'aquell home que gallejava sense to ni so, no tenint esma per a sortir-se sol del mal pas en què, per sa inqualificable tossuderia, es trobava; lo punyent de la injustícia que amb ell cometia, suposant-lo autor de lo que amb tant d'empenyo havia profetitzat, i potser la desil·lusió que li causà al comprendre que son ofensor no li estimava en res l'auxili que venia a oferir-li, fins amb perill de la vida, lo qual semblava canviar son brillant paper de redemptor en el d'un vulgar trapasser que es fica en lo que no li pertoca, li portà una glopada de fel al cor, produint-li tal rebull de sentiments, que havia d'esclatar en una d'aquelles tempestats pròpies de son temperament apassionat. Oblidà circumstàncies de temps i lloc, no es recordà de què es trobava en casa agena, en presència de dones aclamaïdes per les penes, ni tan sols de què entre elles s'hi trobava ella, la seva estimada, el gran amor de la seva vida.

-Vostè s'enganya, don Eudald- començà a dir amb veu reposada, però que havia de fer la creixença del tro. -Vostè s'enganya: els revolucionaris que hi ha allà fora, no els he fet jo, sinó vostè. No són els meus: els de vostè, són. Aquesta sang que bull sota les tàpies de la casa i que es frisa per la destrucció i pillatge, no és la sang nova per la qual jo clamava i clamo encara. No; és la vella, la sang recremada pels agravis de vostè i emmetzinada pels desprecis i l'abandono de l'*iglésia conservadora* del propi benestar en que vostè combrega. Són els infeliços parcera, als quals vostè disputava la meitat de les suades, perquè deia que amb els dos terços s'hi feien rics i orgullosos, i a vostè li convenien pobres i humils, carregant-los per tornes les talles, la llavor i el delme; són els menestrals, als quals vostè edificava amb exemples d'equitat, carregant-los les contribucions que es feia rebaixar per sos padrins de la política; són tots aquells a qui disputava les engrunes de l'empriu, esclafant-los amb les sentències injustes, comprades a pes d'or... No m'ho negui, perquè estic disposat a tirar-li les proves per la cara. Són, en fi, aqueixa plebe que el senyor, a cops de peu, llançava als braços d'altre perdulari que els acabava d'escorxar per son compte, explotant sa pobresa i sa ignorància.

Però ara, per virtut d'un sacudiment precursor d'altres de pitjors, s'han escapat del jou d'aquesta justícia convencional, de la qual vostè s'aprofitava tan bé, tot bescantant-la per cara i dolenta, i... aquí els té, reclamant lo que creuen seu i que s'ho pendran, perquè aquells padrins que abans li guardaven les espatlles... prou feines tenen per ells.

I sap a on són els meus revolucionaris? L'hi diré per a sa major vergonya. Són darrera el cercol d'eixebrats que envolta la casa, promptes a fer quelcom en favor d'aquell que en sa vida ha fet res per ells. I jo mateix, aquí em té, fins amb perill de la vida, oferint-li mos bons oficis, creient-lo redimit pels desenganys i l'experiència, no pensant mai que qui no ha sabut fer-se respectar per la rectitud i justícia dels seus actes, ni ha tingut coratge per a fer cara a les situacions que amb son orgull i falta de sentit comú s'ha creat, fóra capaç d'insultar al que li allarga la mà per a salvar-lo.

Quedi's en nom de Déu, miserable sibarita de la poltroneria- afegí, dirigint-se vers la porta. - Surti-se'n com pugui de la tarenyina que vostè mateix s'ha teixit, i... perdoni de l'enfado. Però no me n'anirà sense dir-li que el faig responsable, davant de Déu i dels homes, de les desgràcies que atreu sobre sa desdixada família, tan innocent de les seves baixeses com malaguanyada per qui, havent sigut bo per a embolcallar-la en una atmosfera d'odiositat i desprestigi, és incapaç de defensar-la com un home que s'estima.

¡Bé n'havia rebudes, don Eudald, d'investides del jove enginyer, que diferents vegades l'havia sufocat amb la seva sàtira punyent i crua, però mai l'havia reptat amb tal feresa, ni l'havia anorreat amb aquella contundència de boig! Ses paraules li caigueren a sobre, com garrotades, i el darrer pàrrafo, sobretot, el féu caure aplomat sobre un silló, com un bou sota la massa del carnisser.

I ¿què direm d'aquelles pobres dones, arrossegades de conflicte en conflicte, que quan, ja al fons de l'abim i amb l'aigua al coll, donaven els darrers crits de misericòrdia, sentien esborronades com l'home fatal que les havia perdudes, sense esma ja per a valer-se a si mateix, rebutjava encara, rencorós, la mà generosa que els hi oferia la d'arrera esperança de salvació? Son desconsol fou tan intens, que en Montbrió se n'impressionà fortament. Donya Dolors, presa d'un gros trastorn, se li tirà als peus, preguntant-li que no fes cas d'aquell boig suïcida, que ja no sabia lo que es deia, i que no les abandonés en aquell trànsit de mort. La Loreto, repenjada al seu coll, li banyava el pit amb ses innocents llàgrimes; en tant que les minyones del servei, de genolls per terra i plorant llàgrimes vives, li barraven el pas de la porta.

En quant a la Montserrat, cas estrany (i l'explicació del qual és difícil desentranyar dels més fondos replacs del cor de la dona), en els moments en què en Montbrió triomfava, alçant-se com un déu irat sobre aquella trista i desvalguda família que, postrada a sos peus, li implorava perdó i misericòrdia, ella, la deixeble convençuda, la seva enamorada, la que s'emmirallava en sos ulls i li dedicava tots els sospirs de la seva ànima, el deixà per a córrer als peus del pobre i vençut autor de totes les seves penes, a qui prodigà les més tendres carícies.

-Pare!- li diu, amb sa veu flexible i carinyosa. -Per què és tan cruel amb nosaltres? ¿Què li hem fet perquè ens vulgui perdre, fins perdent-se vostè mateix?

Hi ha, entre els experiments de la física recreativa, el de la *nota simpàtica*, a qual única vibració es commou la flama d'una candela cada vegada que ressona en mig dels ruixats d'harmonies d'una tocata. No sé si això és prou bona comparança, per a explicar lo que li succeí a don Eudald al sentir la darrera frase de la seva filla. Li vingué com un tremolor, i una suor freda inundà son cos. Després sentí com si se li esquincés alguna cosa a dins del cor, i, nuant-se-li la gola, començà a sanglotar i a vessar abundoses llàgrimes, ell que en mig de totes ses tribulacions, de sos terrors, de sos desenganys i de tots els rebregaments de son amor propi, no havia pogut mai vessar-ne ni una.

-Filla meva!- cridà amb veu afònica i prenent-li la cara entre ses mans. -¿Què puc fer-hi jo, si som d'una manera que sembla com si les veus de la raó no poden entrar en mon cor sinó a punyalades?

En Montbrió, que, desconcertat i sense saber què fer, pugnava per tornar a donya Dolors en son seti, copsà al vol aquell crit de suprema agonia de don Eudald, i, amb son temperament admirablement afinat, ne comprengué tota la transcendència. Aquell esperit enterc, rebelde i orgullós, aquella ànima que encara bategava irreductible dins un cos sense esma, aplanat i desfet, estava en la seva crisi. I ell, que l'havia tantes vegades apunyegat sense compassió i que ara mateix acabava d'aglanar-lo amb el pes de la catilinària més coenta que havia pogut, en son despit, conjuminar, se'n sentí vivament interessat.

Se li assegué al costat, i prenent-li les dues mans, amb les quals escondia son plor, tal com se fa amb un nen a qui es vol afalagar, li digué, amb sa veu clara i reposada:

-Don Eudald: miri'm a la cara!

El pobre home obeí maquinalment. L'altre continuà:

-Vostè m'ha tingut sempre per un eixelebrat, per un busca-raons, fins per un descamisat, però crec que mai m'ha tingut per un embustero. És veritat?

Doncs, així- continuà, veient que don Eudald assentia, -creurà lo que vaig a dir-li ara. Vostè i jo no hem sigut mai amics, tal volta perquè no ens hem entès. Potser jo no he distingit prou en vostè lo que són idees del seu temps i influències del medi en què ha viscut sempre, és a dir, pecats de la seva època i de la seva escola, i al personalitzar mos atacs, he sublevat son amor propi, portant-lo a extremar sos procediments. En canvi vostè, imbuït d'una escola plena de respectes humans, adoradora del fet consumat i de l'ordre material i que, demés, professa la teoria de què sols els vells saben alguna cosa, m'ha pres per un criatura sense judici i fins sense educació ni vergonya, i me li he fet antipàtic.

Per primera vegada, don Eudald trobà que s'identificava amb les idees d'en Montbrió, començant a assaborir els efectes d'aquell bàlsam misteriós amb que aquest ungia les ferides per ell mateix obertes amb sa franquesa salvatge, i que tenia la propietat d'acabar-li de rendir el cor. Ho demostrà fixant-li dolçament els ulls a la cara i aclarint-se-li un poc sa embotornada fesomia.

-Ara- continuà en Ramon, que no el perdia de vista -començo a pensar que vostè val més del que em creia i espero que amb el temps vostè també rectificarà son criteri respecte a mi.

Mes d'això ja en parlarem llargament un altre dia- continuà, veient que don Eudald arribava fins a mig riure entre els pellingos de sa cara marcida. -Ara, anem al cas, que el temps és curt.

No tinc pas de ponderar-li, don Eudald, que la situació de vostè i família en aquest moments és gravíssima. Per no tornar-nos a enfadar, no esbrinem pas de qui és la culpa; consignem el fet i fora. El país està en plena revolució, i no hi ha avui més autoritat que la que cadascú es pren i sosté amb son major o menor prestigi. Vall de Pedres està en mans d'un enemic jurat de Serra-Bruna, home sense escrúpols ni consciència, i aquest ha concitat el poble contra vostè, aquest poble entre el qual vostè no ha sabut sembrar-hi ni una llavor de carinyo... Aquesta és la veritat, don Eudald, si val a dir-ho, perquè fins els pocs elements que estan disposats a ajudar-los, és sols per la cara d'aquestes bones senyores i tal volta per instint de pròpia defensa.

La fesomia del senyor tornà a enfosquir-se, començant de nou a sanglotar, i dirigint-se vers sa filla gran, que seguia aclofada a sos peus, exclamà:

-Com vos he perdut, filla meva ¡Perdoneu-me, si us plau!- I dirigint-se a en Ramon, afegí: -¿I bé, què tinc de fer, ara, pobre de mi?

-Rendir-se a discreció, don Eudald.

-Rendir-me? Déu meu! ¿I no estic pas prou rendit, encara?

-Rendir-se vull dir abdicar de la seva autoritat; donar poders a la seva família, si és que amb mi no té prou confiança; despullar-se de tot residu d'orgull inútil i d'amor propi fora de lloc.

-Orgull! Amor propi! Li juro que ho he ben acabat tot. La idea de què aquest orgull i aquest amor propi m'han fet jugar la sort d'aquestes infelices dones, únic amor de la meua vida, me rosega el cor. Obrin com vulguin, sense cuidar-se més de mi. Si té algun plan, executi'l; però aviat, perquè jo pugui veure fora de perill els meus, i ja no demano res més a Déu.

-Sí que el tinc, el plan- exclamà en Ramon amb resolució; -però és un plan dels resultats del qual no puc respondre, sinó disposant de l'omnímoda confiança de tots vostès i de plens poders per a obrar; perquè, per a salvar els interessos personals, potser serà precis sacrificar... bona cosa dels interessos materials.

-¡Sacrifiqui-ho tot, don Ramon, inclòs jo mateix... però que es salvin aquestes pobretes, a les quals tant he fet sofrir!

I empresonant amb una abraçada la seva esposa i filles, que atretes per sos accents de compunció s'havien arrupit a son entorn, exclamà:

-Dolors! Filles meves! És ara, apagada la darrera espurna d'amor propi que em cremava les entranyes, que començo a comprendre que el vostre amor és l'única aspiració noble i divina que he sentit en la meua vida.

I en Ramon de Montbrió, de peu, creuat de braços, observà que tota la família de Serra-Bruna, feta un cabdell a ses plantes, podia abrigar-se allò que es diu, amb un davantal.

VII

-Missenyor m'ho acaba d'innovar- deia en Basi, tot fregant-se les mans de goig, dirigint-se a en Montbrió: «Don Ramon és ara aquí l'amo; respecteu-lo i obeïu-lo en tot, com si fos jo mateix». Aquí ens té, doncs, al seu comando. Soms pocs, però decidits a tot. Vostè mani, que ningú li replicarà un pèl.

Vejam ara si en traurem l'entec,- continuava, no podent ocultar la seva satisfacció, -que li asseguro que m'han fet posar els cabells blancs. Basi aquí, Basi allí: sempre en Basi per tot, i en Basi no podia fer res de profit. Missenyor, espatarrat i sense esma per res, no fent ni deixant fer, que és lo pitjor; missenyora, sempre maliciosa i feta una esponja, i encara sort de la Montserrat, que té un esperit com un brau i un cor que no l'acaba mai. Mes una senyoreta... ja se sap, què pot fer? Jo prou el tenia el meu

plan, però...

-Vejam-lo, doncs, el vostre plan- féu breument en Ramon.

-Es molt senzill: això sí, s'ha de pegar falconada a la bossa de missenyor, perquè... ja se sap que no es fa pas xocolata sense cacau, i quan convé... Doncs, vegi lo que hi ha que fer. La gallardia del Cerdà consisteix en què disposa de més de quaranta homes armats, als quals paga (de la bossa del comú, ei!) dues pessetes diàries; doncs fer córrer la veu de què aquí se'n donen tres, i abans de dos dies ne tindrem més que no en voldrem, i... allavors, ja me n'encarrego jo de posar-li les peres a quarto, a aquell brètol...

-Ai amic Basi, que n'àneu de lluny d'osques!- féu en Montbrió, interrompent-lo. -Ja li vull pegar, la falconada, a la bossa de missenyor, que dieu vós, mes no per a comprar homes a tres pessetes. Hem de picar més fondo i tractar de curar la lliga en lloc d'enverinar-la. Jo no tinc pas de defensar els terralloners, encara que els crec més enzes que criminals, ni menos al Cerdà, al que tinc en el mateix concepte que vós; però no s'està pas Serra-Bruna tan net de culpes i pecats, que puguem gastar gaires gallardies. A això hem d'anar: a què la causa de Serra-Bruna sigui la del dret i la justícia, no planyent sacrificis per a lograr-ho, i veureu, com espontàniament se desllinden els camps; allavors sí que podreu dir que són enemics tots els que tingueu al davant i tractar-los com a tals.

-Sí, prou...- féu, tot gratant-se el cap, en Basi, que no compregué pas bé lo que en Montbrió li deia, - ja ho entenc; però miri que el Cerdà és un mal sorge... i per aquest camí, quan hi arribarem... potser serà tard.

-Serà tard?- respostà l'altre cloent la conversa. -Potser sí, si perdem el temps. Lo que convé és parlar menos i obrar més. ¡Apa mans a l'obra!

VIII

De la primera feina se n'encarregaren les dones. Les minyones i masoveres més animoses sortiren del mas, unes cap a llevant, altres cap a ponent: parlaren amb les avançades i escamparen la nova de què el senyor Serra-Bruna convidava tots els homes del poble a una reunió a la lliça del mas, a on s'hi trobaria don Ramon de Montbrió.

El cas era grave i de moment ningú es decidia, perquè, quan ne fou sabedor el Cerdà, es posà fet un foll, transmetent l'avís de què faria foc contra qui s'atansés al mas.

Però el corc treballava ja en les files dels amotinats, perquè el nom d'en Montbrió era garantia de pau i de serietat, i més ara, augmentant son prestigi per l'acte portat a cap poques hores abans, burlant-se del Cerdà a les barbes dels seus saions.

Pe fi, alguns, més coratjosos, escorrent-se mig d'amagat, començaren a entrar en la lliça. Son exemple animà alguns altres, que ja ho feren més descobertament; i com el Cerdà amb tots sos esbufecs, no s'atrevis a complir l'amenaça de fer foc, de mica en mica s'hi anaren aplegant, de primer molts dels que, a falta d'armes, recordant l'adagi que diu «en temps de belluga campí qui puga», anaven proveïts de sac i cordes, i després altres i altres, fins els armats, alguns d'ells a sou del Cerdà.

Aquest treia foc pels queixals. Si els deixava fer, el resultat seria que, persuadits per en Montbrió, no sols augmentarien considerablement la defensa de la masia, sinó que fins posarien en vertader perill la seva autoritat.

-A atrevit, atrevit i mig- se digué, resolent-se a jugar el tot per tot. -A dintre tothom!- cridà als seus. - Hem de desfer aquest marro, enc que sigui a escopetades.

Mig plena la lliça de gent, veieren arribar el Cerdà, acompanyat dels seus voluntaris, inclòs la secció uniformada dels de Vall-llorell, al comando del Sastret, que de nou havia sol·licitat d'aquella Junta Revolucionària, com a gent de més confiança.

En Montbrió fou aconsellat de barrà'ls-hi la porta, però s'hi negà en rodó. Ni tan sols l'entrada de la casa permeté tancar. Això sí, féu reforçar la guarda de l'escala i apostar alguna gent prop de la miranda, amb ordres riguroses de què ningú es fes visible ni donés senyals de vida sense les seves expressives ordres. De tot aquest rem ne quedà encarregat en Basi.

Amb això, ja entrava el Cerdà amb gran gallardia, rodejat de la plana major de la Junta Revolucionària.

La situació es feia imponent, i tothom estava amb l'ànima en un fil, fites les mirades en els dos

capitostos, l'un verd de coratge i l'altre, en Montbrió, passejant-se reposadament i amb les mans a les butxaques per davant de la porta.

Formada la gent o, millor dit, arrengrerada al mig de la lliça, l'esquadra de Vall-llorell, tan prop de la porta com fou possible, el Cerdà, després de dirigir furioses mirades a dreta i esquerra i d'escopir repetidament la bilis que li pujava a la boca, se dirigí amb descaro a en Montbrió, preguntant amb veu rogallosa:

-A on és l'amo d'aquesta casa?

-Som jo, l'amo- féu l'altre, deixant de passejar i plantant-se-li tranquil·lament al davant. -Què se us ofereix, mestre?

-Responeu amb més respecte!- cridà el Cerdà tractant d'imposar-se.- És el *Presidente de la Junta Revolucionaria* qui us parla.

-Està molt bé, per servir-lo, però no hi tinc res que veure jo amb aquest senyor; no m'ha fet mai cap favor ni me'n deu cap. Me pregunteu per l'amo i us dic que som jo.

-Vós, l'amo? Vós, un foraster vingut de qui sap a on. ¿I amb quin dret vos atreviu a dir-vos l'amo de Serra-Bruna?

-Amb el mateix dret que vós us tituleu *Presidente de la Junta Revolucionaria* de Vall de Pedres.

La sortida d'en Montbrió, cridant tant com ell, desconcertà un moment el Cerdà, que acabà de despacientar-se.

-Ja n'hi ha prou, de comèdia!- digué variant de to. -Vull saber qui ha convocat el poble, amb quin dret i a quin objecte.

-Jo l'he convocat- féu l'altre seguint-li sempre el to -amb el dret que té tothom de mirar per sos interessos com bé li plagui i a l'objecte de tractar els assumptes pendents entre el poble i Serra-Bruna.

-¡Doncs sabreu que aquí no hi ha més que la Junta Revolucionària per a tractar dels assumptes del poble; que aquesta reunió és clandestina, subversiva, il·legal i reaccionària, i queda des d'ara dissolta; que lo que s'hagi de tractar ho tractarà la Junta, un cop allotjada la gent, i no aquí, sinó a dalt, amb l'amo veritable, i no amb un farsant que no és ningú!

Féu posat d'avançar, mes el jove se li quadrà al davant, cridant-li amb veu ferma:

-Alto!- I, fitant-lo valentament a la cara, continuà; -Mestre, sembla que teniu ganes d'acabar-me la paciència i ho lograreu; ja aquest matí vos he topat al camí ral i m'heu assaltat com un lladre i m'heu fet foc, del qual delictes me'n respondreu al seu dia. Basta de comèdia!, també dic jo. ¿Qui sou vós pera a cohibir la llibertat d'un ciutadà honrat, que transita llibèrrimament per la via pública, ni menys per a assaltar-li el domicili sense auto judicial? Avui que als raigs esplendents de la llibertat han caigut les cadenes de l'esclavitud sota els peus del poble, fart de sofrir les vexacions dels tirans; avui que s'han proclamat tots els drets de l'home, fins els inalienables, il·legislables, indiscutibles i interminables; avui que la democràcia resplendeix com un sol, que la igualtat nivella totes les jerarquies i que la fraternitat estreny en un sol llaç a tots els ciutadans, és avui que veniu, en virtut d'uns poders que ningú vos ha dat, a ressuscitar l'absolutisme, proclamant-vos rei, que és igual que dir tirà assedegat de sang i or, a pertorbar la tranquil·litat del comú, a explotar la bossa del contribuient i, lo que és pitjor, a atacar la llibertat dels ciutadans i a comprometre les conquestes de la gloriosa revolució, que d'una manera tan admirable...

Prova de què en Montbrió conservava tota la serenitat, era la humorada de voler desmuntar el seu adversari tirant-li pels nassos tot una parrafada doratòria de club, justament de la mateixa que hores abans ne feia sarcàstica burla.

El cert és que el Cerdà perdia terreny als ulls dels seus, i aquest convenciment li féu sentir la necessitat d'acabar aquella escena, tapant de qualsevol modo la boca del jove. Veient-se molt superior en força material, tractà d'imposar-se, interrompent-lo de mala manera.

-¡Calla, maleït burgès de terra baixa, rellotge de sagristia! Millor faries de cuidar-te del teu patrimoni; si te'n queda, hereu escampa, que no ficar-te en lo que no et pertoca! ¡Vés a veure si en queda cap, dels moltons que tondia el teu oncle! ¿Què et creus que no sabem lo que cerques per aquí, rondaire de bons partits? Tu fas com els gats al febrer...

I aquí buidà una frase bestialment crua, perfilada amb tot el relleu de sa oratoria estrafalària.

Si amb això es proposava distraure a l'enginyer de son objectiu, fent-lo sortir de tino i precipitar el conflicte rebentant-ho tot, no hi ha dubte que ho logrà, perquè de sobte se'l veié venir verd i avançar-se vers el provocador amb els punys closos i tremolosos els llavis.

Allavors se produí una escena curta, original i estranya, que els presents contemplaren esborronats i sense atrevir-se ni a respirar. Els dos enemics, encarats com dos mastins gelosos, devorant-se amb llambregades plenes d'odi, s'increpaven a mitja veu, lo que donava a la disputa un caràcter més violent encara.

-Tu callaràs- bronzia en Ramon, -miserable desertor de galeres, escanyapobres arrastrat.

-Guita!... guita!- bufava l'altre, caragolant-li frases impossibles d'escriure, d'aquelles que sols es troben en els diccionaris dels bordells i presiris.

-Badall de l'infern, potulàs, fill de ningú...- tornava aquell: -vomita fins ta llengua d'escorpí per a fàstic dels gossos, malvat penjoll de forca.

-Guita!... guita!...- repetia el digne president, guanyant-lo encara per la virulència dels qualificatius que eixien de sa boca, secs i crusos com imprecacions de condemnat, amb la visible diabòlica idea de portar-lo al darrer extrem i tenir peu per a desfer-se'n.

Exasperat aquest, i avergonyit de veure's compromès en tan bestial contenda, se llançà en avant, agafant pel canó la tercerola que el Cerdà tractava denegar-li.

-Aquesta és la meva!- cridà aquest amb ràbia; i, mentres alçava la grapa dreta per sobre el muscle del seu enemic, braolà amb veu de comando: -Voluntaris, a mi! ¡Aquest home és pres: lligueu-lo!

Fou obra d'un instant. El braç dret de l'enginyer giravoltà amb moviment ràpid, son puny clos descrigué una curva horitzontal a tall de *boxer* i anà a esclatar a les barres del president, que ressonaren amb un feréstec claqueig, tal com un cop de mall que caigués damunt d'un sac replè de grava. L'infeliç eixamplà els colzes, amb moviment de garra-tibat, i, sense dir ai!, caigué com un plom.

Se produí una sensació tan intensa com indescriptible. Amics i enemics quedaren esgarriats davant d'un fet que per força havia d'assenyalar la general conflagració. El mateix Ramon degué comprendre lo crític de la seva situació, precipitada per sa pròpia falta de corretja, i, sense més reflexions, que no hi cabien en tal moment, es disposà a fer-hi cara amb tota l'ardidesa de son temperament fogós. Se trobava en un d'aquells moments únics, segons Napoleó, en cada conflicte, que decideix l'èxit en favor de qui sap aprofitar-lo, com si diguéssim el *capillum fortunae* dels llatins, que decanta a aquesta coqueta vers *l'audax* que ha sabut collir-lo al vol i s'hi llançà com un boig.

Doncs a l'espetec d'aquella bestial punyada que al Cerdà li desféu la cara, fent-lo caure en basca, hi respongué un grunyt sord i terrible, com de fera trepitjada, chorejat per un criquejar de fusells que s'engallaven; però el valent jove no s'encongí, sinó que, encarant-se amb les files, empunyant la tercerola que aquell li havia deixat als dits, i amb la dreta encara nerviosament reclosa a tall de gladiador enfurimat, els hi presentà el pit exclamant:

-¡Aquí el teniu, patuleios del Vall de Pedres, el vostre capità! ¡Vegeu-lo de morros per terra, besant la pols que jo trepitjava! Jo vos l'he bufetejat per brètol i brut de boca; l'he bufetejat i escopit com bufetejaré i escopiré al primer de vosaltres que s'atreveixi a repetir ses paraulades. ¡Foc a mi, bretulada miserable! Tireu-me, però tireu dret, si és que hi llueu encara, culs de taberna, enllepolits del vici: que, si no... aquí hi ha pit de sobres per a fervos dragar les bales que a preu de vi vos ha venut el potulàs que vos comanda!...

Ni es pot escriure lo que en son foll exaltament els deia en Ramon als capitosts del poble, increpant-los amb una tenacitat que esborronava els propis amics, burxant-los de mil maneres, igual que el domador a les feres engabiades.

-¿Qui, qui de vosaltres- tornava, -s'atreveix a sortir fiador d'aquest malparlat que vomita per terra la fel i el vi de les seves entranyes? És vostre quefe! ¡És el que heu dut a coll-i-bè com uns ximpls, perquè us tirava els rosegons de la seva taula!...

I atansant-s'hi més, a mida que ells reculaven, vençuts, esdernegats i aglanats per aquell torrent desbordat d'improperis, per aquell davassall d'audàcia i pel no sé què de terriblement suggestionador que tenien sa veu, son accionat i ses mirades llampegants, començà a reptar-los personalment, un a un, anomenant-los per llurs noms, fitant-los als ulls, frec a frec, fins a espurnejà'ls-hi les cares amb sa bilis encesa, apagant-els-hi successivament les gallardies, com les flames dels ciris de l'altar s'apaguen una a una al buf del sagristà.

I ningú piulava, igual que si se'ls haguessin paralytats les llengües i glaçat les mans sobre les armes que empunyaven.

Sols el Sastret, que, potser per raó de l'uniforme que vestia, es cregué obligat a intervenir com a autoritat superior, s'avançà, no amb posat de desafiament, sinó amb aire d'agent de l'Autoritat que vol complir amb son dever, o millor, a tall de soci de club, amb veu i vot, que surt en defensa del reglament trepitjat, i alçant l'espasa crida:

-Companys; això és un delictes de *lesa autoritat*, i jo en protesto, en nom del país!...

-Vostè, senyor oficial,- exclamà en Montbrió regirant-s'hi i canviant de registre, amb aquella ductilitat meravellosa que el feia amo de totes les situacions. -¿Vostè voldria tacar els seus galons defensant a un escapat de presidi, a un brètol com aquest? No! Això no és possible. Vostè, com a militar, és el defensor nato de l'honor i de la justícia! Amb vostè ens entendrem de seguida. Entri.

I, prenent-lo ràpidament pel braç, se l'emmenà cap a dintre, deixant-se ell conduir, de segur encantat de veure's tractat amb tanta cortesia.

Seguidament tornà a apareixer en Montbrió fet un argent viu, i, mentre feia introduir també el pobre Cerdà, estabornit encara i glopejant sang, cridà al sargents del piquet:

-Sargento: prengui dos números i entri.

Aquest obeí, ni més ni menys que si el manés son quefe natural. Al replà de l'escala, mig de grat mig per força, se'ls féu deixar les armes en un recó.

-Dos números més!- cridava de nou als del piquet, ja sense cap superior.

Obeïren els dos de cap de fila; i, així, de dos en dos, i mansament, anaren entrant i dipositant les armes sense cap dificultat a on veïen apilades les dels seus companys.

Els capitostos que, sostrets un moment a la influència hipnotitzadora d'en Montbrió, tornaven a grunyar, com tractant de revifar l'esperit dels seus, quedaren, per virtut d'aquesta ràpida maniobra més confosos i aixafats. Començaren a xiuxiuejar entre ells, i, fos per temor, per vergonya o per previsió, se dirigiren al portal i desaparegueren sense donar cap ordre i seguits d'alguns, pocs, dels seus.

Estudiant lo que se'n diu psicologia de les multituds, pot notar-se la semblança que hi ha entre l'acció de les corrents passionals oposades reflectint-se sobre un aplec d'individualitats i la de les corrents atmosfèriques esgrafiant ses lluites sobre la superfície del mar.

En el cas present, amb sols observar aquell atapeït conjunt de fesomies anheloses i corpreses, podien apreciarse les diverses fàcies de la lluita transcendental entaulada entre les dues corrents que es disputaven el predomini sobre aquell petit mar de passions, fins a cert punt inconscients. La bufetada mascla amb què l'enginyer clogué la disputa, fou el període àlgid del procés psicològic. L'audàcia de l'un nivellava l'excés de forces de l'altre: les dues potències es contrabalçaven. Un moment de vaciHació o de feblesa per part d'en Montbrió, i sa influència hauria sigut retuda amb conseqüències difícils d'apreciar. Ara, sa bona estrella o la fe en si mateix l'havia salvat. La tasca més perillosa quedava feta. La fera, si no rendida encara, estava dominada.

IX

Lograt el propi domini, en Montbrió tornà a ésser el mateix d'abans. Una mescla estranya de febrosa activitat i de calma freda, un humorista empeltat de filòsop, amb una verba irònica i penetrant, amb deixos de fonda amargor i esclats de franquesa salvatge, ben a propòsit per a dirigir-se a aquella caterva d'amotinats, que esborronats per lo que acabaven de veure i sentir, l'envoltaven encara amb les armes als dits.

-Al cap soms, valldepedrencs!- els cridava ardidament. -I a veure si mexpliqueu què hi cercàveu a Serra-Bruna, com no fos fer para-esqueneta al nou amo que us heu triat, pel gust de tenir-ne sempre un que us bati les costelles. Sembla que us prometia la grilla, i ben cert que vosaltres poc que hi fèieu escarafalls, pensant que, com estem en temps de llibertat se pot robar sense perill d'anar a presidi. Infeliços! Què us heu pensat? La impunitat, si n'hi ha, que no és pas sempre, avui com en tot temps és sols pels grossos, pas per vosaltres, que, mentre no poseu seny, sempre vos tocara el rebre. ¿Què us heu cregut que ha de durar sempre aquest desgovern que permet que un miserable escrivantot de poble es faci rei, muntant una moixiganga de junta i armant a costes del veïnat algunes dotzenes de desanimats perquè l'ajudin a fer-se els seus? Bona o dolenta, tornarà la llei a imperar. De bon grat o

per força, l'ordre s'imposarà, tal volta en profit dels mateixos capitostos que avui empenyen i s'aprofiten del desordre; ¡i vosaltres, infeliços!, pagareu la pena dels que us han engalipat perquè els hi tragésseu les millors castanyes del foc.

Me direu que qui tenia obligació d'emparar-vos vos havia abandonat i fins s'havia constituït en vostre enemic. Això ho he deplorat jo abans d'ara, i això mateix ha amargat la vida al bon Rector, que us estima més del que mereixeu. Però vosaltres, que heu tingut memòria pels agravis del senyor d'aquesta casa, no n'heu tinguda per a recordar les vegades que d'aquí n'heu tret beneficis en les supremes necessitats; vosaltres, que heu sabut trucar a la porta de la Rectoria per les vostres conveniències, n'heu fugit quan d'allà en sortia la veu de Déu, que és la de la justícia i l'honradesa; vosaltres, que en temps de pestes i secades heu corregut a implorar la misericòrdia Divina, heu renegat del Cel quan heu pensat tenir la força a les mans.

Infeliços! Igual que els peixos heu saltat de la paella per a caure a les brases. Renegant d'un amo que us empobria amb una mà i amb l'altra us donava almoïna, vos heu entregat a un altre amo que us roba amb totes dues, que us diu que no hi ha Déu ni llei perquè no us talaieu de les que ell vos imposa, que us parla de llibertat per a què no vegeu el dogal que us ceneix el coll.

I vosaltres el seguïu a ulls clucs, a aquest home, que no creu en el vostre Déu i que ni tan sols porta la vostra sang a les venes. I vosaltres, que mil voltes hau maleït ei Govern que us lleva els fills per a dur-los a guerrear contra qui no us ha fet cap mal, vos heu fet soldats de sou, abandonant les vostres dones i fills a la misèria, i els vostres camps a les males herbes. I ell vos ha fet tastar la ganduleria, a vosaltres, fills del treball; vos ha imbuït instints de rampinya, que vostres passats no havien conegut, i us ha conduït fins a les portes del crim, tot dient-vos que era això un acte de justícia. Igual que els cans, li caçàveu les llebres a canvi dels ossos que us tirava.

¡Ja l'heu vist, ara mateix, el vostre quefe, caigut a les plantes de qui no té més forces que una consciència honrada i la virtut de parlar clar i català, pesi a qui pesi! Mes, enteneu-ho bé: jo l'he castigat, a aquest brètol, per mon compte i raó, per lo que m'ha faltat a mi a aquesta casa, on tantes vegades hi havia mort la gana i deixat la mengia de la misèria, no per lo que us hagi faltat a vosaltres, que d'això no me n'havia pas comissionat ningú, además de què tampoc és tota seva la culpa, perquè ben sabut és que mentres hi hagi ases no mancarà qui s'estalviï d'anar a peu.

Doncs ara us diré per què us he cridat, i us ho diré ben clar i ben alt perquè em sentiut tots. Vos he cridat per a dir-vos: «Malvats i lladres!». I us ho dic jo, que no m'he mossegat la llengua per a defensar-vos quan vos creïa honrats, i us ho dic a la cara, sol i desarmat, contra la boca de vostres fusells. Si algun de vosaltres gosa fer-me tornes, que surti.

Ja n'estava ben guardat, en Montbrió. Aquella massa de gent senzilla, més esgarriada que perversa fascinada i sorpresa, de primer, per aquell braç de ferro i aquell temperament atrevit que en un sol moment i pel sol esforç de sa persona havia esmicolat la potència que tenia tot el poble sota el peu, esllomits i esdernegats pel xàfec de veritats incontestables que els hi tirà damunt amb aquell parlament que tan bé desentranyava un a un els sentiments dels seus cors, es trobaven igual que els primers pobladors del Paradís quan Déu els preguntava què era lo que havien fet del dipòsit d'innocència que els havia confiat, i, com ells, ajupien els caps de vergonya, davant del dit inexorable que els hi posava al descobert les interiors misèries.

La consciència havia ressucitat: la bèstia humana era ben atuïda i podia en Montbrió reptar-la i burxar-la impunement.

Confosos i avergonyits, formats en grups, silenciosos uns, altres sentats sobre les carretes, i trulls, socs i altres mil objectes de què estava ple el cobert i sembrada la lliça, semblava que no sabien què fer-se de les escopetes, retacos i altres eines que els ballaven pels dits. Tots estaven seriosos i capficats i alguns fins semblava anessin a espurnejar-los-hi els ulls.

Era el moment oportú per a entrar en la darrera fàcies del problema que l'enginyer s'havia plantejat. Ja els tenia despullats de la roba de disfressa: era ja temps de tornar-los-hi la de persona honrada.

En Llissàs hi ajudà, intervenint com a advocat del poble.

-Ja veura, don Ramón- deia a la seva manera: -s'ha de dir tot lo que hi ha. Aquí els pillos i criminals cregui que són ben pocs, i si tant m'apura li diré que, llevat del Cerdà, que de temps és l'esca del pecat del poble, els demés...

-Els demés s'hi feien sopes- afegí en Ramón, endolcint amb una mitja rialla la duresa de la interrupció. -Per lo demés- continuà,- ja ho reconec així, i per això no els dono tota la culpa. Ja sé jo qui en té bona part, si no tanta com el Cerdà. Ja sabeu vosaltres a qui em refereixo, perquè no és pas cap secret per ningú les topades que amb don Eudald he tingut, amb motiu de les coses del poble. Avui,

aquell, allixonat per l'experiència, ha comprès que no anava bé i està disposat a reparar els mancaments en què pugui haver caigut. Ara falta saber si el poble de Vall de Pedres està disposat a escoltar la veu de la raó i de la justícia.

Aquells senzills pagesos alçaren les orelles, igual que el noi agobiat per la reprensió del mestre al sentir les primeres paraules que li profetisen el perdó, mitjançant l'esmena.

-Veïns de Vall de Pedres: escolteu-me!- cridà en Montbrió, aprofitant tan bones disposicions.

-Aquí sou la majoria dels habitants del poble: doncs ara és hora bona per a què delibereu sobre lo que us convé. Fixeu-vos bé en què qui us parla no és fill del poble, si bé us ha donat més proves d'apreci, tal volta, que altres que aquí són nascuts; que tampoc té aquí interessos que puguin anar-ne més bé ni més malament, per lo que feu o deixeu de fer. Tampoc aspiro a ésser vostre batlle, ni vostre jutge, ni tan sols president de vostra Junta Revolucionària: és a dir, que entre vosaltres i jo el pa és ben partit, Però en aquests moments jo porto la representació de don Eudald de Serra-Bruna i és en son nom que us he convocat, amb plens poders que tinc per a fer-vos proposicions de pau i concòrdia. Voleu, doncs, escoltar lo que us diré?

-Sí, sí- contestaren tots a una.

-Està bé: més abans, és precís que em doneu una prova de la vostra confiança. Fins ara jo us he parlat i us he reptat, sol i sense armes, a vosaltres, armats quasi tots fins a les dents. Amb això us he provat que no us temia; però ara exigeixo que desapareguin aquestes eines que tan poc hi escauen, en vostres mans. Llenceu-les!

Les armes foren apilades en un recó. De primer les visibles; seguidament començaren alguns a desembutxacar pistoles, punyals, ganivets de tota mena formant un tan fastigós pilot de porqueria, que al mateix Montbrió el féu esgarrifar, exclamant:

-Ah, traïdors! ¡Si en portàveu, de verí amagat!

Després d'això, com si s'haguessin tret un pes de la consciència, es prepararen alegrement a escoltar la paraula d'en Montbrió.

Allavors començà a desenrotllar-los-hi un verdader punt doctrinal. Els hi explicà que algun temps la terra catalana es governava per ella mateixa, amb lleis pròpies; que, per causa que fóra llarg d'explicar i per la desunió de sos propis fills, vingué a menos caient en mans de gent que de la governació en fan un modo de viure; que aquests tenen interès en mantenir i enfondir la desunió, per a així acabar d'atuir l'esperit de la terra i ser-los-hi més fàcil viure sobre el país.

D'aquest raonament, fet amb frase crua i despullada de fullaraca, ne tragué la conclusió de què res de bo podien esperar de fora.

-Si vosaltres mateixos no us podeu valer, no us valdrà pas ningú. D'aquesta revolució, que tot ho fa anar en renou, no n'espereu res, ben res, pel vostre profit. És sols una xarbotada d'aigua bruta sortida del llot on xipollegen nostres polítics. Són les baralles de llops amb llops, que no es faran gaire mal ni cap bé al país, que és qui pagarà a la fi els plats trencats.

L'únic bé que podeu traure'n- continuà és aprofitar-vos d'aquesta anarquia per a unir-vos ben fort tots els veïns del poble. Uniu-vos tots, propietaris i masovers, menestrals i terralloners. Tots els que viviu sobre una mateixa gleba, tots teniu una comunitat d'interessos que defensar: no permeteu que passi a mans de segons qui, aquesta Junta Revolucionària o lo que sigui, que el nom poc té que veure, sinó que deveu aprofitar-la, ja que avui és l'única autoritat que hi ha; més formeu-la vosaltres mateixos, no hi fiqueu ningú que no tingui res per perdre, mal no sigui més que la vergonya, i designeu-vos vosaltres el president, no consentint que sigui aquest que es nombri a si mateix. No les deixeu, tampoc, aquestes armes (de les llargues parlo, que tota aquesta altra porqueria anirà al femer); però empunyeu-les amb cor honrat i no per a fer foc contra vosaltres mateixos ni per mor del sou, sinó per l'interès del comú, que qui sap si us farà prou menester. La unió no us farà mai nosa peti com peti aquest daltabaix, perquè si no sou prou forts per a repel·lir les imposicions de fora, sempre ho sereu per a fer-vos respectar.

Ben preparats amb aquests raonaments, que anaven assaonats amb observacions i reflexions de bon sentit, entrà de ple en l'objecte de la convocatòria. Els explicà que don Eudald, que havia obrat sempre per un mal entès punt d'honra, cansat de guerra havia, obert els ulls a la raó i escoltat els consells de tota la família i dels que li volien bé. Que l'havia revestit a ell de plens poders per a proposar un arreglo, que acte seguit els llegí en mig d'un silenci sepulcral, i que en resum venia a dir:

-Cal reconèixer que: hi ha faltes graves i leves de part i altra, i que els agravis i els perjudicis són

mutus. Partint d'aquesta suposició, s'imposa l'oblit de tot lo esdevingut aquests darrers temps: qui es cregui ofès que perdoni a truco d'ésser ell també perdonat. Per a donar l'exemple de concòrdia, don Eudald no sols perdona els agravis personals i materials, sinó que renuncia, per a si i per a tots els seus, els drets guanyats per virtut d'aquella sentència de trista recordança.

Una forta remor de satisfacció estremí les files d'aquella atapeïda massa. L'altre continuà:

-En aquesta renúncia a favor del poble, s'hi comprèn no sols els drets de senyoriu, als quals don Eudald reconeix que sols hi tenia un dret molt dubtós o quasi prescrit, sinó també els drets de gallorsa, que mai el poble li havia disputat. Tot ho cedeix don Eudald, en compensació dels perjudicis que aquest ha rebut d'ell.

Aquí la satisfacció ja esclatà en entusiastes crits de joia.

-En canvi, el poble- continuà l'orador, forçant la veu per a dominar la situació, -en canvi el poble o, millor dit, els veïns, ja que es tracta d'un dret individual, deuran cedir, en benefici del comú, el dret de rompuda, aquest dret tan mal entès i tan pernicios, que a la llarga acabaria amb la riquesa de l'empriu. Vos està bé?

-Sí, sí!- clamaren tots a una.

-Encara una altra condició imposa el senyor, que també l'acceptareu, perquè en bona fe us dic que és en favor vostre. L'empriu, com a riquesa del poble, serà administrat per una Junta de representants, per parts iguals, dels propietaris, masovers, terralloners i menestrals, amb el Batlle per president i el Rector per conseller. Cada veí no podrà tirar a l'empriu més cabal del que a l'hivern pot mantenir en son terme. Les gallorses, contractades a bon preu, donaran un bon rendiment, que s'emplegarà de primer en rescabalar els que varen sortir més esgarrapats de la feta de Sant Antoni, com també a les pobres víctimes de les vostres darreres malifetes; després servirà per llevar les càrregues del poble.

La idea era ben exposada, i lo pràctic, racional i just de la mateixa, entusiasmà els veïns, que començaren a tirar les barretines en l'aire cridant:

-Visca don Ramon!

El glaç estava fos del tot: aquells sublevats malmenats i sorruts, s'havien convertit de nou, per virtut de l'alè de casa, llançat per en Ramon, en pacífics pagesos, bonatxassos i riolers com criatures. Tot eren acudits de bona llei, que demostraven la satisfacció íntima que brollava de llurs cors senzills. Els defensors de la casa, desades les armes, ja feia estona que eren en mig de llurs conveïns. El mateix Basi havia ja encaixat amb tots sos enemics més significats i es complavia en donar i rebre proves d'oblit i bona amistat.

¡A què entretenir-se més a detallar un acte que, havent revestit tots els preparatius d'una tragèdia, acabava definint-se dintre les formes d'un idil·li campestre! Basti dir que, havent algú demanat per la família Serra-Bruna, aquesta aparegué, essent fortament aclamada. Don Eudald, amb sa figura espellofida i vinguda a menos, impressionà els espectadors, que esclataren seguidament en crits d'entusiasme al veure que arrencant-se, aquell, de la butxaca el famós *patracol*, el llençà a sos peus fet a miques. Les senyores, no cal dir si foren ben rebudes. Les senyoretetes, que amb son tracte falaguer havien desarmat ja del tot el Sastret i la seva cobla de guerrers, amb major gust encara feren el compliment als valledpedrencs, servint-los per ses mans i abundantament tota mena de recaptés. Solament els midaren el vi. En fi, que tot anà com una seda tal com se sol quan, havent la bruixa posat en enrenou una societat de persones, que de fet no són nascudes per al mal, de sobte per un voler de Déu els cau la bena dels ulls. Tot lo que abans era mala voluntat, se tornà bondat de sentiments, i uns i altres s'esforçaren a demostrar-ho fins a l'excés.

La clausura d'aquella mena de festa de desagравis, tocava a en Montbrió, que es disposà a pronunciar les darreres paraules de comiat.

-Ja estem entesos, eh?- els digué. -Diumenge, després de l'ofici, tots a la plaça per a nombrar la nova Junta Revolucionària, que ha de cuidar dels vostres interessos. Jo ja he acabat la feina, perquè us repeteixo que, en les vostres coses, quants menos forasters hi voldreu millor.

De l'altra Junta no us en recordeu més. Al Cerdà li he donat a escollir entre anar a Vall-llorell de bon grat o anar-hi per força. De bon grat l'hi acompanyarà la seva guàrdia del Sastret, i, si per força, l'hi portaré jo mateix, en que sigui a rossegues. I encara li he fet prometre no posar més els peus a Vall de Pedres, i del compliment d'aquesta sentència és de l'única feina que m'encarrego, si no hi ha altre que la faci.

-No, no! ¡Ja ens n'encarregarem nosaltres!- cridaren moltes veus.

-Ja pot estar content si no se li demanen altres comptes de ses malifetes- continuà el jove.

Vosaltres, units sempre! ¡Aprofiteu-vos del desgovern d'avui per a cuidar-vos amb llibertat de vostres coses! Armeu-vos en sometent, amb bons cabos d'aquells d'estar per casa, que no mosseguin ni xuclin! ¡Feu-vos forts, no per a molestar a ningú, sinó per a ésser respectats! D'aquesta manera, si això dura, millor per vosaltres, que sereu amos a casa vostra, i si un dia es restableix el govern que, com vos deia, me penso que no serà pas millor que el passat, sereu tan més ben considerats com millor vos haureu sabut entendre; si us troben amb plets i baralles, amb major motiu vindrà el foraster a fer-vos la llei i... ja sabeu el quènto del plet de l'avellana: una esclofolla a cada un i el gra per l'advocat.

Demà a treballar, ganduls, que ja fa massa dies que teniu els jornals al cos i us enyoren els camps i les assoleiades; ja s'ha acabat la vida de senyor, papanates, que són millor diner dos rals guanyats amb el treball i la santa pau de Déu, que les dues pessetes que cobràveu per a fer d'estiracordetes. I les vostres dones també enyoren la bona jeia que portàveu amb les suades del treball, després de tants dies que les embafeu amb les bravades del vinàs de la taverna.

I, entre crits i esclats de joia, empengueren tots el camí del poble.

En Pascal, que, com hipnotitzat, seguia per tot arreu a en Montbrió, sense treure-li la vista de sobre, aprofità un moment de relatiu silenci per a exclamar, amb aquella ingenuïtat que li era pròpia:

-Ja m'agradaria de saber a on se n'aprèn, de manejar l'almosta com vostè sap. M'ha semblat veure el Fort-farell quan d'un cop de puny obria el creny de la Portella per a passar-hi les ramades del seu senyor. Repudai! ¡quina bofa més ben aprofitada!

X

Diu que l'elefant arrabassat del bosc és terrible als primers temps; però una tàctica especial del domador, encaminada a provar-li el domini d'una potència superior a la seva, combinada amb un tracte assidu i carinyós, a fi i efecte de fer-li lo més dolç i agradable possible son captiveri, el porten a la resignació, acabant per trobar-s'hi bé, en son nou estat.

Don Eudald, opulent per sos cabals i poderós pel retruc del nom que duia, venia a ésser com l'elefant de la muntanya. Sinó que el poble començà a plantar-li cara. Més tard vingué l'enginyer amb ses catilinàries, a torbar-li la beatífica pau en què vegetava, mostrant-li com altre profeta Daniel, estampant a la paret, el terrible *Mane, Thecel, Fares*, que profetitzava sa ruina. Ell se revoltà contra sa planeta, confiant en la poderosa inèrcia de sa massa respectable. Tot fou inútil: anorreat per la força de les circumstàncies, capolat pels contratemps i pels desenganys, caigué amb estrèpit de son pedestal, i esvaït del tot son orgull, bon goig de rebre l'ajuda de la mateixa mà que havia menyspreat.

Però els domadors el cobrien d'atencions i de carinyos, i l'elefant, lassat de tan lluitar i fart dels trencacaps i angúnies que li havien amargat les hores, fent-li perdre la testa, no gaire forta ni avesada als contratemps de la vida, s'hi començava a trobar força bé, en sa nova situació.

De bon grat havia legalitzat els compromisos contrets en son nom per en Montbrió el dia de la caiguda del Cerdà, fent donació al poble de tots els drets certs i dubtosos que pogués tenir sobre l'empru de Serra Calma, abans i després de la darrera sentència, mitjançant les condicions estipulades, sense les quals se reservava sa reivindicació. Coadjuvà a la instauració de la nova Junta de Govern del poble (que, per consell d'en Montbrió, i atenent a les especialíssimes circumstàncies per què atravessava el país, conservà el nom de Junta Revolucionària, quedant a la mira de lo que esdevingués), i fins accedí, sense repugnància, a les insinuacions de la seva filla de repartir bona part del bestiar de la darrera cria entre els veïns més mal parats pel desastre de Serra Calma i de condonar les anyades als masovers i parcers perjudicats per les darreres revoltes.

Encara havia anat més enllà: solemnement prometé aprofitar les vetlles de l'hivern per a estudiar i revisar els arrendaments amb tota consciència i modificar-los en tot allò que fos de llei.

D'aquesta manera, posat en pau amb sa consciència, i tastant les íntimes satisfaccions que sempre produeix el fer bé, tornava a ésser el gormand de la vida patriarcal, recobrant poc a poc l'aspecte sanitos del bon burgès que està bé amb els seus amics, donant-se a sos innocents entreteniments i tornant a sos passeigs per les galeries, amb tot l'aire campetxano i amb tota la mansuetud i bonhomia d'un elefant casolà.

-Som un vençut!- exclamava sovint, com per a justificar-se de ses condescendències; i ho deia amb aquella cara de bon Jan amb entretocs de guineu que li era característica i que deixava suposar que en el fons més era un vençut que un convençut.

Les coses havien reprès a Serra-Bruna son curs normal, tomant a renàixer la vida i la salut. Donya Dolors, lliure d'angúnies, millorava de dia en dia, i la Loreto, juganera i enfutimada com abans, semblava no talaiar-se de què era poncella ja a punt d'esclatar. Mossèn Isidro tornava a ésser l'animació de la família: fins havia reanusat ses palestres amb don Eudald amb motiu dels gossos i dels canaris. Però sa obra sèria era un plan de catequística que havia ideat i anava a posar en pràctica, amb plena aprovació del senyor Rector i de la família.

La que havia canviat poc era la Montserrat. Cert que el restabliment de la tranquil·litat pública i de la salut de la família, traient-li un gran pes de damunt, l'havien tota retornada, recobrant els colors sanitosos de sa robusta i esplèndida naturalesa; mes li havia quedat bona cosa d'aquella grave serenitat adquirida amb tant de temps de lluitar, sobreposant-se al decaïment general. Se podia dir que havia desaparegut en ella la donzella senzilla i juganera, per a fer plaça a la dona de govern, experta i entenimentada. Ella era la mestressa efectiva de la casa, fent cap a tot amb ordre i previsió: qualitats que havia hetedat de sa bona mare, però desenrotllant-les i perfeccionant-les amb són superior talent. Treballava menys que ella, en el sentit material de la paraula; però manava més i més a temps, i, com no perdia mai de vista la feina i sabia millor comprendre les capacitats individuals del servei, ne treia millor partit. Així succeï sovint que, quan donya Dolors li advertia la conveniència de fer tal o qual cosa, ella somrient li contestava que ja estava feta.

Certament que hi havia una circumstància que motivava la concentració d'esperit de la Montserrat i la malenconia dissimulada que li negava l'ànima. Els demés sols tenien un plet en joc, i, esbargides les negrors i els mals presagis de dols i llàgrimes, ja podien respirar; mes a ella li quedava encara per a resoldre el problema de son cor, que ara, lliure d'altres preocupacions, se li presentava amb més força que mai. Havia fruit (és cert) amb les glòries del seu amat, la figura del qual s'havia engrandit als ulls de tothom com la d'un hèroe llegendari; però això, tot afegint més llenya al foc que li abrandava el cor, no havia avançat d'un pas la resolució del seu plet d'amor. Passaven els mesos sens que la redempció general alcancés a sa ànima, que seguia encara als llims del dubte.

Son pare, expansiu en tot, se mostrava excessivament reservat encara no es tocava un punt que pogués referir-se a les relacions personals amb el jove Montbrió. Amb prou pena havia notat la noia que les úniques ombres que entelaven la recobrada beatitud de son progenitor, s'originaven de tals converses. Fins sa mare, fos per no torbar de nou aquella beneita pau tan desitjada, fos per no donar-li més pena ja que no li podia dur un remei, ni per vies de consol li parlava de la cosa. Així, soleta amb ses penes, sos desitjos i sos somnis, sense més confident que la Verge, sa patrona, feia sa via la Flor de Muntanya, trista i melangiosa per dintre, per fora serena, tranquil·la i majestuosa com la lluna al flamenc.

XI

Un dia don Eudald se passejava febrosament per la galeria amb les mans a l'esquena, però sense xiular, com feia de costum. Donya Dolors se'l mirava amb aquell recel amb què s'espia el malalt estimat que, en plena convalescència, dóna signes de recaiguda. Per fi, com qui pren una resolució heròica, el veié regirar-se a mig volt i, passant a frec de les noies, enfeinades amb llurs tasques del cosidor, digué amb veu seca:

-Montserrat: arriba't fins a l'estudi!- ensems que, sense girar-se, emprenia ell la pròpia direcció.

Semblava aquella la frase sacramental de les grans resolucions del senyor de Serra-Bruna, ja que recordava molt bé la Montserrat que un any enrera, i en semblants circumstàncies pronunciada, havia presagiat la clausura del primer periodo de les seves il·lusions. Com allavors, també ara ses mare i germana li dirigiren fondes mirades d'encoratjament. No calia pas tant, perquè els temps, que no transcorren mai en va, havien trempat sa ànima en els grans dolors, en les grans sequedats i en els grans exemples.

Així és que, mig alegrant-se de l'ocasió que se li presentava per a sortir de dubtes, el seguí amb pas ferm, entrant a l'estudi quan ja aquell s'asseia a la poltrona i començava a regirar llibres i tinters, tot carraspejant, sonant-se i pipant el cigarro, tal com un home que vol donar més gravetat a una sentada que no sap per on començar-la. Per fi, asseguda la noia al seu costat, començà:

-Poc més d'un any fa, filla meva, que en aquest mateix lloc vàrem parlar d'un assumpte que va portar-me un gros enfado... enfado que dugué molta cua, perquè ajudà a fer-me perdre l'enteniment i vingué... tot lo demés. Ara bé: jo no sé com dir-ho ni com agafar-ho, mes entenc que tinc obligació de parlar-te del mateix assumpte. Diguem, doncs: ¿has reflexionat sobre lo que llavors me vares dir i jo te vaig respondre? De quin parer ets ara?

-Jo crec- digué modosament la noia, -que no tinc pas motiu d'haver mudat de pensar. Fins me sembla que avui estem més lligats que mai amb... aquell senyor, després de lo succeït.

-Ja veuràs- féu don Eudald, un poc picat. -No es pot pas negar que ens ha fet un bon servei; però, si val a dir-ho, jo també hi he posat el coll, donant tot lo que se m'ha demanat, perquè sàpigues, noia, que el patrimoni de Serra-Bruna, amb unes coses i unes altres, ha rebut una llisada que tardarà a refer-se'n i... així rai!...abaixant-se un a tot lo que l'altre vol, no n'hi ha pas mai de plets.

La Montserrat alçà els ulls i clavà en son pare una mirada plena de dolorosa sorpresa, en la qual aquest hi llegí clarament la interrogació: «I ara? Què ja hi tornem?».

-No, no- s'apressà a contestar-li: -lluny de mi voler-li llevar el mèrit de l'acció ni d'escatimar-li els regraciaments. Però em sembla que són dues qüestions molt distintes. Crec que hi ha mil maneres de demostrar-li nostre agraïment i fins de pagar-li, si convé, el servei que ens va fer, sense necessitat de recórrer al sacrifici teu en qüestió de tanta transcendència. Ni ell crec que sigui tan desconsiderat, per a exigir tal pago de son favor. Perquè has de saber que, ara més que mai, estic convençut de què aquest matrimoni no ens convé, i a tu encara menys.

-I per què?- respostà la noia amb una veu seca, que dissimulava una mar d'angúnies, al comprendre que son pare arrossegava encara la vella túnica de son egoisme.

-Perquè...- acostant-se-li i baixant més la veu -perquè dic i torno a dir que és un esbojarrat que acabarà malament: creu-ho, filla. Nosaltres li devem molt: ens va treure d'un verdader apuro; però legoisme de l'agraïment no ens ha pas de cegar fins al punt de no reconèixer que lo que va fer és una gatada que podia costar-nos ben cara, i an ell primer que a ningú. ¡Mira que emprendre a bufetades a una mala ànima com el Cerdà, davant dels seus saions, armats fins a les dents, i, de més a més, reptar a aquells galifardeus, dient-los-hi pillos i lladres a la cara, presentant-los-hi el pit nu, demanant que el foradessin... ¡Cregue's que això no ho fa sinó un boig! Un home així, té sempre la vida a l'encant: el millor dia se les emprèn contra un regiment de corassers i es fa enastar com un galàpat.

-A mi em sembla- respongué la noia, amb modesta rialleta, -que és un boig que ha demostrat tenir més fe en la raó i la justícia que altres que es diuen savis; i si va fer lo que va fer, bé calia, per a engalzar lo que havien malmenat els que creguen que a cops de mall se pot fer entrar el clau per la cabota.

Don Eudald es trobà agafat pels dits. Valga-li que les circumstàncies l'havien ja domesticat bona cosa, perquè en altre temps hauria botat com una pilota al sentir el sinapisme que, com qui no hi toca, li aplicà sa filla. Ara es mossegà els llavis i es limità a dir:

-Ja veuràs: deixem aquest punt, en el qual ja fa temps me som donat per vençut. A home rendit no li feu guerra. Anem al cas.

¿Què saps tu en quina situació està ara en Montbrió respecte d'aquest assumpte? Perquè he notat en ell una conducta molt anòmala, que em fa sospitar que pensa ara molt distintament que un any enrera. Fins sembla que fuig de tot compromís. El dia de la feta, va desaparèixer sense dir oste ni moste i sense voler tastar ni un bocí. Vaig anar-lo a visitar per a regraciar-lo personalment, i... (això sí), l'home tan campetxano i amb aquell humor que sempre sembla que totes li ponen, i quan me creia tornar-lo a veure per aquí, un cop enllestida l'organització del poble, tot plegat sento a dir que ja és fora. Què vol dir tot això? Al meu entendre vol dir que ho dóna tot per llest, i jo me n'alegro, perquè creu-me que és un noi al qual son esperit fantasiós i amic de ficar-se en lo que no li importa el perdrà.

La Montserrat se mogué en son seti i començà a respondre amb modesta resolució:

-Doncs jo, papà, crec tot lo contrari de vostè. Si recorda els termes de la carta que va llegir-me l'any passat, veurà que en Ramon està encara dins de la mateixa situació que en ella es col·locava. Faci's càrrec ara de son caràcter excessivament delicat i comprendrà fàcilment per què, fins havent-nos prestat un servei tan gran com és salvar-nos amb perill de la seva vida se retirés discretament i s'excusés de posar de nou els peus en aquesta casa, on sa petició trobà tan mala acollida.

-Com el defenses, filla meva!- féu don Eudald, amb un cert deix d'amarga compassió.

-Sí que el defenso!- respongué ella animant-se. -El defenso perquè em fa pena i vergonya el comportament que aquí es segueix amb aquest jove. Quan, temps passat, amb la vivesa pròpia de son caràcter, senyalava les coses per llurs noms, tirant-nos en cara defectes i mals procediments que havien de conduir-nos a un mal pas, se li deia esbojarrat i poca-solta; quan, complertes ses profecies, ens hem trobat enfangats fins al coll i ell i ningú més que ell ens ha allargat la mà per a salvar-nos i ens ha salvat jugant-s'hi la vida, ¡se'l paga tractant-lo de boig! Ell té el do de gents que aquí no hem conegut mai: quan parla, tothom l'escolta, i els més desencaminats entren en raó; tothom el beneeix,

tothom busca son consell i ell ne té per tots; però d'això, que tant l'honra, nosaltres, tot gaudint-nos dels beneficis, ¡ne diem batxilleria i ganes de ficar-se en lo que no li importa!...

-No diguis això, filla!- exclamà don Eudald, acovardit per la filípica de la Montserrat. -¡Tu exageres! Ja t'he dit i repetit que li estic reconegudíssim per lo que per nosaltres ha fet. Això mateix li tinc manifestat personalment; fins li vaig demanar perdons per les paraules ofensives que contra d'ell vaig proferir. Li, vaig pregar de venir a casa per a fer-li més patents les meves manifestacions, i estic disposat a pagar-li sos serveis a qualsevol preu. Què vols més?...

¡Si n'eren, de fondes. les arrels que la mesquinesa tenia clavades dins del cor de don Eudald! Vençut en tots terrenys, rebregat per totes les circumstàncies i per tothom obligat a cantar la palinòdia en tots els tons, quan semblava del tot convertit, sortia encara amb ciris trencats que denotaven ensems sa curtetat d'intel·ligència i sa petitesa d'esperit. Sa filla l'escoltava amb verdadera pena quan anava dient:

-Què vols més? Però, veuràs: una cosa són els meus interessos, i altra cosa la meva sang representada pels meus fills. Cregues-ho, filla: si et parlo així, és per lo que t'estimo, per la temença que tinc de què aquest home no et farà feliç. És un gran home, és cert, molt savi, molt valent; té el do de gents, que tu dius; tothom l'exalta, portant-lo en palmes; mes ¿no comprens que això mateix l'haurà malejat, fent-lo tornar orgullós? La costum de veure tothom sota d'ell, l'haurà fet voluntariós. I aquelles promptituds de geni... dona... no et fan por? I aquestes delicadeses... Perquè has de saber que els homes són molt diferents de marits que de promesos: de primer tot són glòries i després totes les tares surten, quan ja no hi ha remei. Fins de mi mateix pots pendre'n exemple... ¿I quina necessitat té la pubilla de Serra-Bruna de lligar-se així, podent escollir un marit que no li faci mai ombra?...

Les senyals d'impaciència de la noia interromperen el bon senyor, que, comprenent que no anava pas bé, desvià el curs de la seva tonteria per altre indret:

-Veus? Si m'hagués demanat la Loreto, menos mal, perquè ell, amb la posició que té i amb el dot que ella li portaria...

La Montserrat pogué resistir encara menys aquell nou curs de filosofia estúpida que per desgràcia informa massa sovint l'esperit de nostres pagesos.

-¿És a dir- exclamà -que la Loreto s'hi fa menos tala que jo, per a llançar-la en mans de qui per endavant suposa que ha d'ésser un mal marit? Llàstima que no puga jo agrair-li tanta atenció! Cregui, papà, que aquesta conversa me fa més mal del que vostè es pensa. Per ma part, sols dec repetir-li lo que ja sap: o em casaré amb en Ramon amb consentiment de vostè, o no em casaré amb ningú, encara que vostè m'ho mani. Si és el pubillatge que el fa patir, no en frisi pas més, perquè, casada o fadrina, l'en faig ben franc, com ben franc en feia ell en sa demanda. Faci cas omís dels meus somnis, ja que tinc la desgràcia de què no vagin acordes amb els de vostè; deixin-me en pau i tranquil·litat, baldament sigui al darrer recó de la casa, que ja m'acontentaré amb el record d'haver merescut les preferències d'un home que... serà tan boig i tan trapacer com vostè vulgui, però jo no conec pas encara qui sia digne de descalçar-li una sabata.

I, posant-se les mans a la cara, com avergonyida de sos propis atreviments o lassada d'una lluita tan perfidiosa com antipàtica, esclatà en amargs sanglots.

Confòs i atorollat, don Eudald arribà per fi a comprendre que ni sabia lo que es pescava. Per fortuna, dels darrers fracassos n'havia tret quan menos el convenciment de la pròpia inferioritat, perdent aquell orgull que el feia emmarranar-se en ses capritxades. Fins arribà a entreveure la grandesa dels sentiments de sa filla, i sentint-se'n tocat, s'avergonyí de sa conducta, horroritzant-se de veure's de nou en el mateix camí que tants disgustos antany li havia portat. Sentí la necessitat de recular.

-I com te l'estimes, filla meva!- féu dolçament, mirant-la enternit i prenent-li les mans.

-Si l'estimo?- exclamà ella amb foc. -Ni ho sé, perquè no sé pas lo que és estimar una persona de fora casa, ni tinc termes de comparació amb què expressar-me; només puc dir-li que n'estic compresa des de què el vaig conèixer, que no més penso amb ell nit i dia; que em sento amb ell tan identificada, que ses paraules, sos conceptes i ses doctrines m'entren a dins com cosa pròpia; que el veig gran, molt gran, per sobre de mi i per sobre de vosaltres tots, que us veig petits al costat seu, tan petits que fins me féu llàstima, despertant-se'm un sentiment de fonda commiseració que em mou a estimar-vos més del que us estimava, amb el desig de veure-us grans com ell, igual que aquella mare que sent augmentar son amor envers el nen malaltís i neulit, després d'admirar la robustesa i plenitud dels altres. Perquè en bona veritat me sembla que tots som malalts, tots som raquítics i disminuïts, i sols ell és sanítós i ple de vida, i al veure-li escampar arreu aquesta salut, oferint-la a dojo, al veure tothom abocar-se a la font del seu remei, me'n sento plena d'admiració, sense mica de gelosia, compadint caritativament als que es

neguen a beure en la seva font. I quan penso que ha posat els ulls en mi, convidant-me a associar-me a la seva obra, no puc menys que beneir a Déu, pregant-li sols que em faci digna d'ell.

En mig del trastorn que li produí a don Eudald l'exaltament de la seva filla, començà a entreveure un món nou; aquell món del qual sovint n'havia sentit rafagades i ecos confosos, que prevenia per fantasies i veus de boigs, arribant a comprendre una existència moral superior a la vulgar i instintiva en què fins ara havia viscut. Perquè fins aquells sentiments de família que havia fruit i aquelles pràctiques cristianes que l'havien fet gosar en sa vida patriarcal, eren sensacions que, ben considerades, no li entraven gaire més fondo que els egoïsmes de la carn.

Llarga estona estigué contemplant a sa pobra filla que, amb la cara llagrimosa caiguda sobre el pit, semblava gosar-se en les pròpies amargures i fins trobar dolces les fiblades que li partien el cor. Per primera vegada, com si sos sentiments anessin adquirint una perfecció desconeguda, pressentí aquelles dolceses del dolor resignat, dolceses inexplicables, que sols és dat assolir-les a les ànimes redimides de les misèries del món. I el nou curs de sos sentiments, esterrejant les crostes d'egoïsmes que encara entelaven son amor de pare, deixà aquest al descobert i triomfà, no podent resistir ja la temptació d'atraure sa filla sobre son si.

-Tant l'estimes?- repetí amp veu baixa i tremolosa.

-Sí!- respongué ella amb tendríssim esclat.

Allavors ell començà a amanyagar-li la testa, desembullant els abundosos rinxos que li tapaven la cara, separant-los poc a poc a una i altra banda, acabant per estampar-li un òscul al front. Com la sensitiva es reviscola al bes del sol ixent, així aquella ànima adolorida se sentí amarada d'inefable consol, a l'escalf de la besada paternal, i la mirada de sos grans ulls blaus se creuà amb la de son pare, que la contemplava embadalit. Animada amb aquelles mostres d'entendiment, alçà els braços, passant-los-hi per sobre les espatlles, i allargant el coll, refregà ses fresques i humides galtones amb les d'ell, decaigudes i pansides.

Heu tingut mai una criatura abraçada al coll? Si l'hi heu tinguda, i, sobretot, si aquesta criatura era carn de la vostra carn, aquell dolç refrec de pell fina i molsuda com la d'un prèsec madur, aquell cric-cric d'un cor minúscul batent lleuger com l'esperit d'un rellotge, el pessigolleig d'uns llavis humits i gelatinosos escampant-vos per entre l'esbrotada pelussera del coll l'escalfor tebiona i rosada d'un alè sense màcula, i el panteix melòdic d'una respiració fàcil ritmant-vos sons inarticulats a cau d'orella, vos hauran fet fruitir una sensació sense nom, de reminiscència paradisiaca, suggestiva, fonda i regeneradora com cap altre de les que lleva l'arbre de la família.

Doncs això és lo que sentí don Eudald, admirant-se'n com d'una impensada troballa. Com si dins son cos s'obrissen portes i ventalloles rovellades per la inacció, li semblà que el fluid vital circulava més lleugerament per son organisme, rejuvenint-lo amb nova sang; llavors, sentí caure-li del cor les cadenes del vençut, desplegant-se-li les ales del rendiment. Veí clar, amb els ulls de l'ànima i es sentí home, però home amb deliquis de creient i ànsies d'apostolat. Plorós de goig, tremolós d'emoció i ubriac de paternal delícia, volgué expressar-se amb sa filla... i tots sos esforços i tots sos desitjos cristallitzaren en una sola exclamació:

-Digues, filla meva: què vols de mi? ¡Demana!

La Montserrat no tornà raó, però sos ulls somrigueren a través de les llàgrimes, com l'arc de Sant Martí entre les gotellades de l'esboirada tempesta.

XII

-Tot això està molt bé, i ja que vostè opina que no és pas cosa de desairar a don Eudald, tan respectuós per les velles consuetutss de pura cerimònia, única cosa que li queda de l'antic senyoriu, aquí em té proveït de tot el menester per a dlsfressar-me de senyor, segons els darrers figurins. És tot de confiança i confeccionat o visurat per en Pedrell de la plaça Real, que a Barcelona sap més ell sol d'etiquetes que tots els nobles del carrer de Montcada. Tot és de trinca. Vegi: no té mes que l'estrena del dia que em varen rebre a l'Acadèmia de Ciències, que també allà s'exigeix la disfressa i no es dóna pas la patent de savi a qui no estigui bé de roba.

Mentrestant, en Montbrió, rebregant-ho tot amb mà barroera, anava ensenyant a son oncle la maleta rublerta de roba negra i blanca, de rigorosa cerimònia, i de tots els demás detalls complementaris.

Es tractava d'evacuar la diligència de demanar oficialment la mà de la Montserrat de Serra-Bruna, i don Eudald semblava voler esborrar el record de les passades repugnàncies donant a l'acte la major

solemnitat possible, ajustada als rituals de la casa.

-Cregui- continuava en Montbrió -que és per mi un sacrifici donar aquest pas en la forma que se m'exigeix. Mes, en fi, no se'n demanen pas cada dia, de *blancas manos*, i el meu cas bé val la pena de fer-lo, un sacrifici. Ademés, ho faig per complaire'l a vostè, que s'hi ha empenyat, perquè el futur sogre, des de que hem fet les paus i s'ha resignat amb les meves estranyeses, crec que m'admetria tal com m'hi presentés; i en quant a ella no necessitàrem pas tanta requincalla el dia en què de veritat ens vàrem prometre.

-Desenganya't, fill- digué el Rector, amb veu reposada: -si volem viure en societat, es precis que n'acceptem les molèsties que ens proporciona. Això t'ho porta l'heure-te-les amb noia bonica, de bons cabals i il·lustre prosàpia. Vés a demanar la mossa dels Rònecs o la pubilla de Xanacs, i podràs fer-ho en cos de camisa i amb calces de burell.

-Ja estic en aquesta, ja; però no les ha pas calculades totes, les dificultats del nostre compromís: ni jo tampoc, fins ara. Figuri's que jo me posaré de vint-i-un punt, segons la pauta del mestre Pedrell, tal com si hagués de presentar-me a la cort de Madrid; mes li pregunto ara: ¿cóm hi anem, d'aquí a Serra-Bruna, a les dues de la tarda i amb aquest pet de sol? En tot el país no hi ha més tartana que la del senyor, i aquesta no està pas bé que la demanem, ni seria ja hora de fer-ho. ¿Puc anar jo vestit de llagostí per aquests carrers, seguit d'un estol de mainada, i fer una hora i mitja de camí per arribar, entre la pols i el sol, fet un cessant? Jo podria anar-hi muntat, desafiant els espectadors, amb lo que hi arribaria un poc menys rebregat i ple de borriçol i de suor; ¿però vostè, que no pot ni vol muntar, vindria agafat a la cua del cavall? ¿Vol anar-hi amb una carreta de bous, com els nobles del noranta tres quan els duien a la guillotina? A menys d'anar-hi desmudat i allí demanar un quarto per a canviar-me; però això ja fóra comèdia i mitja.

Efectivament, mossén Joan no havia pas atinat amb semblant conflicte, que per lo tonto i difícil feia riure i preocupava ensem.

-No queda més que un medi- digué, a la fi. -Sortim amb les maletes, i essent a la masoveria del Planell podràs canviar-te.

En Montbrió arrufà la cara.

-És lluny encara del mas- digué, -i em donaran una cambra com una tuta, on m'hi ompliré de puces. Anem, anem: ¿quin altre remei ens queda?

En Pascal passà endavant, carregat amb les maletes, i esperà al Planell; però en Ramon se resistí a entrar a la casa. Son temperament expeditiu li havia suggerit un altre medi. Seguiren avant, fins a un quilòmetre del mas. Allí, apartant-se del camí ral, entre maleses i roures centenaris que creixien prop d'un torrent, en plena naturalesa, son element predilecte, escollí l'arcova on fer la transformació d'indumentària que devia dignificar-lo, segons les fórmules del convencionalisme social, fins a les altures de l'etiqueta.

Es despullà fins de la camisa, i, al sentir sobre ses carns nues el bes de l'oreig del bosc i reflexar-se sobre son pàl·lid cutis les daurades tintes d'una llum tamisada pel fullatge primaverenc, destacant sa esplèndida musculatura sobre els tons bistrsos de les maleses, sentí renàixer en son pit uns instints de llibertat salvatge, com recordances d'una naturalesa primitiva que hagués encarnat en ell, passant per sobre el decadentisme de les darreres centúries. Allavors, com mai, experimentà l'horror de la ficció i el convencionalisme. Fins arribà a sentir escrúpols, com de pròpia claudicació; escrúpois que sols logrà esvair amb la consideració de què, estant sotmesa la humanitat a les conseqüències del pecat d'origen, l'home *àngel* va desaparèixer amb l'època paradisiaca.

En el propi torrent féu ses ablucions i començà a cobrir-se de finíssima roba blanca. Camisa de gran pitrera brodada, punys de campana i coll dret (allavors de darrera novetat), subjectes amb *gemelos* d'or i botonets de brillants; tern de panyo negre, de gran etiqueta; bota fina de xarol; guants blancs i corbata idem; capçat tot amb l'imprescindible barret de copa alta, lluent i brunyit com si fos d'acer; sense mancar-hi sos cosmètics al cap i barba i ses aigües oloroses, perquè, lo que deia ell, com per a ofegar aquells escrúpols de què parlava suara: «posat per u, posat per deu; les coses fer-les bé o no fer-les».

Prop d'una hora feia que el senyor Rector, assegut damunt d'una pedra del camí, esperava pacientment fumant cigarrets, quan veié comparèixer son nebot, transformat, olorós i flamant com un *dandy* sortint de la capsa. Darrera d'ell venia en Pascal, que li havia fet d'ajuda de cambra.

-Jo no hi estic pas, per aquest pudai de coses que no treuen a res- anava dient aquest, tot rodant el cap i amb el nas arrufat. -¿Què a vostè la noia li escau i la vol? De llei és que la demani ben demanada, que el demanar és cortesia. Però em sembla que tan bé o mellor la demanaria ficat dins d'unes calces

de vellut o de burell, que amortaiat amb un trajo de tanta *justícia*, que quasi no entra, encartronat de camisa, amb xescles al coll i grillons a les mans, caminant sobre punxons i encarcerat com un rave, per aquestes terres de boig, que Déu hi gord que li vingués un estornut... ¡Això és posar en perill la vida d'un home, pudai!

XIII

Tot acabà en bé, grat sia a Deu. L'ambaixada fou ben rebuda i millor escoltada. Mossèn Joan, que devia portar la paraula, pretextant que millor que ell s'explicaria el propi interessat, deixà a aquest a l'estacada, suant d'angúnia per a explicar senzillament sa petició, ell que estava avesat a fer cara a la societat en pes. Per fi se'n sortí, i ses ingènues explicacions commogueren fonament, sobretot quan dedicà tendríssimes paraules en invocació dels seus pares, que no havia arribat a conèixer.

Cerimoniosa i reposadament correspongué don Eudald, que, igual que sa muller, vestia sols de mitja etiqueta, per estar en domicili propi. Manifestà per quants motius li complavia la demanda, a la qual accedia gustós, amb tal de què fos també del gust de la seva filla.

-No ets tu, també, del mateix pensar, Dolors?- féu, dirigint-se a la seva esposa, quan ja descarregada la part que tenia preparada de son discurs, no feia sinó repetir les mateixes idees, si fa no fa amb les mateixes paraules.

Donya Dolors sortí un moment i reaparegué acompanyant a la Montserrat, la silueta de la qual se dibuixà en el buit de la porta, fina i esblaimada com una aparició, animant l'escena amb l'encís de sa escultural modèstia.

Enterada amb un nou discurs de son pare, de lo que feia el cas, i requerida de donar o negar son consentiment, per tota resposta allargà la mà al jove, rebent d'aquest un ric anell de prometatge.

El notari estengué l'acta, que firmaren els interessats i els testimonis.

Fidel al ritual de la família, don Eudald féu cridar la Loreto per a comunicar-li la bona nova i presentar-li solemnement son futur germà.

-I per això fan tots la cara tan llarga?- féu aquesta, escarrabillada com sempre, y trencant la nota solemne i seriosa de la cerimònia. -M'havien donat un sust, pensant si seria cosa de posar-se dol.

Després fou cridat mossèn Isidro, considerat com individu de la família, i, per fi, tot el servei, reunit a toc de campana. I vinguen discursos de don Eudald, que estava en plena possessió de son paper, recomanant a sos servidors que desendavant reconeguessin a don Ramon de Montbrió com a altre membre de la família Serra-Bruna.

L'alegria era universal, i les cares d'amos i servidors vessaven satisfacció.

XIV

-A veure com te llueixes, mestressa- havia dit don Eudald a sa muller, al tractar dels obsequis que devien tributar-se a l'ambaixada. I ella, que en la cosa hi tenia el cor, no s'ho féu pas dir dos cops.

La taula del gran menjador brillava amb la rumbosa vaixella senyorial de la casa Serra-Bruna. Safates curulles de pastissos, dels més renomats especialistes de les localitats veïnes; plates rases de cremes, nates i confitures, confeccionades amb la flor dels productes de la casa per expertes mans casolanes; rastells de veires, de transparència immaculada, presos en les subtils malles d'artística veireda, irisant-se mútuament, com les bombolles d'un glop d'escuma sabonera; marcelines, com polleres en miniatura, amb ses blanques xicres de viuetes d'or, esperant la mesura de la clàssica xocolata, que ja venia fumejant pel broc de ventruda escudella; fruiteres replenes de fruites en confitura destrament conservades com saltant de l'arbre; tot de revellida plata, massissa, repujada i llustrosa pel bon entreteniment, de formes pesants, acusant aquell gust decadent de la terra que, havent perdut la clàssica puresa de linies de sos bons temps, conservava encara el sentiment de la sobrietat i severitat de l'art de debò; de porcellana fina i de cristall tallat, de marca estrangera; tot reflectint-se sobre finíssima tovalla de gemada ginesta.

-*Benedicite...*- féu el Rector, creuant amb la mà l'espai per sobre l'esplèndida taula. Vulga Déu beneir el pacte que avui hem celebrat, com jo beneixo aquesta taula, i siga, l'abundància i la riquesa que tinc davant dels ulls, símbol d'abundància i riquesa de cristianes virtuts, de patriarcals exemples, com de

gaubances de tota mena, així en l'ordre espiritual com en el temporal, que resplendesquen sobre la família en projecte.

-Amén- feren tots, sentant-se a taula.

En Montbrió procurà esvair l'encongiment de l'etiqueta, que ja feia massa temps que el tiranitzava, esplatjant-se en ses gràcies espontànies, que tan agradós feien son tracte per tota mena de gent.

Un altre potser hauria evitat certs records i referències que podien ésser causa da mortificació per a don Eudald; però ell deia que no li plavien els núvols a l'horitzó, ni res que el pogués fer caminar reparat, i que el gran sistema per a esbargir-los era investir de front les causes d'ells. Així ho féu; però amb tanta discreció al·ludia a ses antigues antipaties i topades amb don Eudald, i amb tanta gràcia les comentava, que aquest, no sols no se'n veié mortificat, sinó que acabà per riure-se'n de debò, regraciant-li en el fons del cor la bona obra de dissoldre-li tots els reparos que podrien dar-li pena.

-Don Eudald i jo- deia ell -soms fets l'un per a l'altre, igual que tap i carbassa, sols que ens ha costat un xic d'entendre'ns, perillant de fer com els Iguals de la Pobla, dos pobres vellets mendicants que captaven sempre junts, després que de joves s'aterraren mútuament amb competències de l'ofici, fins que un dia, ja empobrits i desesperats, tingueren una agarrada tan sèria, que l'un hi perdé el nas i l'altre l'orella. Curats en un mateix llit, des de llavors data llur proverbial amiat, que els ha fet inseparables com bessons; tant, que el poble els designa amb un sol nom. Ara es parteixen la misèria, després d'haver-se tirat la riquesa pel cap.

Nosaltres no hem pas arribat tan enllà- afegia rient, -però de tots modos la nostra bona amiat ve d'aquella agarrada en què si ens deixen... ¡pobres nassos i orelles! La sort que vostè s'ha compadit de mi a temps, quan jo ja estava a les acaballes de les meves energies, perquè ha de saber que, encara que gallejava i feia l'home, tenia ja el cor com un pinsà, trabocat del seny per aquesta dolenta, que sembla que m'hagi donat cervell de gat. Però no se'n penedirà pas, don Eudald: jo abono. Cregui, encara que mal m'està el dir-ho, que arreplega un gendre de tota confiança, i, si no, aquí està el senyor Rector de Vall de Pedres, que no li'n dirà de menos.

I, posat a dir tarambanades, no acabava, mentre el bo de don Eudald, com un beneit, esclafia rialles que feien la joia de la família que el chorejava, especialment la Loreto, per qui a aquella expansió d'intimitat casolana era un segar de pèsols, després de tants dies negres com havia passat.

XV

-Començo per vostè, senyor oncle estimat, ja que vostè representa aquí nostra suprema autoritat espiritual- deia en Ramon, tot mostrant-li un hermós gotim pansit al sol, -i li dedico aquesta hermosura, que simbolitza l'aliment de l'ànima com fórmula de la sagrada sang de Jesucrist. Faltat de la saba vivificadora de la planta, les assoleiades li han pansit els grans, xuclan-los-hi la substància sobrer, però quintaessenciant sos elements i tornant-los incorruptes. Ara és tot dolçor, com certes ànimes de virtuts purificades per les sequedats del món.

El vell Rector copsà la intenció i finesa de la dedicatòria, i acceptà el present espurnejant-li els ulls.

-Dono la preferència al clero, per lo mateix que es veu avui tan atrotinat- seguí en Montbrió. -Mossèn Isidro, va per vostè: accepti'm aquest pessigadet de gerds, que semblen talment de coral. Se cullen entre aquells esbarzers del cingles, a on vostè hi alça les perdus. Un s'hi esgarrapa les mans per a abastar-los, com se les esgarrapa també vostè per a reclutar aquells estols de brivalls mig salvatges als quals, per a ensenyar-los la doctrina, té de començar per ensenyar-los a parlar, i així com els sacrificis de sa missió se li centupliquen en satisfaccions del cor, també copsarà les dolceses d'aquesta fruita bosquerola i esquerra per excel·lència.

Vaig per a donya Dolors, l'excel·lent mare i mestressa model... Vaja, no en diré pas més, per no sufocar-la. Però permeti'm que li dediqui aquesta escollida mostra dels excel·lents fruits de nostra terra; aquesta poma camosina, que no té rival en el món, i el dia que aprenguem a conrear-la serà una font de riquesa per a nostres muntanyes. Vull afegir-hi que les virtuts d'aquesta fruita no són ben apreciades sinó pels que han tingut ocasió d'assaborir-les. ¡Vegi-la, que daurada, que sencera i que aromàtica! Aquí no hi ha desperdici; tota ella és cor.

I, mentre la poma giravoltava lleugera per la punta de sos dits, la fulla del ganivet la despullava de la pela, que anava allargant-se i caient en graciosa espiral.

-A don Eudald vaig a dedicar-li... el rei de la fruita de convit: aquest romeu de crosta rugosa, que tanca una verdadera riquesa de gustos, que fan l'enveja dels bons gormands. Com té la crosta dura,

costa d'arribar-hi, perquè sembla bona mica gelós de les pròpies intimitats, que no fa pas accessibles a tothom. Però arrabasseu-li el secret de la seva resistència, obriu l'arquimesa on tanca les seves virtuts, i us quedareu meravellats del seu tresor. -

El meló caigué al fons del plat, formant una estrella que don Eudald acceptà ben cofoi.

-I per tu, germaneta?- encarant-se amb la Loreto. -Què trobaré que faci per la nostra daina? Mira: vaig a fer-te present d'aquest ramell de nespres, que és fruita saltadora i molt de gust de la gent de poc seny. És de forma graciosa i de sentit delicat... Una mica picantona, com tu mateixa, sols que per a madurar necessita... palla i temps. Té.

I ara vinc amb tu, promesa meva. De propòsit t'he deixat la darrera, lo que vol dir que ja començo a considerar-te com de casa. Vull dedicar-te aquesta preciosa taronja, vinguda de vora el mar. Els grecs ne deien el fruit d'or i en feren el símbol de la bellesa, tancant-la dins d'un jardí, guardada per un drac de set caps. Lluny de mi forçar el símil, que resultaria injust i fora de lloc- afegí somrient. -Considerem-la sols com la mística representació de la bondat del cor, reclosa en la bellesa de la forma i envoltada dels perfums de ses pròpies virtuts.

El ganivet, llepà finament la superfície de la daurada esfera, traçant figures geomètriques, i poc després la pela es descloïa, com els pètals d'una rosa, deixant al descobert altra bola blanca i rossa com un rovelló.

La Montserrat, roja pel rubor, prengué delicadament entre sos dits la despullada molla i, portant-la a la boca, n'arrencà la meitat amb ses dents de marfil, presentant l'altra meitat a son promès, qui, sense mica de compliment, la prengué i engolí com una bresca. Quedaren un moment mirant-se, com sorpresos d'aquella primera entremaliadura d'enamorats. Després s'enrogiren tots dos, a l'adonar-se de l'atenció picaresca dels circumstants i al sentir que mossèn Joan deia bondadosament:

-Déu vos beneeixi i us faci ben bons!

XVI

Don Eudald, l'home dels prejudicis i respectes humans qui *per accidens*, és a dir, quan era en benefici de les bones idees (les pròpies), professava les teories de què el fi justifica els medis, que pecat amagat és mig perdonat i allò de *peor es meneallo*; qui es lamentava sovint de lo dolent dels temps en què vivim (sobretot quan manen els contraris), encomiant la necessitat d'aplegar-se totes les persones de bé entorn d'un bon govern (el propi) per a extirpar tanta corrupció, mes sense fressa (no fos cas que s'alterés l'ordre), sense escàndol (perquè, de certes coses que com més se remenen més poden, no convé que el vulgo se n'enteri masa), tot sempre amb el degut respecte als drets adquirits, als fets consumats, perquè les lleis no han de mirar mai enrera, sempre aprofitant lo que bonament se puga, per allò de *interim gaudeamus*, etc., etc. (teories mamades i interpretades del diari que per aquells temps es cuidava de pasturar les ramades de *l'infinitus numerus* per les sempre delitoses margenades dels grans egoismes socials), es manifestava girat com una mitja, fent de mal sentir-li contar lo que sabia dels polítics de sa coneixença, d'aquells mateixos que havia rebut i obsequiat en sa pròpia casa, acceptant-ne les engrunes de favor que li feien.

Tocat del sentiment de la ingenuïtat o de l'esperit de la confessió en aquell sobretaula memorable, don Eudald buidava secrets que no havia tret mai a la llum del sol. Llavors s'aclarí aquell misteri que embolcallava el ràpid període de sa diputació a Corts, del qual no parlava mai, amb estranyesa dels que coneixien son caràcter vanitós. Sembla que alguns companys de diputació li conegueren prompte la flaca de la vanitat i la curtedat de gambals (això no ho deia ell; ho deduïen els oients), i prenent-lo per *primo*, com ells diuen, li envestiren la bossa desconsideradament, comproment-lo per fortes sumes. Sa fama de ricatxo tonto es degué estendre tant, que arribaren a atuir-lo. Fins contava que s'havia vist assaltat pels corredors del Congrés, ni més ni menys que quan se les havia amb els timadors del moll de Barcelona. Però, així com aquests no li feien gran por perquè sabia que els municipals els agafaven, als del Congrés els temia; perquè els empleats se'ls hi llevaven la gorra i per no desplaure'ls es deixava saquejar.

-Tu tenies raó! (es complavia ja en tutejar al seu futur gendre). Tu tenies raó a l'assegurar que de polític verdaderament honrat no n'hi ha cap. El més inofensiu (com jo per exemple) és culpable de complicitat amb els veritables criminals als quals obeeix, defensa, vota i se'n serveix, o, quan menys, oculta explícita o tàcitament.

Tot això no ho apreng ara, perquè quan tu ho asseguraves jo ho reconeixia interiorment, però creia

que s'havia d'ocultar per conveniència i per a evitar un mal major. Lo que he après ara és el valor necessari per a publicar-ho i confessar mon tant de culpa. Quan convingui ja en treuré de carettes; però començo per treure'm la meua, prometent formal esmena. D'aquí endavant no tinc de callar-me'n cap: al pa pa i al vi vi i qui no li agradi que ho deixi. Entre tantes coses com tinc d'agrair-te, una d'elles, la unió del poble, l'hem de conservar a tot preu, per a defensar-nos dels polítics enc que sigui a escopetades.

-Poc a poc!- li deia rient en Montbrió, que es complavia en fer-lo cantar, admirat de lo radical del canvi que en ell s'havia operat. -Poc a poc! Vejam si jo, l'esbojerrat i revolucionari d'abans, encara li hauré de tirar la corda. Recordi's de què temps enrera jo li proposava formar un triumvirat, del qual vostè formaria la dreta, jo l'esquerra i el senyor oncle ne seria el poder director i moderador. Mes ara, si tots ens decantem cap a l'esquerra, com s'ho farà el senyor Rector per a mantenir dreta la rega?

Mossèn Joan, que s'havia mantingut molt callat, manifestant sols per medi de bondadoses rialletes sa complacència i assentiment, parlà, per fi; però ho féu amb un posat d'aclapament i d'amargura que impressionà els presents.

-Molt me plau digué,- el canvi radical que denoten les confessions que acaba de fer don Eudald, més que per lo que són en si, perquè signifiquen la resurrecció d'una ànima bona que jeia en el fang de l'apatia, ja que no de l'embrutiment de les modernes concuscipències polítiques: es a dir, l'entrada d'un nou confrare en aquest gremi de la sang nova que sembla que tu vas estenent. És una de les conquestes de més vàlua que hauràs fet, i es cosa de felicitar-te'n de tot cor.

Amb quin goig m'hi associaria jo, a la vostra obra, si les meves forces físiques estiguessin a l'alçada de mos desitjos i conviccions. Mes jo som com un soldat tardà que ha gastat tot son delit buscant la bretxa des d'on fer foc. Permeteu-me, no obstant, dues paraules de consell que crec apropiades al moment. Treballeu de ferm, mes no sigueu ni optimistes ni impacients, per a no exposar-vos a les crueltats del desengany. Feu-vos càrrec de què, llevat de vostres propòsits, tot lo demás està per fer. Cal tenir en compte que l'enemic és poderós i que en quant s'adongui de vostre treball i del fruit que recolliu, abocarà totes ses forces a refermar la porta per on pot escapar-se-li son poder.

Tot lo que no sigui deixondir la consciència del poble i revetllar l'esperit de la terra, serà perdre el temps. No vos facin por els homes, per distanciats que semblin mentre no siguin romputs de cor i de consciència, perquè ells a la fi vindran amb vosaltres. Recordeu-vos de la paràbola del publicà i el faritzeu de l'Evangeli.

Feu força acopi de fe i energia per a sostenir-vos, perquè tot vos caldrà. Sovint els mateixos que voldreu salvar seran vostres inconscients enemics; potser dels vostres mateixos partiran les sagetes més cruelment enverinades. Mes, si teniu fe en Déu, si obreu sols per la caritat i per l'esperit de justícia, si vos inspireu sols en els grans exemples de nostra història i en el puríssim amor a nostra terra, que ha infantat les institucions més democràticament cristianes que presenta la història de la civilització, quin dubte té que veureu créixer d'una manera consoladora vostre camp, que veureu recular els moderns alarbs, vergonya de nostres temps, i si més no, deixareu ben assaonada la terra per a què els vostres fills puguin recollir-ne els vinents esplets.

Per això beneixo una vegada més el pacte que avui hem celebrat, i demano a Déu que el casal de Serra-Bruna sigui el cenobi on es consagri la sacrosanta fórmula de la sang nova, única esperança de salvació d'aquesta malaurada terra.

En quant a mi- afegí amb veu commosa, -vos ho repeteixo: no hi comteu pas. Som com el patriarca Moisès que sols logrà la gràcia de llambregar al lluny la terra de promissió, suprema aspiració de la seva vida. També l'he ben cobdiciada, la nostra terra de promissió, si bé per mos pecats he trigat a veure'n el bon camí. Ara que sento ses alenades, ara la vida em manca, i conec que he acabat ma missió en aquest món. És un presentiment que no falla. Déu ho vol així: alabat sia Ell per sempre.

XVII

-Els nostres cors s'han parlat públicament, esquinçant-se per fi el vel que ocultava el misteri; nostres futurs destins estan ja trenats pel darrer nus; nostre pacte, que tenia ja la sanció dels homes, ha rebut avui la consagració del ministre de Déu. Estàs contenta, videta meua?

-Contenta hauria d'estar, perquè es veuen realitzats tots els més fervents desitjos de la meua vida. Els meus somnis daurats van prenent el cos de la realitat; mes no sé per què tinc el cor oprimat, i els ulls sempre a punt de vessar.

-Explicam, doncs, això, hermosa. ¿Seria que tems l'avenir o que et reca la perduda llibertat del cor?

-No temo l'avenir en la teva companyia, però sí el temo per si ella un dia em mancava; i mai havia pensat tant en què pogués mancar-me, sinó quan he vingut a assolir-la. Tampoc enyoro la llibertat del cor, que de temps la tinc perduda, ja que era ell més esclau abans, forçat a beure's les pròpies amargures, que ara que, podent treure sos esclats a la llum del sol, es complau en reblar els claus de sos grillons. Lo cert és que les llàgrimes que en temps de les grans penes retenia en el fons del cor, ara que toco el compliment dels meus desigs... ara no puc aturar-les: veus?

-Escolta'm, filla, i respon-me de veritat: ¿creus avui en el meu amor com ahir hi creies?

-Oh, sí!

-¿Estàs segura de tu mateixa, fins al punt de respondre de la llegitimitat dels teus sentiments envers mi?

-Ni sabria com dubtar-ne.

-Tanca els ulls de part de fora i obre'ls de part de dins i recocia el darrer replec del teu cor: vès si hi trobes una senyal de penediment pels compromisos contrets amb mi i que avui hem refermat... ¡No m'enganyis, que t'enganyaries a tu mateixa!... No n'hi trobes cap?

-Cap, ni un.

-Dónam les mans i mira'm a la cara.

-Ja et miro, més quasi no et veig. Tinc el cor ple de goig: tes paraules me fan pressentir la bogeria de la felicitat; però, en lloc de fer-me riure com les alegries, sento més i més ganes de plorar. ¡Jo que em creia que sols les penes donaven llàgrimes!...

-És un error del qual ens hem de sostreure els temperaments com tu i com jo. Les rialles són sols demostratives de les afeccions lleugeres i superficials. Quan el sentiment cava fondo, àdhuc arrencant del cor sensacions platxerioses, aquest no te millor manifestació que són les llàgrimes. Jo beneixo a Déu perquè cada vegada veig més que som carn d'una mateixa carn. Jo ploraria amb tu si no fos home.

Lo que sents tu ara, és la virtualitat de l'acte que hem realitzat amb totes ses inescrutables conseqüències. Tu estàs encara sots la impressió de la nota trista del senyor oncle, els tendres accents del qual t'han impressionat a tu com a mi amb la certitud de quin serà el primer dolor que ens ferirà en comú. Tu has entrevist ara la immensitat de dos amors, ja de si ben grans, que, compenentant-se, s'ageganten fins a límits inconcebibles; i tot això, sadollant ton cor, el fa esclatar en sensacions d'un ordre desconegut que, no trobant son equivalent en les forces humanes, salda amb llàgrimes.

Plora, doncs, sense reparos ni vergonya! ¡Saluda amb llàgrimes el llindar de l'era de ditxa que avui se'ns obra, que en actes transcendents com el del sant matrimoni... sols els ximpls riuen!

SÍNTESI

Com la fletxa surt bronzenta de la ballesta cercant el cor de sa víctima per a vessar-hi l'amargantor de son verí sortia de Serra-Bruna, reclosa dins d'una carpeta adreçada a l'estranger, una cruel missiva, plena de dol i de tristor: «Cuiteu a tornar, que el vostre oncle es mor».

I el blanc era l'idil·li conjugal, que joïa de ses primícies, entre els primaverals esbarjos, sublimes delectacions, lluminoses perspectives i deliciosos arrobaments d'aquest període, únic en la vida de l'home, que se'n diu lluna de mel, en què, com si no bastessin els elements de ditxa que en si porta la sobtada expansió de les reprimides cobejances deslliurades per virtut de sacramental benedicció, les ànimes enamorades se tiren a emborratxar-se de tot lo bell, lo imprevist i lo confortable que la vida moderna fa accessible a la gent adinerada.

Els poètics misticismes, reconcentrats per la fe en llegendaris cenobis i miraculosos santuaris, on els cors recentment lligats corren a dipositar el testimoni de llur reconeixement i de llurs esperances; les lluminoses i alegroies perspectives de les regions riberenques, on la mol·lície humana hi ha acumulat, entre perfums de taronger i roses de tot l'any, totes les seduccions de la naturalesa posada a jou per l'artifici de l'home; les febrosenques activitats de la civilització del segle, representades per la moderna Babilònia, amb ses grans virtuts i sos grans vicis; les romàntiques riberes dels grans rius del nord, amb ses rònegues calitges i daurades celsties, amb sos castells llegendaris, ses ciutats arcaiques i sos museus plens de records d'una civilització migeval, que encara s'hi respira, modernitzada per una superior cultura; els jolius panorames de l'Arcàdia moderna, amb sos alterosos pics d'argent, amb ses valls d'esmaragda i sos llacs d'atzur... ¡quin caminal més idíl·lic, quina ressoladora més ampla i suau

per a deixar-s'hi lliscar bressat per la joventut, l'amor i l'esperança, en aquest *laps* paradisiac, en aquest parèntesis de la vida, mena d'armistici en què el destí sembla suspendre les hostilitats de sa crua prosa, tal volta per a reempendre-les amb més feresa no ben apagat encara el resplendor d'aquell foc-follet.

Bon exemple n'és el missatge sortit de Serra-Bruna, frisós de vessar el doll de fel de ses entranyes: «Cuiteu a tornar, que el vostre oncle és mor».

I el missatge fallà, de primer, el blanc perquè la víctima que volia ferir ara ja partida. Mes sobre sa coberta s'hi estampà una nova fórmula, que li comunicà segon impuls.

I errà el tret una altra vegada i una altra, perquè l'idil·li, lleuger com papallona, volant d'ací d'allà, xuclant de totes les flors esclatades en l'immens camp de la seva ventura, no tenia lloc segur. Però cada vegada rebia el missatge noves fórmules d'impuls, que semblaven comunicar-li major velocitat.

Mes l'idil·li es condormí en aquelles afraus platxerioses de la moderna Arcàdia, encantat d'aquell agre de casa que allò tenia, d'aquell aire de pàtria que allí es respirava, però de pàtria feliç, de pàtria ben menada, que li feia enyorar i glatir i estimar més encara la pàtria pròpia, tan pobra i tan desgraciada.

I arribà el missatger de la mala nova, amb el llom negre de tinta, com un cavall amarat de suor, i li buidà dins de les entranyes tota l'amargantor de fel que duia, més enverinada encara pel retard sofert, igual que el caçador despacientat clava la mortal sageta al cor de la daina que, juganera i descuidada, està esbrotonant el tendre fullam de la clariana del bosc. «Cuiteu a tornar, que el vostre oncle es mor».

II

-Escolti, mossèn Joan- deia el facultatiu, alçant la veu: -com se troba?

-Me sembla que una mica millor- Responia aquest amb veu fosca i apagada.

-Una mica millor? No m'ho sembla pas a mi, així- deia el metge, amb veu prou alta perquè aquell ho pogués sentir.

-No es pensi- afegia la Feliça, -li ha calmat molt aquella ardència de set i fins suara parlava de llevar-se.

-De llevar-se, eh?- refeia el metge, tot aplicant-li l'orella al pit. -Això és lo que menys m'agrada. Si es trobés més bé, s'adonaria més del mal.

-Després també sembla que li ha minvat molt el romball.

-Massa que tornarà- insistí aquell, arrufant el nas i rodant el cap.

I així, per aquest estil, anava el bon doctor destruint a les barbes mateixes de l'interessat, les il·lusions que el bon desig volia formar-se.

-Mossèn Joan- digué, per fi, encarant-se amb el malalt i prenent un to solemne: vostè no és pas cap criatura i té prou coneixement de les coses del món perquè jo hagi de tractar d'enganyar-lo. Hem arribat a un punt en que la ciència humana ha de confessar la seva impotència. A dalt n'hi ha Un que tot ho pot i a Ell hem de confiar-nos perquè hi faci més que nosaltres. Tingui ànim i fora, que no serà pas més de lo que Déu voldrà.

I, amb aquesta jaculatòria, s'apartà del llit i féu cap a la sala.

Mossèn Joan se'n despedí amb una estreta de mà i amb sa dolça mitja rialla.

En Montbrió, aplanat i atorollat per lo que veia i sentia, seguí el doctor, preguntant-li, amb la major innocència, què n'hi semblava de l'estat del malalt.

L'interrogat el mirà fit a fit, i, pensant sens dubte que encara no havia parlat prou clar, li contestà bastant secament:

-Què vol que me'n sembli? Que és home mort. El diagnòstic és ben senzill. Estem al davant d'una naturalesa gastada pels anys, aniquilada per una activitat excessiva, per afeccions morals dissimulades, que són les més funestes, i... qui sap si també per una deficiència d'alimentació. Això com a factors passius. Com agents actius tenim una congestió a la freixura amb irradiacions cardíagues, i s'ha iniciat ja un estat serós. El pronòstic és més senzill encara. La potència és molt superior a la resistència.

L'enemic ens envesteix de sec a sec i no tenim municions per a fer foc. Doncs el resultat no pot deixar d'ésser fatal. Continuin la mateixa medicina, l'objecte de la qual és sols reanimar momentàniament i refrescar-li la boca, i... *pax vobis*. De miracles els metges no en sabem pas fer.

Els nuvis, arribats de fresc, havien trobat la Rectoria feta un garbuix. Son oncle era ja viaticat des d'alguns dies i s'havia anat aguantant com si esperés l'arribada dels seus nebots per a despedir-se'n. L'escena del metge fou una de les primeres que començaren a posar els joves sobre un terreny per ells completament nou.

Mentre la Montserrat s'ocupava en posar una mica d'ordre a la casa, arribà mossèn Isidro, que, acompanyat d'en Ramon, se n'entrà a la cambra del malalt, quedant ambdós sorpresos de la gran mutació soferta per aquest, que ja ni donà senyals de notar sa presència. Mossèn Isidro, sense gastar gaires més compliments que el metge, li entaulà conversa sobre son estat, sense embuts ni subterfugis, afegint, poc després:

-Amiguets, és una porta que tots l'hem de passar, i encara vós podeu donar gràcies a Déu que us permet arribar-hi amb tot el coneixement. No en demano pas més per mi!

Tornà a somriure el pacient, i, com un lleuger reflex celestial, inundà sa traspassada fesomia. Allargà a son company la mà, dient-li:

-No em deixareu, eh?

-No, fill- féu aquest: -lo promès és promès. A la masia ningú m'espera i estic enterament per vós.

En Ramon, gens foguejat en aquesta mena de passatges de la vida, tot s'esborronava al sentir tal conversació.

El malalt, no obstant, anà tirant unes hores més, prenent sols algunes gotes d'una gomosa i petites cullerades de caldo. En alguns moments pareixia reaccionar-se, parlant amb bastanta claredat, fent alguns encàrrecs, tant a son nebot com a mossèn Isidro; mes, amb tot, se li notava una pèrdua extraordinària de forces.

A mitja tarda el romball començà a convertir-se en un gemec acompassat, entrà el desfici i tot demostrà que el malalt anava a entrar en una nova fàcies. Si és que aquest hagués conservat un fil d'esperança, aquell fil que el reu a qui van a ajusticiar no el perd fins a l'instant d'asseure's al banquet, en aquell moment donà proves d'haver-la renunciada. Tractà de fer noves recomanacions al seu nebot, recomanacions que aquest comprengué més amb l'ànima que amb les orelles. Donà vàries disposicions sobre son enterro i fins sobre la roba amb què el devien amortallar: la qual roba es féu ensenyar, no sense que el pobre Ramon sentís esgarrifances de cor.

Seguidament els preparatius prengueren un caràcter d'*execució* que acabà d'aterrar el pobre jove. Fou portada als peus del llit una taula amb coberta negra i sobre d'ella un Sant Crist entre dos ciris encesos i els aspergers amb un perolet d'aigua beneïta, i mossèn Isidro començà a llegir les recomenacions de l'ànima amb veu reposada i solemne, marcant una espècie de ritme que s'acompassava perfectament amb la respiració del malalt, que s'anava fent més anhelosa i adquiria un so metàl·lic. En Ramon, fent esforços de flaqueza, li donava de tant en tant, amb una culleradeta, unes gotes de cordial que el pacient engolia per esma. Des de llavors ja sols se feia entendre per medi d'estretes de mà. Son cap descansava aplomat sobre el coxí, i els braços, estirats al llarg del cos, jeien sense moviment, com no fos alguna que altra convulsió que sentien mossèn Isidro i en Ramon, que un a cada espona del llit li tenien les mans.

De temps en temps l'exhortant deixava el llibre i allavors les exhortacions li eixien del cor, espontànies i patètiques, versant sempre sobre el ben entès de què era mossèn Joan un viatger que recorria una via penosíssima i li mancava encara passar moments de terribles proves, vençudes les quals havia de trobar la ditxa, el premi, la glòria.

-Vés, ànima cristiana- li deia: que Déu te perdona; segueix aquest trànsit dolorós; beu aquesta copa d'amargura, la més coenta, però la darrera d'aquesta vida de misèria; vés, que Déu t'espera i els àngels t'obren les portes de l'Eternitat! ¡Despulla't d'aquest farcell de podridures i vola feliç a la mansió de Déu!

I el moribond, amb la boca badada, cercant un aire que ja no vivificava sos pulmons, les faccions traspassades, amb la pell aplanada sobre els ossos, encara mig reia entre els suors de les darreres ànsies i mentre les llàgrimes agòniques creuaven sos polsos, sos ulls brillaven amb un dèbil llampec, com els de l'assedegat al sentir prop seu el murmuri de la fresca font. A mida que minvaven ses forces, a mida que s'anava acostant l'horrible instant suprem, la veu de mossèn Isidro s'anava fent més carinyosa, fins a adquirir inflexions d'una dolcesa inconcebible, donada sa ruda i vulgar fesomia. Li

eixugava la suor del rostre i li parlava a cau d'orella, contant-li coses del cel, tal com parla una mare al seu filllet per a adormir-lo.

A vegades resava a mitja veu, exorcisava amb el salpasser, donava a besar el San Crist a l'agonitzant, tot amb una sola mà, perquè amb l'altra no deixava mai la del moribond, atent sempre a ses cada vegada més dèbils manifestacions, i tornava a reprendre ses exhortacions, que arribaven en algun moment a tocar una nota d'un egoisme sublim, si és que aquests dos conceptes poden anar mai junts. Glossant les paraules del bon lladre a Jesucrist, deia:

-Recordeu-vos, mossèn Joan, de mi, quan arribeu al Paradís.

Sa veu pausada i cadenciosa, que en Ramon sentia caure-li com gota a gota dins del pit; la tendresa de sentiments; la senzillesa en els conceptes, que arribaven a pecar d'innocents algunes vegades; lo gràfic de les comparacions (que en circumstàncies menys solemnes podrien semblar massa vulgars), barrejat amb certa grandiositat bíblica i un no sé què de primitiu i patriarcal que omplia tota l'escena, produïren un efecte tan commovedor i tan suggestiu, que el jove es sentia absort, inconscient del temps que transcorria, fita la mirada en aquell rostre cadavèric, que es traspassava per moments.

Aquella íntima commoció que, com corrent elèctrica, feia vibrar les cordes de son sentiment a la contemplació de la naturalesa; aquelles intuïcions estètiques que sa ànima somniadora copsava al vol en tots moments, no les hauria pas mai sospitades a l'espona del llit d'un moribond. I, no obstant, allí tenia palpable altra vera manifestació de la Bellesa amb nou esclat. Mai havia concebut la idea de la mort amb un caràcter tan pacífic, tan íntim i, per dir-ho així, tan atractiu, però tampoc tan dolorós, tan commovedor i tan grandios en mig de sa senzillesa.

Però el moment suprem s'anava acostant. La naturalesa, rendida, no lluitava ja: havien cessat ja les congoixes i desficiis, i ell descansava las i aplanat, no percibint-se més senyals de vida que el vaivé del pit i un pols sec que decreixia com el moviment d'un pèndol que marxa per la sola força de la inèrcia. El ritme de l'agònica gemegor es feia cada vegada més suau, més cadenciós, més manyagoi (permeti-se'm lo vulgar de l'expressió), com el d'un nen adolorit que es condorm afofolat al pit de la seva mare.

En Ramon, de genoll a terra, sense abandonar mai la mà de son oncle, les pulsacions del qual comptava maquinalment, estava a punt d'arribar al paroxisme de son dolorós arrobament. El silenci era quasi absolut. En Pascal, amb les llàgrimes creuant-li sa impassible cara, alçava amb mà tremolosa fins al capçal del llit un ciri encès, les irradiacions esgrogueïdes del qual ferien verticalment les testes quasi juntes dels dos vells sacerdots, produint clars i obscurs dignes d'un quadro de Rembrand. La de l'agonitzant se destacava, sobre la blanca tela del coixí, mig inclinada, formant una silueta d'una elegància ascètica com la d'una escultura d'Alonso Cano. Els ulls entelats miraven, més no veïen; i sa boca, desmesuradament oberta, semblava buscar ansiosa un oxigen que cap alivi portava a sa sang. La de mossèn Isidro, que ja no parlava i sols resava entre dents, quedava dins l'ombra, acotxada i inundada d'una suprema angúnia. Mirant fit a fit les verdoses fesomies de son vell company, semblava espiar el moment precís de sortir-li l'ànima per la boca.

Seria una preocupació de son esperit fortament commogut, però el cert és que en aquells instants li sembla a en Ramon veure que la descomposta fesomia de son oncle es reanimava com banyada d'un resplendor celestial, que reapareixia son habitual somris, l'hermosura del qual s'aquilatava per quelcom que no era d'aquesta terra, mentre que la gemegor, poc abans curta i precipitada, i que fins per un moment s'havia interromput, reprenia allargant-se com un immens i suau sospir. La vida s'anava a trencar, per fi, i semblava que s'aguantés sols per un bri, per una filagarsa de vaporós manto de l'ànima que se'n fugia. El jove sentí part de dins, a les entranyes, quelcom que se li esquinçava, d'aquell gemec, darrer comiat d'una vida que finia, i, per primera volta, apartà sos ulls d'aquella boca oberta, temerós de veure escapar-se'n... no sé què, i enfonsà el cap entre la vànova del llit. Res veïé, però sentí acabar-se aquell gemec prolongat, després de perfilar-se com un cant de rossinyol, i les darreres polsades de la mà freda, que estrenyia entre les seves, saltironar-li d'aci d'allà pels dits i... un lleuger refrec com un aleteig imperceptible; després la veu de mossèn Isidro, que deia:

-¡Consumatum, est! Requiem eternam...

Allavors sentí que li pujava del pit una onada indescriptible: era aquell espasme que tantes voltes havia sentit en sos arravats d'artista i que ell descrivia com producte de la mística conjunció de l'ànima amb Déu; però a l'anar a esclatar, en lloc del crit de joia que li era habitual, fou un plor de nen, que sortí de sa gola, el qual, ressonant per l'arcova i per la sala, despertà un eco dolorós que el transmeté per la cuina, per l'escala, per la lliça i per tot el veïnat, i encara l'endemà repercutia per les valls de la parròquia i per tots els indrets on se coneixien les excel·lents virtuts del Rector de Vall de Pedres.

III

Per primera vegada, des de que el Rector n'eixí per al cementiri, posava en Montbrió els peus en aquella estància, tan saturada de l'esperit senzill i bondados del sant home.

¡Quina impressió més fonda rebé a l'entreobrir la porta! Per virtut d'un fenòmen que podriem dir-ne persistència de les sensacions familiars o simpatia sensitiva, percibí la imatge del seu oncle, clarament dibuixada dins de la cadira de braços, corbat sobre el reso o la feina. El veié alçar el cap i dirigir vers ell sa bondadosa fesomia, un poc fosca per la concentració del treball, més de sobte aclarida per una salutació carinyosa de dolça sorpresa.

La visió fou instantània, mes se'n reproduïen de consemblants cada volta que es fixava en els mobles i objectes que li eren familiars, percibint sempre el ressò de la seva veu, grave i lleugerament afònica. Després la imaginació li anà representant els darrers episodis de la seva vida, fins a les doloroses escenes de la seva mort. Allavors se descobrí i resà interiorment per aquella ànima que encara sentia aletejar, enyoradissa, entre aquelles quatre parets.

Més que per curiositat, per a sostroure's a les obsessions que se li anaven fent massa vives, començà el jove a examinar els volums de la llibreria. Inútilment, perquè allò també era un tros de l'ànima del difunt, quelcom que s'havia compenetrat de son ésser. I la impressió anava creixent a mida que s'acostava al setial del cantarano, efecte de què les obres més familiars, més fullejades i, per consegüent, més impregnades de sa essència, eren les que estaven més a l'alcanç de la seva mà. Ja no resistia: com el suro que va giravoltant entorn del bullidor que l'atrau, així ell també anava donant tombs an el setial, on son oncle havia passat immensitat d'hores de treball, i de meditació, fent balanç de ses tristeses i de ses esperances. Per fi es llançà als braços de la cadira, que el rebé amb aquell familiar cruixit amb què saludava son propietari, semblant-li a ell sentir quelcom de la dolça pressió de la paternal abraçada. Encara més: li semblà trobar-hi l'ànima tan tendra i pura de son oncle que compenetrant-se amb la seva, la inundava amb l'inefable consol.

La taula estava sembrada de diferents objectes d'ús íntim i diari, cada un dels quals portava l'imprompte de son enyorat senyor. Eines de treball i objectes d'entreteniments, llibres de reso i de lectura familiar, notes i apuntacions, tot net i cuidat com per mans de senyoreta, però amh un senzill desordre que acusava un temperament més cuidadós de la pulcritud essencial que d'aparatoses exterioritats.

A mida que en Montbrió s'anava reconcentrant damunt d'aquells objectes insignificants, que tots li parlaven a l'esperit, reconstituïnt-li als ulls de l'ànima la figura moral del seu oncle, adquiria el convenciment de què devia haver-hi allí quelcom de més fondo, de més íntim, quelcom que fos l'estereotipació de les seves idees. Un home que posseïa un fons innegable de ciència doctrinal, que era de caràcter observador inqüestionable, i, per altra banda, de paraula avara d'exterioritzar les impressions de caràcter personal, essent més donat a escoltar que a parlar, per força havia de tenir un desguàs de son esperit, un confessorari a on dipositar les seves intimitats.

Penetrat d'això, començà el jove a recociar prestatges i calaixets, desenfaixant paquets de correspondència, examinant llibretes d'anotacions i comptes, etc. A mida que s'anava internant en les profunditats del vell cantarano, observava que la matèria anava prenent major interès. Als qüestionaris sobre matèries de predicació i formularis de caràcter general, seguien projectes de sermons en esquema, apuntacions sobre matèries noves, reflexions, pensaments solts, cites, etc. I ell, vinga giravoltar, cada vegada amb cèrcols més reduïts, entorn de son objectiu, sentint com s'hi apropava, com el que furgant les cendres sent, cada vegada més intensa, l'escalfor del caliu amagat.

Per fi, embolcallat de grollera paperada, com una perla dintre la petxina tosca i rocallosa, hi trobà un paquet... Allò, allò era el cor de mossèn Joan! Prou que ho conegué, al posar-hi la mà a sobre, sentint com bategava, i que el seu hi responia desacompassadament per la força de la simpatia.

IV

Era una llibreta rebregada i suosa, però amb aquell rebregament respectable d'uns escapularis que han fet la seva servitud en la intimitat de la persona. Les primeres planes se remuntaven a l'època de la seva segona entrada a la parròquia, després de la separació, fredament dolorosa, d'en Ramon, que se la campava pel seu cantó. Era un aplec de pensaments, anotacions i reflexions de caràcter moral i íntim, una espècie de llibre de memòries, on el bon home hi estampava periòdicament ses impressions de caràcter més recollit, com si diguéssim la superabundància del seu cor.

Des de les esgrogueïdes pàgines del començament fins a les darreres, en què encara es veia fresca la

tinta, es podia formar judici cabal de les altes i baixes de l'estat d'ànim de l'autor, com de les diverses fàcies i succesives orientacions de son esperit. Hi havia de tot: paràgrafs de lletra apretada i frisosa; altres d'escriptura clara i apacible; conceptes, uns diluïts a l'excés i altres curts i secs, alguns d'ells interromputs i fins titllats, ja dèbilment, com per a donar lloc a noves reflexions, ja amb ensenyament donar lloc a borrar-ne fins la memòria. En alguns hi brillava l'esperança, en altres un greu descoratjament; però en tots s'hi sentia la fe i la caritat de l'ànima encesa en amor de Déu. No hi mancaven tampoc intermitències espaioses, algunes d'elles marcant períodes de mesos i fins anys de repòs, com si la seva ànima s'hagués adormit en la lassitud de la fatiga o de la ganduleria.

A en Ramon se li negà el cor de tendresa a l'observar que la seva persona hi ocupava un lloc importantíssim en aquella estereotipació del cor del seu oncle. Ja en un replec de la coberta hi trobà aplegades les poques cartes que li havia escrit des de sa separació, i en les primeres pàgines, en forma de versets que semblaven arrencats del llibre de Jacob, expresava amb tendra amargura les enyorances d'aquell ser estimat que creia perdut entre les onades del món. Intercalades amb aquells càntics d'enyorances, hi posava fondes reflexions sobre lo que era i lo que deuria ésser l'ensenyança, i sobre lo que havia fet i havia deixat de fer per a salvar-lo de les tretes de la malejada societat.

Periòdicament eixien remembrances d_ell_ (enlloc posava el seu nom), amb motiu de rebre'n una carta o una notícia indirecta; i, com aquestes, contra lo que sempre temia, no solien pas ésser desagradables, li dictaven parrafets de dolça esperança i màximes i consells que en Ramon recordava, per ésser semblants als continguts en les cartes rebudes.

Les èpoques revoltoses que s'havien succeït en el país, li havien suggerit també fondes meditacions i comentaris, que no s'apartaven gaire de les idees en boga entre els polemistes catòlics d'aquell temps. Ses disquisicions giraven quasi sempre dins dels motllos, un poc massa arcaics, de l'escolàstic de Cervera.

Alguna idea és repetia sovint, acusant una verdadera obsessió. Tal era el fet reconegut de l'allunyament del poble del si de l'Església.

«Perdem terreny- escrivia sovint: -els joves ens fugen seduïts per ideals de falsa llibertat, i quan s'adonin de son engany correran a engruixir els batallons de l'escepticisme i la indiferència.»

I, procedint amb un criteri més modernitzat, com el metge que en lloc d'ensajar remeis a l'atzar o de perdre temps atacant els efectes, procura abans de tot esbrinar els fonaments de la malaltia, deia:

«Ens escarrassem predicant la doctrina als convençuts i els que hauríem de convèncer no ens escolten. ¿No fóra millor buscar la causa d'aquest apartament i, un cop trobada, aplicar-hi amb mà forta el remei?».

Fidel amb tan sàvia teoria, en diferents planes hi havia estampat idees que demostraven son afany d'esbrinar la incògnita, idees que s'alternaven amb períodes de descoratjament, resultat d'un treball d'investigació superior a ses forces, acabant per decantar-se pel cantó on l'inclinava son esperit de sacrifici.

«El sacerdot -escrivia- deu rabejar-se dintre les penalitats de sa missió de sacrificis i privacions, amb la idea d'acrisolar ses virtuts i guanyar mèrits per a la pròpia ànima. La missió de salvar les agenes és secundària; però, tal volta, amb l'exemple de les grans virtuts i de les sublimes abnegacions dels ministres de Déu, se sentirà tocada la societat i tornarà als amorosos braços de sa mare l'Església.»

Per aquest camí s'esplatjaven desendavant ses confidències, dictant-li pàgines d'un misticisme i d'una ingenuïtat encantadors; pàgines interrompudes, en alguns indrets, per conceptes expressats amb una amargura que després sa ànima bondadosa, trobant-los, sens dubte, massa vius, n'havia passat ratlla, però que denotaven les sequedats i angoixes de son ànim contorbat. El sacerdot no recollia pas els abundosos fruits que n'esperava, de ses abnegacions; el poble buscava son auxili en sos apuros i misèries; després... com si temés molestar-lo massa, se'n tornava pel seu cantó.

I, no obstant, ell la sentia fonda la recança de l'amor del poble i el mortificava la idea de salvar-se sol. Aquest concepte l'expressava en dues ratlles:

«¿Què direm del capità que, veient desmoralitzada, vençuda i fugitiva la seva companyia, procura sols salvar la pròpia persona?»

* * *

Per fi, després d'un període de calma i d'unes pàgines en blanc, hi trobà en Ramon una mena de càntic en què, amb accents de joia, s'hi glossava la paràbola del fill pròdig. Fàcilment reconegué la data d'aquella carta en què ell li comunicava son retorn. Des d'aquell dia era *ell* que omplia quasi

exclusivament el cor de mossèn Joan.

Pas a pas, i una a una, anava el jove reconeixent les peripècies d'aquells dies memorables, sorprenent-se vivament de la influència que sa pròpia persona havia exercit en l'ànim de son oncle, influència que s'assenyalava perceptiblement en les elucubracions sociològiques i psicològiques allí estampades.

Aquella primera conversa en què el jove exterioritzà tan vivament ses idees, li havia produït a son oncle una sensació fonda i nova, que es traduïa en conceptes esparverats; un deixondiment semblant al del soldat en campanya que, revetllat per un frisós cop de corneta, s'aixeca fregant-se els ulls, palpant-se les armes, tot preguntant: -I doncs, ¿què és això? Després venia un treball d'anàlisi, reposat, que marcava una nova orientació d'idees.

Les més atrevides afirmacions de son nebot eren sospesades, trinxades i esbrinades, amb una perfidiositat pròpia de l'antic escolàstic cerverí, trobant el jove, amb intensa satisfacció, presentades amb una precisió encantadora, idees que ell sols per intuïció havia emès.

I tornava a surar la vella obsessió de l'iniciat divorci entre l'Església i la societat. Però ara semblava caminar en busca de la incògnita amb alguna més seguretat, com el vianant esmaperdut que obira un llum en la foscor de la nit.

«Potser ens hauríem perdut -escrivia- per no tenir prou en compte les dualitats humanes d'ànima i cos i d'individu i col·lectivitat, preocupant-nos sols de voler perfeccionar el ser espiritual, descuidant el ser corporal i el ser social, que viu de l'essència de la terra, com el peix de l'aigua. ¿No hem fet gala de viure apartats dels quefers socials, pensant que això corresponia a l'Estat?»

Com si la paraula Estat hagués sigut per ell un raig de llum, entrava en una sèrie de consideracions sobre els conceptes d'Estat i de Pàtria, que de moment semblaven desviar-lo de la qüestió, però que aviat es veien conduents a la finalitat del raciocini.

«Pàtria és la idea comprensiva d'unitat de lleis, de temperaments, de costums i, sobretot, de llengua, caràcters distintius de la raça; és el funcionament harmònic dels elements vitals d'una societat dintre de son propi terrer.»

«L'Estat és l'absorció, el monopoli del funcionament dels elements constitutius d'una o més pàtries.»

«La Pàtria, agrupació natural d'individus lligats per mancomunitat d'interessos, de necessitats i d'ideals, és obra de Déu. L'Estat, artificiosa combinació de funcionalismes arrencats de son natural centre, és obra dels homes.»

«La Pàtria, idea d'amor i expansió, tira a la llibertat.
L'Estat, idea d'absorció i d'imposició, tira al despotisme.»

* * *

«Un temps la lluita era entre la vida corporativa i el poder erigit en Estat pugnant una i altre per a defensar sos drets i, tal volta, per a imposar-se mútuament. D'aqueixa lluita en naixia l'equilibri de les dues forces, que marcava la via progressiva de les nacions. La perfidiosa constància de l'ambició individual vencé l'apàtica cohesió de la col·lectivitat, majorment en pobles que no tenien prou acabalada la consciència de ses pròpies llibertats, i aquests serviren als dèspotes de maça per a atuir els que encara resistien.»

«Quan el despotisme era personal, les grans responsabilitats davant de la història podien contenir a l'individu dintre els límits de la prudència i de la justícia; però més tard algú digué al rei: «No és decorós que la teva majestat arrostri les odiositats del poble. Tu regnaràs, però els responsables seran els teus ministres», I l'absolutisme personal se tornà col·lectiu.»

«La responsabilitat de dèspotes transitoris, quasi nul·la, encara trobà manera de cobrir sos actes amb la sanció d'unes Corts que suposaren eixides del poble, mes en realitat obra de ses mans pecadores, i arribàrem a la tirania anònima, la pitjor de totes les tiranies.»

* * *

«Així la societat ha vist, com entontida, transformar-se i desaparèixer, engolides per una oligarquia política, entitats, corporacions i lleis, filles de sa pròpia essència, suplantades per altres lleis i funcionalismes, covats en el gabinet del filòsop enecat o, tal volta, a sou del dèspota que les implantava. «-L'Estat ho és tot- digué el doctrinari, -i per l'Estat deuen els ciutadans donar vides i hisendes. L'Estat cuidarà de tot; els ciutadans sols tindran l'obligació de mantenir-lo en salut i en malaltia.-»

«I en aquesta idea ens hi hem acostumat de tal manera, que l'Estat ha pogut impunement establir enormitats com l'impost de consums, que grava per un igual el bracer i el milionari, i iniquitats com la contribució de sang, que sacrifica a ses concupiscències els joves de vint anys, igual que, en temps dels mals usos, eren les donzelles casadores desflorades pels mals barons.»

«Quan el poble ha sentit les fiblades de la tirania, trobant-se mancat de vida pròpia i fins de verdadera consciència, no ha sabut més que tirar-se dels braços de l'un polític als de l'altre, com l'infeliç gamat que, no sabent de quina entranya es mor, se dóna a un i altre curander, fins que, desenganyat de tots, a tots els maleeix amb una mateixa mà des del fons de son escepticisme. Avui el divorci entre el país i l'Estat és complet.»

* * *

«Però les mirades cobdiciosos de l'Estat xuclador també es fixaren en l'Església, institució eminentment popular i que tant havia influït en la constitució de la Pàtria. L'Església, vivint de rendes pròpies (que en considerable part servien per a les necessitats del pobre i eren la caixa d'on la indústria i l'agricultura en lograva bestretes a interès mòdic i senzill), gosant d'absoluta llibertat d'acció, constituïa una força lliure i respectable, que en determinats moments podia fer cara a ses depredacions.»

«L'Estat digué a l'Església: -«Desamortisaré els teus béns, i, en canvi, contrauré l'obligació de subvenir a tes necessitats. Així, tu, lliure de qüestions civils i de plets, podràs dedicar-te descansadament a ta obra espiritual.»

* * *

Amb tal espoliació l'estat se proposà tres coses d'igual transcendència. Primera: improvisar una burgesia addicta, enriquint-la amb els fruits de la gran rampinya; segona: separar l'Església del poble, ja que, empobrida i vivint a sou, no podria, com abans, emparar a aquest en ses misèries; i tercera: absorbir l'Església, donant a sos ministres caràcter de funcionaris públics.»

«Desendavant l'Estat ja no demanaria: manaria. L'Església no seria del poble; seria de l'Estat. El record dels grans cabals de l'Església, absorbits per l'Estat, desapareixeria de la memòria dels vivents. «Lo que no desapareixeria mai més serien les partides estampades anyalment en la *Gaceta* per a manteniment del *culto y clero*; i contra aquest pressupost la impietat s'hi rabejaria, assenyalant a l'Església com altra sangonera de l'Estat.»

* * *

En aquestes altures el pensador començava a respirar fort, com l'analític que toca al fons de ses investigacions. La incògnita començava a descobrir-se.

«L'Estat, invadint-ho tot i xuclant-ho tot, tot ho ha embolcallat en l'atmosfera del propi desprestigi.»

I aquí seguien una sèrie de conclusions, de caràcter sentenciós, que en Montbrió reconegué com veritats inconcluses.

«Absorbint, monopolitzant i oficialitzant l'Estat els funcionalismes corporatius i administratius, ha mort el sentiment d'agremiació i d'iniciativa col·lectiva.»

«Absorbint, monopolitzant i oficialitzant l'ensenyança, ha mort l'esperit progressiu de la Ciència, de les Lletres i fins el sentiment estètic de la societat.»

«Absorbint, monopolitzant i oficialitzant l'exèrcit, ha mort l'esperit militar del país.»

«Absorbint, monopolitzant i oficialitzant la idea de Pàtria, ha mort el patriotisme.»

* * *

«Gens temerari serà, doncs, atribuir a les mateixes causes l'esmoreïment de l'esperit religiós.»

* * *

«La societat, mancada de l'higiene de son moviment propi, sense entitats ni corporacions on esplatjar-hi ses pròpies energies, s'ha anat decandint, aniquilant-se i podrint-se, com un cos cloròtic, sense sang, propens a totes les morbositats de la naturalesa.»

* * *

Donant per esbrinada la causa del mal, el Rector entrava de ple a assenyalar la font del remei.

Començava lamentant-se de la docilitat amb què la gent s'havia fet amb aquell estat de coses, tant, que qualsevol idea exposada en contra seria tinguda per una bogeria. Recordava que el seu nebot, que n'havia iniciades algunes, era titllat d'esbojarrat i revolucionari. Fins en un principi ho fou per a ell mateix, que escrivia aquestes planes:

«I no obstant -afegia,- ara concebesc l'absoluta necessitat de què desaparezca el monopoli, si ha de desaparèixer el despotisme; de què tornin els funcionalismes a son ordre natural, si ha de ressucitar-se la vida de la societat; de sostreure les Ciències, les Lletres i les Arts de les grapes de l'Estat, si han de tornar a resplendir progressives, informant l'esperit públic...»

* * *

En un començament de plana hi havia el següent concepte, lleugerament titllat:

«La separació de l'Església de l'Estat!... ¡Idea revolucionària!... De tal sonaria a les orelles de molta gent, de molts dels meus companys de ministeri, als qui costa de comprendre que més fàcilment influiria a l'Estat l'Església lliure que junyida a son poder i vivint de ses gràcies, potser perquè se'ns ha anat infiltrant aquest oficialisme ensopidor que fins tal volta hem contribuït inconscientment a arrelar-lo. I, no obstant, potser un dia prosperarà la idea de la rescissió d'un estat legal acceptat sols per la força de les circumstàncies, per a defugir la tutela d'aquest Estat corromput i corruptor, recobrant el dret de força lliure i tornar a fer lligar amb el poble, lliure també...»

* * *

«¡I lo que costa, Déu meu, -afegia més avall,- sobreposar-se a les preocupacions d'escola i a les habituds creades a còpia d'anys! Se necessita un esforç de gegant per a espolsar-se la peresa intel·lectual i vèncer la corrent de les idees avesades a coordinar-se dins d'un motllo fet exprés. Tots els que pretenen trencar-lo, aquest motllo, són revolucionaris; lo mateix qui el trenca buscant a Déu per a precipitar-se en els avenços de la raó materialitzada, com qui el trenca buscant a Déu que s'adona que l'ha deixat enrera. Lo mateix els que, sentint-se dins del sepulcre, volen, desesperats, ventar ses pròpies cendres en el caos de la impietat, que els que, ferits per un raig de llum divina, clamen resurrecció. A tots se'ls qualifica amb la mateixa paraula: *Revolucionaris!*

«Tal esforç se necessita, que no es concebeix sense una altra revolució en la pròpia intel·ligència i una depuració en la pròpia naturalesa; revolució i depuració que *ell*, sempre amic de síntesis gràfiques, ha designat amb el nom de *sang nova*.»

«*Sang nova!*, diu ell, i la infiltra, aquesta sang, amb ses paraules i sos exemples, i per a infiltrar-la es val justament de lo que és antítesis de revolució: se val de la tradició, que és l'artèria que naix del cor de la societat.»

* * *

«I jo, queestic veient i palpant els efectes d'aquesta inoculació; jo, que veig, fins per experiència pròpia, rejoyenir-se els cors empedreïts dels vells, fortificar-se els dels joves i purificar-se els de tots aquells que no estaven ben perduts, no puc menys de creure fermament que un dia transformarà, purificant-la i rejoyenint-la, la de tota la societat.»

* * *

Algunes planes més avall, tornant a rependre el fil d'aquestes reflexions, escrivia:

«Si això fa, un individu sol i aïslat, ¿què no farien cent, mil individus, treballant tots alhora, inspirats per unes mateixes conviccions? ¿Per què no hauríem d'ésser nosaltres els apòstols de la revolució moral, els evangelistes de la sang nova, procurant la regeneració de l'individu, perquè, oberts els ulls de tothom, penetrat tothom de son ser i de son valer, poguessin tots a la una fer cara a l'oligarquia despòtica de l'Estat, exigint la reversió a les pàtries naturals dels drets en mala hora arrabassats? Fins d'aquest moda fóra més fàcil nostra missió d'espiritualitzar l'individu, lliure ja de les servituds i baixeses de la col·lectivitat.»

* * *

Després d'estendre's en consideracions d'aquest mateix ordre i altres de consemblants, començava a aparèixer una nota melancòlica que anava prenent accents de greu tristesa, tan fundament sentida, que a en Montbrió li oprimien el cor.

«¡Quina llàstima -exclamava- haver despertat tan tard, quan ja les forces em manquen i sento aprimar-se el fil de ma existència! ¡Tant de bo jo pogués tornar a la flor de la juvenesa per a treballar amb totes mes forces en aquesta obra de redempció social! Jo batallaria per la fundació d'una institució

on, sots el lema de *Sang nova* s'apleguessin tots els tocats de la gràcia de l'esperit de resurrecció de la societat cristiana. Com Sant Vicents de Paül fundà la institució de la caritat, jo demanaria a Déu forces per a fundar la de la redempció social, les constitucions d'aquesta institució serien un catecisme que, basant-se en la llei de Crist, preconisés, com a medis d'alcantar-la: el cult de la Veritat, suprema aspiració de la més alta dignificació de la intel·ligència humana les Ciències i les Lletres; el de la Bellesa, verb de totes les arts del sentiment; el del treball honrat, signe de redempció del pecat d'origen; i, en fi, el de la Pàtria tradicional, cristiana conjunció dels vers conceptes de llibertat, igualtat i fraternitat.»

«Jo em dirigiria amb preferència a la joventut per a repetir-li aquelles paraules de Sant Pau:

De cetero fratres, quoecumque sunt vera, quoecumque pudica, quoecumque justa, quoecumque sancta, quoecumque amabilia, quoecumque bonoe famoe, si qua virtus, si qua laus disciplinoe, hac cogitate».

V

En Ramon n'estava sorprès i encantat. Aquelles definicions tan clares del concepte de pàtria natural, obra de Déu i no composició dels homes, i del de llar, símbol de la família, pedra angular de l'edifici social; aquella argumentació tan senzilla per a provar que la vitalitat d'un poble resideix en la intimitat de sos organismes, vitalitat que s'esvaeix des del moment que aquests passen al monopoli del falansteri polític que se'n diu l'Estat; aquelles recomanacions tan sàvies per a l'alliberació de la família, del municipi i de la nació, com a medi de regenerar fins el mateix Estat, que deuria ésser sols l'harmonia conjuntiva dels esforços automàtics de la nació; la resurrecció de l'esperit de pàtria catalana, per medi del coneixement de sa personalitat i exaltament de ses antigues virtuts religioses i cíviques; i, per fi, el perfeccionament de nostra raça per medi del culte de la Veritat, de la Bellesa, de la tradició i del treball honrat, ¡que bé se li assentava a son esperit! ¡Quina compenetració tan intensa, la de son temperament fogós, ple d'intuïcions genials, amb aquella ànima senzilla, de ciència modesta, encongida, però que bastava una guspira per a fer-la esclatar!

I, passant i repassant els ulls i el cor per aquell cúmulo de conceptes, amb els quals es trobava tan identificat com si els hagués dictat ell mateix, s'anava reconcentrant d'esperit fins a perdre la consciència de temps i lloc.

Més que mai la veia gran, la causa que havia emprès, i més que mai sentia son cor sadollat de l'amor de pàtria, i més, molt més que mai s'afirmava en son propòsit de treballar per a la reconstitució de la personalitat de Catalunya. Hi treballaria amb més fe que mai, ell que tant temps s'havia trobat quasi sol i incomprès, alimentant-se de sos propis entusiasmes, i de sobte es trobava amb un aliat poderós, que tan bé sabia emmotllar en els encunys de la sabiduria sos inconscients deficis de redempció.

I, abstret amb els deliquis de sa ànima plena de satisfaccions, fins havia perdut la idea de què son oncle ja no era d'aquest món.

No, no era mort, el sant baró, l'ànima del qual perfumava aquell ambient en què ell es rabejava com papallona entre les aures primaverals. I en tant no era mort, que ell el sentia trastejar, enfeinat, per l'estància veïna; el sentí aproximar-se a l'estudi i claquejar el llocateu a la pressió dels seus dits, obrint-se la porta; el sentí creuar l'habitació, percibint clarament el refrec de ses robes talars; el sentí apoiarse en el respatller de la poltrona, que el saludà amb aquell gemec familiar, propi dels vells amics; sentí com li posava amistosament el braç sobre el muscle, rodejant-li el coll; percibí els batecs de son cor, uns batecs complets, glopejant un doll de sang fresca, regenerada; sentí l'alenada de son respir, batent-li sobre els polsos una xardor jovençana, plena de vida; i, per fi, el contacte suau d'uns llavis humits buscant sa boca i una veu tendra i carinyosa que a cau d'orella li preguntava:

-I doncs, ¿què és això que el té tan capficat, fill meu?

Allavors girà el cap, com qui es desperta d'un somni. No era son oncle, que li parlava: era l'altre tros del seu cor, sa pròpia muller, que li somreïa dolçament al notar sa sorpresa.

Ja revingut, s'alçà amb la fesomia il·luminada, i, passant sa ma revessa per la cintura de la seva esposa, amb l'altra li posà davant dels ulls la preciosa troballa, dient-li amb veu solemne:

-És el testament del meu oncle. És el seu mateix cor escampat per aqueixes pàgines, entre el perfum de ses pròpies llàgrimes: llegat preciosíssim que estimo més que tots els tresors del món. És la suprema aspiració de la meua vida, reduïda a doctrina per una intel·ligència clara i sana; és la sublimació del meu pensament, el còdic pel qual se regirà la Institució de la sang nova que fundarem i a la propagació de la qual consagrarem la nostra vida i en la primera pàgina de la qual empadronarem

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK SANG NOVA ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase “Project Gutenberg”), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project

Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in

creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you ‘AS-IS’, WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™’s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation’s EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state’s laws.

The Foundation’s business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation’s website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.